



**T.C.  
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ  
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ  
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI  
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**MİZANCI MURAD BEY'İN "TAHARRÎ-İ İSTİKBAL" ADLI  
ESERİNİN BİRİNCİ CİLDİNİN YENİ TÜRK ALFABESİNE  
AKTARILMASI VE TAHLİLİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hazırlayan  
Zeyneb GÜL**

**Tez Danışmanı  
Dr. Öğr. Üyesi Meriç KURTULUŞ**

**İSTANBUL  
Eylül 2022**



**T.C.  
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ  
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ  
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI  
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**MİZANCI MURAD BEY'İN "TAHARRÎ-İ İSTİKBAL" ADLI  
ESERİNİN BİRİNCİ CİLDİNİN YENİ TÜRK ALFABESİNE  
AKTARILMASI VE TAHLİLİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hazırlayan  
Zeyneb GÜL**

**Tez Danışmanı  
Dr. Öğr. Üyesi Meriç KURTULUŞ**

**İSTANBUL  
Eylül 2022**

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı Öğrencisi Zeyneb Gül tarafından hazırlanan "*Mizancı Murad Bey'in "Taharrî-i İstikbal" Adlı Eserinin Birinci Cildinin Yeni Türk Alfabesine Aktarılması ve Tahlili*" konulu çalışması jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: 12/09/2022

Jüri Üyesinin Ünvanı, Adı, Soyadı ve Kurumu:

İmzası

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Meriç Kurtuluş  
Doğuş Üniversitesi

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Aysel Güneş  
Haliç Üniversitesi

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Fırat Karagülle  
İstanbul Üniversitesi

Bu tez yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulu'nun kararıyla kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hatice Yorulmaz  
Müdür

# MİZANCI MURAD BEY'İN "TAHARRÎ-İ İSTİKBAL" ADLI ESERİNİN YENİ TÜRK ALFABESİNE AKTARILMASI VE TAHLİLİ

## ORJİNALLİK RAPORU

%6

BENZERLİK ENDEKSİ

%6

İNTERNET KAYNAKLARI

%0

YAYINLAR

%1

ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

## BİRİNCİL KAYNAKLAR

1

tez.sdu.edu.tr  
İnternet Kaynağı

%1

2

nek.istanbul.edu.tr:4444  
İnternet Kaynağı

%1

3

www.researchgate.net  
İnternet Kaynağı

%1

4

dergipark.org.tr  
İnternet Kaynağı

%1

5

edoc.site  
İnternet Kaynağı

<%1

6

www.eskieserler.com  
İnternet Kaynağı

<%1

7

turuz.com  
İnternet Kaynağı

<%1

8

www.biryay.com.tr  
İnternet Kaynağı

<%1

9

acikerisim.dicle.edu.tr  
İnternet Kaynağı

<%1

12/09/2022

## TEZ ETİK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “MİZANCI MURAD BEY’İN “TAHARRÎ-İ İSTİKBAL” ADLI ESERİNİN BİRİNCİ CİLDİNİN YENİ TÜRK ALFABESİNE AKTARILMASI VE TAHLİLİ” başlıklı bu çalışmayı başından sonuna kadar danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Meriç KURTULUŞ’un sorumluluğunda tamamladığımı, verileri kendim topladığımı, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallara uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim.

Zeyneb GÜL

## ÖNSÖZ

Lisans ve Yüksek Lisans eğitimim süresince bana yol gösterici olan, tez konumu belirlerken fikirleriyle geleceğimi yönlendiren, ilk tez danışmanım, öğrencisi olmaktan gurur ve mutluluk duyduğum Prof. Dr. Birol EMİL'e sonsuz saygı ve şükranlarımı sunuyorum. Aynı şekilde Lisans ve Yüksek Lisans eğitimim süresince güleryüzlü ve özverisiyle çalışmama ilgi ve alaka ile destek olan danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Meriç KURTULUŞ'a, sayın hocam Dr. Öğr. Üyesi Aysel GÜNEŞ'e, Dr. Öğr. Üyesi Fırat Karagülle'ye, manevi hocam Prof. Dr. Muhammet GÜR'e, her daim yanımda olan gücümün kaynağı sevgili babam Metin GÜL'e, kızı olmaktan gurur duyduğum sevgili annem Tülay GÜL'e, sevgili ağabeyim Talha GÜL'e, sevgili teyzem Tuba SEYHAN'a ve ellerini omuzlarımda hissettiğim değerli arkadaşlarıma sonsuz teşekkürler ediyorum.

Eylül, 2022

Zeyneb GÜL

## İÇİNDEKİLER

### Sayfa No.

TEZ ETİK BEYANI.....	i
ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER .....	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT .....	vi
1. GİRİŞ .....	1
2. GENEL BİLGİLER.....	5
2.1. Mizancı Murad Bey'in Hayatı .....	5
2.2. Edebiyat ve Tenkit Anlayışı.....	7
2.3. Eserleri .....	9
2.3.1. Siyasi Risaleleri.....	9
2.3.2. Romanı .....	9
2.3.3. Piyesi .....	9
2.3.4. Tarih Kitapları.....	10
2.3.5. Hatıra Kitapları .....	10
2.3.6. Bibliyografya Kitabı .....	10
3. GEREÇ VE YÖNTEM .....	11
4. BULGULAR .....	12
4.1. Tanzimat Dönemi'nde Gazetecilik .....	12
4.2. Türk Edebiyatında Deneme Türü.....	14
4.3. Taharrî-i İstikbal Birinci Cildin Yeni Türk Alfabesine Aktarımı .....	16
5. TARTIŞMA .....	160
5.1. Mizancı Murad Bey'in Gazeteciliği.....	160
5.2. Taharrî-i İstikbal Birinci Cildin Deneme Türüne Uygunluğu .....	161
5.3 Taharrî-i İstikbal Birinci Cildin Tahlili.....	162
5.3.1. Mukaddime .....	163
5.3.2. Vazîfe, Mesuliyet ve Rical Meselesi.....	164
5.3.2.1 Vazîfe ve mesuliyet.....	164
5.3.2.2. Vazîfedarlar .....	165
5.3.2.3. Vech-i mesuliyet-i şeriyeye .....	166
5.3.2.4. Vazîfedarlar kimlerdir? .....	166
5.3.2.5. Kör dövüşü .....	167
5.3.2.6. Müşavirlere .....	168
5.3.2.7. Bizde eksik olan nedir? .....	168
5.3.3. İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin İç Meseleleri .....	169
5.3.3.1. İstifâ .....	170
5.3.3.2. Mazbata ve îlân .....	170
5.3.3.3. İlan-ı mahsus .....	171
5.3.3.4. İzah-ı hakikat.....	171
5.3.4. Meşverete Davet.....	171
5.3.4.1. Hedef-i tecâvüz .....	171

5.3.4.2. Viyana'dan mektup .....	173
5.3.4.3. Açık muhâbere .....	173
5.3.4.4. Âdamımıza hüküm .....	174
5.3.4.5. Hudud-u itâat.....	175
5.3.4.6. Erbab-ı vicdan ve hamiyete maruzdur .....	176
5.3.4.7. Sultan Abdülhamid Hazretlerine.....	176
5.3.5. Hükûmetsizlik .....	177
5.3.5.1. Asıl noksanımız.....	177
5.3.5.2. Cümle-i siyasiye.....	178
5.3.6. Sultan Abdülhamid'in Düşüncelerine Dair .....	178
5.3.6.1. Ölmüşlere rahmet, bâkîlere selâmet.....	179
5.3.6.2. Rûya .....	179
5.3.7. İç Karışıklık ve Dış Siyaset.....	181
5.3.7.1. Ermeni vatandaşlarımıza hâlisâne bir davet.....	181
5.3.7.2. Hâlisâne bir nasîhat .....	183
5.3.7.3. Çâre-i selâmet .....	183
5.3.7.4. Hâriciye .....	183
5.3.8. Verâset Meselesi .....	183
<b>6. SONUÇLAR .....</b>	<b>185</b>
<b>7. ÖNERİLER .....</b>	<b>188</b>
<b>KAYNAKLAR .....</b>	<b>189</b>
<b>ÖZGEÇMİŞ.....</b>	<b>191</b>

## ÖZET

### MİZANCI MURAD BEY'İN “TAHARRÎ-İ İSTİKBAL” ADLI ESERİNİN BİRİNCİ CİLDİNİN YENİ TÜRK ALFABESİNE AKTARILMASI VE TAHLİLİ

Mizancı Murad Bey'in “*Taharrî-i İstikbal*” adlı eserinin birinci cildini, Osmanlı Türkçesinden yeni Türk alfabesine aktarmak ve içerisindeki yazıların tahlilini yapmak amacıyla hazırlamış olduğumuz tezimizin sonucunda Mizancı Murad Bey'in önemli bir fikir adamı, milletine bağlı bir vatandaş ve hem zihin dünyası hem de üslûbu son derece zengin ve kuvvetli bir yazar olduğu ortaya çıkmaktadır. II. Abdülhamid döneminde milletin içerisinde bulunduğu sıkıntılı hal, yaşanan siyasi sorunlar, padişahın durumlar karşısındaki davranışlarına ışık tutan Mehmed Murad Bey, büyük bir bilgi birikimi ve ileri görüşlülüğe sahiptir.

1886-1909 yılları arasında yayımlanmış olduğu *Mizan* gazetesi üç devreden oluşmaktadır. İlk devresinde padişah yanlısı tutum sergileyen Mehmed Murad Bey, ikinci ve üçüncü devrede kırgınlık ve kızgınlıklarını ortaya koyarak padişaha muhalif bir tavır takınmıştır. Çalışmadaki amacımız, *Mizan* gazetesinin ikinci devresindeki 30 yazıyı okura sunmak, gelecek nesillerin geçmişlerini yakından inceleyebilmelerini sağlamak, edebiyatımızın siyasi tenkit türünde Murad Bey'in nasıl bir ilerleme kaydettiğini göstermek ve fikirlerinin günümüz Türkçesi ile daha iyi anlaşılabilmesine vesile olmaktır. Bu sebeple incelediğimiz *Taharrî-i İstikbal* eserinin birinci cildi, 1911 yılında Mizancı Murad Bey'in oğlu tarafından İstanbul Amidi Matbaası'nda basılmıştır. Avrupa ve Mısır döneminde *Mizan* gazetesinde yayımlanan yazılar iki cilt halinde okura sunulmuştur. İki ciltten birincisi tarafımızdan incelenmiştir.

Mizancı Murad Bey, *Taharrî-i İstikbal*'in birinci cildindeki yazılarında ağır bir tenkit üslubu kullanmaktadır. Gözlemlerine dayalı incelemelerde bulunan Mehmed Murad Bey, padişahın eksikliklerini, devlet adamlarının görevlerindeki hallerini, yaşanan sorunların temelindeki problemi ve tüm bunların sonucunda halkın durumunu konu almıştır. İşlediği her sorun, mesele ve noksanlığın çözümünü de ortaya koyarak, II. Abdülhamid'i yanlışlarını düzeltmeye davet etmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** II. Abdülhamid, Gazetecilik, Mizancı Murad Bey, *Taharrî-i İstikbal*.

## ABSTRACT

### TRANSFERRING THE FIRST VOLUME OF MIZANCI MURAD BEY'S "TAHARRÎ-İ İSTİKBAL" TO THE NEW TURKISH ALPHABET AND ANALYSIS

As a result of our thesis, which we prepared in order to transfer the first volume of Mizancı Murad Bey's work titled "*Taharrî-i İstikbal*" from Ottoman Turkish to the new Turkish alphabet and to analyze the texts in it, Mizancı Murad Bey was an important intellectual, a citizen of his nation, and a world of mind. It turns out that he is an extremely rich and powerful writer. Mehmed Murad Bey, who sheds light on the troubled state of the nation during the reign of II. Abdulhamid, the political problems experienced, and the behavior of the sultan in the face of situations, has a great knowledge and foresight.

The newspaper *Mîzan*, which was published between 1886-1909, consists of three periods. Mehmed Murad Bey, who displayed a pro-sultan attitude in the first period, showed his resentment and anger in the second and third periods, and took an oppositional attitude to the sultan. Our aim in the study is to present the 30 articles in the second cycle of the *Mîzan* newspaper to the reader, to enable future generations to examine their past closely, to show how Murad Bey has made progress in the political criticism of our literature, and to be instrumental in better understanding his ideas in today's Turkish. For this reason, the first volume of the work *Taharrî-i İstikbal*, which we examined, was published in 1911 by Mizancı Murad Bey's son in Istanbul Amidi Printing House. The articles published in *Mîzan* newspaper during the European and Egyptian periods were presented to the reader in two volumes. The first of the two volumes was reviewed by us.

Mizancı Murad Bey uses a severe criticism style in his writings in the first volume of *Taharrî-i İstikbal*. Mehmed Murad Bey, who made investigations based on his observations, discussed the sultan's shortcomings, the statesmen's positions in their duties, the problem at the root of the problems experienced and the situation of the people as a result of all these. By revealing the solution of every problem, issue and deficiency he dealt with, he invited II. Abdulhamid to correct his mistakes.

**Keywords:** *II. Abdulhamid, Journalism, Mizancı Murad Bey, Taharrî-i İstikbal.*

## 1. GİRİŞ

Türk edebiyatı tarihi, Tanzimat Dönemi'nden günümüze kadar iki ayrı cereyan halinde gelişmiş ve değişmiştir. Bunlardan birincisi, hiçbir toplum meselesi ile ilgisi olmayan ferdî ve estetik edebiyattır. İkincisi ise Türkiye'nin yine Tanzimat ile başlayan çağdaşlaşma sürecine bağlı olarak gelişen ve değişen, sosyal ve politik edebiyattır (Enginün, 2006). 1789 yılından itibaren Osmanlı Devleti çöküşe doğru ilerlemektedir.<sup>1</sup> II. Abdülhamid'in tahta gelmesinin ardından çöküşün eksik çizgileri de tamamlanmıştır.<sup>2</sup> Bu sebeple birçok fikir adamı düşüncelerini padişaha iletmek için yollar aramıştır. En etkili yayın organı ise gazete olarak kabul edilmiştir (Emil, 2009). Fikir adamları, dönemin eksik ve yanlışlarını, yapılması gerekenleri kaleme almaya özen göstermiştir. İşte Mizancı Mehmed Murad, bu süreç içerisinde önemli bir yere sahiptir. II. Abdülhamid devri ve II. Meşrutiyet devri siyasi meselelerine dair fikirleri ve bu alandaki neşriyatı sebebiyle dönemin dikkate şayan yazarlarından biridir. Kaleme aldığı eserlerine toplu bir şekilde bakıldığında, yaşadığı dönemin inkılap ve ıslahat hareketlerindeki noksanlık ve yanlışlıklarına dair eleştirileri oldukça geniş bir yer tutmaktadır.

1889 yılında ortaya çıkan İttihat ve Terakki Cemiyeti ile beraber 19.yüzyılın ikinci yarısında yeni bir devir başlamıştır. Cemiyet, devletin bekâsını hedef alarak ortaya koydukları reformlarla çöküşe karşı mücadele etmiştir (Hanioglu, 2001). Devletin mevcut gidişatındaki pürüzler sonucunda 1890 yılında Sultan II. Abdülhamid devletin şekil ve siyasetine farklı bir istikamet vermeyi düşünmüştür. Daha önce Sultan

---

<sup>1</sup> “Bu tabloda en keskin çizgiler, imparatorluğu süratle inkıraza götüren tarihî olaylar ve siyasi hadiselerdir. Avrupa'yı altüst eden ve bir müddet sonra Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü tehdide başlayan Fransız ihtilâline, Kırım'ın işgali üzerine çıkan Rus ve Avusturya muhabereleleri ile girilir. Zıştovi (1971) ve Yaş (1792) anlaşmaları, vakıa, Kırım istisna edilirse, imparatorluğa büyük toprak kayıplarına mal olmaz. Ancak dahilî karşılıkların iktisadî çöküşün yarattığı buhranlarla memleket asayişini adamakıllı altüst olur. Rumeli'deki isyanlar, âyanların zulüm ve tagallübü, ecnebî, bilhassa Rus propagandasının İslâm olayan teba'a arasına serptiği milliyet tohumları, devletin bütünlüğünde ciddi gedikler açar” (Emil, 2009, s. 17).

<sup>2</sup> II. Abdülhamid'in tahta gelmesinin ardından yaşanan sıkıntılı dönemin sebepleri, Birol Emil tarafından özetlenmiştir: “... Bir müddet sonra Tunus beyliğinin Fransız himayesine girmesi (1881), İngiltere'nin Mısır'a yerleşmesi, Bulgaristan ve Doğu Rumeli olayları (1885), Girit buhranı yüzünden çıkan Osmanlı- Yunan Savaşı (1897), dahilinde Ermeni hadiseleri, 1895'ten itibaren imparatorluğun inkıraz tablosunu çok karanlık çizgilerle tamamlar” (Emil, 2009, s. 20).

Selim'in yaptığı gibi ıslahat lâyhaları istemeye karar vererek kendisine önerilen İzzet Bey ve Murad Bey'e teklif götürülmüştür. İki tarafın lâyhısından İzzet Bey'in lâyhası beğenilmiştir (Yahya Kemal, 1968).

“Murad Bey ise lâyhasının makbul olacağını epey müddet ümit ettikten sonra bir gün saraya gitmiş; huzura kabul edilmemiş, mâbeyincilerden ağır ve soğuk muamele görmüş, Yıldız'dan derin bir inkisar-ı hayal ve merâretle ayrılmış, evine dönmüş, hârîce savuşmayı aklına koymuş, nihâyet İstanbul'dan çıkmış, Rusya'da kısa bir cevelândan sonra Mısır'a uğramış, orada *Mizan*'ı çıkarmaya başlamış, Gâzi Muhtar Paşa'nın müdâhalesiyle oradan çekilmeye mecbur kalmış ve Paris'e hareket etmiş” (Yahya Kemal, 1968, s. 27).

Muharrir, hayal kırıklığının ardından yayın organı olan *Mizan* gazetesinde fikirlerini kaleme almaya devam etmiştir. Önce İstanbul'da sonra Kahire, Paris ve Cenevre'de çıkarttığı *Mizan* gazetesi, Murad Bey'in siyasi fikirlerini ifade edebilmesini sağlayan bir araç olmuştur. “Devlet”, “vazîfe”, “hak”, “hukuk”, “mesuliyet”, “saray”, “hükümet”, “millet”, “vatandaşlık”, “adalet” gibi birçok konuyu gazete sütunlarında ele alınmıştır.

“Murad Bey'in Mekteb-i Mülkiye tarih hocalığı ile başlayan şöhreti, kendisinin 'tevessü etmiş mekteb kürsüsü' diye vasıflandırdığı bu gazete ile gittikçe genişler, şahsiyeti ve fikirleri etrafında mektebin dar muhitinden taşarak Avrupa'ya kadar uzanan geniş bir umumî efkâr teşekkül eder. Bundan başka, *Mizan* sadece sahibinin siyasî sahadaki şöhret ve sonra birdenbire unutulmasında değil, hadiseler ve nesiller üzerindeki tesiriyle de ayrı bir önemi hâizdir” (Emil, 2009, s. 194).

“Ermeni meselesi”, “Girit meselesi”, “Şarkî Rumeli meselesi”, “Mısır meselesi”, “Rejim meselesi”, “Kapitülasyonlar meselesi”, “Rical meselesi” gibi hem dış hem iç siyasete dair birçok meseleyi bünyesinde barındıran *Mizan* gazetesi, her dönemde ayrı bir üslup barındırmaktadır (Emil, 2009). Türk tarihinin en karışık dönemlerinden birinde yayımlanmış bu gazete, Türk tarihinde önemli noktaları aydınlatması bakımından dikkate şayandır<sup>3</sup>. Ele alınan konular ve bunların cesurca işlenişi, devlet yönetimine ve Türk toplumuna yol gösterir niteliktedir (Ergişi, 2007). Mizancı Murad Bey, *Mizan*'ın ilk dönemlerinde Sultan Abdülhamid'e yakın bir tutum sergilerken, II. dönemde tenkit dozunu arttırmıştır. Mehmed Murad, sadece saraya değil, millete karşı da çağrılarda bulunmuştur. Olduğu gibi devam ettiği sürece kocaman bir tarih ve medeniyet yok olacaktır. Bu dönemde *Mizan* gazetesinin

---

<sup>3</sup> “Devir Bulgaristan isyanının patlak verdiği, yüksek okullarda baskının arttığı, hafiyelik ve jurnalcılığın ihdas olduğu zamandır” (Emil, 2009, s. 59).

sütunlarında yer alan yazılar Mizancı Murad Bey'in oğlu tarafından 1911-1912 yıllarında *Taharrî-i İstikbal* adıyla iki ciltlik kitap olarak yayımlanmıştır.<sup>4</sup> Birinci cilt 30 yazıdan oluşmaktadır. Bu yazılarda padişaha birebir hitap eden Mizancı Murad Bey, ağırlıklı olarak siyasi meseleleri konu almaktadır. Meşrutiyet'in kabulü bahsinin üzerinde fazlaca duran Murad Bey, padişaha, saraya ve millete seslenişlerde bulunmuştur. Taharrî-i İstikbal'in birinci cildi, dönemin meseleleri hakkında Murad Bey'in görüşlerini çeşitli cephelerden ele alan bir eserdir. Murad Bey, ülkenin ekonomik ve siyasi durumunun hangi olaylar ve uygulamalar nedeniyle kötü duruma geldiğini ve bu kötü durumun sorumluluğunun kimlere ait olduğunu söyleyerek, çıkış yolları önermektedir (Aslan, 2019).

Türk fikir edebiyatının önemli şahsiyetlerinden olan Mizancı Murad Bey'in kaleme aldığı gazete yazılarından oluşan bu eser, Sultan II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet dönemlerini gerek fikrî gerek siyasî bakımdan ışık tutar mahiyettedir. Çünkü Murad Bey, devrinin çok yönlü bir şahsiyettir (Emil, 2009). *Mizan* gazetesi ile fikirlerini kalıcı hale getiren Mehmed Murad hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan en önemlisi, Birol Emil'in *Son Osmanlı Aydını Mizancı Murad Bey* isimli kitabıdır. Devamında, 2007 yılında Zuhâl Şirin tarafından çalışılan *Mizan Gazetesi İnceleme, Tahlili Fihrist, Seçme Yazılar (Birinci İstanbul Dönemi 1-159. Sayılar)* başlıklı Yüksek Lisans tezi, yine 2007 yılında Ayşegül Ergişi tarafından çalışılan *Mizan Gazetesi İnceleme, Tahlili Fihrist, Seçme Yazılar (Kahire Dönemi 159-184; Paris-Cenevre Dönemi 1-29; II. İstanbul Dönemi 1-135 Sayılar)* başlıklı Yüksek Lisans tezi, 2009 yılında Nur Gervan tarafından çalışılan *II.Meşrutiyet Dönemi'nde Mizan Gazetesi* başlıklı Yüksek Lisans tezi, 2014 yılında İbrahim Durmaz tarafından çalışılan *Osmanlılık ile İslamcılık Arasında Bir Düşünür: Mizancı Murad Bey ve siyasi görüşleri* başlıklı Yüksek Lisans tezi, 2019 yılında Ali Aslan tarafından çalışılan *Mizancı Murad'ın Siyasi ve Dini Görüşleri* başlıklı Yüksek Lisans tezi, yine 2019 yılında Saliha Şirin tarafından çalışılan *Osmanlı Devleti'nde Modern ve Batı Düşüncesinin Söylemsel İnşasında Yazılı Basının Rolü: Meşveret (1895-1898) ve Mizan (1896-1897) Karşılaştırması* başlıklı Yüksek Lisans tezi, 2020 yılında Nazime Akdeniz tarafından çalışılan *Mizancı Mehmed Murad'ın Hayatı, Eserleri ve Muhtasar*

---

<sup>4</sup> Çeşitli kaynaklarda eserin yayım tarihleri değişiklik göstermektedir. Abdullah Uçman "Mizancı Murad" başlıklı yazısında *Taharrî-i İstikbal* basım tarihleri hicri 1329-1330 olarak verilmiştir. Miladi 1911-1912 yıllarına tekâbül etmektedir.

*Tarih-i Umûmî Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi* başlıklı Yüksek Lisans tezi, 2021 yılında Abdullah Yasir Durmuş tarafından çalışılan *Mizancı Mehmed Murad*'in "*Devr-i Hamîdî Asarı*" Adlı Bibliyografik Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi başlıklı Yüksek Lisans tezi, Mehmed Murad Bey ve *Mîzan* gazetesi hakkında yapılan bazı çalışmalardandır.

Mizancı Murad Bey'in Taharrî-i İstikbal Adlı Eserinin Birinci Cildinin Yeni Türk Alfabesine Aktarılması ve Tahlili adlı tezimizde, Mizancı Murad Bey'in çoğunlukla 1896-1897 yıllarındaki gazete yazılarını bünyesinde barındıran ve daha önce üzerinde çalışılmamış olan *Taharrî-i İstikbal* adlı eserin birinci cildi incelenmiştir. *Taharrî-i İstikbal*'in birinci cildi, tez çalışmamızda ilk kez yeni Türk alfabesine aktarılmıştır. Şimdiki ve gelecek nesillerin tarihini daha iyi anlayabilmesine yardımcı olmak amacıyla eserin içerisinde bulunan gazete yazıları üzerinden Mizancı Murad Bey'in dönemin siyasi sorunlarına bakış açısının tahlili yapılmıştır. Bu eser, Murad Bey'in siyasî cephesini gösteren ve uzun yıllar çıkardığı *Mîzan* gazetesinde yayımlanmış yazılarından oluşan bir çeşit fikir antolojisidir.



## 2. GENEL BİLGİLER

Mehmed Murad, Türk edebiyatı tarihinde önemli bir yer teşkil etmektedir. II. Abdülhamid dönemine ait teşhis ve tenkitlerinin bulunduğu gazete yazıları, çeşitli konularda ele aldığı eserleri edebiyata ve siyasete olan katkılarını ortaya koymaktadır.

### 2.1. Mizancı Murad Bey'in Hayatı

Tanzimat ve II. Meşrutiyet Dönemi'nin ileri gelen fikir adamlarından Mehmed Murad, 1854 yılında Dağıstan'ın Huraki kasabasında dünyaya gelmiştir. Babası kadılık ve müftülük görevlerinde bulunan Hacı Mustafa Efendi'dir. Küçük yaşta eniştesinden Arapça ve Kur'an öğrenen Mizancı Murad Bey, derslerinde oldukça başarılıdır. Uçman (2005) çalışmasında Murad Bey'in 1864'de Timurhan Şûrâ Rüşdiyesi'ni, 1866'da Stavropol Gimnazyumu'nu ve Moskova Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdiğini söylemektedir. Rusya'da hayatına devam eden Mizancı Murad, Rusların baskısı karşısında küçüklüğünden beri İstanbul'a gidip halifeye ve İslam dinine hizmet etme hayali ile büyümüştür. Bu düşüncesini *Meskenet Mazeret Teşkil Eder mi?* adlı eserinde şu şekilde işlemiştir: "Çünkü İstanbul ve hicret tarafı bende bir illet şeklini almış idi" (Mehmed Murad, 1911, s. 17). Söz konusu hayaline istinaden 1873 yılında İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'a geldikten sonra sırasıyla Hukuk Mektebi'nde, Mülkiye Mektebi'nde, Darülmualimin-i Aliye'de hocalık yapmıştır. İlerleyen süreçte ise Maarif Nezareti Teftiş Komisyonu'nda ve Muhacir Komisyonu'nda çalışmıştır (Uçman, 2005). Bu görevlerin arasında bir dönem Dağıstan'a giderek 21 Ağustos 1886 yılında *Mîzan* gazetesini çıkartmaya başlamıştır. Uçman (2005), Murad Bey'in gazeteyi çıkartmaya başladıktan sonra devlete bağlı herhangi bir görevde bulunmayı doğru bulmadığından dolayı istifa ettiğini söylemektedir.

İlk başlarda II. Abdülhamid'in övgüsünü alan *Mîzan* gazetesi, tenkit dozunu arttırdıkça sansür tarafından defalarca kapatılmıştır. Murad Bey, memleketin içerisinde bulunduğu siyasî, içtimaî ve idarî sıkıntılardan kurtulması için II. Abdülhamid'e bir reform lâyihası sunmuştur. Yahya Kemal'e (1968) göre, bu lâyiha, padişahın etrafında bir şûrâ-yı saltanat teşkil ederek Tanzimat'tan bir derece geniş, Mithat Paşa Kânûn-ı

Esâsîsi'nden epeyce sıkıdır. Ancak lâyiha ilgi görmeyince ve neticeyi öğrenmek amacıyla saraya giden Murad Bey, huzura kabul edilmeyince yönetimle arası açılmıştır. Bu sebeple Murad Bey, Avrupa'daki tanıdıklarının bahsettiklerinden yola çıkarak düşüncelerini daha rahat ortaya koyabilmek adına Avrupa'ya kaçma düşüncesi ile memleketten ayrılmıştır.

Sivastopol üzerinden yola çıkarak önce Dağıstan'a, oradan da Kiev-Viyana yoluyla 1895 yılında Paris'e giden Murad Bey, Ermeni ve Şark meselesini çözüme kavuşturmak için Jön Türkler ve liderleri Ahmed Rıza Bey ile görüşmüştür. Ahmed Rıza Bey'den beklediği ilgiyi göremeyen Mizancı Murad Bey, Jön Türkler'in bir kısmının cemiyetin başına geçmesini istemesine rağmen Mısır'a gitmiştir. *Mizan* gazetesini 1896 yılında Kahire'de yayımlamaya başlamıştır. Mardin'e (1983) göre, *Mizan*, bu dönemde istibdada karşı anayasal düzeni savunmaktan geri kalmayan bir bakış açısını yansıtır. Murad Bey'in üslubu oldukça sertleşmiş ve eleştiri dozu giderek artmıştır.<sup>5</sup> Saraya, padişaha, devletin düzenine, yaşanan hadiselerle karşı görüşlerini dile getiren *Mizan* muharriri, padişahı ya saltanatı terk etmeye ya da meşrutiyeti ilan etmeye şiddetli bir biçimde davet etmiştir.<sup>6</sup> Bu davetin üzerine giyaben idama mahkûm ettirilmiştir.

1896 yılının Temmuz ayında tekrardan Paris'e dönen Mizancı Murad Bey, Kasım ayında İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin liderliğini yapmaya başlamıştır. Ahmed Rıza taraftarlarıyla anlaşmazlıklar artınca Mayıs 1897'de cemiyetin merkezi Paris'ten Cenevre'ye taşınmıştır ve *Mizan* gazetesi cemiyetin yayın organı olarak çıkartılmaya başlamıştır. 1897 yılında liderlikten istifa eden Mizancı Murad Bey, bağımsız ilerlemeye başlamıştır (Mehmed Murad, 1897). Ancak Ağustos 1897'de II.Abdülhamid'in ilan etmiş olduğu genel af ve aile hasretiyle İstanbul'a dönmüştür. Büyük ümitlerle dönen Murad Bey'e verilen sözler tutulmamış, İstanbul'a gelince göz hapsine alınmıştır. 1899 yılında Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesi üyeliğine getirilen Mizancı Murad Bey, II.Meşrutiyet'in ilanıyla istifa ederek 30 Temmuz 1908'de *Mizan* gazetesini tekrardan çıkartmaya başlamıştır.

---

<sup>5</sup> "II.Devre, Jön Türk Murad Bey'in kesif mücadele devresidir ki bu safhada, birinci devredeki o itidalli tahlil ve düşünce adamının yerini siyasî "mücahid", muayyen sosyal tabakaları harekete geçirmeğe çalışan, bazen kanlı ihtilâle bile razı haşin bir tahrikçi, kalemine heyecan üslubunun hakim olduğu bir ihtilâlcî alır" (Emil, 2009, s. 196).

<sup>6</sup> Birol Emil'e göre Kahire'de yayımlanan yazılarda ton gittikçe şiddetlenmiştir. Özellikle "İkiden Biri" başlıklı yazılar, Yıldız'da, Jön Türkler arasında, Müslüman umumî efkârında büyük tesirler uyandırmıştır (Emil, 2009, s. 115).

İktidardaki İttihat ve Terakki Fırkası'na ağır muhalefetlerde bulunması üzerine *Mizan* gazetesi kapatılmıştır. Üzerine 31 Mart Vak'ası'nın kışkırtıcıları arasında olduğu ileri sürülerek müebbet kalebentlik cezasına çarptırılmış ve 1909 yılında Rodos'a sürgüne gönderilmiştir. 1913 yılında tekrardan af çıkması ile İstanbul'a dönen fikir adamı, tam bir yalnızlık ve sefalet içerisinde geçirdiği son yıllarının ardından 15 Nisan 1917'de Anadolu Hisarı'ndaki yalısında vefat etmiştir (Uçman, 2005). Mizancı Murad Bey, yaşadığı dönem siyasetine karşı savunduğu yenilik düşüncesi ve örnek şahsiyetiyle önemli bir fikir adamıdır:

“Yenilik, Murad Bey'in fikirlerinde değil şahsiyetinde idi. Murad Bey'e gelinceye kadar hiçbir Türk muallimi ve muharriri fikirlerle günün siyasetini mezc ederek bir politikacı faaliyeti göstermemişti. Ondan önce Namık Kemal şâir ruhlu idi, uzakta yaşayarak yazıyordu, tesirini derin lâkin mesâfe farkıyla ikâ ediyordu. Fikir politikacılığını İstanbul'da icat eden Murat Bey'dir” (Yahya Kemal, 1968, s. 60).

Mizancı Mehmed Murad, ortaya koyduğu fikirler ile Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu buhran döneminin ıslahını gaye edinmiştir. Bu sebeple sesini duyurabilmek için *Mizan gazetesine* başvurmuştur. 1886 yılında yayımlamaya başladığı *Mizan gazetesi* Mehmed Murad'ın, artık birçok kaynakta Mizancı Murad Bey ismi ile anılmasına sebep olmuştur.

## 2.2. Edebiyat ve Tenkit Anlayışı

Mizancı Murad Bey, edebiyatımızda en önemli fikir ve şahsiyet adamlarından biridir. Ortaya koyduğu tespitleri, çözümleri, tenkitleri geleceğe ışık tutar mahiyettedir. Sadece siyasete karşı değil edebiyatımıza da önemli katkıları bulunmaktadır. Siyasi fikirlerinde vatanperver bir yaklaşım sergileyen Mizancı Murad Bey, edebiyat anlayışında da milli duyguların ışığında kendine has bir görüş ortaya koymuştur:

“Ona göre edebiyat, bir milletin manevî hayatıdır. İnanılan ortak değerlerin, millî kültürün yegâne hazinesidir. Milletleri yaşatan hayat güçlerini, onların medeniyet ve zevk seviyelerini, millî ve beşerî değerlere istidadını gösteren en sağlam ve hakikî ölçü, edebî eserlerdir. Bu vasıflarıyla edebî eserler, bir milletin ülkeden ülkeye taşınabilen ilim ve teknik eserleri gibi üvey çocuğu değil, öz çocuğudur. Birinciler belki hayranlık uyandırabilir, fakat sevilemez. Halbuki ikinciler, içinde doğduğu milletin manevî ateşiyle yine onun bütün varlığını ısıtır” (Emil, 1997, s. 101).

Mehmed Murad, milli bir edebiyat oluşturulmasını gerektiğini ve bunun da yalnızca “edebiyat-ı ahlakiyye” ile vücut bulabileceğini düşünmektedir (Emil, 1997).

Bu sebeple Murad Bey'e göre edebi eserlerin esas amacı milletin ahlakını geliştirmek olmalıdır. Fakat en yavaş gelişen edebiyat yönü ise edebiyat-ı ahlâkiyedir (Kürüm, 2019). *Mizan gazetesinde* yayımladığı *Üdebâmızın Nümûne-i İmtisâlleri* başlıklı çalışmalarında muharrir, Türk edebiyatına karşı tenkitlerini ortaya koymaktadır. Mizancı Murad Bey'e göre hem eski edebiyat hem yeni edebiyat noksan ve yanlıştır. Eski edebiyat için "iki üç yüz senelik hâb-ı gaflet" tanımını kullanan muharrir, eski Türk edebiyatını yapay, gerçek ve tabiat dışı, İran edebiyatının taklidi, yeni Türk edebiyatını ise Avrupa taklidi olarak görmektedir (Emil, 1997). Bu iki edebiyatın birbirine benzediği ortak nokta ise taklit ve ahlaki edebiyata uygun olmamalarıdır.

Emil'e (1997) göre Murad Bey, edebiyat ve tenkide dair görüşlerini *Mizan*'da çıkan tenkit yazılarında, *Turfanda mı, Yoksa Turfa mı* romanı ve *Tencere Yuvarlandı Kapağını Buldu* piyesinde uygulamıştır. *Mizan* gazetesinde yayımlanan tenkit yazılarında Mehmed Murad, Türk edebiyatındaki tenkit anlayışına yeni bir soluk getirmiştir:

"Edebiyatımızın Nümûne-i İmtisâlleri başlığı altında *Mizan* gazetesinde yayımlanan bu tenkitler münferit edebî eserler üzerinde (Namık Kemal'in *Vatan yahut Silistre*'si Recâizâde Mahmud Ekrem'in *Vuslat*'i, Sâmipaşazâde Sezâi'nin *Sergüzeşt*'i) ilk defa geniş tahlillere dayanması, sözkonusu eserlerin tip, yapı, üslûp, icat, tasvir, dram entrikası gibi Batılı objektif prensiplere göre değerlendirilmesiyle Türk tenkit tarihine yeni bir görüş getirmiştir" (Emil, 1997, s. 102).

Mizancı Murad Bey'den önceki dönemlerde Namık Kemal, Recaizâde Mahmud Ekrem, Beşir Fuad gibi birçok fikir adamı edebiyata ve tenkide karşı fikirlerini ortaya koyarak okuyucunun dikkatini çekmiştir. "Mizancı Murat Namık Kemal'in siyasi gazeteciliğini yurt içinde ve dışında devam ettiren önemli adlardandır" (Enginün, 2006, s. 78). Siyasi gazeteciliğinde dönemin mevcut olaylarına ve durumlarına karşı bir münekkit görevi gören Murad Bey, Emil'e (1997) göre, tenkitlerini belirli eserlere dayanarak değil daha çok nazari esaslara dayanarak ortaya koymuştur. Bu noktada ise Mizancı Murad Bey'in diğerlerinden farkı açıkça görülebilmektedir:

"İşte Murad Bey'in tenkidinin önemi, bir yandan münferid edebî eserler üzerinde tatbikî tenkit örnekleri vermesi, bir yandan da bunlara esas olan görüşlerle bizzat bir roman ve bir piyes yazmasıdır ki, bu, tenkit tarihimizde yeni bir merhaledir" (Emil, 1997, s. 114).

Edebiyatımıza ve fikir dünyamıza getirdiği yeniliklerle adından bahsettiren Mehmed Murad Bey, edebiyat ve eleştiri dünyasındaki gücünü birçok eseriyle ölümsüzleştirmiştir.

### 2.3. Eserleri

Mizancı Murad Bey, derin tarih ve edebiyat bilgisine sahip bir aydındır. Daha çok tarihçiliği ile adından söz ettiren *Mizan* muharririnin, siyasi risaleleri, romanı, piyesi, tarihi kitapları, hatıra kitapları, bibliyografya kitabı başlıkları altında birçok eseri bulunmaktadır.

#### 2.3.1. Siyasi Risaleleri

*Yıldız Saray-ı Hümayûnu ve Bâbîâli -yahut- Şark'ın Derd-i Aslîsi*, Osmanlıca ve Fransızca olmak üzere iki ayrı neşri bulunmaktadır. İlki 1895 yılında Paris'te kaleme aldığı *Le Palais de Yıldız et La Sublime Porte – Le veritable mal d'Orient* ve 1896 yılında Kahire'de Osmanlıca yayımlanan *Yıldız Saray-ı Hümayûnu ve Bâbîâli -yahut- Şark'ın Derd-i Aslîsi*'dir. Eserde Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu sosyal ve siyasi buhrandan kurtulması için alınması gereken önemlerden bahsedilmektedir.

*Müdafaa Niyetine Bir Tecavüz*, 1896 yılında Paris'te yayımlanmıştır. Toplamda 29 sayfadan oluşmaktadır. Eserde, Ahmed Mithat Efendi'nin II.Abdülhamid'i övmek amacıyla yazdığı makalesinin tenkidi yapılmıştır.

*Türkiye'nin Kuvvet ve Za'afı*, adından anlaşılacağı üzere Türkiye'nin kuvvet ve za'afalarını nelerin oluşturduğundan bahsetmektedir. 1897 yılında İsviçre'de aynı isimle Fransızca olarak bir risale daha yayımlanmıştır.

#### 2.3.2. Romanı

*Turfanda mı Yoksa Turfa mı*, 1890 yılında İstanbul'da yazılmıştır. Mizancı Murad Bey'in tek romanı olan eser, ahlaki edebiyat anlayışına örnek olarak kaleme alınmıştır.

#### 2.3.3. Piyesi

*Tencere Yuvarlandı Kapağını Buldu*, 1908 yılında 96 sayfadan oluşan dört perdelik bir tiyatro oyunudur.

#### 2.3.4. Tarih Kitapları

*Tarih-i Ebulfaruk*, Osmanlı tarihini konu alan yedi ciltlik eser, 1917 yılında Amidi Matbaası'nda basılmıştır.

*Muhtasar Tarih-i Umûmî*, 1890 yılında İstanbul'da basılmıştır. Mizancı Murad Bey'in Mekteb-i Mülkiye'de okutulması amacıyla yazmış olduğu önemli bir eserdir.

*Tarih-i Umûmî*, 1881 yılında altı cilt olarak İstanbul'da basılmıştır. Muharririn Mekteb-i Mülkiye'de okutulması amacıyla yazmış olduğu önemli bir eserdir.

#### 2.3.5. Hatıra Kitapları

*Meskenet Mazeret Teşkil Eder Mi?*, 1911 yılında İstanbul Amidi Matbaası'nda basılan eser, Mizancı Murad Bey'in ilk çocukluğundan İstanbul'da Düyûn-ı Umûmîye komisterliğine kadar olan zaman diliminden bahsetmektedir.

*Mücâhede-i Millîye*, 1908 yılında İstanbul'da Mahmud Bey Matbaası'nda basılmıştır. İki kısım ve yirmi bölümden oluşan eser, Mizancı Murad Bey'in Paris'e gittiğinden İstanbul'a dönüşüne kadar olan kısmı konu almaktadır.

*Hürriyet Vadisinde Bir Pençe-i İstibdat*, 1908 yılında İstanbul Mahmud Bey Matbaası'nda basılan eser, dokuz bölümden oluşmaktadır. Murad Bey'in II. Meşrutiyetin ilanı sonrası yaşadıklarını konu almaktadır.

*Tatlı Emeller Acı Hakikatler*, Mizancı Murad Bey'in oğlu tarafından 1912 yılında İstanbul Amidi Matbaası'nda basılmıştır. Eserin giriş kısmında gelecek nesillere siyasetin ve meşrutiyetin ne olduğunu öğretme maksadıyla yayımlandığı belirtilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası Mehmed Murad'ın Rodos sürgününe kadar yaşadıklarından ve düşüncelerinden bahsedilmiştir.

*Enkaz-ı İstibdat İçinde Züğürdün Tesellisi*, 1911 yılında İstanbul Amidi Matbaası'nda basılmıştır. II. Abdülhamid döneminin önemli olaylarından 31 Mart Vak'ası esnasında Murad Bey'in yaşadıkları, hakkındaki suçlamalar ve tutuklanma süreci anlatılmaktadır. Mizancı Murad Bey'in hayatının sıkıntılı ve önemli bir parçası birebir aktarıldığından eser önemli bir yer tutmaktadır. Beş bölümden oluşan eser 87 sayfadır.

#### 2.3.6. Bibliyografya Kitabı

*Devr-i Hamîdî Âsârı*, 1890 yılında İstanbul'da Osmaniye Matbaası'nda basılan 156 sayfalık eserdir. II. Abdülhamid döneminin ilk on beş senesinde basılan 4000'e yakın eser listelenmiştir. Türk edebiyatı ve Türk kültür tarihi bakımından oldukça önemli bir kaynaktır.

### 3. GEREÇ VE YÖNTEM

Çalışmada, Mizancı Murad Bey'in Taharrî-i İstikbal adlı iki ciltlik eserinin birinci cildi incelenmiştir. Eser, Osmanlı Türkçesi ile yazıldığından dolayı önce metinler büyük bir dikkat ve titizlikle yeni Türk alfabesine aktarılmıştır. Böylece metin tespiti yapılarak eserde söz konusu edilen meselelerin tahlili yapılmıştır. Bu sebeple çalışma, metin tespiti ve metin tahlili olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Çalışmanın ilk kısmında Osmanlı Türkçesi sözlüklerden, ikinci kısmında ise II. Abdülhamid dönemini konu alan makale ve eserlerden yararlanılmıştır. Bu bilgiler dahilinde Mizancı Murad Bey'in ağırlıklı olarak 1896 ve 1897 yılları arasında kaleme aldığı görüşleri tahlil edilmiştir.

Görüşlerin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle muharririn hayatı hakkında genel bilgi verilmiştir. Ele alınan eser Mehmed Murad'ın *Mizan* gazetesinin ikinci devresinde kaleme aldığı 30 gazete yazısından oluşmaktadır. Bu sebeple Tanzimat Dönemi gazeteciliğinden bahsedilerek ardından Mizancı Murad Bey'in gazeteciliği hakkında bilgi verilmiştir. Dönem dönem üslubu değişen muharririn eserin bünyesindeki yazılarındaki yaklaşımının daha açık anlaşılması amaçlanmıştır.

## 4. BULGULAR

Türk edebiyatı, Tanzimat Dönemi ile birlikte bünyesine yeni türler katmaya başlamıştır. Bu türler arasında gazetecilik önemli bir yer tutmaktadır. Gazetecilik, ilk örneklerini 1831 yılında vermeye başlayarak ilerleyen süreçte gelişmiş ve değişmiştir. Bu gazetelerde bulunan yazılar çeşitli yerlerde makale ve gazete yazısı olarak sınıflandırılmıştır. Ancak Türk edebiyatının ilerleyen dönemlerinde ortaya çıkan deneme türü, bir çok gazete yazısına uygunluk gösterebilmektedir.

Çalışmanın bu kısmında Tanzimat Dönemi'nde gazetecilik, Türk edebiyatında deneme türü ve incelediğimiz Taharrî-i İstikbal adlı eserin birinci cildinin yeni Türk alfabesine aktarılması verilecektir.

### 4.1. Tanzimat Dönemi'nde Gazetecilik

Osmanlı Devleti tarihinde ilk gazete örnekleri Tanzimat Dönemi'nde ortaya konulmuştur. Batıda oldukça büyük bir hacime sahip olan gazete, bünyemize girince edebiyatımızın çizgileri hızlı bir şekilde değişmeye ve gelişmeye başlamıştır. Fikirler ve edebi eserler artık gazeteler aracılığıyla toplumun geniş kesimine aktarılabilmiştir. Birçok edebi tür (deneme, makale, fıkra, eleştiri vb.) ilk örneklerini gazete ile vermeye başlamıştır. Her kesime hitap edebilen gazete sayesinde, kültür ve sosyal hayatımızın gelişimi konusunda oldukça önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

Osmanlı Devleti sınırlarındaki ilk gazete devlet tarafından haftalık olarak çıkartılan *Takvim-i Vekayi*'dir. 11 Kasım 1831 yılında hükümetin yapmış ve yapacak olduğu işleri halka birinci dilden bildirmek düşüncesiyle kurulmuştur (Gerçek, 1931). Kapsamının geniş olması amacıyla Osmanlı Türkçesinin yanı sıra, Arapça, Ermenice, Farsça ve Rumca dillerinde de baskıları da yayımlanmaktaydı. Devam eden süreçte bir İngiliz tüccar Churcill tarafından, 1840 yılında *Ceride-i Havadis* çıkartılmaya başlanmıştır. Ancak istediği ilgiyi göremeyen gazete, maddi yetersizlikten dolayı yayın hayatını yarıda kesmek durumunda kalmıştır. Ardından devletin ödenek sağlaması üzerine yayın hayatına devam etmeye başlamıştır. Bu sebeple yarı resmi gazete olarak karşımıza çıkmaktadır (Baykal, 1990). Türk edebiyatında ilk özel gazete ise Şinasi ve Agah Efendi tarafından 1860 da çıkartılan *Tercümân-ı Ahvâl*'dir.

Nalcioğlu'na (2005) göre, devletten yardım almadan yayımlanan bu gazete, Türk basın tarihinde bir dönemin başlangıcı olarak sayılmaktadır. Ancak 1862 yılında şinasi, Agah Efendi'den ayrılarak tek başına *Tasvir-i Efkar* adlı gazeteyi çıkartmaya başlamıştır ve meşrutiyet ile hürriyet kelimeleri ilk defa bu gazetede kullanılmıştır. şinasi'nin özel gazetelerdeki iki girişimi Ali Suavi'nin *Muhbir* gazetesi ile devam etmiştir.

“Türkiye’de bu iki gazeteyle başlayan gazetecilik anlayışı, Ali Suavi'nin *Muhbir* isimli gazetesiyle srdrlmştir. İlk iki zel Türkçe gazetenin açtığı yolda ilerleyen *Muhbir*, hkmete yönelik eleştirilerinde çok daha sert bir üslup kullanmıştır çoğu zaman. İmtiyaz sahibinin Filip Efendi, gazetenin baş yazarının ise Ali Suavi olduğu gazete, 1866 yılında yayımlanmaya başlamış, Tanzimat döneminin en ileri fikir yazılarını yayımlayan gazete olmuştur. İnkılap fikrini savunan ve demokrasiyi öven türdeki yazılarıyla dikkat çekmiştir” (Koloğlu, 1994, s. 35).

*Muhbir* gazetesi Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin yayın organı olarak 31 Ağustos 1897 yılında yayımlanmaya başlamıştır ve yurtdışında yayımlanan ilk Türk gazetesi olması sebebiyle önem taşımaktadır (Nalcioğlu, 2005).

*Muhbir* gazetesinin yanı sıra 29 Haziran 1868 yılında Londra’da Ali Suavi ve Yeni Osmanlıların arasından birkaç aydının birleşmesiyle ilk siyasal gazetelerden sayılan *Hürriyet* gazetesi çıkartılmaya başlanmıştır. Gazetenin başyazarları Ali Suavi, Namık Kemal ve Ziya Paşa’dır. Yeni Osmanlıların yayın organı olarak kullanılan gazete, Osmanlı Devleti’ni eski şanına yeniden kavuşturmayı hedeflediğini ve yönetimdeki başarısızlıklardan halkın memnuniyetsiz olduğunu ifade etmiştir (Tütengil, 2011).

Dönemde devam eden fikir gazeteciliği faaliyetleri 1872 yılında Namık Kemal tarafından çıkartılan *İbret*, Ahmet Mithat Efendi tarafından çıkartılan *Dağarcık*, 1873 yılında Antuan Efendi tarafından yayımlanan *Hülasa-til Efkar*, 1875 yılında tekrardan Ahmet Mithat Efendi tarafından yayımlanan *İttihad*, aynı yıl Mehmet Efendi tarafından çıkartılan *Sadakat*, Filip Efendi tarafından yayımlanan *Vakit*, 1876 yılında Papadopulos tarafından yayımlanan *Sabah* gazeteleri Tanzimat Dönemi’nde çıkarılan fikir gazeteleri önemi taşımaktadır (Nalcioğlu, 2005). Devam eden süreçte 1878 yılında yeniden Ahmet Mithat Efendi tarafından çıkarılmaya başlanan *Tercümân-ı Hakikat* ve 1886 yılında Mehmed Murad tarafından yayımlanan *Mizan* gazetesi dönemin siyasi ve içtimai durumunu okura sunmaktadır.

Halk artık siyasi, kültürel, toplumsal ve benzeri birçok konuda haberleri ve fikirleri birinci ağızdan öğrenebiliyorlardı. Gazetenin bizim toplumumuzdaki yeri diğer milletlerden çok farklıdır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın,

“Hiçbir yerde gazete bizdeki role benzer bir rol oynamamıştır. Başka yerlerde o, düşüncenin daha geniş surette topluma yayılması için seçtiği hareket sahalarından biridir. Arkasında bütün cemiyet müesseseleri ve devam hâlinde olan, hayatla daima münasebetdar bir düşünce dünyası vardır. Bizde ise bütün işaretler ondan gelir. Kalabalık onun etrafında kurulu. Okumayı o yazar. Mekteplerin uzak bir gelecek için hazırladığı ocağı o tutuşturur” (Tanpınar, 2001, s. 249).

cümlesi ile bunu açıkça görebilmemiz mümkündür. Diğer milletlerde gazete daha çok bir haber organı olarak görülürken biz de yeniliğe açılan kapılardan ilkidir. Tanzimat Dönemi gazeteciliği, sosyal yapının yanı sıra edebiyatımızı da değiştirmiştir. Artık gazete sütunlarını okuyanlar, Batıdaki dünya görüşü ile karşılaşmışlardır.

#### 4.2. Türk Edebiyatında Deneme Türü

Deneme, yazarın ele aldığı bir konuda fikir, duygu ve düşüncelerini aktarmak amacıyla kesinlik belirtmeden yazdığı yazılardır. Kanıtlanma gereksinimi duyulmadan kişisel görüşü barındıran deneme türü, üslup bakımından samimiyet içermektedir. Batı edebiyatında bu türün edebi formunu Montaigne oluşturmaktadır (Balçı, 2006). Montaigne, *Les Essais* adlı eserinde denemeyi şu cümleleri ile tanımlamıştır:

“Okuyucu, bu kitapta yalan dolan yok. Sana baştan söyleyeyim ki, ben burada yakınlarım ve kendim dışında hiçbir amaç gütmедim. Sana hizmet etmek ya- hut kendime ün sağlamak hiç aklımdan geçmedi; böyle bir amaç peşinde koş- maya gücüm yetmez. (...) Kısacası, okuyucu, kitabımın özü benim. Boş zamanlarımı bu kadar sudan ve anlamsız bir konuya harcaman akıl kârı olmaz. Haydi, uğurlar olsun” (Montaigne, 1987, s. 25).

Deneme gücünü üsluptan almaktadır. “Ben” merkezli yaklaşıma dayanan deneme türünde öznelliğin baskınlığı oldukça önemlidir (Ay, 2020). Denemenin incelemesini geniş kapsamlı şekilde yapan Nesrin Mengi, deneme türünü Klâsik Deneme, Eleştirel Deneme, Tarihî Deneme, Portre Deneme, Kent Denemesi, Nekrolojik Deneme, Güncel Deneme, Meslekî Deneme, Fantezi Deneme vb. alt başlıklara ayırıp incelemektedir. Deneme türünün tanımını ise şu cümleleri ile yapmıştır:

“Deneme, birey ya da toplum yaşamının bilimsel ya da güncel konusu üzerine anlaşılması kolay, ancak sanat ve bilgi düzeyi bakımından derinlikli, düşünce

boyutuyla olduğu kadar duygu ve estetik yönden de doyurucu bilinçli bir öznellik kaleme alınmış bir edebiyat türüdür” (Mengi, 2005, s. 353).

Deneme türünde yazacak olan yazar, düşünce alanında oldukça serbesttir. Gözlemlenilen, yaşanan herhangi bir olay, durum veya kavram konu edilerek kişisel görüşlerin doğrultusunda yazıya dökülmektedir. Mengi’ye (2005) göre, denemeler kurmaca özellikler taşıyabildiği gibi aynı zamanda öznenin ‘insan’ olmasından dolayı da gerçeklik taşımaktadır. Bu sebeple fikirlerini aktarmak isteyen yazarların başvurduğu bir türdür.

Deneme, Türk edebiyatına 20. yüzyılın ikinci yarısında gazete, dergi vb. süreli yayımların yaygınlaşması ile dahil olmuştur (Aytaç, 2007). Ancak Balcı’ya (2006) göre, henüz bilinmezken dahi Türk edebiyatında deneme türü özellikleri ile örtüşen örnekler verilmiştir.<sup>7</sup> Baş’a (2012) göre adına deneme denilmese dahi sübjektifliğin öne çıktığı, ben anlatıma yer verilen mektuplar, yazarların öznel değerlendirmelerini dile getirdiği düşünce ağırlıklı mukaddimeler ve makale adı verilen yazılar denemelerin ilk örnekleridir. Örneğin Şinasi’nin *Tercümân-ı Ahval* ve *Tasvir-i Efkar* gazetelerinde çıkan yazılar, “makale” adı altında deneme, sohbet ve tenkit türünün ürünleri olarak sayılabilmektedir. Tanpınar’a (1949) göre Namık Kemal, Şinasi, Ahmet Mithat Efendi, Abdülhak Hamid, Recaizade Mahmut Ekrem, Samipaşazade Sezai gibi önemli şahsiyetler gazetelerde yaptıkları tenkitleri artık bir nevi “essai” denilebilecek makalelerinin mukaddimelerinde söylemeye başlamışlardır.

“Bu sahada ilk anılacak muharririmiz Namık Kemal’dir. Onun, daha Avrupa’ya gitmeden evvel *Tasvir*’de çıkan ‘Edebiyatımız Hakkında Bazı Mülâhazalar’ makalesi bizde sanat ve fikir sahasında ilk ciddi hatta şümüllü teklifleri taşıyan bir yazıdır. Fakat Namık Kemal yalnız yol açmakla kalmaz; kendisini yeni neslin üstadı yapan bir yığın tenkit eseri ve deneme daha verir. Bunlar arasında *Hadika*’da çıkan ilk büyük ‘Tiyatro’ makalesiyle *Celâl Mukaddimesi*, tam olarak elimizde bulunmayan *İntibah* mukaddimesi, *İrfan Paşa’ya Mektub’u*, *Tahrîb* [*Tahrîb-i Harâbât*] ve *Tâkib-i Harâbât*’ları [*Tâkib*], Ekrem Bey’in *Mes Prisons* (Mahpusluk Hayatım) tercümesi hakkındaki tenkidi, Ekrem’e, Hâmid’e, Sezayi Bey’e ve Ebüzziya’ya yazdığı birçok mektupları sayılmalıdır” (Tanpınar, 1949, s. 299).

Baş’a (2012) göre 1876 yılından sonra yetişenler, realist bir anlayışa sahiptir. Bu dönem yazarlarından Beşir Fuat’ın eserleri ve Muallim Naci ve Abdülhak Hamid ile mektuplaşmaları, Nabizâde Nazım’ın makaleleri, Mizancı Murad Bey’in kendi

---

<sup>7</sup> Hece Dergisi’nin Deneme özel sayısında bulunan Selma Baş’ın *Türk Edebiyatında Denemenin Tarihsel Serüveni* başlıklı yazısında Türk edebiyatında denemenin örneklerinin 19.yüzyılda verildiği söylenmektedir.

gazetesinde yayımladığı makaleler ve eserleri üzerinde yazılan gazete münakaşaları realist anlayışı yansıtmaktadır (Tanpınar, 1988). Buna göre değerlendirildiğinde deneme türünün Türk edebiyatına henüz isim olarak dahil olmadığı dönemlerde genel kalıplarına uygun yazıların ortaya çıktığı görülmektedir.

### 4.3. Taharrî-i İstikbal Birinci Cildin Yeni Türk Alfabesine Aktarımı

#### 1. Mukaddime

Asker me'zunlarının merkeze celbolunması ve redif zâbitânının mahallerinde her an emre muntazır bir halde bulunması için Bâb-1 Seraskerî'den ordulara evâmir-i şedîde gönderilmiştir.

Asker ile çok uğraşıyorlar. Hoşnut kalmasalar gerektir. Zirâ efkâr-ı münevvere ashabının askerde gâlip olması hasebiyle mânâ ve münâsebetten ârî olan bu gibi emirler efkârı tahrik edegeliyor. Galîba istibdât heykelini yıkmak üzere ilk vurulacak kazmanın asker kazması yahud daha doğrusu asker çizmesi olacağını Yıldızcılar unutuyorlar (*Mizan*, numara 173 Mısır 10 Zilkâde 313).

#### 2. Vazîfe ve Mesuliyet

##### Had ve Hak

Bir zaman var idi ki “devlet” denildiği vakit bizde yalnız ehâli içinde değil, eâli indinde bile her nev’i şâibelerden masun bir heyet-i mukaddese tecessüm eder idi. Öyle bir heyet-i âliyye ki vücudu efrad-ı halktan mürekkeb cemiyetin dünyevi icâdâtından ziyâde, semâvi müessesât-ı tabiiye-i nev’ine daha yakın tutulur idi.

Vazîfe ve mesuliyet hududunu, daha Türkçesi “hakkımı” ve “haddini” bilen hükûmetler için şu itikâd-ı hâlisânenin ne kadar büyük kuvvet teşkil edeceği güzelce tefekkür buyrulsun!

Yakınlara gelinceye kadar selâtin-i âl-i Osman Hazeratı şu itikâdın kadr ü kıymetini pek güzel bilirler ve bildiklerini âleme îlân için vâki’ olan fırsatı fevt etmezlerdi. Zihinlerinde takarrür eden bir tedbir-i devlet ibtidâ-yı emirde Bâb-1 Fetvâ’nın tasdik ve tahsisine “arz” olunur idi. Vâkıâ ihtiyâr edilmiş olan karar-ı âlinin aksine bir fetvâyâ uğramaması için hayli mârifetlere mürâcaat olunduğu olur idi. Lakîn o mârifetler dâima selâmet ve uluvviyet dâiresine münhasır kalırdı. Bunun için avâm-ı nas itibariyle “devlet ve hilâfet” şerîat-ı mutahharanın hâriç ve hilafında olan teşkilât-ı siyasîyye ve örfiyye suretiyle değil, bilakis ahkâm-ı diniyye icâbat-ı asliyesinden olan hükûmet-i şer’iyye yüzünden zâhir olurdu.

Eksik olmayan mezâlim ile beraber devletin kemal, şan ve şöhretle tûl-i müddet pâyidar olması padişahların şu durbinane hüsn-ü tedbirlerine müstenit olan Osmanlı şecâat ve gayretinden ileri geliyor idi.

Fetvâhâne, devletin bir istişâre odası makamında idi. Bâb-ı Âli dahi umûr-ı idârenin mihver-i idi. Fakat tertip o kadar sanatlı idi ki padişahın işi bir “mücibince” demekten ibâret iken halk her şeyin padişahın himmet ve ihsanıyla yapıldığına kâil olurdu. Bunun için nefis-i şâhâneyi âdî insânlardan hilkaten pek âlî ve mübârek bir mahlûk-ı necîb sayar idi.

Padişahın önünden kalkan yemek kırıntılarının her derde devâ olduğu hakkındaki halkın îtikadları bundan idi.

Osmanlı heyet-i ictimâyesinin muvâzenesini temin eden işbu kuvve-i merkeziyeye bugün maatteessüf küllî sekte ârız olmuş bulunuyor. Acaba bundan mütevellit olan “mesûliyeti” kimin arkasına yükletmek lâzım gelecektir?

Haddini tecâvüz etmemiş olana hukukunun derecesini göstermek lâzım değildir. Fakat “haddî tecâvüz” vâki’ olunca mütecâvizin hukukî dâiresine ircâi vâcibdir.

Şerîat-ı mutahhara bunu kat’iyen emrettiği gibi aksini tecviz eden bir nizâm bulmak için tâ “Hottentot”ların içine kadar gidilse yine elleri boş olarak avdet edileceğine şüphe buyrulmasın.

Birtakım cehelenin tezvîratından ibâret olan jurnaller zemin-i ittihâz olunarak vâki’ olan ibret-âmiz istiftâlara Ebû’l-Hüda Efendi pek san’atlı fetvâ taklitlerini icât edebilir. Lakîn büyük kafalı bir Ebû’l-Hüda farz olursa bile şu bizim basit ve sarîh olan hakikatimize hafif bir gölge de olsun dokunduramaz.

Halep Yıldız’da ise arşın Mısır’dadır; Görelim, ölçülelim; tartılalım!

Akilâne ve vatanperverâne olan âmalinden dolayı vaktiyle Sultan Murat Hazretlerini sevmiş bulunmaktan başka bir kabahati olmayan biçare millete bu kadar garaz bağlanamaz. Ecdâd-ı azâmın ahlâfa intikal edecek vedîaları bulunan mülkün mahvına bilerek kastedilemez.

Ayet ve hadislerin ahkâm-ı celîlerini, cühelâ vasıtasıyla tebliğ olunan âmal-ı keyfiyeye, tercih etmek istemesinden nâşî bâb-ı adâlet ve şerîat kaldırılamaz. Ancak büyük başlı bir uşak vazîfesini güzelce îfâ etmekle iktifâ edip duran Bâb-ı Âli’ye mânâsız surette adem-i emniyet izhariyle onun çamurlarda sürüklenmesinde zevk aranırsa eyvallah denemez.

Ümmetin içinde sivrilen bilcümle âsâr-ı hayat ve fazîleti türlü türlü “hünerler”le körleştirmek kastine binâ edilen meslek-i tahribde devam olunursa sabır ve tahammül kalmaz.

Bu gibi dolaplarla dönmekte olan değirmenlerin “mahsulü” Ebû'l-Hüda Efendi gibi bir “kutb-ı sâlis”in câizesiyle tavsif olursa yine yutulmaz. “Vezâif” tedâhüllerinin envâi milyonlara bâliğ olduğuna bakılmaksızın ihtiyâr olunan ihsanlar ve envâ israflar gazete sütunlarında hatta göklere kadar çıkarılsa yine para etmez. Görülmemiş bir hissi intikama mağluben devlet ve milletin hayat ve bekâsına kastedenlere karşı sükût olunmasına Allah dahi razı olmaz...

Binaenaleyh aziz vatanın rükn-i âzamı olup kendisini emsaline karşı mümtaz kılan ve “kudsiyet-i zâtiye” bugün pek âdi ve mühlik bir surette arz-ı vücut ederek îtibardan külliye düşmüş bulunuyor. Bunun için makamına ikâme edilmek üzere bünyan-ı devleti tahkim edecek başka bir kuvvet taharrîsine ihtiyaç âcil messediyor.

Kaymakamların o kudsiyeti devr-i Osmaniyenin “aşere-i mansûre”si bulunan ilk padişahların hasâil-i kahramanânelerinden mütevellit bir hayal-i latîf idi. Kabahat millette olmayarak hayal bugün silinmiş bitmiştir.

Bu halde dahi devlet ve hilâfetin muvâzene-i hayatiyesini iâde için ihmal etmeksizin hakikat-ı şerîyye ve tâbiyyeye ‘avdet etmekten başka çare görülüyor. Yoksa ümid-i istikbal bile mahvolacaktır.

Hür olarak yaşamak üzere yaratılmış olan beniâdem kendi “ihtiyârı” ile hukuk ve hürriyetinin birer cüz’ini fedâ etmiş bâkîsinin bildiği gibi istimalini temin etmek istemiş. Bundan cemâat, heyet-i ictimâiye, devletler tevellüt ve teşekkül eylemiştir. Demektir ki efradın temin-i hukuk ve hürriyet maksadıyla bil’ihtiyâr mümtâz kıldıkları zevat, mahalle muhtarı, köy imamı, nâhiye müdürü, vilâyet valisi, devlet tacdârı... Yahud Ağa Bey, Şeyh, Halîfe... Hâsılı her ne nâm ve unvan veyahud ne kadar kuvvet ve rif’at alırsa alsın hadd-i zâtında efrad-ı millettendir. Şu emr-i mühimde ketb-i akliyye, ketb-i semâviye ile müttefikü’r-reydirler.

Hâmil-i hükûmet aslen ve hakîkaten efrâd-ı millettendir. “Meşrûten vazîfedâr” olmak haysiyetiyle müteahhit olduğu şurûta riâyet ettiği müddetçe “vezâif-i mütekâbile”ye riâyet olunmasını halktan talep edebilir. Fakat kendi vazîfelerinde tekâsül, emirler, metbûlar “emir” ve “taleb”de bulunmak hak ve salâhiyetlerini kayıp eylemiş olurlar.

Mahallenin efradı bil’ictimâî birini muhtar intihap etmekle onu içlerinden hârice çıkarmıyorlar. Yalnız kendilerine karşı birtakım “vazîfe”lerin îfâsıyla müteahhit bir “vekil-i mevkid” haline koyuyorlar.

Muhtar taahhüt ettiği vazîfeyi îfâda tekâsül ederse müvekkilleri onu vazîfe başından azleyle yerine daha güzel surette îfâ-yı taahhüd edecek olanı intihap etmeye salâhiyettardır. Zira esasen intihabda “îfâ-yı vazîfe” etmesinden başka bir maksat ve illet yoktu ve olamazdı.

Aksine olarak şayet intihap edenler vezâif-i mütekâbilede izhâr-ı kusur ederlerse intihâp olunanlar ecma‘a şikâyet o da olmazsa “istîfâ” edebilirler. Çünkü “intihab” gibi “kabul” dahi ihtiyârî olduğu cihetle tarafeynden birinin icbarına hiçbir mânâ ve münâsebet kalmaz.

İşte ilk heyet-i ictimâîyenin hükûmet zuhuru ve şurut-ı devamı bundan ibarettir. Heyet-i ictimaiyye kesb-i vüs‘at ve cesâmet eder. “Devlet-i muazzama” şekil ve makamına geçebilir. Hatta vezâif-i mütekâbile-i ahkâmı mukaddes kânun ve nizam mertebesine vararak şecere-i devletin gökleriyle tepesi arasındaki mesafe tezâyüt eder, müsâvat-ı asliyenin âsarı zâhiren gâib ve nâbedit olur. Fakat “vezâif-i mütekâbile”ye muntazaman îfâlarında tarafeyn müşterek’ül menfâadır. - O vezâifin îfâsında kusur vâki’ olunca “mukâvelenâme”yi akdeden kuvve-i mütesâvîyenin “hukuk” ve salâhiyet-i aslîyeleri öylece yerli yerine avdet eder.

Osmanlı heyet-i ictimâîyesinde mukâvelenâmenin müddeti iyice eskimiş bulunuyor. Tarafeyn dahi “hukuk” ve “vezâifinin” hududunu şaşırmıştır. Felâketten kurtulmak üzere mukâvelenâmeyi “tecdid” etmek îcap ediyor.

Şu lüzum-ı tabiinin iki tarafça bilâ-müşkülât tasdik ve icrâ edilmesi ve böyle nazik bir zamanda bekâ-yı devlet ve hilâfet birtakım mehâlîke dûçar olunmaksızın mukâvelenin sulhen tecdidine muvaffak buyurulması eltâf-ı samedâniyeden memul ve şiddetle mütemennâdır.

Mukâvele-i umûmîye ahkâmının hüsn-ü cereyanına alâkadar bir uzv-ı şirket olup mesela Kastamonu vilâyetinin bir köşesinde sakin olan çiftçi Çakır Ali’yi alalım. Onun “hukuk” ve “vezâifi” ile hükûmetin ona karşı müteahhit bulunduğu vezâifini ve ondan talep edebileceği hukuku tahdit etmeye gayret edelim.

Çakır Ali’nin ailesi bir karısı, bir oğlu, bir de kızından, mâmeleki dahi küçük hânesi, elli dönümlük tarlası, bir çift öküzü, yirmi baş keçisi, bir de köpeğinden ibârettir.

Teessüf olunur ahvaldendir ki şimdiki zamanda gözünüzün önüne gelen şu Çakır Ali komşusuna nispeten ağniyâdan addolunmak lazım gelir. Çünkü servetçe Çakır Ali mertebesinde bulunan köylüler “sâye-i saâdet-i vâye”de azalmış bulunuyor!

Çakır Ali âzâ-yı şirket ve ümmettendir. Birtakım “hukuk” ve “vezâif”e maliktir. Çakır Ali, memleketinde düşmanın tecâvüzünden, hânesinde her nev’i erbâb-ı şerrin mazarratlarından emin olmak ister, tarlaya, merâyâya, dağa, kasabaya kemal-i emniyet ve rahat üzere gidip gelmenin esbabına mâlik olmak ister. Her yerde ve her vakit canını, ırzını, mülkünü, hukuk-ı sâiresini her nev’i halelden masun görmek ister. Bu kadar imtiyâzlara Çakır Ali’nin ne hakkı var?

Çakır Ali dünyada tek başına mevcut oldukça şu imtiyâzâta nâil olmak üzere ancak kendi akıl ve dirâyet ve kuvvetine mürâcaat edebilir. Lakîn cemiyet-i Osmaniye gibi mâlûm bir mukâvele ile yekdiğerine bağlı bir heyet-i müşterেকে mensup olunca Çakır Ali’nin mürâcaat edeceği bir “makam” bulunması lâzımdır.

Çakır Ali harman vaktinde bütün yıl alınının terini dökerek mââile çalıştığı tarla mahsulünün onda birini “fedâ” ediyor. Baharda keçi başına şu kadar kuruş para veriyor.

Hânesinde ve üzerinde her ne varsa her biri için bir suretle “resim” vermiş bulunuyor.

Hatta bir az ihtiyârlık âsarını hissetmekte bulunan kendisinin imdadına yetişecek bir hale gelmiş bulunan oğlunu askerlik cihetiyle senelerce devam eden bir müddet için gâib etmeye razı oluyor.

Şu fedâkarlıklar bâlâda beyan olunan rahat ve imtiyâzât bedelidir. İmtiyâzlar sarîh bir “hakkıdır”. “Vezâifi” demek olan fedâkarlıkları ihtiyârda devam ettiği müddetçe alenen ve resmen o “hakkı” talep istidâ eylemek sâlâhiyetine mâliktir.

Çakır Ali öşrünü [sübu’ ve rubu’ îcadı da var ya!] ve sâir rüsûmunu “hükûmet”yadolunan bir vâhid-i müşterেকে veriyor, yani mukâvele-i umûmîyedeki kendi “vazîfe”sini bu suretle ifâ ediyor. Bu yolda vazîfesini tamamen ifâ edince “hukuk”unu da kendi fedâkârlığından müstefit olan hükûmetten “taleb” etmeye salâhiyet kazanmış oluyor.

Mukâvelenamenin ahkâmı cârî olduğu müddetçe Çakır Ali’nin “vezâifi” hükûmet için “hukuk” cümlesindedir. Diğer yüzden de Çakır Ali’nin “hukuk ve imtiyâzâtı” hükûmetin “vezâif-i müstakilesi” şekline giriyor. Bundan dolayı gerek Çakır Ali ve gerek hükûmet “hukuk” ve “vezâif” de bilâistisnâ mütekâbilan müşterektirler. Vezâifini ifâ etmeyen Çakır Alilerin hukuk ve imtiyâzât talebine hak

ve hadleri olamaz. Kezâ kendi vezâif-i mütekâbilesini ifâ etmeyen hükûmetin dahi Çakır Alileri fedâkârlıklar ifâsına dâvet ve icbar etmeye had ve hakkı olamaz.

Had ve hak yahud vazîfe ve imtiyâz her vakit mütekâbil olmak lâzım gelir. Hatta ahval-i fevkalâdede imdat ve muâvenetin dahi mütekâbil olması îcap eder. Harp zamanında Çakır Ali'nin "müddet-i muayyene"sinden ziyâde düşman kurşununa arz-ı vücud eder. Çakır Ali'nin hânesi veya tarlası "menâfi-i umûmîye" namına olarak meşrûten elinden alınabiliyor. Fakat bunun mukâbilinde kıtlık, yangın gibi bir felâket üzerine hükûmet Çakır Ali'nin muayyen olan vezâifinin ifâsında ısrar etmedikten başka hatta îcaba göre nakden veya sâir sûretle imdadına yetişmeye borçlu olur.

Devletin gâilesi zamanında olan hizmetin fazlasını ifâya muktedir oldukları halde onu ifâda izhar-ı tekâsül eden Çakır Aliler "mesul" olarak tediyyeye müstahak olurlar.

Diğer taraftan felâkete dûçar olan Çakır Alilerin imdatlarına yetişeceği yerde o imdadı diriğ ettikten başka hatta vergisini almak üzere öküzünü ve tenceresini satan hükûmet dahi "mesul" olarak ez-cümle "red" olunmaya müstahak olur, Çakır Ali yalnız başına bir adamdır. "Vazîfe"sinde kusur edince bizzat "mesuliyet" in netâyicini çeker.

Hükûmet ise vahîd-i müşterektir. Tekâsülü halinde "mesuliyet eshabını" bi't-taharrî te'dib etmekle "vazîfedâr" olmuş bulunuyor. Lakîn kabahatleri bulup mesul etmeyen hükûmet o kabahatleri kendi üzerine almış bulunur. "Mesuliyeti" bizzât kabul etmeye mecbur olur...

İnkârı gayr-i kâbil olan şu kavâid-i aslîye-yi tabîiye nokta-i nazarından hükûmet-i seniyyemizin "idâre"si tedkik olunacak olursa acaba ceza kânunnamesinin hangi bendi "tatbik" olunacak ef'al-i müteaddide ve mütenevviyye-i resmîyeye tesâdüf etmekten kurtulabilecektir?

Sual dehşetli bir sualdir! Cenab-ı Hâfız-ı Mutlak erbab-ı "mesuliyeti" cevap vermeye mecbur edecek "müthiş mahkeme"den vatanımızı halâs eylesin!

Şu duâ-yı hâlisânemizi yalnız aziz vatanın selâmet-i atiyesi için ref' ve i'la etmiyoruz. Hatta erbab-ı mesuliyete olan "merhamet"imizin de az çok dahli vardır. Çünkü cüz'î bir kısmı müstesnâ tutulmak şartıyla cümlesi mücrim olmaktan ziyâde câhil ve sersem bulunan acize-i ümmetten ibârettir!

İki taraf beyninde bu suretle akdolunan işbu mukâvelenâme ahkâmının te'mini cereyanı zımında yine iki tarafın inzımmam-ı muvâfakatıyla birtakım usûl vâzolunur ki "kanun" ve "nizam"nameleriyle mûteberdir.

Kanun Çakır Alilerle hükûmet yad olunan vâhid-i müşterekin beyinde cereyan eden münâsebatı mukâvele-i asliyenin ahkâm-ı dâiresine tevfiğ ederse mukâvele sahih olur. Tarafeynin hukuk ve menâfi-i taarruzdan masun bulunur. Bunun için kanun ahkâmının taarruzdan masûniyetini temin etmek üzere bir hayli müessesata lüzum vârit olur.

Hükûmet vâzı-ı kanundur. Lakîn Çakır Aliler dahi kanunda alâkadardırlar. Bu halde hin-i tanziminde hazır ve gerek onların sûret-i tatbiklerine nâzır olmak üzere merkezde Çakırların “vekilleri” bulundurulur ki ekseriya “me’bus” yad olunurlar.

Me’busların yahud vekillerin vazîfeleri Çakır Alilerin kâffe-i hukuk ve imtiyâzâtını tecâvüzden muhâfaza eylemekten ibârettir.

Fakat bazı kavânin vardır ki Çakırların me’buslarının reylerinden hariçtir. Ez-cümle kavânin-i şer’iye öyledir. Lakîn kavânin-i şer’iye yalnız me’busların taarruzundan hariç olmayıp hükûmetin dahi tecâvüzünden beridir.

Şu kadar ki kavânin-i İlahîye dahi “şartıyla biati” meşvereti, hukuk talep ve istidâsını menetmeyip bilakis tervih ederler,

Yani devletin hukukunu muhâfaza için zaptiye, nâhiye müdürü, kaymakam, vali, nâzır, hükümdar varsa Çakır Alilerin hukukunu muhâfaza etmek üzere de şu silsile-i me’mûrünün harekât ve sekenâtını teftiş ve hin-i hâcette şikâyet edecek me’busları ve “bîat şartları” olmalıdır.

Bundan mütevellit iki tarafın ihtilâfı ya “meclis-i umûmî”de yahud “mehâkim”de hall ü fasl olunur ki hükümleri tarafeynce makbuldür.

Çakır Alilerin fedâkârlıklarını kendisine “hak” etmiş olan hükûmet, mecâlis ve mehâkimde verilen mukarreratı icrâda tekâsül ederse, Çakırlar, hükûmeti mesul ve “îfâ-yı vazîfe”ye dâvet edebilirler. Kavânin ve mehâkim bunu te’min eylemiş bulunurlar. Başka türlü ise yürümez. Mukâvelenamenin hükmü kalmaz.

Evliyâ-yı hükûmet âkil ve hüsn-ü niyete sâhip olurlarsa iş yürür ve mukâvelenin hükmü teftişsiz de cârî olur. Lakîn öyle evliyâ her vakit mevcut bulunamıyor. Her ihtimale karşı ihtiyâten tedâbir ittihazına lüzum görülüyor.

Ez-cümle şimdi bizde hükûmetin kabahati ile mukâvelename-i aslînin ahkâmı ayak altına alınmıştır. Hatta mukaddes olan ahkâm-ı şer’iye bile terk edilmiştir. Bundan cemiyet hastalanmıştır. Tedavisi için tedâbir ittihazı lâzımdır. Tedâbir dahi her nasılsa hükûmet tarafından hod-serane terk edilmiş olan usûl-i istişâreden doğabilecektir.

Çakır Aliler dahi şimdi lâzım olan o usûl-i istişâreye avdet etmesini hükûmetten bihakın talep ediyorlar. Zira istişâresizlikten mütevellit fenalıklar Çakır Alilerimiz ile beraber mülkü ve devleti dahi harap edip gidiyor... Mesela:

Akşamın birinde Çakır Ali'nin hânesi kapısında "tahsile" çıkmış bir zaptiye neferi peydâ olur. Emlak vergisinin taksitini tahsil etmeye gelmiş. Çakır Ali o taksidi altı hafta mukaddem kasabaya giden muhtara verip göndermiş idi. Bunu söylemek ile iktifâ edip kapısını kapayıvermek hakkı aşikârdır. Lakîn Çakır Ali haddizâtında misafirperver bir Türk'tür. Vaktin geç olmasından bahisle zaptiye alıkoyuyor. Ve güzelce yedirip içirdikten sonra hudut başında askerlik vazîfesini îfâ etmekle meşgul olan oğlunun yatağında istirahat ettiriyor. Zaptiye neferi "hükûmet memuru"dur, hükûmet memurunu "boş" salıvermek adet değildir. Çakır Ali bunu bildiği için sabahleyin vedalaşırken kahve parası olarak beş kuruşu da eline sıkıştırıyor.

Bir müddet sonra zaptiye avdet ederek muhtarın Çakır Ali'den taksit almamış olduğu haberini getiriyor. Fazla olarak "hükûmeti bu yolda aldatmak caiz olmadığı" hakkında zaptiyeden tekdir yiyor.

Çakır Ali vermiş, ne vakit ve nerede verdiğini hatırında tutmuş. Zaptiye ile beraber muhtarın hânesine kadar gidiyor, işi îzâh ediyor. Muhtarlığı tasdik ettirmek üzere kasabaya gittiği zaman memur-ı mahsusa birkaç tüy kopartmış olan muhtarın telâfi-yi mâfat edebilmek üzere Çakır Ali'ninki ile beraber birkaç komşusunun taksitlerini de yutmuş. Mesul olan muhtâr inkârdan iyisini bulamıyor. Muâraza ve münâkaşa artıyor. Çakır Ali "kibar"dır. Cebinde birkaç parası vardır. İkinci defa olarak taksidi verip zaptiye defediyor. Maksadı muhtar ile karşı karşıya kalmaktır.

Çakır Ali gibi muhtarın mârifetine uğramış beş komşu dahi peydâ olur. Cümlesi muhtar istîfâya dâvet ederler, muhtar kendisinin hükûmet tarafından "nasb" olduğu iddiasıyla cümlesini kovar. İş kasabaya düşer.

Muhtarın "hamisi" kasabadadır. Tarafını iltizam eder. Az çok umur-ı aşına olan Çakır Ali muhtarın köylülerce makbul olmadığını ve onun intihabında aldanmış olan köylülerin onu istemeyip diğerini intihab edeceklerini ve memurların bu işe karışmalarına münâsebet olmadığını kaba lisanla anlatmak ister.

Bu gibi "mefsedet-kârâne" efkâr memurunun hiddetine dokunur. "Efkâr-ı muzıra eshabından" denilerek Çakır hapsolünür. Beş altı gün bağırıp çağırın Çakır'a kulak verecek bir kimse zuhur etmez. Âkıbet "fidye-i necat" olarak kendisinden talep olunan mecîdiyeleri vererek kurtulur.

Çakır Ali dindardır. Devletin mâdelet ve himâyetine mûtekâddir. İndinde verilen ve alınan rüşvet rüşvettir. Vicdanı bunu kabul etmez. İşte şimdi Çakır “hükûmet namusunu pisleyen” memurdan şikâyet için kazâ merkezine revan oluyor. Para verip birine arzuhâl yazdırıyor. Arzuhâli ait olan dâirede ibtidâ hüsn-ü kabul görüyor. Çakır’ımız memnun.

Celbedilen nâhiye memuru bir yeni memur ile mülâkat ettikten sonra işin yüzü değişiyor. Çünkü nâhiye memuru “bizim Ahmet Efendi” olduktan başka Çakır’ın memeleri dolgunca bir inek olduğunu da haber vererek nasihat ediyor.

Çakır yine hapishânededir. Bu defa ancak köyden celbedebildiği birkaç “Sarı” sayesinde kurtulmaya muvaffak oluyor.

Çakır Türk’tür. Anadan da Mısır’dır. Çünkü îtikadında hâlistir. Livâyâ kadar gidiyor. Aynı muâmele. Vilâyette kezâ şu kadar fark var ki memelerini emen hükûmet memurlarına şimdi “avukat” ile karz için mürâcaat ettiği murâbahacı iştirak etmiş bulunuyorlar.

Bir sene sonra öküzler ve keçiler gitmiş, türlü rehlin edilmiş, kızının nişanlısı çekilmiş. Hakkı meydanda, Çakır’ın mâsûmiyetine avukat kadar müddeâ-ı umûmî de kâildir. Hâkim Efendi kezâ. Lakîn Çakır’ın başka kabahati var: “Memesindeki süt henüz tükenmemiş!”

Mahkemede cezâ-yı nakdî ile harç îtâsına mahkûm olmuş, istimdadkârane mürâcaatında vali tarafından kovulmuş olduğu halde hânesine avdet eylemiş olan Çakır Ali hânesinde yeni misafire rast gelmeye başlamış: yani açlığın ziyâretine uğramış.

Karısının gerdanını tezyin etmek niyetiyle entarisinin altında, göğsünde ihfâ ettiği “dizi” kasaba çarşısına kadar gider. Levâzım-ı zarûriye iştirâsının bakiyesi de kasabanın telgrafhânesi kasasına girer. Lakin mukâbeleten ne makam-ı muallâ-yı sadâretten, ne de atebe-i ulyâdan bir gülmelik şifâ-bahş cevap gelmez.

Onların yerine mecruhen alîl ü nâtüvan olmuş oğlu gelip âilenin duçar bulunduğu tablonun noksan köşesini ikmal eder.

İmdi Nâhiye Müdürü, kaymakam, mutasarrıf, hatta vali paşa hazretleri Çakır Alilerin başlarına gelen bu belâyâ-yı mübremeyi bilirler de sükût ile “îfâ-yı vazîfe” etmek zu’unda bulunurlar. Hatta mücerret “mesuliyetten” kurtulmak için olduğunu iddia ederler.

Çünkü bu şirketin ilk muâmelecisi bulunan bizim “Ahmet Efendi” meselâ: “Hâmil-i şukka Ahmet Ağa bendeleri senâverlerine mensup asdikâdan olduğuna mebnî münâsîp suretle kayırılmasına himmet buyurulduğu takdirde memnuniyet-i vefîreyi mûcip olacağı derkâr bulunmuş olmakla olbabda” yolunda bir tavsiye ile Kilercibaşı “Beyefendi Hazretleri” tarafından vali paşaya gönderilmiş, teselsülen kaymakamlığa kadar gelmiş ve o sâyede memûriyete geçmiş “bendegân-ı hassa”dan daha doğrusu “kahve ocağı” mahsulünden bir temas memûru, çetenin pezevengidir.

Hil’at-ı mukaddese-i hilâfetle müşerref olan saltanat-ı seniye-i Osmaniye balâdına mûmâsil binlerce tablolar teşkil edecek bir hale tenezzül etmiş, etrafını setreden “hayal” perdesinden üryan kalmıştır. Bunun için “hakikat-ı şer’iyye” avdete müsâraat etmeliyiz. Yoksa imhâ ve tahrip “hizmetine” iştirak etmiş bulunmaklığımızın “mesuliyetinden” kurtulmanın imkânı kalmaz (*Mizan*, numara 161 fi 15 Şaban 1313, Mısır).

### 3. Vazîfedarlar

Haddimiz, belki de hakkımız olmayarak bir hayli tabakât-ı âliyyede dolaştık. Şimdi de bize daha yakın olan ve karıştırdığımız vakit hadden efsun addolunmayan tabakate avdet edelim: Paşalarımızın, ağalarımızın, dayılarımızın içlerine gelelim. Bakalım “vazîfe ve mesuliyet” kavâid ve kavâinini nokta-ı nazarınca bunların da üzerlerinden kaçır defa ıslak sünger geçirmek îcap ettiğini görelim.

Vazîfe ve mesuliyet!...

Zâhiren pek basit bir ibare olduğu halde *Mizan*’ımızın sâdik ve vâkıf kârîleri için ne kadar geniş bir tefekkür âlemini uyandırıyor. Yoksa aldanıyor muyuz? Edep ve hakikat uğrunda îfâ edilip erbâb-ı gayretin kalıp sadıkânelerine az çok tesellî katrelerini serpmiş olan o mücâhede-i meyûsiyetkaranemiz aceb unutuldu mu?

Yok, yok! Mümkün değildir. Böyle bir zan bile efkâr-ı münevvereye malîk aziz vatandaşlarımıza karşı bühtan olacaktır. Sözümüzü geri almaya müsâraat ediyoruz.

Vazîfe ve mesuliyet!

Ey şanlı, şöhretli, nâmlı azametli rical-i Devlet-i Osmaniye! Âlem-i medenîyet ve mâmûriyette isimleriniz dillerde destan olan Saidler, Kemaller, Cevadlar, Rifatlar... Acaba “vazîfe ve mesuliyet” sözleri telaffuz veya tefekkür buyurduğunuz vakit şöylece iğnelenmiş gibi titreyecek birer büklüm beyne malîk değil misiniz?

“Vatana hizmet canımıza minnettir. Lakîn ne yapalım bırakmıyor ki” diyerek sağa ve sola îtizâr etmekle acaba “mesuliyetten” kurtuluyoruz zannedecek kadar sâdedil misiniz?

Her biriniz defaatle makâmat-ı âliyyede “îfâ-yı vazîfe”ye dâvet olundunuz, kiminiz de el’an o “vazîfe”nin başında bulunuyor. Beytûlmalden ücretini alıyorsunuz. Fakat kim ve ne vakit sizleri bizi uçuruma doğru götüren hodbinlik seline miskînâne tebaiyet edip gitmediğinizi görmüştür.

Her biriniz birer âsaf-ı ekrem olduğunuzu kâilsiniz, fakat Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan’da bile hükümleri cârî olan “vazîfe ve mesuliyet” kavâidine meslek ve hareketleriniz tatbik olununca hatta rical-i unvan-ı celiline nâiliyet için matlûp olan sıfat ve hasâillik en mebâdîlerine bile malîk olduğunuz tebeyyün ve tahakkuk etmiyor.

Şu sarîh iddiamızı adem-i kabul ile protesto edeceğinizi memul etmek raddesinde hakkınızda sû-i zannımız yoktur. Lakîn kimbilir, şâyet içinizde noksanî-i mülâhazaya kapılarak öyle bir davaya kalkışmak cüretinde bulunan varsa nihayet derecede bîtarafane olarak sizinle bu ince meseleyi müzâkere etmeye hazırız.

Bir padişah vüzerâsından birini mesela makam-ı sadâret-ı uzmâya dâvet ederse bunun hikmet ve gâyesi ne demektir!

İbtida dâvet: “Dün ki şerian ve kânunen bu mülk ve milletin sâhib-i meşrû sayılıyorum. Mülk ve devletin saâdet ve selâmet esbabını ikmal ve temin eylemek “vazîfe”sini senin gayret, sadâkat, ehliyet, hamiyet namları altına alınan vazîfeşinaslığına tevdi ediyorum, vekil-i mutlakım nam u saffetiyle îfâ-yı vazîfeye memur ediyorum, tevfiyat-ı samedânîye de sana refik olsun” demekten başka bir şey değildir.

Bu iddiamıza kâil olmak istemez iseniz Prens Ferdinand’dan bede’a ile büyük tacdârlara varıncaya kadar istediğimize sorabilirsiniz.

O dâvet-i âliyyeye icâbet yahud teklifi kabul cihetine gelince bu dahi: “Aklımın erdiği, vicdanımın kestirdiği kadar ahsen-i tarik-i hizmet ve gayreti intihap etmek demek olan ‘mesleğime’ tatbik-i ef’al ile zâtınızın selâmetini ve zîr-destanlarınızın refah ve saâdetini temine vicdânen çalışmak ‘vazîfe’siyle herkese karşı her bir kavil ve fi’l ve tedbir resminin “mesuliyeti” deruhde ediyorum”dan başka bir mânâ-yı şâmil olamayacak kadar açık ve hiçbir îtizara mahal bırakmayacak kadar katıdır.

Bunda da şayet şüpheniz varsa Deli Yani ve Astoiloftan bede’a ile Lord Solsberry ve Prens Birmarck’a varıncaya kadar istediğimize sormaya muhtârsınız.

Burası böyle olunca on dokuz seneden beri âsârını gördüğümüz ve netâyicini inşaallah inâyet-i İlahiye ile geçirmeye ümit eylediğimiz ef'al ve harekât, tedâbir ve teşebbüsât, nevâkıs ve tecâvüzâtın “mesuliyeti” yükü altından -mümkün değil- kurtulamazsınız.

Her biriniz hiç olmazsa yüzer defa rey ve fikrinizin mahsulü olan “mârûzât”ın büsbütün aksine olarak irâdat zuhur ettiğini ve irâdatın îcab-ı hal itibariyle nabemahal olduklarını gördükten başka hatta üzerinizdeki vekâlet-i mutlaka sıfatı ayaklar altına alınırcaasına, rağmen ve nisbeten, hiç haberiniz olmadan, bir câhil tüfenkcinin ilhamatıyla vücut bulan mukarrerâtın mâzeretlerine bilerek katlandınız. Hatta buna karşı sükût etmekle iktifâ etmediniz. Mazeretini vicdânen tasdik eylediğiniz o mukarreratın vasita-yı icrâsı oldunuz. İnkâr edebilir misiniz?

O takdirde en basit ve en tabi’i “vazîfe”niz olan şu:

“Efendimiz, gerek şahs-ı hümayununuzun ve gerek mülk-i devletlerinin selâmet ve menâfii iktizâsından olarak ittihâzı lâzım olan tedbir kullarınca “şundan” ibârettir. Mademki Efendimiz bunu tasvip buyurmayıp başka türlüünü istiyorsunuz, o türlüüne de kulunuzun aklım ve vicdanım yatmıyor, mesuliyetini deruhte etmekle Allah’tan korkarım ve ez-cümle sizden utanırım. O tedbiri “vazîfe” addederek “mesuliyetini” deruhte edecek bir bendenize mürâcaat buyurunuz, kulunuz mâzurum” diyerek istîfâ eylemek “vazîfe”sindeki bunca tekâsüllerinizi ne yapacağız?

Bakınız en küçüğünü söylüyoruz. Mesela Bahriye nâzırı Hasan Paşa’nın bulunduğu heyete dâhil olmaya nasıl razı oldunuz?

Girid, Bulgaristan ve Mısır meselelerinin kesbettikleri renklere nasıl tahammül edip makamlarınızda kaldınız?

Kânun-ı Esasi’nin salnâmelere derciyle iktifâ yahud en mühim kanunların başlarına “kanuniyeti..., teklif olunmak üzere... kanun-ı muvakkattir” gibi tahrirlere ictisar olunmasına nasıl muvâfakat eylediniz? Casusluk yüzünden teneffüsü tıkanarak milletin boğulmakta olduğunu bildiğiniz halde nasıl sükût eylediniz? Fesâtçı ecânibin bir manevrası olup kabulü halinde Anadolu’da tamirleri müşkül karışıklıklar ile kıtal-ı umûmîyi tevlit edeceğine şüphe olmayan mahdud ıslâhat teklifinin altına nasıl imza koydunuz?

Vesâire vesâire...

Biz bunları sormayıp yalnız en basit ve en adi “vazîfe ve mesuliyet” kavâidinin ahkâmını sormak ile iktifâ eyliyoruz.

Siz dahi böyle basit bir suale cevap vermekten aciz kalıp sükût etmeye kendinizi mecbur görüyorsunuz.

Bunun için en adi kavâidin ahkamına olsun riâyet etmek derecesinde îfâ-yı “vazîfe”ye izhar-ı iktidar eylememiş olan sözleri ne kadar sünger işletsek “mesuliyet”ten kurtarmak -kâbil değil- elimizden gelmiyor.

Halbuki kurtarmak isterdik. Çünkü devr-i Hamidî'nin en “temiz” ricalinden mâdudsunuz.

Maksadımız fikir ihtilâlî neşretmek değildir: Çünkü umur-ı devlet itibariyle medenî âlemde “muhâfazakâr” addolunacak kadar mesleğimiz mütedildir.

Teferrüt arzusu ise mânâsız olur: Zira bundan sonra biz taç ve tahtın hizmetkârı olamayız. Bütün âmal-i istikbali millet hizmetkarlığına hasretmeye ez-cümle kendi vicdanımız ile mahkumuz.

İfademizin yegâne hedefi bizde bir türlü anlaşılmamış olan “vazîfe ve mesuliyet” usûl ve kavâidinin en basit ahkamını îcap edenlere îzah edebilmek hizmetinden ibâettir.

Mesela sadrâzamların rastgeleni rastgelene hitaben “bir iş görülmek mümkün değildir. Çünkü karışanların had ve hesabı yoktur. Hiç olmazsa karışanların biraz olsun devlet umuruna akılları erse yanmazdım. Anadolu'dan geldiği gibi kalmış bir hödük, bir kilerci parçası benden ziyâde nezd-i alîde müteneffizdir. Bunun için devlet batıyor, kurtulmanın çaresi yoktur” buyurmaktan utanmıyor!

Acaba utanmıyor mu? Yoksa akıl edemiyor mu?

Hakîkaten bu mesele nihayet derecede bilinmeye şâyan olan mesâil-i mühimedendir. Hatta meselenin şöyle veyahud böyle surette halîne göre âmal-i istikbalimizi tâdil etmeye mecbur olacağız.

Sadrâzâmın şu ifadesi birbirinden ağır müteaddit kabahatleri muhtevîdir. Bir kere sadrâzam demek padişahın emniyet-i kat'iyyesini hâiz olup vicdanına ve mesleğine göre bildiği gibi harekete hür ve mezun bir vekil-i mutlakı demektir. Sermâye-i aslîyesi emniyet-i kâmile olduğuna nazaran kendisinin arz ve istîzânı harîcinde olarak sadr olan irâde, hatta umur-ı hayriyeye âit olsa bile, ez-cümle “istişareye lüzum görmedi” iddiasına sadrâzamı icbar edecek kadar ağır bir tecâvüz ve yolsuzluk olmuş olur.

Müfit ve makbul olan bir emir için bilâistişare sadrâzamlarca hukuk ve haysiyet-şikenane-i tecâvüz demek olup başka yerlerde mutlaka istifâ verilmesi dâil olunca, bizdeki “karîha-ı ilham-ı sabiha” namıyla her nasılsa gazete yad olunmuş

bîçare müsahhirenamelerin külli yevm âleme teşhir ettikleri bunca idâresizliklere karşı sadrâzamların baş eymelerine ne diyeceğiz?

Sadrâzam açılmış bir memuriyete münâsip bildiği bir zâtı arz etmeye cesaret edemiyor. İki ve daha ziyâde isimleri hâvi bir liste takdim ediyor. “Bunlar vârit hâtır kâsırı ise de emir ve ferman ve inâyet-i ihsân şevketli efendimizindir” diyor. Bu derecelere varan ihânetkarane mahviyete lâyük olan irâde şüphesiz o liste keenlemyekun hükmünde tutulup bir şahs-ı salîsin tâyinini nâlık olanı olmalıdır. Yıldız da öyle yapıyor. Hesap dahi pek doğru çıkıyor. Zira bi-edebâne arz-ı teslimiyet eyleyen sadrâzâmın lâyükünü veriyor, hem de Yıldız haşeratında birinin gönlünü yapmış oluyor.

Halbuki tâyin olunacak memur mesela Ankara vilâyeti dâhilinde falan işe memur olacak idi. Mahalinde kıdem kesbetmiş bir ehliyetli olup olmadığı veyahud memurdan ne gibi evsaf ve ahval matlûp olup olmadığını sadrâzam bilmez, hatta onu dâhiliye nâzırı bile bilmeyip memur büyücek ise vali, değilse ancak mutasarrıf bilecek.

Sadrâzam bendegânından birini kayırmak gayretinden halî olmayan bir müsâraat-ı tecâvüzkaranede bulunuyor, mâduna karşı olan “vazîfe”sinde tekâsül ediyor. Saray dahi sadrâzâmın politikasını kendi hesabına istîmal ediyor, matlûp olan işe asla vukuf ve taalluku olmayan birini tayin ediveriyor. Sadrâzâmın terviç ettiği aşikâr olanı da sâirler ile beraber açıkta bırakıyor.

Zaten bu dolabın ilk muharriki olan sadrâzâmın sarayı “mesul” ederek istîfâ edecek yüzü kalmıyor diyelim. Lakîn dâhiliye nâzırı şu suretle hukuk ve haysiyet memuriyetine tecâvüz olunmasına ne halt ediyor da katlanıyor? Hatta buna vali, mutasarrıf bile protesto etmeliydiler. Etmedikleri halde “vazîfe”lerinde kusur etmiş ve “mesuliyet”e müstahak olmuş olurlar.

Bakınız nasıl olacak idi. Tahrîrat katipliği münhal olmuş ise mutasarrıf, mâdunun da makamına geçebilecek ve muktedir bir kıdemlinin mevcut olup olmadığına bakacak. Var ise evsafından bahis ile valiye inhâ edecek. Vali kabul ile tervicen dâhiliye nezâretine yazacak. Yazmaz ise mutasarrıf emniyetsizlik iddiasıyla istîfâyâ kadar varacak. Kezâ vali, terviç ettiği halde dâhiliye kabul etmez ise vali ve bâdehu mutasarrıf istîfâyâ mecbur olacaklar. Nâzır kabul ettikten sonra sadrâzama yazınca ya sadâretten veya saraydan adem-i tervici gördüğü halde vali ile mutasarrıfın hukuk ve haysiyetlerini muhâfazaten istîfâ etmeyi “vazîfe” bilecek, vali ve mutasarrıf dâhiliye nâzırının bu hareketine sebep-i aslî olmak cihetiyle vicdânen “mesul” bulduklarından onlar da istîfâ ile nâzırın yanında manen tebriye-i zimmet etmeye

sa'y edecekler. Umur-ı devlette vicdan için bu rütbe hassas olmak lâzımdır. Olmayınca "vazîfe"de kusur damgası alına yapıştırmak üzere hazırır.

Tecâvüz teselsül ediyor. "Vazîfedârlar" sükût edince "mesuliyet" dahi teselsül ederek cümlesi süprüntü sepetine toptan kesb-i ehliyet ediyorlar. Buna bedel olarak da emr-i İlahi'den bede'a ile devletin şan ve bekâsına kadar her ne ki mukaddes varsa hep unutuluyor.

Halbuki ilk evvel mutasarrıf inhâsının vali tarafından terviç olunmadığını görünce hemen eline kalemi alıp şunu yazıp gönderecek idi:

"Devletli Efendim Hazretleri:

Sâye-i şâhânedede şu kadar nüfusa balığ olan tebaa-i sâdıka-ı devlet-i hâvi filan livânın hüsn-ü idâresine memur olup şu emr-i mühimin hakkından gelinebilmek için ehliyet-i mücerreb emniyetli muâvinlere lüzum derkâr olduğuna mebnî makam-ı âcizinin en ehemmiyetli muin ve mahrem-i esrarı demek olan tahrîrat katipliği hizmetine filan evsafına binaen filan efendinin tâyini Çakırlarınca bi'l-intihab arz ve inhâ edilmiş iken her nasılsa mûmâileyh kabul buyurulmayarak yerine ahlâk ve etvarı kullarınca meçhul filan tâyin olunmuş ve bu veçhile intihapta isabet edeceğime emniyet-i devletleri olmadığı gösterilmiş olduğu cihetle gerek bu zan ve gerek bundan dolayı sektedar olan haysiyet-i acizanem bendelerinin maiyet-i devletlerinde istihdamıma mâni olacağından lütfen istîfâ-yı bendegânemin kabulüyle yerime diğer münâsibinin tâyini hususuna himmet buyurulması babında....".

Tâ makam-ı aliye kadar edilecek muâmele budur. Mâdunun böyle hareket edeceğini bilen mâfevk hukuk-ı vezâife tecâvüz etmez, iş de çığırından çıkmayıp yoluna girer. Yoksa böyle yenmez yutulmaz bir çorba olmaktan kurtulamaz. Bu takdirde en başlıca mesul sadrâzamdır. Müteselsilen ve tadrîcen mutasarrıfa kadar iner.

Sadrâzam, memurînin hukuku ne demek olduğunu hâtırına bile getirmek istemiyor. Makama geçer geçmez otuz senelik kıdemlilere bakmıyor, kendi adamlarını kayırmaya başlıyor. İllâ mahdum beyler varsa mahdum beşikte sallanmakta olduğu vakitten beri bin beş yüz kuruşluk mümeyyiz bulunan bir kıdemlinin hukukuna bakmaksızın hala bin beş yüz kuruşluk mümeyyiz mertebesinde kalmış olan o bîkesin üstüne iki bin beş yüz ile henüz kapıya çırak olan mahdum beyini baş mümeyyiz nasbediyor. Mahdum Bey ise temyiz şöyle dursun, hatta tesvit ve tebyiz umurunda bile behresizdir. Kalemde muhâfaza-yı mevki iddiasıyla azametini takınarak sigara içmek ve kalem erkânının arz-ı hulûslarına "istemeyerek" mukabele ve iltifat eylemekle vakit

geçirir. Hokkaya hiç kalem batırmaksızın vakit geçirenler çoktur. Çünkü mümeyyizlik daha büyücek “bir arpalık” açılıncaya kadar verilen “kuşluktan” başka bir şey değildir.

Mahdum Bey kaleme “çırak” olduktan iki sene sonra ulu rütbesine ihraz eyliyor. Mahdum Beylerin hemen bezlerine bulaştırılan bu rütbeler artık her türlü maskaralıklara âlet oluyor.

Açlıktan nefesi kokmuş ve şunun bunun sadakasıyla geçinmekte bulunmuş olan bazı dalkavuklara mırmıranlık veriliyor. Onu kahkahalara hedef etmekle beraber devletin namus ve haysiyeti dahi ihlâl ediliyor. Rütbe, Ebû'l-Hüda Efendi tarafından verdirilmiş ise Sadrâzam sesini çıkarmıyor. Sadrâzam vekâlet-i mutlaka sözünün mânâsını kaybeder, yalnız inhâ ve istihsalde Ebû'l-Hüda Efendi'den aşağı kalmamak gibi miskin mütâlaasıyla muttasıl kendi bendegânına taltif yolunda yarış etmeye koyuluyor.

İrâde-i seniye bir kânun kadar müteber olmak lâzım gelir iken bugünkü günde kahvehânelerde bile hedef-i istihzâ oluyor, hem de bihakkın.

Senede hiç olmaz ise dört kere şöyle irâde-i seniye çıkar: “Bâdema muâşirlerin mah-be-mah îtâsı velinimet-i bî-ımtinan velinimet-i âlem efendimiz hazretlerinin asdika-yı memûrin hakkında râyegân buyurulagelen eltaf-ı bî-gâyat Hüda-pesendaneleri cümle-i cemilesinden...” Bunun üzerine gazeteler ikişer kolonluk medâyih-i seniyyeye müsâraat ederler. Halbuki, ne maaşın verildiği, ne de verileceği var. Parasızlıktan şikâyet işitilince, ağza kemik sokmak makamında irâdeyi ortaya atıyorlar!

Bundan on beş sene mukaddem bu gibi irâdelere az çok ehemmiyet veren küçük memurlar eksik değildi. Şimdi ise ehemmiyet veren kaldıysa tesirleri, ya vukûfane ızdırab-ı kalb yüzünde zâhir yahud bî-edebane istihzâ ve muâheze şeklinde sâdır oluyor.

Bu gibi irâdelerin neşri aynı ihânet olduğunu bilen sadrâzamların sükûtları pek büyük “mesuliyet”i dâî olmalıdır.

Mesela yedi aydan beri bir para maaş alamadığından vapur parasını tedârikten aciz kalmış bulunan memurlar hakkında “saat beşte gelinip saat on birde gitmesi ba-irâde-i seniye emrolunmuş olmakla izhar-ı tekâsül edenler duçar-ı mücâzât-ı şedide edilecektir” yolunda hemen ikide bir de emirler sâdır olur, kalemlerde kemal-i ehemmiyetle okunur.

Devâirin bu gibi dâhili umuru için evvelleri nâzırların ve pek nadiren sadrâzamların “irâde”leri kâfi iken şimdi irâde-i seniyyeye lüzum görüyorlar. Zaten

irâde-i seniyei de kimsenin dinlediği yok a. Daha geçen sene böyle bir irâdeyi kırâat eden mektupçuya “böyle ‘azimetkârane irade etmeyi seven yiğit ibtidâ muâşirlerimizi, haklarımızı tesviye eder de ondan sonra irâdesini verir. Yoksa ceplerimizde beş para olmayan bizim gibi aceze ile eğlenmek demek olan bu misillü maskaralıklarda bulunamaz” dediğini cümlemiz işitmiş idik.

Mektupçu bu ağır sözleri yutuverdi. Çünkü birinci defa vâki’ olmuyordu. Kulak zarları bu gibi “çocuklukların” asarıyla kesb-i ülfet ve ünsiyet etmişlerdi. Takdir ve tefekküre gelince böyle şeyler zaten haddinin harîcinde kalır. Zira mektupçular “küçük” memurlardır. Yalnız hâkipay-ı âliyyeye “jurnal” etmekle iktifâ ederler? Sadrâzamlar bunu da bilirlir de seslerini çıkartmazlar.

Ketebe, aceze, muhtâcîn... Maaşları, kırtasiye gibi levâzım muhassasatından bütçe tevâzünü bahanesiyle yüzde yirmi kesilmişti. Böyle bir sırada tekmil vükelanın maaşlarına onar bin kuruş maaş zam edilmiş idi. Bunun kabulü ibtidâ-ı emirde en büyük yüzsüzlük olacağından başka ez-cümle padişaha ve devlete karşı ihânet etmek ile müsâvî idi. Bunun için vükelânın parlak bir surette reddetmelerine vesile addolunmuş idi.

Bütçe açığının miktarı milyonları aşmış. Asker ve memûrîne maaş verilecek para bulunmamış, eshab-ı matlub tarafından hazîne muhâsara edilmiş olduğu eyyamda “ihsan buyurulan” işbu mâhiye onar bin kuruşun nazikane teşekkür ile reddedileceğine şüphe etmek edebime sığdıramamış idim.

Cevat Paşa sadrâzam idi. Bir zât-ı âli kemal-i şükran ve mahmedetle kabul edeceklerini hatta ay başından itibaren alacaklarını iddia etti. Biz de aksini iddia etmeyi “vazîfe”den bildik. İddiamızı biz kaybettik. Bu mağlubiyete bizim için kuzu bedel oldu. Şu kadar ki kuzu aziz ehibbamızın üç dört saatlik hasbihali ile te’diye olundu. Lakîn vükelâmızın kabulüne sıkılmadıkları onar bin kuruş hazîneye... O da değil; namus-ı millete ve edeb-i hükûmete acaba neye bedel oldu?

Bunu düşünmek “vazîfe”sinde bulunanların derece-i “mesuliyet”lerine dikkat buyurulsun!

Kezâ bütçe açığı var. Hazîne askerin ekmek ve kundura parasını tedârik için îcâp eden mebâlîği bulmaktan aciz kalıyor. İş böyle iken Bab-ı Âli’nin mücibiyle sabıka hazînedar ustalarından lahakkın filanın zevcesi “Hanım Efendi Hazretlerine” taraf-ı zi-şeref-i şâhânedan ihсан buyurulmuş olan üç yüz liranın tesviyesi mübin-i hazîneye karîhadan bir irade gelir!

Mâliyede o günlerde “o kadar” para yoktur: birkaç gün te’hir edince “irâdeyi tanımak” ile ithamen uzun dudaklıların revâ gördükleri muhâcemât-ı galîzeye hedef olunur. Hedef olanlar dahi “edîbâne ve vazîfeşinasane” tahammül ederek “mesuliyetten” kurtulmaya gayret ederler!

Îfâ-yı “vazîfe”deki sadaretin tekâsülleri olup “mesuliyeti” dâî olan icrâatın hangi birini sayabiliriz?

Yalnız, bir günlük tekâsülleri bile hakkıyla ta’dâd olursa gazetemizin hacmi yetişemez!

Bu kadar çirkin yüzlerini unutan, başkaları mesul göstererek “Devlet bitmiştir” demekten utanmayan sadrâzamlar ay başında maaşlarını alıyorlar. Etrafı ihâta eden ağalara da “Eğer bitmemiş olsaydı Birmarckları bile gölgede bırakacak kadar hüner ve mârifetler gösterdim” demekten sıkılmıyorlar?

Ah bîçare vazîfe ve meslek çocukları! Hüner ve mârifetlerinizi kim yutar, kim dinler... (*Mizan*, Numara 160 fi 8 Şaban sene 1313 Mısır).

#### 4. Vech-i Mesuliyet-i Şer’iyye

Şu unvan altında üçüncü defa olarak memalîk-i İslâmiye üzerine çökmüş meskenet ve nuhûset esbabını taharrî ve tâyin etmekle meşgul oluyoruz. Taharrî ve tâyin-i esbab hakîkaten vâcibdir. Çünkü bugün çaresine bakılmazsa devlet ve hilâfetin inkıraz ve felâket bulmasına ihtimal pek çoktur.

Kavânin-i ezeliyenin vazı’ ile hakâik-ı furkaniyenin nâşiri âyat-ı celile ve ehâdis-i şerife de bu gibi ahvalde sunuf-ı ümmet için îfâsı vâcib, vezâifi irâe ve îzah buyurmuşlardır. Ne çare ki îfâ-yı vazîfe edecek olan sunuf-ı ümmet mahviyet ve meskenet hususunda güya müsabakaya çıkarak yekdiğerinden beter olmuş ulemâ, ümerâ, rical-i zalîmin icrâ-yı mezalîm etmesine muin ve müşterek olmuş bulunuyorlar.

Bidâayı görüp men etmeyenler Allah’ın lanetine uğrarlar. [\*]<sup>8</sup> buyurulmuş.

“Sebeb-i bidâa olana tâzim etmek din-i İslâm’ın hedm ve tahribine çalışmak ile müsâvîdir.” [\*]<sup>9</sup> ihtarı hadis-i şerif suret-i celilesinde enzar-ı müslimine vazolunmuş iken kulak verecek ehl-i hal ve akt görülmüyor. Yoksa şu devr-i fisk-ı fesat da efrad-ı ümmette meşhut olan asar-ı diyanet dahi -hükûmeti teşkil edenlerin iddiaları gibi- sırf mürâîlikten ibâret midir? Yahud bu hal yalnız cehil üzerine kâim olup geçici bir sersemlik midir?

<sup>8</sup> [\*] İzâ zaharet’ il-bide’ fi Ümmeti fel-yuzhir’ il-âlimu ilmehu, femem lem yef’ el fe’aleyhi la’netullah.

<sup>9</sup> [\*] Men etâ zâ bid’etin fe’azzamehu feinnemâ yes’â fi hedm’ il-İslâm.

Din ve mezhebimizin aslında sebep aramak abes olur. Geçen gün îzah olunduğu vecih üzere din-i mübin evvel ve âhir mûteriz ve muâhizlerle pençeleşmekten ihtiraz etmeyen hükûmet ve hakikat üzerine müesses Din-i Muhammedî'nin üssü'l-esasî bile tetkik ve mülâhazayı dâîdir ki bu dahi derece-i kuvvet ve hakikatini müsbittir.

Kelime-i şehâdet inkâr ile başlayıp ispat ile kapanarak müminleri tetkik ve tenkide dâvet ider. Muhyiddin İbnü'l-Arabî Hazretleri hidayet-i hakikiye inkâr vadisinden geçerek vâsıl olduğunu beyân ve îzah eylemiştir. Sair azam-ı ümmet kezâ bu tariki tavsiye eylemişlerdir. Medreselerde talebenin bir kısmına inkâr vazîfesinin tahmili yine bundandır.

Cevher-i hikmet ve hakikat olan din-i mübin şu veçhile müdekkikine muzafferane meydan okutmaktadır. Şurût ve kuyud-ı mezhebiyeyi hâiz olmak ile mümtaz olan hulefâ dahi vazîfe ve mesuliyetleri itibariyle erbabına güzel ibret bırakmışlardır.

Hazret-i Ebu Bekir El'Sıddık hutbesinde: Sıdk emanettir, kizb hıyânettir. Muamelât-ı hasenede ben devam ettikçe bana itâat ediniz, isâet edersem beni irşat edip doğrultunuz, mâsiyetim takdirde sizin için bana itâat etmek yoktur, itâat ederseniz mesul olursunuz” derdi.

Evvelleri halîfeler şu âmal ve hısalde edilir, halk dahi onlara lâıyk ve muvâfik idi.

Hazret-i Ömer b. Hattâb'ın hitabı üzerine cemaatten biri -Ömer bin Maadi Kerb'dir- elini kılıcın kabzasına götürerek “hatânı görürsek korkma senin dâvet ve müsâadene işi bırakmayız” demiştir.

Buna karşı Hazret-i Halîfe Allah'a şükrederek muhâtabı... Hatta cümlemizi tatyip eylemişlerdir!

Biz Müslümanlığı böyle biliriz. Halîfeyi, halkı şu âdap ve ahlâka avdet eylemiş görmek isteriz. Matlûbumuz husûle gelince memâlik-i İslâmiye üzerine çullanmış olan kabus-ı felâket ve nuhûsetin kalkacağına hâlisâne mûtekadız!

Şu zan ve îtikadda hatâ etmekte olduğumuzu iddia edebilecek misiniz? Size soruyoruz, ey Yıldız-nişin olan din ve millet mikropları! Şu davamızı reddetmek şöyle dursun, hatta tamamen kabul etmediğinizi irâe edecek kadar olsun bir cür'et gösterebilecek misiniz?

Hayır, değil mi? O halde şu câhilâne inadınız sizi nerelere götürecektir, şeref-i Muhammedî ile şan-ı Osmanî ne olacaktır?...

Hayırı tercih ve intihâp için akıl ve ilimleri yetmiyor ise, yaklaşmakta buldukları uçurumu keşfedecek basîretleri olsun bulunmalı idi. Ne çare ki o basîret onlarda olmadığı gibi, onların gözlerini açacak salâbet ve diyânet dahi ümmette kalmamıştır.

Peygamberimiz Efendimiz Hazretleri “İslâm ve sultan tev’emdirler. Sultanda fesat olunca İslâmda salâh kalmaz” buyurmuşlardır. Hükûmeti fiilen ve cismen enzar-ı teessür ve ızdırabımız önünde üryan olarak duruyor. Bu girdaptan nasıl çıkmalı?... Âlem-i İslama fîsk ve fesat girmiş ise din kapısından değildir. “Falasalam üsü’s-sultan hâris”

Kavl-i şerîfi mûcibince din-i esâsîdir, sultan dahi ahkâmını gözeticidir.

Kânun-ı İlahî her vakit ve her halde kânun-ı ilahîdir. Şerefine ve cevher-i hikmetine hâlel gelmez. Ahkâmına riâyette kusur olabilir. Bu da gözeticinin vazîfede tekâsülü ile başlar.

Hulefa vazîfelerinde tekâsüle başlayınca onu tarik-i sünnete dâvet etmek halkın ve bilhassa ulema-ı dinin borcudur. Çünkü bir tarafta hulefâ-yı râşîdinin “hatâmızı tashih ediniz” gibi ulviyetkârane ve mü’minâne dâvetleri varsa, diğer tarafta “icâp ederse davetinize intizâr etmeyiz” misilli ve vazîfeşinâsâne cevapları da vardır!

Fesadın halîfe kapısından girmiş olduğuna şüphe yoktur. Hilâfeti saltanata, şahlığa kayserliğe tebdile kıyam etmişler. Fakat o fesadı gördüğü halde def’i çaresine bakmayan erkân-ı ümmet dahi mesuliyete iştirak eylemiş bulunuyorlar. “Şirket-i mesuliyet” âkıbet-i mesulleri “şirket-i zulm”e kadar götürmüş ortalığı cehil ve fesat bürümüş. Âdab-ı İslâmiye ile beraber şân ve şeref dahi kaybedilmiştir. Birçok müddetten beri iş fenadan fenaya gidiyor. İnkılap husulü için tevhid-i mesâî ve tevfiik-i âmal etmeliyiz. Etmez isek zeval ve inkırazdan kurtuluş yoktur.

Muhtaç olduğumuz ittihat ve ittifak ancak “hak” meydanında hasıl olabilir. Zira hak herkesi hoşnut edip gayrısı edemez.

Hak ise siyaset, adâlet, meşveret usûlünü muhtevî olan şerîattır.

İşte şerîat dâiresine hükûmeti dâvet ile avdetini temin ve tesri’ için elden gelen diriğ olunmadı. Hükûmetimiz kendisine nasihatın kâr etmeyeceğini ve fesatta dâim olacağını şübheye mahal bırakmayacak surette izhar eylemiştir.

Şimdi şu hal-i mühlike karşı ne yapılacak? “Hasbünallah ...”dan başka bir ses çıkarılmayıp sükût mu edilecek, devlet ve hilâfetin mahvolmasına bilerek rızâ gösterilecek mi? Şer’an ve insâniyeten ifâ olunacak başka vazîfelerimiz var mıdır? Yani cümlemiz el birliğiyle bir şey yapacak mıyız?

Sözümüz bizim “nemize lâzım”cılara hitaptır. Maksudımız buna da “nemize lâzım” deyip diyemeyeceklerini anlamaktır. Cenab-ı Allah ve Hazreti Peygamber’in dâvet-i müstakilelerine karşı beş paralık değerleri olup olmadığını öğrenmektir. “Kelkem ra‘ ve kelkem mesul” kavli-i şerifinin bize âit hitab-ı alî olup olmadığını tahkik etmektir.

Zira îfâ ve tesviyesi erbab-ı gayret ve hamiyetçe mukarrer ve nâçar olan vazîfe-i emrinde hesabın ona göre tutulması tabiidir.

Sualimiz hafiyelikten terfi ve tefeyyüz etmiş ümerâya, henüz beşikte “kudvetü’l-ulemaü’l-hakikîn” olan ulemâ-yı dine, kahve ocağından yetişme ricale dahi âittir. Onlar da muhâtaplarımız sırasına dâhildir.

Şu emr-i hayra “neme lâzım”cılarda iştirâk ederler ise kimsenin burnunu bile kanatmaksızın işi tesviye ediveririz. Değillirse kan dökmeyi de gözümüze kestirmeye mecbur olacağız. Seyllerce akıtmaktan başka çaresi kalmasa, şüphesiz teessüf ederiz, fakat tereddüt edip durucu değiliz. Çünkü evâmir-i İlahiye müsteban olan vazîfe-i ümmet musarrah olduğu gibi tehlike-i umûmîye dahi muhakkaktır.

Hanedan-ı âl-i Osman bize mukaddestir. Çünkü en çok İslâmları sâyedar etmeye müstait olan şecere odur. Fakat bundan dolayı kulûb-ı Müslimin’de mevcut olan revâbit-ı sadâkat ve ubûdiyeti artık fazla sû-istîmal etmesinler. Ehl-i İslâmı cem’ etmek istîdad-ı nazarîsi, perîşanî-i umûmîyi fiilen hasıl edebilmek hak ve salâhiyetini temin edemez. Vâkıa hanedan, mukaddes hem de pek mukaddestir. Lakîn şerîat-ı Ahmedîyeden devlet ve millet-i Osmaniye’nin bekâsından akdes değildir. Her şeyden evvel Devlet-i Âliyye’nin bekâsı lâzım olsa bile yine ilk sarılacak silâh-ı necat ve selâmet şerîattır. Zira o sâyede yalnız hilâfet için değil, devletimiz için dahi halâsı muhakkaktır. Yerine kâim olacak başka bir kuvvet bugün mevcut değildir.

Bugün İslâm’ın bize tâlim ettiği âdab-ı şer’iyye kimi Hıristiyan, kimi dahi dinsiz bulunan Avrupa ahalîsinin ulûm ve maârif ile intisâp kesbeden kısmında mevcuttur. Hükûmetlerinin çoğu dahi bunların sâyesinde âdab-ı mezkûre üzere tanzim olunmuştur. Din-i mübin ile temeyyüz iddiasında bulunan Şark ricâlinde âdab-ı şer’iyye mevcut olduğu gibi, Şark’ta siyaset-i İslâmiye’ye müstenit bir hükûmet dahi mevcut değildir. Bunun sebep ve illeti nedir?

Garp’ta âdab-ı mezkûre ulûm ve fûnun terakkîsi yüzünden ve erbab-ı ilmin mesâisinden hasıl olmuştur. Şark’ta dahi terakkî etmiş idi. Lakîn Garp’taki ilm ve hikmet gibi pâyidar semere vermedi. Bu fark nedendir?

Garp da ulûm ve fûnun hükûmetin teşvik ve himâyesi altında meydan bulmamıştır. Bilakis müntesibini hükûmete muhalif olan firkadan neş'et etmiştir.

Garbî Avrupa'da müteaddit hükûmetler mevcut idi. Şövalyelik yüzünden Derebeylikler esasına müstenit idi. Eshâb-ı hükûmet harp ve cidal adamları idi. Ulûm ve fûnun ile işleri yoktu.

Müstakil büyük hükümdarlar mevcut idi. Büyüklere mensup nîmmüstakil olanlar dahi dolu idi. Fakat cümlesinin heyet-i umûmîyesine cihet-i ruhanîyeden tanı[n]mış papalık hâkim idi. Ulûm ve fûnun dahi müstakil hükûmat-ı ecnebiyede oldukları halde papaya bakan manastırlarda meydan bulmuştur.

Papalık hükûmat-ı cismaniye ile dâima mücâdelede bulunurdu. Erbab-ı ilim buldukları memleketlerin hakimlerine dalkavukluk etmezler, bilakis harekâtını tenkit ve muâheze yüzünden isbat-ı vücud ederlerdi. Evvelü'l-emrin ef'alî haksız olarak muâheze edilemezdi. Çünkü Papaya tabî olmak ile beraber duçar-ı mücâzât olmaktan kurtulamaz idi. Lakîn muâheze-i kânun ve hikmete müstenit olunca papanın himâyesinden emin olabiliyorlardı.

İşte bu suretle hükûmet dâiresinden uzak bulunduğu için ilm, hulûs ve nüfuz-ı muzırdan kurtulmuş, külliye hür olmadığı için efraddan muhâfaza olunmuştur.

Şark'ta ise ilim hükûmetin koltuğu altında sâye aramıştır. İslâm'ın ulûm ve maârife verdiği ehemmiyet bunu mücip idi. Hulefa-ı İslâmiye âdab-ı şer'îye üzere kâim olduğu müddetçe fevkalâde güzel semereler vermiş, hatta âlem-i İslâm'ın terakkiyat-ı medenîyede hayret-engiz surette kat'-ı merâhil etmesine başlıca sebep olmuş idi. Lakîn istibdat ve tagallübe meyleden mülûkun dâire-i maîşetlerine iştirak eylemiş olan ulemâ, bâdehu fesat ahlâklarına dahi iştirak eylemişler. İlmün fazîletini ihlâl etmişlerdir.

Memun ve Gaznevi devirlerinden itibaren mülûk-i İslâm etraflarına ulemâ-yı asrî cem' etmekte zevk aramışlardır. Fakat mülûk-i müteahhirenin kısm-ı küllisi halîfe-i meşrû' aleyhine huruç edip İttihad-ı İslâm'ı ihlâl eylemiş âsîlerden idi. "Meddah-ı Sultanî" olmak üzere maiyetlere alınıp ihsanlara gark edilen ulemâ-ı fezâil-i İslâmiye'yi ayaklar altına almışlar, kavl ve kalemlerini erbab-ı fesadın vasfına vakfeylemişlerdir.

Mânâsız kasideler, mübalağalı vasfiye ve medhiyeler yahud bî-edebane ahlâk-ı ümmete tecâvüzler işte o vakitten başlamıştır.

Zülf-ü yâre dokunmak korkusuyla erbab-ı kemal enzarını göz önlerinde ahvale atfetmekten ictinap ederler. Ya zaman-ı mâzîyi bugün imtisali mümkün olmayan bir

“kahramanlar” devri makamında göstermek yahud fikrin meskenetini tumturak-ı elfâz içine ihfâ etmek, akl-ı selimden ziyâde ahenk-i terkiib ile kulak zarlarını okşamak yollarını tuttururlar. Fezâil ve kemâlât-ı İslâmiye’ye sûikasd eylerlerdi.

Hulûs ve hulûl kastıyla Kitabullah’da, sünnet ve şerîatte mülûke itâat ve sadâkat için ne kadar evâmîr u vesâyâ varsa cümlesini bin kalıba sokup çıkarırlar. Halkın kulaklarını patlatırlar. Halbuki ne gibi şurûta tabî’ ve ne gibi sıfatı hâiz mülûke itâatin borç olduğu hakkında şakk-ı şefe etmezlerdi.

Bu sâyede halk “hükûmet her ne kadar zulmederse etsin, itâat vâcib etmiş” demeye başlamış. Hükümdarlar dahi “La yus’elu amma yef’alu” kürsüsüne çıkıp bir nev-i ulûhiyet nikâbına bürünmek istemişlerdir.

Bunun için memalik-i İslâmiye kuvvetten düşmeye başlamıştır.

Bilhassa devr-i Osmani’de ilk selatin-i cüz ü kalil olan mücahitlerin din kuvvetiyle galip olduklarına kâil olup ulûm ve maarif ile ulemâyâ pek ehemmiyet verdiler. Daha Orhan Gazi devrinde îcâp ve mevkiye göre kânun-ı esasiye vazettirecek raddede terakkiyât-ı medenîye hâsıl olunmuştu.

Selatin fetvâsız hareket etmezler idi. Zembilli Ali Efendi Yavuz Sultan Selim’i kat’î bir tasvirde menedebilmiş idi. Hâsılı sınıf-ı ulemâ büyük bir ehemmiyet kesbederek eski Osmanlılara mahsus olan ağırlık, kibarlık ulemânın Bab-ı Hümayun’a “meddah” olmalarına mani’ olmuştu.

Sultan Süleyman’dan itibaren “ilmiye-i tarik” içine tohm-ı fesad ekilmiş iken, mezkûr ahlâk âliyye-yi Osmanîyye beşikte “âlim” olanların bile sıfat-ı şer’iyyeleri dalkavuk olmalarını menetmiştir. Çünkü erbâb-ı iktidar muhâfaza-ı haysiyet isteyince istinat edecek dâhilde kuvvet bulabilirler idi.

Sultan Mahmut devrinden itibaren başka birçok cihetlerce merdut ve mühlik olan bu kuvvet zâil oldu. Ahlâk-ı âliyye-i Osmaniye için dahi istinâdgâh kalmadı.

Cemiyetin döküntüsü makâmata hulûl ettiler. Hükûmet eşkiyâ çetesine döndü. Bu suretle devlet ve hilâfetin bekâsı tehlikeye maruz kaldı.

Usûl-i meşveret tesis ve ihdas olunup erbab-ı vakar ve hamiyete istinadgâh olunursa, Devlet-i Osmaniye’nin inkırazından kurtulmasına ümit hasıl olur. Şu yakınlarda o tedbir-i hayat-bahş mevki-i icrâyâ konmaz ise halâs ve necatın ihmâlî yoktur.

Şark ve Garp’ın erbab-ı iktidarı bu babda müttetikü’r-reydirler... (*Mizan*, numara 171, 26 Şevval 1313 Mısır).

## 5. Vazîfedarlar Kimlerdir?

“Devlet” bir şirkettir. Kavâid-i nakliye ve usûl-i akliye bu babda müttefiktir.

Şirket olunca birtakım vezâif-i mütekâbile ile yekdiğerine bağılı olan efraddan mürekkebe bir heyet demektir.

Hilâfet-i İslâmiye ve Devlet-i Osmaniye unvan-ı celili altında cihana velvele vermiş olan şirketimizin hüsn-ü cereyan-ı muâmelâtına her nasılsa sekte ârız olmuş, o derecede ki eğer bir dakika evvel tesviye-i umurda himmet edilmeyecek olursa iflâs çaresizdir...

İflâs! Altı yüz senelik yâdigâr-ı gayret ve hamiyetin miskinâne iflâs bulmasına nasıl kıyamadan rızâ gösteriliyor? “Ne yapalım, sâhibi öyle istiyor” diyebilecek miyiz? Hem de bu “sâhip” dediğimiz kim oluyor?

Gerçi “Osmanlı” nâm ve unvanı hanedan-ı âl-i Osman’dan kinayedir. Fakat “Osmanlılık” erkân veya hânedanın keyifleriyle tâdil veya tağyir olunabilir. Bir “mal” değildir.

“Osmanlı şirketi” içinde hukuk-ı Allah’tan bede’ ile en aşağı tabakalarda bulunan anâsır-ı muhtelif gündelikçilere varıncaya kadar kâffe-i ehl-i imanın lâyetegayyer hukuk-ı sarîhaları vardır.

Hukuk-ı umûmîye, hukuk-ı milliye hiçbir vakitte bir ferdin keyfine tâbi olamaz! Hatta o hukuk kânun-ı ilâhîye yahud kan, can ve mal pahasına mebnî istihsal olunmayıp, âtıfet ve ihsân olarak bahşedilmiş olsa, yine bahşedenin keyfine muhavvel olmaktan kurtulmuş olur. Hikmet, akıl, kânun icâbâtı budur.

Bugün Osmanlı şirketini teşkil eden âzânın en sarîh ve mukaddes hukuku ayaklar altına alınmıştır. Hukuk-ı ‘ibada tecâvüz edenler, tecâvüz etmemek vazîfesiyle beraber bilcümle vezâifi de unutmuşlar. İbtidâ kendilerini, kendileriyle beraber ümmeti dahi vâdî-i felâket ve inkıraza sürükleyip gidiyorlar. İş bu sürüklemenin kasdı olmasında değil, keyfiyetin vücudunda ve netâyic-i vahimesinin zuhuru ihtimalindedir.

Hukuk-ı âliyye ve ibadiyenin bu suretle pâ-y-mal edilmesine ses çıkarmamak olamaz. Çünkü hissiyat-ı hasene-i beşeriyeden başka, efrat ve erkân-ı milletin en basit vezâifi ses çıkarıp iktizâsı halinde kuvve-yi cebriyenin bile isti’malîni dâidir !..

“Ne hak ve salâhiyetiyle?.. Sâhib-i mülktür, keyfiyeti icrâyaya muktedirdir. Keyfi inkırazı istiyorsa biz ne yapabiliriz” mi dediniz?

Hayır “sâhib-i mülk” tabiri bizim eser-i tâzim ve nezâketimiz semeresidir. Umur-ı şirkette keyfini icrâyaya asla muktedir değildir. Hele inkırazı istemek haddi bile

değildir. Onu ister ve ısrar ederse haddini bildirmekle cümlemiz mükellefiz. Evâmir-i mukaddese-i ilâhiye ve hukuk-ı sariha-i beşeriyemiz o hakk-ı muhâlefeti vazîfe-i mahsusada suretinde bize tahmil ediyorlar!...

Süleyman Şah'ın vefatı üzerine yekdiğerinden ayrılmış olan dört kardeşten Ertuğrul ve Düandar Beylere iltihak ile geriye dönen Kayı Han kabîlesi döküntüsü “hür” bir kabîle efradı idi. Hatta Süleyman Şah'ın “Şah”lığı bir rütbe ve makam değildi. Zamanın Türkleri içinde adet olduğu üzere doğduğu gün verilmiş ism-i zâtı idi. Beraberce bir hayli dönüp dolaştıktan sonra Söğüt civarına “konan” dört yüz çadırılık halk içinde “tâbi” ve “metbû” usûlü mevcut değildi. “İhtiyârî bir şirket” idi. İsbatı da kendi takımıyla beraber Samsama Çavuş'un ayrılıp sağa doğru ilerlemesi, bir müddet ayrı durmasıdır.

Ertuğrul Bey bir kahraman-ı zaman idi. Lakîn Konur Alp, Turgut Alp, Aykut Alp, Kara Mürsel Alp, Kara Rahman, Akça Koca vesâire dahi “rûfeka-ı şan ve gazâ” idiler.

Hareket eden bir galebelik, bir reise muhtaçtır. Koyun sürüsü birkaç keçinin yahud kösemenin, kuş alayı kılavuzun arkasından giderler. Kösemen ve kılavuz birer mahlûk-ı fevkalâde değildir. Sürüden ve alaydan birer ferttir.

Süleyman Şah ile mahdumları “ihtiyârî” olarak kabîlenin tanıdığı reisler idi. Dâire ve hademeleri var idi. Lakîn Turgut Alp vesâirenin dahi aynı kapı kulları mevcut idi.

Derd-i aslîleri umûmî kargaşalık devrinde hayvanlarına ve kendilerine emin bir köşe bulmak idi. Lakîn hayat ve maîşet mücadelesinde şecâat ve mahâret kesbederek her biri birer kahraman kesilmiş idi. Bunun için temeddün ve inkıraz meydanından geçmiş anâsır içine gelip çarpıştıkları vakit kendilerinin iş görecektir bir kuvvet teşkil ettiklerini anlamışlar idi.

Göreceklere bu “iş” herhalde geniş geniş “yaylak” ve “kışlak” zapt etmekten ibâret idi. Serhadde bulunuyorlardı. Mücâdele ve mübârezelerinden “gazâ” hasıl oluyordu. Fezâil-i asliyeyi gâib edip perîşan olmuş olan memalîk-i İslâmiye'de Osmanlıların henüz bozulmamış olan hasâili enzar-ı dikkati celbetmiş oldu. Âsar-ı gazâ tevessü ettikçe enzar-ı dikkat ve tahsin dahi arttı. Âkıbet-i irakına varıncaya kadar diyâr-ı vesiâda mevcut olan mümtazan-ı gayretin koşarak gelip şan ve şeref-i gazâyâ iştirak etmelerine kapı açılmıştır.

Bu suretle Kayı Han kabîlesi bakiyesinin gayret ve şecâatiyle teşkil ettiği “şirket-i Cihadiye” henüz “Osmanlı” unvanını almazdan mukaddem “İslâm” şaniyla

damgalanmıştır. Umum-i ehl-i İslâm'a riyâset-i resmiyeyi temin eden hilâfet feth-i Kostantiniyye'den iki padişah sonra gelmiş iken hilâfet intikalinden iki buçuk asır mukaddem heyet-i Osmaniye kulub-ı İslâmiyet'i celbeylemiş idi.

Ertuğrul ve Osman Gazilerin himmet-i celâdetkaraneleri sâyesinde büyük işler görülmüş idi. Lakîn yeni emâreti mahvdan halâs eden Köse Mihal'in, Kocaeli'yi takdim eden Akça Koca'nın, İznik ve İzmit Körfezlerini feth eden Emir Ali'nin, Karasu kıtasını ilhak ettiren Hacı İl Beyi'nin himmetleri de onlarınkinden aşağı değildir. Şirket olduğu için şan ve şeref unvan-ı aslî altında olarak, umumun paylarına taksim olunuyordu. Mâmâfih bir hayli müddet koca kıt'aları feth etmiş olan iki kahramanın harekât ve sekenatında yaylak ve kışlak dairelerini tevessü eylemek himmetine düşmüş aşiret ruhasının evsafından başka çokluk "âsâr-ı idâre ve temeddün" görünmemiştir.

Yalnız Orhan Gazi'nin âsar ve teşkilât-ı celilesi az müddet içinde Devlet-i muazzama-ı Osmaniye unvanı altına soktuğu şirket-i İslâmiye'nin şanını cihana neşreylemiştir. Orhan Gazi'nin evvel ve ahir emsâli gelmemiş, hasâilinin takdir ve temyize muktedir erbab-ı iktidar ve tedkikin adem-i vücudundan nâşi henüz mevki-i mahsusuna ismi ve şöhreti kaydolunmamıştır. Kendisi umur-ı cumhurların serefrazıdır. İşte bu Orhan Gazi Hazretlerinin teşkilât-ı celilesinde dahi heyet-i Osmanîye'nin hukuk ve menâfi-i mütekâbileye müstenit nasıl bir şirket olduğu musarrahdır. Bunca eâzım, bunca edânî, bunca tebeddülât, bunca felâket başa gelmiş iken eser-i Orhanî Sultan Mahmud-ı saniye kadar paydâr olmuştur.

Yeni teessüs eden heyetin Süleyman Şah evladına mahsus bir "irad" değildi. Heyet-i umûmiyeyi teşkil eden bilcümle efradın mazarrat ve menfaatte müştereken alakadar buldukları "bir şirket-i Osmaniye" idi. Osman Gazi'nin vefatı üzerine emâret-i cedide-i riyâsetinin "tereke" gibi evladı beyninde taksim olunmadı. Büyük mahdumu bırakılıp küçük oğluna riyâset verildi.

Erkân ve ümerâ-yı şirkete gelince bunların bu babdaki fikirleri daha çok mukaddem zâhir olmuş idi. Çünkü şirketin umurunu sekte-dar edenlere söz kâr etmeyince usûl ve kânuna mürâcaat olunur, fetvâ alınırdı.

Riyâset-i şirketi rakipten âzâde bırakmak hususundaki kanlı iâne-i erkân, reisin azameti ve istibdadı önünde mahviyet ve meskenet semeresi değildi.

Bir hâkim veya bir amîr sû-iidârede müdâvim olup vesâyâyı vâkıa-ı riyâsetçe ısga edilmeyince cemm-i gafir olarak efrâd-ı şirket kapısına hücum eder, matlûbun

îtâsına riyâseti icbâr ederdi. Bu gibi ahvalde bazen tebeddül-i saltanat bile vakı' olur idi.

Her biri birer “vergi” birer “hak” birer “vazîfe” asarını mu'lin olan şu revâbit-1 kaviyye üzerinde asırlarca payidar olarak cihanda şanlı bir mevki tutmuş olan Osmanlı şirketinin, bir reis-i vehhamın ihtilâl şuurundan mütevellit mezâlime kurban olarak gitmesine ellerimiz bağlı olarak durup bakılacak mı?..

Şu hukuk-ı sarîha-i târihiye kütüphâne-i milletın gözlerinde durur iken, riyâsetin kânun ve vazîfe dâiresine avdetini istidâ ve iltizâm eden erbab-ı gayrete “asi” demek için “Osmanlı” dilleri dönmeli midir?..

Halbuki erbab-ı gayretin ellerinde şu “hukuk-ı tarihîye-i Osmaniye”den başka onlardan daha mukaddes olan “hukuk-ı şer’iyye-i İslâmiye” bile mevcuttur!

Suret-i teessüs ve teşekkülü bâlâda îzah olunan şirket-i Osmaniye Yavuz Sultan Selim’den itibaren hilâfet-i mukaddes-i İslâmiye kisve-i celilesiyle de taâlî ve tezeyyün eylemiştir.

“Veşâvirhüm...” emr-i celiline müstenit olan meşvereti, icmâ-i ümmeti, şurût ile bâtı, “Lâ tâate li'l-mahlûk fi ma’siyeti'l-Hâlık" yahud “Efdalü'l-cihad kelime hak inde’s-sultani cair” ehâdis-i nebeviyyesinin ahkâm-ı münifesini şâmil olan şariat-ı mutahhara-ı Muhammediye îcabınca umum müslümanlara imâmet ve hilâfet eylemek ve o makam-ı hilâfette Ebu Bekir el Sıddık ve Ömer el Faruk hazeratının yahud Ömer bin Abdulaziz’in bıraktıkları hatırât-ı reşâdet-i âyata imtisâl etmek vazîfesi dahi munzam olunca, şirket-i Osmaniye riyâseti daha ziyâde “riyâset-i cumhur” cihetine doğru tâdile uğramıştır.

Evvelleri, riyâsette tekasül “ayıp” ve “emniyeti suiistimal” sayılır iken bu defaki kusur “günah” ve Allah’a karşı “isyan” sayılmak icap ettirmiş idi.

Evvelleri riyâsetin hüsn-ü harekâtında yalnız hudud-ı Osmaniye dâhilinde sakin efrad-ı şirket alakadar iken, bu defa cihanın her tarafında bulunan kâffe-i ehl-i iman dahi o alakaya iştirak etmeye başlamışlardır. Bugün umur-ı şirket sekteye uğramış, bu sekteden kırk milyon Osmanlı ile iki yüz elli milyon Müslümanın huzur ve rahatları bozulmuştur. Çünkü bir adamın söz anlamamazlığıyla altı yüz senelik “Osmanlı yadigarı” ve bin üç yüz senelik “Emanetullah” elden kaçırılması ihtimalî hasıl olmuştur.

Evâmir-i İlahiye nakliyat-ı tarihîye, nazariyat-ı akliye cümlemizi îfâ-yı vazîfe-i şer’iyye ve tarihîyyemize dâvet ediyor.

Binlerce evlâd-ı vatan îcab-ı hale îcabetle meydan-ı gayrete çıkmış duruyor. Lakîn milyonlarca efrad-ı şirket henüz âsî riyâsetin harekât ve sekenâtını takbih yolunda cidden varlıklarını ispat etmişlerdir. Bundan riyâsetin ef'al ve mesleğini takdir ve tahsin çıkabilecek mi?

Asla. Çünkü ahval-i riyâset hatta etrafını teşkil edenlere bile müdâfaa ve te'vil için mahal bırakmıyor. İçerlerinden kısm-ı azamî bizim gibi bir gün evvel şu girdab-ı felâketinden kurtulmasını hâlisâne temennî ediyor.

Umûmî olan şu temennînin fiiliyat şekline girip henüz bir semere verdiği yoktur. İşbu meskenetin esbabını geçenlerde “ne var ne yok” bendlerimizde îzah eylemiş idik ki meallerinde riyâsete bir şeref çıkmadığı gibi, halk için fazla bir tesellî noktada bulunamamıştı.

Ahval-i vahime-i hazırada vükelâ ve memurîn-i devlet için, böyle bir idârenin elinde alet olup hizmet etmek caiz midir? Değildir.

Şerîat, tarih ve akıl buna muhalîfdir. Zira bilerek “zulme îâne” demek olur ki buna Allah da razı değildir.

Asker için itâat etmek- kezâ öyledir.

Ehalîye vergi ve tekâlif-i sâire-i devleti vermek - o da makbul değildir. Çünkü ilk zulm ve istibdat âsârı üzerine riyâset-i şirkete “sen şirket mukavelenamesine riâyet etmiyorsun, ben dahi meşrûten ve mütekâbilan mükellef olduğum vazîfeyi îfâya mecbur değilim. Çünkü sen fesh-i şirket ediyorsun, ben de başımın çaresine bakacağım” demesi lâzım idi. Demiş olsa idi iş bu mühlik pereseye gelemezdi. Lakîn geç olsun, olması hiç olmamaktan evlâdır. Şimdi olsun dedirtmek lâzımdır..

Hasıl-ı kelam: Artık perdeler, maskeler kalsın da, yüz yüze gelinsin göz göze bakılsın demek istiyoruz!

Beyhude tâzim ve riâyeti mecburen ve müteessifen biz terk ediyoruz. Sizler dahi artık mânâsı ve fâidesi kalmamış olan inat ve azameti terk edip söz dinleseniz mülk ve milletten başka, ez-cümle kendinize büyücek bir hizmet eylemiş olursunuz. Çünkü meskenet ve zillet içinde ihtiyâr olunan azametiniz ıslâha adem-i kâbiliyetinizin derecesini yâr ve ağyara irâe etmekten başka bir netice müntic olamaz.

Evet, vatan tehlikededir. Bekâsı pek çok erbab-ı dikkate kat'-i ümid ettiriyor. Esbab-ı hayat ve memat milletin keffe-i mîzana vâzı zamanıdır. Yârarlıktan başka bir şeyin para edemeyecek olan bir meydan-ı cihada kadem-nihâde oluyoruz.

Kangren olmuş âzâ-yı vücudu temizlemek ile meşgul olan neşter, çürük ile sağlam etten başka bir şey göremez. Parça parça koparmakta olduğu etin masum veya

cani, kadın veya erkek, padişah veya çoban eti olduğunu fark edemez. İnsafsız olan fen “burası çürüktür, yaramaz” burası henüz sağlamdır çürükten kurtarılırsa yarayabilir” der.

Bugün vücud-ı devlet kangren halindedir. Usûl-i fenniye dâiresinde muâmele icrâsı lüzumu derkârdır. Hâtırat-ı tarihiyeye riâyet gibi mukaddes vezâif bile ikinci derecede kalıp esbab-ı bekâ ve selâmet-i umûmîye her şeyi unutturmalıdır.

Millet ulemâyı, vükelâyı, ümerayı “îfâ-yı vazîfe”lerine dâvet ile feryat ediyor. Canhıraş olan bu feryada kulak asmayanları mehin-i din ve devlet îlân edip fırsat eline geçince “te’dir” edeceğini ilave ediyor.

Milletin artık Yıldız’a hitabı kalmamıştır. Çünkü Yıldız sağır olduğunu göstermiştir. Fakat milletin acayip bir hitabı vardır ki yek-nazarda doğruluğu zihinlere çarpıyor.

Millet devletli necâbetli efendilerimiz hazerâtına hitaben diyor ki: “Erlük, yârarlık saatidir. Sizler efradım gibi yalnız bir taraftan değil, iki ve daha ziyâde cihetten bu işte “alakadar” sınırsınız. Birtakım fakir fukaranın hayatları, hân-mânları, evlât ve ayalînin yetim kalması pahasına olarak tahliye edilecek sadra azematkarane oturmak isteyenler için böyle miskînâne beklemek yakışmaz. İbraz-ı liyâkat etmeli. Şanlı ecdadın cevâhir-i kahramanelerinden kendinizin de mahrum olmadığınızı göstermeli. Milletin efradından biri kıyam edince hapis veya nefy veya idam olunuyor. Halbuki çıkıp gezmek, halkın dertlerine karışmak, esbabını fâillerinden sormak, gayret ve hizmet meydanında gözükmek gibi vezâif-i basite hukuk-ı medenîyeden sakıt olmamış bilcümle Osmanlılara hak olunca, sizler için dahi açıktır. Fukarâyı bunun için hapsedenler sizi edemezler. Fukarâ şiddet altında ezilir. Sizlere şiddet etmeye cesaret edilemezler. Etseler “imdad-ı millete istinaden” mukâvemet ederseniz, zarardan masun olursunuz.

Şimdiye kadar bu vazîfeyi îfâ etmeye muktedir olmuş olsaydınız, cümlemiz bu hale gelmez idik. Bugüne kadar “umûmî” tehlike yoktu. Bugün mevcuttur. İlk evvel sizlerin gayret-keşi bulunmanız îcap eden Osmanlılık için bunca evlâd-ı vatan hebâ olduğu bir zamanda bir tırnağınızın bile incinmesi melhuz değildir. Buna bakmaksızın vazîfesiz sükût ve gaflet içinde medfun kalırsanız ne hak ile, ne yüz ile sonra nevbet-i saltanata talîp olabileceksiniz?...”

Milletin bu sadası pek büyük bir ehemmiyeti hâizdir. Alakadar olanlar iyi düşünsünler!... (*Mizan*, numara 173 fi 10 Zilkade Sene 1313 Mısır).

## 6. K r D v   

G ya Tokat patirtısından müteessir olmuş düvel-i muazzama s fer sı Bâb-1  li (?) ye nota vermişler, Bâb-1  li'ye verilen notadan bahisle Yıldız'dan Sivas vilâyetine m s aratem emirler verilmiş, Sivas Valisi Halil Bey dahi titreyerek emirleri baŐst ne yaptıktan, teŐdit ve tehditleri tezyit ettikten sonra elviyeye, kaz lara t mim eylemiş imiş.

S fer nın notasının zemini “Şayet Sivas dâhilinde emsal  Şeyler tekrar ederse bedeline Valinin kellesini isteyeceğiz” tehdidine müstenit imiş!

Yıldız'ın irâde ve fermanları “notanın matl bu m cibince hareket-i icab-ı maslahatından b l nmekle muhâfaza-ı âsâyiş her neye mütevakkıf ise if sıyla velinimet-i  zam efendimiz hazretlerinin lütfen saâdet-i mülke tahsis buyurageldikleri huzur ve rahat hil fetpenahilerinin ihl l ne mahal verilmemesi ek den tembih ve iht r olunur” Şeklinde sadır olur.

Vali Bey'in maiyetine olan istirhamnamesi dahi “har c ve d hilin m ttefiku'r-re'y düştüğü Şu h k met-i idârenin lüzum ve m n sebetine” mübtenî olunca “k r dövüşü” demeyip de ne diyebileceksiniz?

H k met-i idârenin en basit k idelerine binaen en sarih Türkçe olmak üzere keyfiyeti muhakeme ederseniz göreceksiniz ki k r dövüŐünde cümlesi yani s fer , Yıldız, vali yekdiğerine m s bakat edercesine müttefikan ibraz-ı mahâret etmişlerdir.

AŐaėıdan baŐlayalım ki iş daha sarih anlaŐılsın. Halil Bey Sivas valisidir. Sivas valisi demek gerek h k met-i idârenin kavâid-i umûmîyesi, gerek Osmanlı usûl-i h k meti itibariyle “h k met-i seniye”nin Sivas vilâyeti hududu dâhilinde vekil-i mutlakı ve murahhası demektir. Devletin kavânin-i um m yesini bilcümle harekât ve tedbirleri için hudud, kendi dirâyet ve r 'yetini dahi tensib ve tecviz için rehber ittihaz ederek uhdesine mevdû bulunan kıta-ı mezkûrenin hüsn-  idâresini temin etmeye memurdur.

Bu iş ise azim ve müŐkil bir iŐtir. Sâhib-i h k metler ve vazı' k nunlar bunu bildikleri için ona göre valilere iktidar vermişlerdir. Valiler bâlâda zikrettiğimiz hudut gözetilmek Şartıyla vilâyeti dâhilinde bir nev'i hükümdar-ı mutlak teşkil etmiş olurlar demektir.

Fransa'nın rub'u v s'atinde bulunan Sivas'ta acaba Halil Bey vazifesini if  etmiş midir?

Kaviyyen zannederiz ki.. Hatta iddia eyleriz ki ihâta edememiş, lüzum, hisseylememiş, binaenaleyh îfâsı cihetine gitmemiştir!

Çünkü evvelâ - merkeze ve âleme karşı vilâyetin nîk ü bedenden mesul bulunan Halîl Bey vilâyet dâhilinde bulunan kibar memurların cümlesinin mahal ve memuriyetlerine lâyük ve münâsib adamlar olduğuna kani' olduktan sonra resmen kendisini Vali addiyle işe başlayacak iken öyle yapmadı.

Saniyen- Bilcümle vilâyet memurları için kendisinin emri kânun, zâtı dahi merkez-i idâre ile icrâ-yı muhâbere ve mürâsele için yegâne vasıta-yı resmiye iken bu esasın ayaklar altına aldığı ve alenen mâdununun adem-i itâatle kendisine meydan okuduğunu, hatta açıktan açığa kendisinin aleyhinde Yıldız ile muhâbere ederek uğraştığını gördüğü halde sükût etmekten başka çare bulamamıştır.

Salısen- İstedğini azledip nasbetmek hakkıyla beraber merkezden kendisinden istihraç olunarak kabulü halinde nasbolunacak mutasarrıflar mesela kendisinin haberi bile olmaksızın mahal-i memuriyetlerine gelip işe başladıklarını mübin telgraftan mâlûmat aldığı olmuştur.

Fazla olarak şu yolda nâgâh Sivas'a türlü memuriyetlerle gelen adamların cümleten ya Yıldız çetesinin ya şöyle, böyle birinin huysuzluğuna uğrayarak nefiy ve teb'id olunan bîçareler, mağdurlar, meyuşlar veyahud Yıldız çetesiyle pazarlığı uydurmuş câhil celladlardır. Her ne kadar birinci takımın içinde belki sadâreti îfâyâ muktedir rical bile bulunabilirse de mahalîne mutasarrıf, kaymakam, mektupçu, defterdar olmak sıfatını hâiz olan pek nadir bulunur.

Mesela devâir-i alîyede memur-i mûteber iken ara sıra konağına uğramakta olan bir dervişin koynunda "muzır" bir gazete bulunmuş olmasından dolayı bilâsebeb mutasarrıflıkla taşraya gönderilen bir zât:

- Benden mutasarrıflık beklemeyiniz. Ben zaten alîlü'l-vücut bir adam olduğum gibi, mutasarrıflığa talîp değildim. Verdikleri vakitte reddettim. Zira hep devâir-i devlette nazariyat içinde vakit geçirdiğim cihetle henüz nâhiye müdürlüğünü hakkıyla becermek için kendimde iktidar ve ehliyet göremem. Bu halde livânın cereyan-ı umurundan mesuliyeti kat'a kabul etmeyeceğimi şimdiden resmen arz eyliyorum.

Vali Bey gayet tabii olan bu harekete karşı omuzlarını silkip:

- Payitaht kibarları böyledir. Bir huysuzluğâ uğrayıp birkaç ay için vilâyete uğrayınca dünyaya küserler. Taşrada bütün ömürleri geçirip anaları ağlayan

bizim gibileri düşünmezler, sözüyle îtizarnâmesini bir tarafa atmak ile iktifâ eder.

Üç saat sonra o îtizarnâmeyi belki katiyen unuttur. Zira zerre kadar ehemmiyet vermeyip hırs ve hiddetten ileri gelme bir çocukluk addeder.

Mutasarrıfın diğerine gönderilen bazı talîmat-ı mühimeye cevaben taharrîrat kâtibinden uzun bir kağıt gelir ki meâlî:

Mutasarrıf efendi zaten ömründe kale kapısından dışarı çıkmamış bir kalem kâtibi iken matbûat müdürlüğünden birden parlamış ve nihayet gazetenin birinde görülüp Fuat Beyefendi tarafından jurnal edilmiş bir “müretteb sehvendin” dolayı mâzûlen buraya teb'id olunmuş acemi, korkak bir adamdır. Zaten kullarına danışmaksızın bir işi imzalamadığı gibi danıştıktan sonra bile cür'et edip en âdîsini üç dört gün bekletmeksizin icrâya vermiyor. Bunun içip sâyet hâkipay... Livânın umuru hakkında haftada bir kere mufassal bir lâyiha-ı husûsîye takdimine müsâade olunur ve lâyihaya göre evâmîr ve talîmat lafz buyurulursa işlerin pek güzel gideceğini temin ile arz-ı sadâkat ve ubûdiyet eylerim”den mâadâ derkenar olarak “Mabeyin-i Hümayundaki Kadri Beyefendi Hazretlerinin maiyetinde beş sene kadar memur olup meham-ı umurda kesb-i mahâret ettiğim nezd... şâhânede müsellemler olduğu halde her nasılsa bazı eşirranın sillesine uğrayarak buraya kadar muvakkaten düşmüş bir bendeyi sâdıkınız olduğumu ayrıca arz eylerim” cümlesi görülür.

Hafiyeye Kadri'nin hafiyesi... elbette hâlâ hafiyedir. Belki de şifre vardır. Mütâlaasında bulunan vali, liva eşrafından birinin merkezde bulunmasından bilistîfâde memur-i mezkûr hakkında mâlûmat almak ister. O zât ise vâkıa olan suale cevaben bir kere etrafına bakınıp teftiş ettikten sonra der ki:

- Efendim Allah'ca doğru mâlûmatı mı istiyorsanız, yoksa öyle soruyor musunuz?
- Elbette doğru mâlûmat isterim.
- Bizi ele vermezsiniz değil mi?
- Emin olunuz.
- Öyle ise efendimiz. O adam şeytanın sol bacağıdır: Livâyı kesime almıştır ne mutasarrıf var, ne muhasebeci, ne de hakim, kumandanı. Hep odur. Halk dahi bunu bildiğinden kapıda, mahkemede, zaptiyede olan hep işler için ibtidâ onun hânesine giderler. Kazanmak ağırca bedele mütevakkıf ise de bir kere “peki” derse artık emin olmak lâzımgelir. Yalnız Ermenileri ziyâdece hırpaladığından mesele çıkmasın diye korkuyoruz.

Muhâtabına yol vermiş olan Vali sakalını eline alarak:

- “Ben ne yapabilirim. Herif ile uğraşarak başıma bir iş çıkarmam. Zaten mâbeyne istinadı olmasaydı bâhusus Ermenilerle uğraşamazdı”.

Bunun üzerine “peki” demek olan cevap ile tahrîrat katibini “taltif” eyler.

Bîçare mutasarrıfa da.

Bir köpek oğlu ki hemen vali-i cedidi bile bend etti hayırlısıyla bir yere becayiş edebilsem demek kalıyor.

Mutasarrıfın biri de İbrikçi başının hemşehrisidir. Bir müddet sultandan birine baltacılık, bir müddetçe Yıldız’da İbrikçilere çıraklık ettikten sonra altı ay polislik, iki sene reji müdür muâvinliği. Dâimi hafiyelik etmiştir. Hizmetine bedel tatyîben kariha-ı elham-ı sabîhadan mutasarrıf edilmiş kör kütük câhil bir heriftir. İbrikçi başının iltimasıyla Tahir Paşa. Mutasarrıflığa tâyini için hakıpay kağıda takdim olunmazdan yarım saat evvel (her ne kazanır ise nısfını İbrikçi ile Koyuncu Paşa’ya göndermek üzere) Yıldız Kasrı’ndan daha içeride, Sultan Hamid’in odasından on adım beride tahlif olunmuş idi...

- Vallahi mi ?
- Vallahi !
- Tallahi mi?
- Tallahi!
- Bir noksanda bulunursan bu Kuran seni çarpsın mı?
- Çarpsın!
- Yok, olmadı. İyi söyle. “Sözümde durmazsam bu Kur’an beni çarpsın” de.
- Sözümde durmazsam bu Kuran beni çarpsın!
- Of, aman, insaf! dediniz.
- Hakkın vardır, bîçare kar’im. Lakîn bu kör dövüşünün ucunda elbette sen dahi varsın iyi düşün!..

O sersem herif bir de kapıda resmen tahlif olunmuş idi. Lakîn tahlif olunduğu sırada bile Allah’ı, Peygamber’i, şerîatı, kânunu düşünmekten pek uzak olup “sadâkat”i İbrikçi Başî ile Kuyucu Başî’nin gönüllerini hoş tutabilmekte görüyordu!!.

Vali Halil Bey bunu da bilir. O câhilin livâda her gün bir mesele çıkardığını da bilir. Bir kere (Böyle nâzın bir zamanda öyle nâzın bir yerde bulunması “kendisi” için iyi olamayacağından ve zaten kendisi zatınıza bende olmaktan başka asdika-yı şâhânenin mücerreplerinden bulunduğundan diğer livaya naklinin kendisine de hizmet olacağını min gayr-i hadd-i arz ve tavsiye ederim) yolunda İbrikçi Başî hazretlerine

mürâcaat etmiş iken (... asdika-yı şâhânedan bulunduğu nezd-i alî-i bende perverilerinde de müsellim bulunmakla kendisini hüsn-ü idâre buyurmanız lutfunuzdan mercûdur) yolunda emir alarak artık işe bitmiş nazarıyla bakmaya başlamıştı.

İmdi bu sersem Halil Bey'e "şayet Sivas dâhilinde ufak bir karışıklık görülecek olursa başınız gidecektir. Efendimizin merhameti afvı arzu etse bile, düvel-i muazzama süferasının ısrarı buna meydan bırakmayacaktır" yolunda emir geliyor.

"Vilâyeti ben mi idâre ediyorum ki beni mesul ediyorsunuz? Mutasarrıfların hiçbiri bildiğim ve mahallîne benim tensip ettiğim adam değildir. Bir ikisini inhâ etmiş idim. Tekdir ettiniz, mutasarrıf şöyle dursun tahrîrat kâtiperi bile Yıldız'dan doğruca emirler alarak kimseyi tanımıyorlar. Vilâyetin umurunda beni mesul etmek en basit kâidelere münâfi olacağından vilâyetin idâresinde nüfuzu cârî olanların mesul edilmeleri lüzumuna mesuliyetin bir cüzini bile kabul edemeyeceğimi katiyen arz ederim" demesi en tabî, en basit hakk, en âşikâr vazîfesi, en âkılâne tedbiri iken o sersem bunları hatırına bile getirmeksizin titreyerek, şaşırarak, yani işini yüzüne gözüne bulaştırarak birtakım münâsebetsiz tedbirler ittihâzına ve ortalığı iğfale koyulur ki bir gün iğfalatı meydana çıkıp bihakkın kellesinin cellâda verilmesine sebep olur.

Yıldız çetesi dahi valinin mesul tutulmasına asla mahal ve münâsebet olmadığını bilir ise de Bâb-ı Âli'ye o yolda emirler vermeye teeddüp ve tereddüt etmez.

Bâb-ı Âli Halil Bey'i çetenin zulm ve tecâvüzüne kurban etmekte olduğunu bilir de yine miskînâne sükût içinde sarayın emirlerini icrâen vilâyetine tebliğ-i keyfiyet eder.

Düvel-i muazzama sofrası dahi bu dâhili "ânarşizm"e tamamen âgah olup Halil Bey'in kellesini istemenin ez-cümle edebe bile muvaffak olamayacağına şüphe etmezler de yine ancak "Halil Bey"komedyasında maharet müsabakasına çıkarlar.

Ey gâfil ümmet! Bu kör dövüşü hepsinin zararına olarak icrâ olunup gidiyor. Sen bu gaflette durdukça bu oyun da böylece devam edecektir.

Moskof kırbacına talîp isen diyânet ve milletin düşmanların ayakları altında sürüklendiğini görmeye hasretli isen o başka, yoksa uyan. Uyan ki sonraki pişmanlık para etmez (*Mizan*, numara 16 fi 16 Zilkâide sene, 1314 Paris).

## 7. Tarihten Bir Sahife

Vak'anüvislerin günü gününe kayıt ve imlâ ettikleri vukûat, bilmeyiz ki kimin tarafından vâzolanmuş kâide iktizâsından olmak üzere, ancak elli sene sonra tarihe mâl olabilir. Biz ise bazen elli gün olsun geçmesine mahal bırakmaksızın tarih cüzdanımızın bazı sahifelerini hemen *Mîzan* kefelerine atıyoruz. Maksudumuzun hayıra münhasır olduğuna hürmeten belki münekkitler bizi affediverirler. Etmeseler bile "Zaten ıslanmışın yağmurdan pervâsı olmaz" der geçiverirler.

"... Rumi martın on altısına rast gelen pazar günü adliye ve dâhiliye nâzırları paşalar meclis-i hasın akdine intizâren ittisâlindeki uzun odada başbaşa verip konuşuyorlardı. Biri hanesine akşam avdetinde hizmetçi karıların bile yüzlerine bakmaya utanmakta bulunduğundan bahisle bu meskenet yükü ile huzur-ı Allah'a nasıl çıkacağını anlatıyordu.

- Hakîkaten bir pis, çıkmaz sokakta bulunuyoruz. İş görmek kâbil değil: Herif istemiyor. İstifa edip çekil: Herifin sınırlarına dokunuyor, bırakmıyor, ısrar edersen insanın mahvına kadar yürüyor. Birtakım genç ve cesur hamiyetkârlar vatan uğurunda fedâkârâne çalışıyorlar. İlk evvel bizimki olmak şartıyla âlemin nazar-ı tahsisini celbeyliyorlar. Âkıbet-i muvaffak olacakları derkârdır. Şu muvaffakiyeti tâcil etmek de elimizdedir. Lakîn bunu tâcile çalışmak asılacağımız ipin ucunu kendi boynumuza kendi elimizle bağlamak demek olacaktır. Çünkü bunlar da bizleri bihakkın mimlemiştirler. Hakîkaten böyle çıkmaz yolun emsali, tarihlerde bile nadir görülmüş olmalıdır...

Muhâtabı bunu tasdik ediyordu. Lakîn müzehânedeki âsâr-ı nefîseye hamam peştemalını bağlatmaya kalkışmak yahud ziya-yı maarifin mûciz olduğuna hükmederek üzerine kavâid perdesini örtmek ile ifâ-yı vazîfe ettim zehabına düşmüş olan Zühdü Paşa'dan biraz fazlaca umûr-ı maârife müntesip bir müşir, lakırdının sonuna karışarak:

- Gençlerin aleyhimizde bağırmaclarını görüp fırsat ele geçince hemen iplerimizi çekeceklerine hükmetmekte aldaniyorsunuz. Yani bizim öyle bir siyasete müstahak olmadığımızı iddia-yı maksud etmiyorum. Aleyhimizde bağırıp yarın tepemize geçecek olan gençlerin kısm-ı eazımı mektepten çıkma meslek sâhipleri olunca mesela kimi- isterseniz zalîmane diyeyim- kalebendliğe, kimi nefy-i müebbete, kimi de idâma kânunen mahkum olmuş olan kendileri hakkında şâyan olacak "afv-ı umûmîyeden" bizim gibi -yine isterseniz

cinâyetkârane diyeyim- kör emir kullarının yani kabahatleri, meşrû' bir hükümdarın emirlerini icrâ ile iktifâ etmek meskenetine münhasır olan gâfillerin mahrum bırakılmasını tecviz edemezler. Binaenaleyh gençlerin muvaffakiyetlerini tâcilden mutlaka kendi felâketimizi temin çıkar zannınızda yanıyorsunuz.

Müşir Paşa'nın bu sözü "meclise buyursunlar" dâvetine kadar imtidat eden "müzâkere"yi dâî oldu ki aslında üç bulunan müzâkareciler nihayete doğru beşleşmişler Tophane nazırının yaklaşması üzerine susmuşlardı.

Zâhiren ehemmiyeti mahdut olan şu müzâkere, Mart on altı tarihini cetvel-i vukûatta eyyam-ı mühime sırasına îlâ edecek netâyici mûcip oldu. O günden itibaren başta sadrâzam Ri'fat Paşa bulunmak ve yalnız Zeki Paşa müstesnâ edilmek şartıyla vükelâ-yı devletin mesleğinde vazifeşinasane metânete doğru tebeddül görüldü...

Bâhusus Girit vukûatıyla o vukuatı tevhit eden esbab-ı tebdil mesleğe güzel bir zemin olmuştu. Çünkü doğrudan doğruya Sultan Hamid'e hücum olunduğunu mümkün merteye örtecek yani Sultan Hamit ile devletini kurban etmekte bulunan maiyetine isnat şikâyet edecek vesileler mevcut idi.

Şarkî Rumeli, Tunus, Mısır meselelerinde yediği "emrivâki" sillesinden her nasılsa lezzet aldığı anlaşılın hâin, hâif İzzet münafıkını alet-i iğfalat ittihaz ederek Girit'den askeri çekmiş idi. Islâhat-ı mutasavverenin neticesine kadar asakir-i lâzîmenin orada kalması lüzumunu beyan ve istidâ eden vükelâ ile bazı gözleri açık mukarrebîn İzzet vâsıtasıyla tekdire uğramışlardı. Gûya en büyük gâile para gâilesi olup "sâye-i muvaffakiyetvaye"de Girit Meselesi hüsn-ü hitama eriştirildiği halde askerinin beyhude yere muhâfazasıyla fazla kapı açılmasında "şâyan-ı afv-ı özür bulunamadığı nezd-i şâhânedede tebeyyün ederek mûcib-i keder olmuştur" denmişti.

Bu sâyede kendi müşkilat-ı dâhiliyesine bir menfes açmak ihtiyacında bulunan Yunan hükümeti Girit gâilesini uyandırarak askerini sevk etti. Kadın, çocuk, erkek denmeksizin ehl-i İslâmdan binlerce mâsumlar hakkında Ehl-i Salîb. Saint Barthelemy, engizisyon yahud Yıldız mahafili ve Beşiktaş Karakolhânesi vukûatını andırır. Tecâvüzât irtikabına meydan açtı. Şu kadar ki ahval canhıraş bir renk kesbediverince "usta başı"da el altından İzzet'in acemiliğine kurban olduğunu îlân etmek, İzzet Bey'e de "Siz benim en sâdık bendemsiniz, sizi öteden beri tanımadığıma ne kadar teessüf ettiğimi bilmezsiniz" yolunda cilvelenmek misillü meslek-i dâimisinin güzel bir numunesini göstermeye başlamıştır.

Şu suretle açılan Girit gâilesi kesb-i vüs'at etmiş, Yunan hükûmeti askerini sevk etmekle beraber “Osmanlıların Girid’e asker ve mühimmat sevkine mani’ olmak” kastını îlân ederek donanmasını da sevk eylememiş iken Yıldız çetesi, ateşten ürkmüş bir bebeğin dadısının çarşafı altına saklanması neviden olarak, Yıldız kasr-ı ihânet hisarının taş perdeleri arkasına ihtifa ile varlığını gösterememiştir.

Gâilenin başka türlü ittisândan ürkmekte bulunan düvel-i muazzama işbu sâhibini kaybetmiş olan cezireye müdâhele etmişler. Lakîn yekdiğerlerine adem-i emniyetten dolayı ittifak edemeyip bir şeye muvaffak olamamışlar.

Diğer tarafından Yunan Tırhala hududunda dahi rahat durmamış. Haysiyet-i devlette tecâvüzler icrâ etmiş. Muhâfaza-yı haysiyet için lâbüd olan müdâfaa ve te’ dib maddesinin devletleri de müşkül mevkiden çıkaracak kapı makamına geçmiş. Şu emr-i te’ dibin dâhil ve harîcde makbule geçeceğini vükelâ-yı devlet iddia ve îlân ile harp müsâadesine resmen istidâ ettiler. Sultan Hamit tarafından buna karşı da İzzet Bey vasıtasıyla muhalefet edilmiş ve “vükelânın şu âmiyâne hareketlerine mazhar-ı elhamat-ı rabbanîye bulunan halîfe namına beyan-ı teessüf” olunmuştur!

Yunan askerinin mevâki’-i harbiyemize hücum ile hudut kalelerimizden yedisini işgal etmeleri ve asakîr-i “şâhâne”den birkaçını şehid, diğelerini esir eylemeleri üzerine aceleden “Hücum ederlerse ibtidâ müdâfaa ediniz, hücum içinde askerinin mevcut olduğunu görürseniz tecâvüz edebilirsiniz” zemininde olan mukaddem emirini geri almıştır!

Bu hal şimdiye kadar pek mutî olan Rif’at Paşa’nın canını sıkılmış. Îlân-ı harb için ısrarını dâî olmuş. Fakat ancak düvel-i muazzamaya hitaben bir nota tastiri müsâadesini müntic olabilmıştır. Şu ahval içinde gönderilen nota her nasılsa zararsız düşmüştür. Çünkü Bâb-ı Âli Girit’te îade-i asayiş-i devletlerin talepleri üzerine himmetlerine terk ettiği halde henüz asayiş îade olunamadığından başka hissiyat-ı Osmaniye’yi carih vukûatın Girit’ce tekessür edegeldiği ve fazla olarak Yunan hududundaki tahrik ve tecâvüzleri tâkatfersâ olup devletler serîan buna nihayet vermeye himmet etmedikleri takdirde daha ziyâde bu halin devamına tahammül edilemeyeceği, hatta manevi olan müşkülâtın başka müddet-i medîde askeri hudut başından silah altında tutmak mecburiyetinden mütevellit müşkülât-ı mâliyenin ez-cümle matlûp olan ıslâhat-ı dâhiliyenin icrâsına da katiyen mani olacağı, bu halde devletlerin hükûmet-i Osmaniye’yi tazyik etmelerine münâsebet kalamayacağı zeminine müsteniden mâhirâne yazılmış idi.

Düvel-i muazzamadan notaya karşı verilen cevap Bâb-ı Âli'nin matlûbuna muvaffak idi. Bu ise Yıldız'ın midisini yine bulandırmıştır. Cevapların kâffesinde devletler hükûmetinizin bu babdaki mevkî-i müşkülünü ve şikâyete hakkını teslim ederek hücum edenlerin meyanında asâkir-i muntazama bulunduğu tahakkuk ettikten sonra mukâbeleten îlân-ı harp edilmesine bir diyecekleri olamayacağını ilâve ediyorlardı. Fransa'nın Harîciye Nâzırı Hanotaux daha ileriye gitmiş. Hükûmet-i Osmaniye îlân-ı harb ile Yunan hükûmetine meramını anlatırsa zımnen devletlere de hizmet etmiş olacağını îma etmiş. Almanya ile Rusya harîciye nazırları dahi durmak hiç caiz değil demişler.

Şu muvâfik cevabı almış olan Rif'at Paşa serasker Rıza Paşa'yı dâvetle meallerinden mâlûmat verir. Bir de birlikte olarak ordu müşiri Ethem Paşa'ya telgraf çekip hududu tecâvüzle harbe başlamaya hazır olup olmadığını sorarlar. "İki haftadan evvel Atina'ya girmeye hazır bulunduğunu" mübin-i cevab-ı kat'i alarak memnun olurlar. Bunun üzerine akdolunan meclis-i hassada îcab-ı ahval îzah olunurken güya kendilerini Yunan'a satmış bulunan Şamlı İzzet, Hersekli Kâmil, Nedimoflu Lütü şirketinin padişahı ihâfe ile sû-i nüfuz icrâ etmek isteyeceklerine mebni îlân-ı harb etmek müsâadesinin istihsalî zımında müttefikan vükelâca ısrar olunmasına ve hatta istîfâya kadar varılmasına karar verirler.

Bir taraftan harbin îlânı vücutunu mübin olan mazbata mühürlenip arz olunur. Ertesi gün umum-ı vükelâ mabeyne dâvet olunarak meclis akdî ve mecliste bu meselenin müzâkeresi hakkında irâde sadır olur. Bu irâdeyi tebliğ eden İzzet Bey serd-i makal ile harp etmenin güya muhâtaralarını ta'dâd etmek ister.

- Beyefendi Bâb-ı Âli (!?) hepsini düşünmüştür. Nafile yere yorulmayınız.

Sadrâzamın bu dâveti üzerine İzzet içeri girer. Birtakım emirleri hâmil olarak gelir. Lakîn sadrâzam "sevabık"-ı ahvalden ve meselenin ehemmiyetinden nâşî yalnız bir kişi kâfi olmadığından bahisle irâde getirip götürmek üzere yanına birinin daha terfiki lüzumunu ihtar eder. İzzet'e Arif terfik olunur. Yani yalancılık isnadına mahal ve münâsebet olduğunu bendesi de, efendisi de tasdik ederler. Bu sırada yine Yıldız'da içtimâ eden meclis-i askerî dahi harpte hiç muhâtara olmadığını ve durulmaksızın harbin îlân edilmesini tensip eder. Hatta Gazi Osman Paşa hiddetine mağlub olur da bağırarak "böyle rezâlet olmaz. Devletin şan ve haysiyetini, askerliğin şerefini bu tahkirleri götüremez. Efendimiz tereddüt ediyorsa beni bıraksın da gideyim. Muzafferane Atina'ya girmezsem boynumu vurdursun. İsterse bu babda senet vereyim" demiş.

Bunun da fâidesi olmamış. Sadrâzam İzzet'e hitaben:

- Canım, Efendimiz neden bu kadar tereddüt buyuruyorlar?

İzzet: Tecâvüz edildiği halde Avrupa devletleri aleyhimize hareket ederler fikr-i alîyesindendir.

Rif'at: Bu mesuliyeti ben üzerime alıyorum. Tecâvüz edilsin, yeni şehir alınsın. Bundan mesuliyet tahaddüs ederse efendimiz beni meydana koysun idama kadar hazırım.

Serasker, Tophane müşiri, Memduh Paşa, Harîciye Nâzırı... hatta Bahriye Nâzırı bile Sadrâzama tasdik ederler. İzzet içeriye gider gelir.

- Artık geç oldu. Efendimiz "Dokuzdur, dağılsınlar, rahatlarına baksınlar, yarın akşam yine gelsinler" buyurdular denir.

Bir saat sonra İzzet Bey'in tesvidi Kâmil Bey'in imzasıyla Asonya'da Edhem Paşa'ya şu telgrafname gitti: "İlham-ı Hakk'la Şevketmeab Efendimiz harbin fena olacağını bilerek arzu buyurmamakta olduklarına rağmen vükelâ harp için ısrar ile efendimizi üzüyorlar. Hazır bulunmadığınız beyanıyla istihzârı uzun müddete mütevakkıf bazı şeyleri talep ederek bu babda muvaffakiyet-i âliyyeleri takdirinde zaten mev'ut ve mukarrer olan seraskerlikten başka daha nice asar-ı lütf-ı âliyye mazhar buyurulacağınızı "Bâb-ı Emr-i Alî" tebşir ederim" ?!

Ethem Paşa'dan gelen cevap İzzet Bey'in beklediği cevap değildi. Lakîn İzzet Bey'in talimi ile tebyiz edilince şu meal kesbeder: "Tecâvüz edebilmek için lâ-ekl üç fırka daha askere ve listesi takdim olunacak mühimmat ve levâzımata ihtiyacım vardır."

Bu "tebyiz" maddesi başka türlü mürâcaatın semeresizliğine mebnî husûle gelmişti. Yani İzzet Bey "bâemr-i alî" sefâretlere giderek "Efendimiz sulhun idâmesini istediği halde vükelâ harp için ısrar edip efendimizi tazyik ediyorlar. Siz de efendimize bu babda biraz yardıma himmet etseniz hem efendimiz memnun olurlar, hem de sulh ve âsâyişe hizmet edilmiş bulunur" der. Sefirlerin verdikleri cevap müttehidü'l-meâl idi. Yani "Bâb-ı Âli'nin mürâcaati üzerine kabinelerimizden üç gün evvel gelen cevabı tebliğ etmiştik. Ondandır fazla bir diyeceğimiz yoktur!"

Bu haber-i meyûsiyeti İzzet içeriye götürdüğü vakit Sultan Hamid'in benzi uçtu. Elleri ve dizleri birkaç kere lerzeye uğradı.

- İzzet Bey! Siz benim sâdıkımsınız! Sizden başka işlerin esasına vakıf olacak olan olabilecek bir kimsem yoktur. Benim haberim olmaksızın ne yaparsanız yapınız da benim için uğursuz şu harbi men' ediniz. Size pek ziyâde müteşekkir

kalırım, zaten sizden müteşekkirim â. İşte İzzet'in sahtekârlığı bundan ileri gelmiş idi.

Ertesi gün gelip mabeynde akdolunan meclis-i vükelâya sadr-ı sabık Sait Paşa'yı da ithal etmek isterler. Sadrâzamın yanı başına bir koltuk getirilip sadrâzam hikmetini sorar "Sait Paşa Hazretleri gelecek. Efendimiz onu da içlerine alsınlar buyurdular" deniyor. Vükelâ da "pek ala" derler lakîn ibtidâ Said'e giden Arif boş avdet ettiği gibi baş katib, yine Arif... Velhasıl beş defa gelip giderler. Lakîn "küçük uğursuz" gelemmez. En sonra giden Arif Bey:

- Ethem Paşa çektiği telgrafta ben hazır değilim tecâvüz edemem diyor. Vükelâ ise tecâvüz olunsun diyerek ısrar ediyorlar. Efendimiz rey-i âliyenizi soruyor.

- Ben vükelânın işine karışmam. Meclise gitmiş olsam da onların reylerinden ayrılamam. Zira onlar işin içindedirler. Elbette hakîkati bilirler. Benim ise hiçbir şeyden haberim yoktur. Mademki onlar hücum edilsin diyorlar edilmelidir. Zaten on bir sene mukaddem ısrarım vecihle Şarkî Rumeli'ye hücum olunmuş olsaydı...?

Said'in cevabını İzzet Bey şu yolda tebliğ eder:

- Efendimiz Sait Paşa'yı istemiş idi. Rahatsız imiş itizar ediyor. Fakat sefâretlere mürâcaatla reylerini istihsal etmeyince harp edilmemesini katiyen tavsiye etmiştir. Efendimiz bu reyinden dolayı memnun olup selam gönderdi.

Sadrâzam - Beyefendi dün gece de söylemiş idim. Ahval mühimdir. Tebliğat-ı şâhâne hiç olmazsa iki kişi tarafından getirilsin.

İzzet'e yine Arif Bey katılıyor. Şu iki beyefendi hünkâr tarafından memuren Meclis-i Vükelâ'ya gelip:

- Efendimiz keramet buyurup tereddüt etmişler. İşte ordu müşirinin bugünkü telgrafı: Hazır değilim diyor. Üç fırka daha askerle birçok levâzımat ve mühimmat istiyor...

Serasker bir kere yerinden fırlayıp der ki:

- Bu herif edepsizlik ediyor. Bunu azl ile divan-ı harbe vermelidir. Ordunun hiçbir eksigi yoktur

Ah! Edepsizlik eden herifi bulmak için Alasonya'ya kadar gitmeye hacet yoktu ama vükelâ efendilerimizin seneleri şeyhuhete vermiş, günleri görmeyi uzaktan görüyor. Ne çare?...

Sadrâzam (dört gün evvelki telgrafı çıkararak): Bu herif işte şu telgrafı ile hazırım diyor. Bunda bir şey var. Bunu azl etmeli ve istintak eylemeli.

Zeki Paşa (ayağa kalkarak): Köprü başına ibtidâ bir darağacı yapılsın, sonra beni hududa göndersinler. Yirmi dört saat zarfında Yenişehir'e muzafferem girmezsem getirip beni assınlar "Hani ya o nimet?"

Serasker - Alasonya ve Yanya boyundaki kuvvetin nıfsı bile Yunan için kâfidir. Ethem Paşa halt etmiştir. Zaten telgrafta yanlışlık olmalıdır. Ben de Zeki Paşa'nın fikrindeyim. Ben de onu iddia etmeye ve cezaya çarpılmaya hazırım. Senet veririm. Diğer taraftan bu işi "müzâkere" eden askeri komisyonu Ethem Paşa'nın azliyle taht-ı mesuliyete alınmasını talep eder. Hünkâr şaşırır. İzzet kekeler. Meclisin dağılması emri gelir. İş bir parmak olsun ileri gitmez.

Bu vukûat yavaş yavaş ağalardan kahve ocağına, oradan mahalle kahvelerine, şuraya buraya yayılıp efkâr-ı umûmîyeyi kabartır. Çoktan beri görülmemiş bir hal zuhur eder. Halk nasılsa kırk yılda bir kere vükelâya dua etmeye başlar Yıldız telâşını arttırır.

Yıldız'dan Cevat Paşa'ya haber gönderilip reyini sorarlar. Sadârete getirileceğini tebşir ederler. Cevat ise "Mâlûmat-namem yoktur. Efendimizin hakları derkardır. Lakîn ben de vükelânın reyleri hilafında rey veremem" der.

Bu da olamaz. Çarşamba günü Meclis-i Has'da Alasonya hakkında şakk-ı şefe edilmemesine baş kitabetten irâde-i hususiye gider.

Sadrâzam, Şeyhülislâm, serasker, Tophane müşiri, şura-yı devlet reisi, harîciye nâzırı.. hatta bahriye nâzırı kimi taharrîren kimi şifâhen istîfâ ederler. Adliye nâzırı ise çoktan istîfâ ederek karar-ı âliye muntazardı.

Hünkârın telaşı dübâlâ olur. İstifalar kabul olunmaz. Osman Paşa ile meclis-i harb erkânı da istîfâ ederler. Onları dahi kabul edilmez. Rifat Paşa ayrıca celbedilir. Kandırmaya çalışırlar. Yalvarmaya başlarlar.

- Biz padişahımıza hâin değiliz. Sâdıkız. Vatanımız (şeytan kulağına kurşun ) ve devletimiz uğruna canımızı fedaya hazırız. Feda-yı cana hazır olanlar padişaha hâin olamazlar. Beni beşerin dâima tabi' bulunduğu yuhtilik sebebiyle hâinane iğfal olunan fikr-i şâhâneyi tashih ile kendilerine sadâkat etmek istiyoruz. İğfalat-ı me'lunane eshabının teb'idini tavsiye ediyoruz. Biz bu gün işten çekiliriz. Lakîn yerimize geleceklerin efendimizi ikaz hususunda bu derece sebat göstereceklerine (!) emin olmadığımızdan efendimizi ve devletimizi böyle bir müşkül zamanda, ortada bırakıp çekilmeyerek bu müşkülata tahammül ediyoruz.

Sadrâzâmın şu ifadesi pek güzel idi. Lakîn geçmiş if’al ve harekâtına bir miktar olsun uymuş olsaydı daha güzel olurdu.

Galeyanda bulunan efkâr-ı umûmiye dâima bizde görüldüğü üzere padişahın ziyâde İzzet ve Lütfi ile şürekasına tahmil-i kabahat ediyordu. Hatta tevatür olunduğu üzere İzzet menfaat-ı şahsiye sevki ile bu tarik-i sekâmeti ihtiyâra mecbur olmuştu. Güya Yunan hükûmeti Avrupa’nın ve Balkan hükûmat-ı sagiresinin ittihaz edecekleri mesleğin tahminatında aldandığını ve Tırhala tarafından tecâvüze uğrayacağını görünce harbin îlânını men’ için sefirin emrine Leonidas Zarifi bankasına bir buçuk milyon franklık bir çek çekip sefirenden talîmat-ı mahsusa göndermiş. Sefir dahi Leonidas Zarifi’yi İzzet’e sevk etmiş idi. Meclûb olan İzzet güya mezkûr meslek-i mel’ânet ve ihâneti ihtiyâr eylemiş idi. Fazla olarak İzzet “şerik-i saltanat” olmak haysiyetiyle de namus ve itibar-ı devleti ihlâl etmekte bulunması çoktan vesile-i kîl ü kâl olup hulefâ-ı râşidîn hazeratıyla Emeviye devirlerinde geçmiş bazı vukûat bile kemal-i ızdırab-ı kalb ile derhâtır edilmekte idi. Mervan-ı cedid melanetlerinin daha mekruh neticelere vardırılacağından korkuluyordu.

Efkârda gerginlik derece-i kusvâya varıp o gün Yıldız’a uçurulan beş yüzü mütecaviz jurnalde “ehalîye her neden ise emsalsiz cüret gelerek mazallah hakk-ı şâhânedede türlü türlü küfürler ihtiyârına kadar varıyorlar. Tedâbir-i lâzîme ittihaz olunmadığı halde vahim netâyîçten korkulacağı hasbe’l-sadaka maruzdur” fikri müttefikan tasdik olunuyordu.

Ragıp ile beraber Garp hükemasının “[H]uman psikolojik” dedikleri dakikayı keşfinden pek mahir bulunan Ebû’l-Hüda Efendi bu sırada mabeyne koşarak hasm-ı canı bulunan İzzet’i yuvarlayacak bir tekme atmak istemiştir.

Ebû’l-Hüda İzzet’in melânet ve müfsidatlarından taht-ı hilâfetin gereği gibi sarsıldığını, vükelânın ısrarda hakları olduğunu, Yenişehir zapt gibi bir tesellî verilmeyince halkı zapt etmek mümkün olamayacağını, Bâb-ı Âli ile heyet-i askeriyeyi İzzet Bey hatırı için gücendirmekten iyi bir şey çıkmayacağını, İzzet Bey saraya geldiği günden beri sarayın dâî-i nefret olduğunu birer birer îzah ederek âcilen bir tedbir ittihazı lüzumunu ihtar etti. Hitap pek fasîhâne ve müessir idi. Uğursuz tesirini setredemedi. Bir saat kadar düşüneceğini beyan ile odasına çekildi. İzzet’i yanına istedi işi anlattı. Bir müddet baş başa konuştular. Akabinde Ebû’l-Hüda Efendi tekrar celbolundu.

Hünkâr: Sizin heyet-i vükelâ ile hem-efkâr olduğunuza teessüf ederim. Siz dâima bana sâdık idiniz. Bugün yine sâdık bilirim. Fakat sizi iğfal etmişler. İşin içinde

bazı şeyler var ki size anlatamam, yalnız harbin vahim olacağını söyleyerek efkârınızı kabul edemeyeceğimi beyan ederim.

Bunun üzerine Ebû'l- Hüda, şu tekdirin İzzet'in talîmatı semeresi olduğunu anlar ve hiddetini zapt edemeksizin "Bu nesayihî İzzet'ten aldığını ve bunun dahi İzzet'le müştereken saltanat ettiğinin en büyük delili olduğunu, zaten İslâm, Hristiyan bütün milletin "Padişah İzzet, İzzet padişah demektir" diye nefretle söylemelerine karşı şu halde en müthiş bir itiraf idüğünü, halbuki saltanat ve hilâfetin iştirak kabul etmeyeceğini, binaenaleyh kendilerinin halife ve padişah tanılamayacağını zaten bununla devletin günden güne tedennîye sevk olunduğunu, yüzlerce seneden beri zapt edilmiş bunca memalîk elden giderek elyevm bekâ-yı devletin tehlikeye düştüğünü, bütün âlem-i İslâmiyet'in dahi bu devletin bu gidişle mahvolacağını, lakîn mahvından evvel hünkâr ile beraber bilcümle bendeganının millet tarafından parça parça edileceğini veyahud Avrupa tarafından devletin taksim edileceğini birer birer söyler. Bunun üzerine beti benzi uçarak titremeye başlamış olan Hünkâr:

- Hakkınız var, düşünelim. Aman şimdi gelirim. der, odadan çıkar, İzzet'i içeriye çağırır. Akabinde Ebû'l- Hüda'ya irâde gelir ki- "o yine gitsin, bir daha gözüme görünmesin" den ibâret.
- Zaten artık çağırsa bile ben gelmeyeceğim der çıkar, gider. Hünkâr Ragıp Bey'i çağırır. Onunla dertleşir. O da Ebû'l-Hüda Efendi kadar değil, fakat oldukça cesurane onun efkârını teyit eder. O da kovulur. Arif Bey çağırılır o da vükelânın fikrini tasvip ile bunun menâfi'-i şâhâneye daha ziyâde muvaffak olacağını söyler. O da kovulur baş kâtip dahi aynı vartaya uğrar. Nöbet esbak ser-hafiye Kadri Bey'e gelir. O da ötedekilere imtisal etmek ister derhal ağzı kapatılır.

Bunlardan sonra rey-i alîsine mürâcaat olunan "müsteşar-ı hass-ı sâni" gayretli Lütfi Ağa Hazretleri efkâr-ı sâibe-i şâhâneyi nam-ı diğerkle İzzetaneyi "aynı keramettir efendimiz!" cümlesiyle alkışlar. Saray-ı Hümayunda İzzet Bey kullarından başka bir sâdık kalmayıp kâffesinin, hatta ser-tüfengi (nam-ı sahîh ser-celladı) Tahir Paşa'nın bile hâinler sırasına geçtiğini ve kendisinin "paşa merhumun" zamanında bu gibi pek çok şeyler gördüğünü ve tecrübesi çok olduğunu bil' ifade emsale imtisal olmak üzere olmalıdır ki bazı uşak kavgalarını hikâyeye ederek efendisinin efkârını "yatıştırmaya" muvaffak olur. Bu suretle umum-ı saray halkının. Ez-cümle mabeyn müşiri, baş mabeynci, baş kâtipten itibaren umum-ı kurenâ, ketebe, memûrîn, yaverân, bendegân velhasıl kâffesinin hâin padişah ve hâin devlet oldukları hakkındaki İzzet'in

müddeiyanı Lütfi Ağa tarafından tasdik olununca hünkâra on beş seneden beri illet-i müzmine halinde olan nevbet-ârız olarak zihni büsbütün berbat olur.

Vukûat mehâfil-i aliyeden ziyâde İstanbul cihetinde sû-î tesiri mûcip olur. “Artık buna da mı tahammül olunacak? Vükelâ ve rical ve ulemâ yoksa ehl-i iman da mı kalmamıştır? Yolunda tehdid-âmiz kıl ü kâller artar. Erbab-ı vukufun iddiaları mûcibince İzzet Bey’in rüşvet almasından sonra bizim taraftan mukabele-i bilmisal edilmeyeceğinden emin olan Yunan hükûmeti askerini tecâvüzlere tahrik eder. Yani Yunan’ın maksadı Girit’te olduğu gibi cüretkarane tecâvüze karşı cenâbetkarane çekilip hesaba katılmaya şâyan olmadığımızı âleme göstermek, bu sâyede büyücek bir külah kapmak dolabından ibâretti. Yoksa harp etmek değil idi.

Yunan askerinin yeni tecâvüzüne karşı askerimiz kabarıp, ümerâ şikâyet eder. Edhem Paşa Bâb-ı Seraskeriye mürâcaatla askeri zapt edemeyeceğini ve kumandasız tecâvüz ederse nasıl olmak lâzım geleceğini anlatır. Serasker bundan da mabeynde ibraz olunan telgrafnamenin sahte olduğuna hükm ile sadrâzama haber verir. Tekmil-i vükelâ toplanıp mabeyne giderler. “Ya îlân-ı harbe müsaade veya istîfâyı kabul” yolunda ısrar ederler. Mütâlâa olunmak ve tahriri rey-i şâhâne olmak üzere Arif’in getirdiği kağıdın İzzet’in eseri olduğunu anlayıp derhal onu vesile ittihaz ederler ve sahte telgraflar, İzzet ile Lütfi’nin ziftlendikleri rüşvetler vesâireyi birer birer ta’dâd ile azillerini ve harp için şimdi emir verilmesine talep ederler. Hatta İzzet’in taht-ı muhakemeye alınması hususunda cümlesi rey verirler. İş bu parsaya varınca ric’attan başka çare kalmaz. Hünkâr, İzzet’le uyuşurlar. Harp îlânına “lütfen” müsâade eder!...

- Bu herifleri ben terbiye edeceğim. Siz evinize gidip rahat ediniz. Teveccühüme zerrece hâlel gelmek değil, bilakis her vakitten ziyâde teveccühe mazhar olduğunuza şüphe etmeyiniz. Hatta onları iyice istediğim yola getirmek için sizi kabahatli göstererek aleyhinize sözler söyleyeceğim, onlara bakmayınız. Ahlâkımı bilirsiniz. En memul etmedikleri gün yine yanıma ve tepelerine sizi götürüp intikamımı alacağım, Lütfi Bey ile Haşim Bey’i de feda ettim gibi göstereceğim. Haşim Bey’i yakında Şeyhülislâm edeceğim. Lütfi Bey’i de buradan ayırmayacağım yalnız sizinle Lütfi Bey’den başka bana sâdık bir kimse yoktur. Cümlesi nankördürler. Baksanız a, henüz dudakları süt kokar çocuk olarak yanıma kadar çıkardığım herifler bile benim düşmanlarımın reylerini tasvip etmekten çekinmiyorlar.

Bu suretle İzzet, Lütfi, Haşim muvakkaten sahneden çekilirler. Âlem de muzafferiyet diyerek bağırır. Kıdemsizlerden huzur-ı hilâfetin tathîr olunduğu zehâbına varırlar. Hatta Ebû'l-Hüda Efendi bile bu fikre zâhip olanlardan imiş. Bîçâre sersem! Pinti Hamid'in dolaplarını yirmi senede öğrenmediniz ise ne vakit öğreneceksiniz?

İzzet, Lütfi yahud Behram, Kadri - hep bahanedir, âlettir, Abdülhamit kimsenin fikr-i sadâkatine kâil değil ki sözülle hareket etsin, yani en cüzi olsun nüfuzuna tabi' bulunsun. Hep kullandıkları kör aletler, tecâvüze karşı zırhlardır. İzzet de öyledir. Ziyâde sıkışınca kabahati güya ona yönelterek muvakkaten teb'id ediyor. Hatta sövüp sayıyor.

Ragıp ve Arif Beylere "hırsından İzzet'in göğsüne iki yumruk vurduğunu" ertesi gün söylemiştir. Yalandır. İzzet iltifatla gitti, fiskeye uğramadı. Daha makbul olarak bugünlerde gelecektir.

Hüsn-ü ihtilakin ve hulûs-ı niyetin zıtları bulunan bilcümle ahlak ve efkârda bulunan Abdülhamit hep böylece dünyayı iğfal edegelmiştir. Bunu bizimkiler henüz anlamamışlar olsa bile anlayanlar âlemde çoğalmıştır. İsbatı da..."

[Ez "Târih-i Kâinat" eser-i hame-i şehid-i zi hayat] (*Mîzan*, numara 19 fi 7 Zilhicce sene 1314, Paris).

## 8. İstifâ

Azizim Ahmet Beyefendi:

Meclis-i idâre Ahmet Rıza Bey'in bazı neşriyat ve harekâtından şikâyetle komiteden ihracı lüzumunu talep ettiği vakit matlûbe-i muvaffak-ı usûl ve tarîke geleceğini iddia ile kefil olmuştum.

Bu halde hareket-i ahîresinde velev istemeksizin olsun benim de hisse-i mesuliyetim olmak lâzım geleceğinden kefâlet-i asliyemin mücerret-i hulûs-ı niyetime mebnî olduğunu katiyen beyan etmekle beraber artık komitece resmi bir mevkide bulunamayacağımın ilavesine mecbûriyet hasıl olmuştur.

Zaten akd-i salahdan sonra mesâil-i mühimeden bulunan ıslâhat meselesine nevbet gelecektir. Devletin hayat ve memat kararı ıslâhat-ı mezkûrenin nevinden tevellüt edecektir. Bu da Dersaadet'i terk ettiren vazîfe-i asliyeme bütün kuvvetimle sarılmaklığımı yani Avrupa efkârını tenvir edecek neşriyata hasr-ı gayret etmeğimi daî oluyor.

Binaenaleyh elim değdikçe *Mizan*'a yazı yazmaktan başka Şimdilik riyâset sıfatıyla komite işine karışamayacağımin komite ile merkez-i meclis idâresine tebliğiyle keyfiyetin gazete ile de himmet buyurulması rey-i âliyenize menuttur azizim efendim (*Mizan*, numara 22 fi 29 Zilhicce Sene 314, Paris).

## 9. Mazbata ve İlân

Meclis-i teftiş ve icrânın Cenevre'de bulunan ekseriyet âzâsı fevkalade olarak bir ictimâ-ı ihvana lüzum görmüş ve evvelce tâyin olunan yevm-i mahsus (ki işbu mayıs carinin on beşinci perşembe gününe tesâdüf etmiştir.) Mezkûr-ı ictimâ-i umûmî akdolunarak mevad-ı atiyeyi bi'l-müzâkere karar tahtına almıştır.

Mukarrerat-ı mezkûre merkezin emir ve talimine muvaffak olduğu gibi dâhil ve haricde bulunan bilcümle ihvan nezdinde dahi makbul idi ki derkâr ise de Şayet ihvandan beyan-ı mütâlâa ve itiraz edecek bulunursa esbab-ı itirazı îzah ile gönderdiği takdirde *Mizan* derc edilip îzâhat-ı cevabiye verilecektir. Çünkü cemiyet, vatanımızda meşveret usûlünü yerleştirmek fikir ve maksadında bulunduğu cihetle meşveretle ekseriyet-i ârâya tatbik-i hareket edegelmiş ve öylece devam etmek kararında bulunmuştur.

Evvela- Ahmet Rıza Bey'in taht-ı idâresine mevdû bulunan *Meşveret* gazetesinin mesleği hissiyat-ı milliyeyi carih olup bunun önü alınmak üzere bir heyet-i idâreye tevdîi öteden beri cemiyetimizin ekseriyetince matlûp olduğu halde bir taraftan Rıza Bey'in te'vilsiz muhâlefeti, diğer taraftan cemiyetin içinde ihtilâf olduğunu göstermek lüzumundan ve Rıza Bey'i matluba muvafık meslek-i milliyeye geleceği ümidi münâsebetiyle ukde-i teşhire uğramış idi. *Meşveret*'in otuz beşinci nüshasında hissiyat-ı Osmaniye ve İslâmiye'yi hâriç ve Yunan gayretini mürevvic olan bend-i mahsus hiçbir hüsn-ü te'vil kabul edemeyeceğinden başka bend-i mezkûre güya zemin olan müdâfaanâmenin aynen dercî lüzumunu taraf-ı riyâsetten ihtar etmek üzere giden müdür binbaşı Ahmet Bey mezkûr "Ümid" imzalı bendi görerek adem-i derci için rica ve ihtarda bulunmuş iken Rıza Bey kulak asmayıp kasten derc eylemiştir. Bunun üzerine usûl ve nizam-ı cemiyete karşı âsî bulunmak hasebiyle kendisinin cemiyetten ihracı ve teslimine muhâlefeti halinde *Meşveret*'in de artık cemiyete olan alâkasının katı' nı hemen îlân ile îtibar ve haysiyet-i cemiyet-i muhâfaza edilmek vücubu, müttefikân kabul olunmuş, fakat Murat Bey'in ikâme-i davaya tesâdüf etmesine mübtenî olan mütâlâa ve iltiması üzerine bir taraftan geçen *Mizan*'a münderiç fikranın imlâsı diğer taraftan dahi Ahmet Rıza Bey'e son defa olarak mürâcaat ile

yanlışığın tashih ve âtisi için teminat itâsını ricâen taraf-ı riyâsetten mektup yazılması ile iktifâ olunmuş idi. Rıza Bey bu son mürâcaatı dahi reddetmiş olduğundan artık kendisinin ve neşriyatının bugünden itibaren “Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti’ne” taalluku olmadığını îlâna maatteessüf mecburiyet hasıl olmuştur.

Yalnız ikâme olunan dâvâ mündericat-ı sabıkaya âit bulunduğu cihetle ondan mütevellit kâffe-i mesuliyet-i maddiye ve maneviyeyi cemiyet kabul edecektir. Fazla olarak hissiyat-ı memlekete vakıf iki kişinin kontrolü altında *Meşveret*’i neşretmek ve onların reyleri hilâfında neşriyatta bulunmak üzere Ahmet Rıza Bey teminat verdiği ve mâhut bendi alenen reddettiği takdirde hakkında vâki’ olan işbu kararın tâdiline müsâraat olunacağı derkârdır.

### 10. İlân-ı Mahsus

Murat Bey Mısır’dan avdetinde Rıza Bey’in fikr-i diyânet ve milliyeti hariç bazı etvar ve neşriyatta bulunması cemiyetce tefrika zuhuruna sebep olduğundan bahisle heyet-ı umûmîyece kendisine mürâcaatle meclis-i idârenin murahhaslığı vazîfesini uhdesine alıp ittihadı temin etmesi iltizam olunmuş idi ve buna karşı Murat Bey, Rıza Bey’i yola getireceğini vaad ve temin ile bu babda cemiyet erkânına karşı tekeffül etmiş idi. Murat Bey bugün aldandığını itiraf ve bundan mütevellit olan ağır mesuliyetten bir kısmının da kendisine âit bulunmasını beyan ile meclis-i riyâsetten istîfâ eylemiştir.

Meclis umûmî ittifak-ı ârâ ile istîfâsını kabul etmemiş ise de kendisi zaten İttihat ve Terakkî Cemiyeti’nin harîcinde olarak rical-i devletten birçoğunun iltimas ve vekâletiyle Avrupa’ya gelmiş olup o vekâletinden dolayı neşriyatta ve mürâcaatta bulunmak lüzumu ileriye sorarak istîfâsında ısrar etti.

Mâmâfih, efrat meyanında gazete vesair umura karışabileceğini ilave eyledi. Bunun üzerine meclis-i umûmî memalîk-i ecnebiye itibariyle riyâset-i fahriyeye yine uhdesinde kalmak üzere meclis-i idâre riyâseti vekâletinin üç zâttan mürekkebe bir “heyete” havale etmeye karar vermiştir.

Çünkü istîfâsını geri almak ümidi bâkîdir. Heyet-i mezkûre ise mücerret riyâset vezâifiyle icrâat emrini muvakkaten hâiz bulunuyor:

Muhaberat ve irsâlât kema fi-s-sabık Ahmet Bey nâmedir (*Mizan*, 22 numara fi 29 Zilhicce Sene 314, Cenevre).

## 11. İzah-ı Hakikat

*Mizan*'ın yirmi iki numaralı nüshasındaki mazbata ve Rıza Bey meselesi üzerine birkaç mektup aldık. Cümlesine karşı vukûatı izaha lüzum hissettik.

Rıza Beyefendi ile cemiyet arasında tevellüt eden ihtilâf yeni bir mesele değildir. Bir seneden beri sürüklenip gelen ve gittikçe bir reng-i vahim almakta bulunan bu meselenin cemiyetimizin esas mesleğinden ibâret olan usûl-i istişare ve kânun-ı ekseriyete riâyette Rıza Beyefendi'nin bazı tekâsüller ve muhâlefetler göstermesinden tevellüt etmişti.

Murat Beyefendi'nin Mısır'dan Paris'e muâvedet ettiği zaman Paris şubesi meclis âzâları kendisine mürâcaat ederek Rıza Bey'in cemiyetin selâmet ve makâsıd-ı aslîyesine bir mânia teşkil etmiş bulunduğu bahisle riyâseti uhdesine alıp şu uygunsuzluğa bir nihayet vermesini ricâ etmişler idi. Cümlenin iddiaları "Rıza Beyefendi cemiyetimizi pozitivist cemiyetinin bir Türkiye şubesi menziline indirmek istiyor ve diyanet-i İslâmiye'nin memleketçe sair edyandan mümtaz tutulması aleyhinde bulunarak hatta matbaaya gelen evrakta mevcut esâmî-i mukaddeseyi çizip dercinden imtinâ eyliyor" dan ibâret idi. Fakat Murat Bey kendisinin vücutça rahatsızlığından bahis ile riyâseti kabul edemeyeceğini ve Rıza Bey hakkındaki zanlarının sırf isnâdattan ibâret olmak lâzım geleceği yani Rıza Bey'i iyice tanıyıp kadir ve fazîletini takdir etmediklerinden neşet ettiğini söyledikten sonra yalnız tavassut ile Rıza Beyefendi'nin matlûp vecihle hareket ve menâfi-i hakîkiye-i cemiyete hizmet etmesini temin edebileceğini vaat ile te'mînat vermişti.

Bu te'mînat üzerine Paris şubesi meclisi Rıza Bey'in riyâseti tahtında in'ikada başlamış iken yine ihtilâfatın önü alınamamıştı. Murat Beyefendi dahi gerek meclis harîcinde ve gerekse dâhilinde icrâ eylediği nesâyihî semersiz kalmış olduğundan ve Rıza Bey'in rey-i hodundan gayri bir şey tanımayacağı anlaşıldığından ve buna da kendisinden huylanmaktan başka bir mânâ veremeyeceğinden bahisle selâmet-i cemiyet namına olarak meclise devam etmekten çekinmişti. Fakat bir iki ay sonra Paris şubesi azalarının tekrar Murat Bey'e mürâcaat ve ısrarları üzerine şube müntesibinin hatt-ı hareketlerini mübin olarak teklif edeceği yeni bir nizamnâmenin kabulü halinde devam edebileceğini söylemiş ve teklifinin adem-i kabulü halinde dahi kendisinin riyâseti kabul edemeyeceğini ilave eylemişti.

Murat Beyefendi'nin teklifi mecliste müzâkereye konularak ittifak-i ârâ ile kabul ve mûcibince intihâbata mürâcaat edildiğinde Murat Beyefendi ekseriyyet-i ârâ ile reis intihab edilmişti.

Halbuki Rıza Bey yeni nizamnâmeyi kabul ettiği halde Murat Bey'in makam-ı riyâsete intihâbı üzerine intihabat-ı meşverete dercden imtinâ eylemekle yine ekseriyeti filânı tanımayıp bildiği gibi hareket edeceği tebyin etmişti.

Diğer taraftan yeni nizamnâme mukteziyâtından olarak Fransızca *Meşveret* gazetesinin ahval-i memlekete ve halkımızın hissiyâtına vâkîf iki zâtın taht-ı nezâretine tevdi dahi tekrar etmiş olmakla icrâ-yı icâbı heyet-i teftiş ve icrâya havâle edilmişti. *Meşveret* gazetesinin kontrol tahtında çıkmasına Rıza Bey tekrar muhâlefet ettiğinden zaten meclis riyâsetini meşrûten kabul etmiş olan Murat Beyefendi külliyyen istîfâ ederek yalnız *Mîzan*'a yazı yazmakla iktifâ etmişti. Muahharen Rıza Bey ekseriyet usûlüne teb'id edeceğine dair teminât vererek Murat Bey'in tekrar vazîfe-i riyâseti îfâ etmesini iltimas edince Murat Beyefendi de tekrar muvafakat ile riyâseti deruhte eylemişti.

Bununla beraber *Meşveret*'in münderecatınca yine bir fark görülmemişti. Girit ve Yunan meselelerinin zuhurundan beri mezkûr meselelere dair olan münderecatı dâhil ve harîcteki ihvanın şikâyetini mûcib olduğu gibi dâhilden gönderilen ve menâfi-yi hakikiye-i memlekete “muvaffak” olan bendlerin derc ettirilememesi ve meclisin ekseriyyet-i ârâ ile verdiği kararların keenlemyekün hükmünde tutulması gibi hâlât-ı müteessife devam eylemiştir. Son zamanda cemiyetin İsviçre'ye nakl-i merkez etmesi cemiyetin fevâidi nokta-ı nazarından mühim olduğundan meclisce bilmüzâkere karar muvaffak verilmiş ve *Meşveret*'le îlânı lüzumu Rıza Bey'e ihtar olunmuş idi. Teessüf olunur ki bir nokta-yı nazardan pek büyük ehemmiyeti hâiz olan şu ufacık meselede bile ibraz-ı muhâlefet ettiği mâmâfih vuku bulan ısrarlar üzerine yalnız müstehzîyane “cemiyetin azasından bazısı tebdil-i heva için Cenev[r]e'ye gitmişlerdir” tarzında îlân eylemiştir.

Muahharen cemiyetimizin vatan ve milletin saâdet-i halînden gayri bir arzusu bâhusus kimseye kin ve garezi olmadığı cihetle alet-i istibdat olan Kırk Ambarcı Ahmed Mithad'ın *Tan[Temp]* gazetesine müdâfaa olmak üzere *Debâ[Debad]* gazetesiyile îlân ettiği makâle-i mahsusa meclisimiz tarafından mazhar-ı takdir olup *Mîzan*'a o yolda bir fikra yazılmış ve *Meşveret*'e aynen derci zımnında taraf-ı riyâsetten Rıza Beyefendi'ye resmen mürâcaat edilmiş idi. Rıza Beyefendi riyâsetin ihtâratına ve en basit gayret-i milliyyenin iktizâsına rağmen mezkûr müdâfaayı takdir

edeceği yerde mânâsız surette onu cerh eden “Ümid” imzalı bendi neşr etmiştir. Meclis mümkün mertebe işi tamir edebilmek üzere *Mizan* ile keyfiyeti “tashih” etmekle Rıza Beyefendi’ye de mürâcaata meserrât etmiş iken Rıza Beyefendice meclis ve riyâsetin talep ve ricâları cevaba bile şâyân görülmemiştir.

Meclisce vaki’ olan karar bunun üzerinedir.

Cemiyetçe matlûb olan intizamın temini için ittihaz olan şu hareketten ilk evvel ve en ziyâde meclis-i heyet-i umûmîyesi müteessir ve müteessiftir. Bazı mânâsız ısrarlardan vazgeçtiği halde Rıza Bey gerek ettiği hizmet ve gerek zâtına mahsus olan fazîlet itibariyle nazarımızda merguptur. Binaenaleyh firkamızın esas mesleği bulunan usûl-ı istişâreye fikr-i hodserânesi feda edeceğini temin eylediği surette memnunen müteşekkiren eski mevkii kendisine iâde olunacaktır.

Murat Beyefendi’ye gelince: Hükûmetin işâa ettiği vecihle cemiyetten istîfâ etmemiştir. Şube-i meclis-i cemiyetin teşkilatından olduğu cihetle şube-i riyâsetten istîfâ etmek cemiyetten çıkmak olmayacağı vâreste-i îzahdır. Esasen cemiyetteki mevkiiini terk etmeyi hatırına bile getirememiştir.

Yıldız’ın bu meseleyi lisanına dolayıp telgraflarla etraf-ı âleme neşretmesi cihetine gelince de deriz ki: Bizim bugünkü husus-ı ihtilâfımız yarın mübeddel-i îtilâf olur. Fakat mazlum milletle Yıldız’ın ihtilâfı dâimi olup ancak Yıldız çetesinin sükûtuyla ortadan kalkabilecektir (*Mizan*, numara 25 fi 21 Muharremü’l-Haram 1315, Ceneve).

## 12. İhtar

İşbu eser vaktiyle hudut harîcinde neşrolunan *Mizan*’ın münderecatına mahsustur.

Numune olmak üzere devr-i Meşrûtiyet’te neşrolunan “vazîfe ve mesuliyet” bendlerinden atideki de ilave olunmuştur

## 13. Hedef-i Tecâvüz

Evliya-yı umur efendilerimiz hazeratından ubûdiyetkarane rica ediyoruz: Biraz daha temkin ve basiret göstereyinler!

Tabakat-ı cemiyetin çoğu inkılâbımızın hikmetini anlamışlar. Mektep takımı baştadır. Asker ve mülkiye el birliktir. Ki bu cihet ayrıca mûcib-i şükrandır. Tüccar, esnaf halden istîfâde etmeye lüzum hissetmediklerini gösteriyorlar. Mürettepler,

gündelikçiler... Hep varlıklarını izhar ediyorlar. Hatta hafiyeler bile âsar-ı muzırralarıyla yok olduklarına emniyet getirmemize mani oluyorlar.

Dün kalaycılarının bile isbat-ı hüviyet ettiklerini söylemiştik. Vâesefâ ki kadimden beri “kalaycılıkla” maruf olan evliya-yı umurumuz en yeni mârifetlerini bile kalaylamaya muvaffak olamıyorlar. Müsâbaka-yı umûmîye meydanındaki işbu dümdarlığı da mı acaba bir “hikmet-i hükûmet îcabı” der? Usûl-i meşrûtiyet âdabı “ferman Hazret-i men lehü'l-emrindir” usûl ve âdabından çok farklıdır. Fark-ı mezkûr dahi aciz ve iftihar cihetinde değil, azim ve iktidar tarafında aranmalıdır.

Sâbık-ı kabine “sokak politikasına” kendisini kaptırarak tez günde şapa oturdu. Lâ-hak kabine ise temkin ve basireti ile ilk günlerde pek büyük ümitlerimizi celb etmişti. Lakîn “izi zâhir özü mahir” lere kendini kaptırarak yâr ve ağyarı endişelere düşürmekten hali kalmadı.

Bununla beraber işte vehamet yoktu. Vâki’ a kabinenin pek basit olan vazîfesini hakkıyla îfâ ettiğini görmek isterdik. Müdâhale edenlere karşı edilecek mukabelenin ne olduğunu keşfetmesine intizar ederdik o mukabelenin bir sual, bir cevap, bir karardan başka bir şey olamayacağına göre onun îfâ olunacağı me’mul-i kavî idi.

Sual: Bize emniyetiniz var mı, yok mu?

Cevap: Vardır yahud yoktur!

Karar: Öyle ise buyurunuz!

Şerh edelim: Sait Paşa kabinesine emniyet kalmamış idi. Müttefikan hücum vakı’ oldu. Dayanamadı, düştü. “Selâmet olaa” diyerek hayrû’l-halef aradık. Bulabildiğimiz Kâmil Paşa kabinesini bilittifak kabul ettik.

İşte böyle bir kabine teşekkül edince idâre-i umurda “müstakillen” hareket etmeye tabiat-ı maslahat ile kendisini hür bilmesi lâzımdır. Meşrûtiyet, usûl ve kânunu budur.

Kabinenin âsarına intizar olunur. Ashab-ı nüfuz - yani makam-ı icrâ, cemiyet, bugün itibariyle efkâr-ı umûmîye vekilleri bulunan gazeteciler (!) - böyle bir kabinenin âsarını beğenmekte yahud beğenmemekte serbesttir. Hükûmetin âsarını beğenmeyerek şikâyet vakı oldu mu? Kabine için bâlâdaki sualî vazetmek “vazîfe” olur.

Meclis-i Mebusan hal-i ictimada ise sual münhasıran ona hitaben vaaz olunur. Meclis-i Mebusan mevcut değil iken makam-ı nüfuzda meclis yerine kaim olana hitap edilir. Bugün meclis yerine kaim olana gelince cemiyet-i alîdir. Cemiyet erkânı

tarafından müdâhale vaki' olunca işte ilk müdâhalesine karşı mezkûr sual ile mukabele edilir. Buna da parlamento desturlarında “emniyet ve îtimat talep etmek” derler.

Sual: Bize emniyetiniz var mı?

Cevap: Vardır.

Karar: Öyle ise çıkınız dışarıya da emniyetiniz münselip oluncaya kadar bizi taciz etmeyiniz.

Bunun ikinci nev'i:

Sual: Bize emniyetiniz var mı, yok mu?

Cevap: Yoktur, kalmadı.

Karar: -Kalkılıp sadâret sandalyesini irâe ile- Öyle ise geliniz de siz idâre ediniz. Şimdi meclis-i vükelâyı cem' ile müttefikân kabinenin istifânemesi atebe-i ulyâya takdim edeceğim iki saatlik bir iş demektir.

Bunun üçüncüsü yoktur.

Kabinemizin işbu tekâsülüne erbab-ı basiret pek o kadar ehemmiyet vermedi. Endişeden halî kalmadık ise de endişelerimizin dâiresi mahdud idi. Onu muvakkat bir ârıza, geçici bir sekte addettik. Hâlâ da o fikirdeyiz.

Lakîn işin içinde mühimce endişeleri dâî haller peyda oldu. “Tensîkat” meselesi kesb-i ehemmiyet etti, hâlâ dahi edip gidiyor.

İnkılap devrinin galeyan-ı umûmîsi sırasında ittihaz olunacak hüsn-ü tedbirlerin akdemi erbab-ı iktidarca kat'i surette mâlûm ve muayyendir. O tedbir dahi tebeddül-i vâki'den hoşnut olmayan unsurun cereyan-ı galeyandan tecridine itinâ olunmasıdır.

Bunun için idi ki, ilk eyyamda, galeyan-ı umûmînin riyâsetinde “fermanlı hafiyeler”i görmekten müteessir olarak feryada başlamış idik.

Bunun için idi ki hapishaneler tortusunun salıverilmesinde selâmet-i umûmîyeye karşı “sûikast” görerek kabine üzerine hücumdan biz de kendimizi alamamış idik.

Bunun için idi ki nâ-hak yere kale mahzenleri ile menfa hücrelerine istif edilen bîçare kurban gayretleri bozulmuş sınırları, tevâzünü kaybetmiş dimağları ile şehir sokaklarında izhar-i vücud etmezden evvel iâde-i sükûnete lüzum katî olduğunu iddia etmiş idik.

Şu esbab-ı muhatara elvermiyor imiş gibi hiçbir şeye benzetilemeyen tensîkat dolapları ile de en büyük muhasaraları tevlit etmeye başlıyorlar.

Selâmet-i vatan namına olarak eteklerinize sarılıp yalvarıyoruz ki: Gözlerinizi açınız. Kendinize geliniz, işi sâhibine, millet meclisine bırakınız!

Nezaret masalarına kadar sirayet edebilecek olan iltimas gayreti, teveccüh zaafı Şûrâ-yı Ümmet kürsülerine kadar îsal edilemez. Bundan herkes emindir. Öyle olmasa bile Meclis-i Mebusan sâhib-i mutlaktır. Kararları itiraz götüremez, serzenişe vesile veremez. Aceleniz nedir? Bütçe gayreti mi? “İslanmışın yağmurdan pervası olmaz” derler.

Sizin tensîkatınızdan hasıl olacak olan tasarruf bütçemizin açığı itibariyle ancak denize düşen bir damla su demektir. Halbuki o tensîkatın neticesi hafiyelerin ilk günkü bayraklarından ve bugünkü kundaklarından, hapisane tortusunun cibillet-i asliyesinden, istibdat kurbanlarının nazar-ı itibare alınmamış âmal-i muhikasından mühim... Pek ziyâde mühim bir unsur-ı şikâyet ve meyûsiyet teşkil olacaktır.

Tanzimi mesuliyeti sizlere râci olmayan-sözümüz yabana- bir “bütçemiz” vardır. Kat’ine müsâraat ettiğiniz nânpareleri “resmen” o bütçeye dâhil bulunuyor. Gelecek senenin Mart’ına kadar tediyele “meşrû”dur, nizâmîdir.

Korkmayınız. Mart’a kadar görülecek daha mühim işlerimiz çoktur. Hala intihâbat-ı belediye ve umûmîye nizamnameleri bir şeye benzemeksizin duruyor. Onları tanzim ve ikmal ediniz. Herkesin anlayacağı surette îzah ve tefsir ettiriniz, âlemin gözleri önüne vaz’ından te’dib olunmayacak bir bütçe tanzim ediniz; bâhusus... Âsâyîş-i memleketi temin ediniz, dâhil ve harîçte endişelere mahal bırakmayacak bir iktidar ve basîret gösteriniz, hakkınızı biliniz, ona tecâvüz edenlere hadlerini bildiriniz.

Efrad-ı milletten biri “sâye-i istibdat”da devam edilecek mektep bulamamış, câhil kalmış. Sanat bulamamış; sülûk edememiş, pederinin himmeti ve kendi gayreti sâyesinde okumayı, yazmayı öğrenmiş, kaleme çırak olmuş.

İşte şu bîçare üç sene maaşsız, beş sene yüz kuruşundan aşağı bir maaşla hizmet-i devlete sülûk etmiş, hizmetinin on beşinci senesinde, üç yüz kuruşa, yirmi beşinci senesinde beş yüz kuruşa, otuzunda bin beş yüze nâil olmuştur. Pederi fakir olarak irtihal etmiş. Tamire çare olmadığından hanesi köhneleşip bir tarafa eğilmiş, içinde barındırdığı ihtiyâr vâlidesi, zevcesi, beş çocuğu hayatlarını münhasıran o bin beş yüz kuruşa rabtetmiş, bugün kuvvet-i lâyemud geçiniyorlar diyelim. Yarın kerimesinin üçü büyüyecek, ümitleri masrafları tevessü edecek. Teskin ve tesviyelerine “dûn” bir hayal, bir emel vardı: pederlerinin kıdemi var, muâvindir, yarın

müdür olabilir, maaşı üç bin olacak, hatta böyle müntehâ-ı emelleri olmayıp fazla ümitleri bile vardır.

İşte şu aileyi karşınıza alınız: İstikbal-i ümitlerinin kâffesini ceffelkalem tayy etmekle beraber bugünkü nanpâresini tenzil ettiğinizin felsefesini nazar-ı insaf ve teemmülünüze! Şu biçare aile ile reisinin ahval-i ruhiyesine vâkıf olmaya çalışınız... Sonra da vatan-ı azizimizin âsâyış ve sükûnete eşed ihtiyacı olduğunu, kendinizin de onu îade ve temin etmekle mükellef olduğunuzu hatırlanıza getiriniz!..

En karışık olan malîyede “tensîkat” icrâsına bir günlük mârifet nazarıyla baktılar. Tensîkat yerine isyanı topladılar. Müsebbeb diyerek bigünahları tevkife, tarda kadar zulmettiler, istibdat gösterdiler, âkıbet bu da olmadı dediler. Yeniden başladılar. Yine olmadı, yine olamaz.

Çünkü tensîkat matlûb olunca erbabdan mürekkebe bir heyet teşkil olunur. O heyet aylarca müddet iştigal eder, meşveret devrine hürmeten alakadarların reylerini diriğ etmezler. Netice-i iştigâli tadrîcen aklâm-ı rüesâsının, müşteşarlığın, nezâretin, heyet-i vükelânın nazar-ı tedkik ve temyizlerine, âkıbet millet meclisinin hüküm ve kararına vazolunur.

Biz böylesine tensîkat namını vermeye tereddüt etmeyiz. Görmekte olduğumuz “tensîkat”a gelince münasip bir nâm bulamayız. Tensîkat-ı mutasavvere içinde en nâziki en ziyâde temkin ve basireti câlip olanı tensîkat-ı askeriyemizdir. İşbu tensîkata iyi kötü bir nâm vermek için zemin bile güç bulunur.

Mektepli, mektepsiz diyerek mi tefrik edeceğiz? Lakîn aralarında ne fark kaldı ki? Talim yok, taallüm yok, manevra yok, para yok, çoğu aç, çıplak, yokluk meydanında hep birleştiler!

Yaşlı yaşsız mı diyerek ayıracağız? Lakîn ne kadar yaşlı zabıtlarımız vardır ki dâima dağ başlarında, eşkiyâ arkasında çelik kesilerek gençlerin üçer tanesini ceplerinden çıkarırlar.

Namumlu, namussuz mu diyeceğiz? Hangi yığittir ki Osmanlı askerine namussuzluğu isnada cüret edebilsin!

Hasılı dört taraf kapalıdır. Vakt-i merhunu beklemek lâzımdır şu lüzum, basiretinizden kaçarsa işi siz değil, size fâik olanların bile iktidarları fevkine sevk etmiş olacaksınız.

Cenab-ı Hak millet ve devletimizi ondan muhâfaza buyursun! (*Mizan*, numara 30 fi 1 Şaban Sene 1326 İstanbul).

## İKİNCİ KISIM

### İkiden Biri

#### 14. Viyana'dan Mektup

“Viyana sefiri Galîp Bey vâsıtasıyla zât-ı şâhâneye takdim ettiğim mektup”

Memleketimizde umur-ı devlet öyle bir hal kesbetmiştir ki namus ve vazîfesini bilir ashab-ı sadâkat ve gayret için yâ silk-i müttehaz-ı hükûmetten feryat ederek isyan etmek yahud isyandan kendini vikâye edebilmek üzere memleketi terk ile bir tarafa çekilmekten başka çare kalmamıştır. Acizleri ikinci şıkkı tercih ile memuriyetimden istîfâ ve hafıyyen İstanbul'u terk eyledim.

Maksadım mehd-i hayatım olan Dağıstan dağlarına vâlidemin yanına çekilerek bir müddet kendimi âlem-i medenîyetten ve havâdis-i siyasiyyeden tecrit ile biraz fikr-i perîşanımı toparlamaya muvaffak olmak idi. Akmescid'e kadar varıp hükûmet-i mahallîyeyeden ikâmet ruhsat-ı lâzımesini istihsal teşebbüsü ile meşgul iken Lord Solsberry'nin Brayton nümâyîş-i acibi gözüme ilişerek yıldırım ile vurulmuşa döndüm!

Başımıza musallat olan derdin zan ve tahmin-i acizanemden daha pek çok ağır olduğuna ve böyle bir sırada meydan-ı gayrette -velev bir an için olsun- ricatın cebânete ve hâmiyetsizliğe hammal olmak îcap edeceğine hükmettim. İstanbul'a avdet mümkün olmadığından maksad-ı gayem olan Garp'a doğru hareket etmeye karar verdim.

Lord Solsberry'e mektup yazılmak usûlen ve hikmeten câiz olmadığı gibi Lord Solsberry dahi büyük kabahati tecviz ederek onu neşretmekten kendini alamamış.

*Mîzan* gazetesinin vatanperverâne feryatlarından biri de alenî surette İngiltere'nin aleyhinde ittihaz olunan meslek-i şâhânenin vehâmetini ismâ ile bu kadar ileriye varılmaması lüzumunu ifham etmek esasına müstenit idi. Dinleyen olmadı.

İş o hale geldi ki İngiltere hükûmeti zât-ı şâhâne riyâset-i umurda bâkî kaldıkça İngiliz menâfinin ısrardan sıyâneti mümkün olmadığına hüküm ile matlûb olan hal-i husûle gelinceye kadar rahat durmamaya karar verdi!

Mektub-ı alî ( ...) nutkunda tecâvüz etmiş olan Lord Solsberry için tebriye-i zimmet hücceti makamına kaim oldu! Kendisine diplomasi usûl ve teşrîfatını unutturmak raddesine vasıl olan memnuniyeti “İşte görüyor musunuz, hakkım yok mu imiş!” diye bilmesinden ileriye gelmiştir.

İşbu mektup maddesinin dâhilen pek vahim netâyiçi mûcip olacağına şüphe buyrulmasın.

Gençler fırkası muâmelât-ı şedideden şimdiye kadar nesâyih ile menolunabilmiş idi ve kuvâ-yı mânide bir cüz'ide acizleri bulunmuş idi. Lakîn mezkûr mektup hatâsı işlere nasihat kabul ettirilecek dereceyi aşırđı. Esasen devlet ve millet tehlikede olduğu gibi nefis-i şâhâne dahi tehlikededir.

Vaktiyle Şarlken ile birinci Fransuva gibi Avrupa'nın âzam hükümdarını doğruca hakıpay-ı şâhâneye arz-ı hulûs etmek istidâsıyla bir hayli uğraştıkları halde muvaffak olamayıp makam-ı sadârete mürâcaat edebilmekle iktifâ eylemişler idi. Osmanlılar henüz bunu unutmamışlardır. Daha bir hafta mukaddem makam-ı hilâfet ve saltanatı tahkir eylemiş olan bir ecnebi başvekiline tazallüm ve tenezzülkarane bir mektup ile taraf-ı şâhânedan mürâcaat olunması ve muhâtap tarafından mektubun ibret ve hayret-i âleme teşhir edilmesini mümkün değil hazmedemeyeceklerdir.

Halbuki ahval-i hazıranın sulhen tesviye edilmesi selâmet-i devlet itibariyle matlûb ve gayrısı merduttur. Bunun için dahi ancak iki çare mevcut olup onlardan birinin ihtiyârına himmet buyurulması damarlarında cereyan etmekte bulunması iktizâ eden Ertuğrullar, Osmanlar, Orhanlar, Fatihler, Yavuzlar kanından muntazardır.

Elde bâkî olan çareler: Yâ hakıpay-ı şâhâneye takdim olunan kontrol meclis lâyihası münderecatından daha vâsi olarak usûl-i meşvereti ihdas ile teskin-i efkâr etmek. Yahud terk-i hükûmet eylemektir.

Çâre-sâz bir tedbir olarak bunun üçüncüsü yoktur. İkidan birini ihtiyârdan nükûl etmekten mülk ve devletin bekâsını kendi keyfi için feda eylemek çıkacağı cihetle kendisini hakk-ı bîattan mahrum olmuş bilirim ve aleyhinde idâre-i kelâm için kendimi borçlu görürüm. Sesimi inâyet-i Hakk'la işittireceğimi bilsinler.

Şu iki şıktan birinin ihtiyâr olunduğu havâdisine on gün kadar intizar edeceğim. O vakite kadar bir ses çıkmaz ise hürriyet hareketimi tamamen iktisap eylemiş bulunacağım “Viyana fi 18- 30 Teşrin Sani Sene 311” (*Mizan* 159 Numara fi 30 Recep Sene 1313 Mısır).

## 15. Açık Muhabere

Hâkıpay Cenab-ı Hilâfetpenahiye maruz ubeydanemdir.

Şu kutlu kudretli Efendimiz Hazretleri:

Kullarını yaratan Allah-ı azimü'ş-şan hazretlerini hüsn-ü niyetime şahit tutarak ve son defa olarak şu mârûzâtı hâkıpay-ı seniyelerine ubûdiyeten refeyliyorum. Ne suretle kabul ve tavsif buyurulacağı bilinemez. Lakîn şu hareket-i ubeydanemin mesela Ebû'l- Hüdaların, İzzetlerin, Lütfü Ağaların bu ana kadar zât-ı şâhânelerine

karşı îfâya muvaffak oldukları bilcümle hidematına fâik “hüsn-ü hizmet”i muhtevî olduğuna şüphe buyurmayınız.

Etraf-ı şâhânelerini ihâta eden güruh-ı mekruhun dost yüzünden icrâya muvaffak oldukları zarar ve ziyan târif ile bitmez. Ez-cümle devletin bekâsı bilhassa hükûmet-i zâtiyeleri onların seyyiatlarından dolayı en büyük bir tehlike içinde kalmışlardır. Halbuki işbu mârûzât-ı ubeydane sâir-i emsalinden az fazla bir nazar-ı iltifata mazhar buyurulacak olursa şahs-ı hümayun her nevi adâvet ve husûmetten berî olarak bakiye-i ömr ve saltanatlarında olsun biraz rahat günler göreceklerinden başka devlet ve hilâfet dahi mahv ve felâketten kurtarılmış olacaktır.

Zât-ı şâhânelerine en sâdık kul olmak istîdadlarında bulunan ashab-ı namus ve sadâkat kemal-i yeis ile padişah ve halîfe makamına karşı ref’-i şikâyet ve husûmet etmek raddesine kadar varmışlar ise katıyyen emin olmanız lâzım gelir ki idâre ve harekât-ı sâire-i mülûkanelerinde sadâkat ve ubûdiyete çengel olabilecek bir cihet kalmamıştır.

Fıtratın pek zekisiniz. Bu halin hangi babdan girdiğini pekâlâ bilirsiniz. Her nasılsa zihn-i şâhânelerine ilkâ olunan meslek-i mühlikin bizi âkıbet bu hale götüreceği hafî olmamak lâzım gelir idi. Lakîn muhâli hakikat addettiniz. Hesapta yanıldınız. Çıkmaz bir yola girdiniz.

Bugün hatâlar meydandadır. Yâr ve ağyar parmaklarıyla gösteriyorlar. Hasan Paşalar, Münir Beylerden başka hatta kilerci, elbiseci, seccadeci, mızıkacıbaşılar bile alenen tasdik ve tâdât ediyorlar.

Daha açık arz edeyim, Lütfüleri ve İzzetleri dahi dâhil olmak şartıyla söylüyorum: Bugün hiçbir fert tasavvur edilemiyor ki meslek-i şâhânelerinin musip olduğunu imzası tahtında olarak iddia veya hakk-ı şâhânelerinde olan muâhezâtı müdâfaa etmeye cüret edebilsin. Gazete sütunlarında görülüp kahvehanelerde bile kahkahaları dâvet eden basmakalıp iddiaya girilebilir. Lakîn cedd-i muâhezenamelerin- mesela “Yıldız Sarayı ve Bâb-ı Âli” risâlesi gibi feryad-ı sadâkatin münderecatını birer birer muhakeme ederek reddeylemek üzere kimse ortaya çıkamaz. Utanır, sıkılır, aciz kalır.

Daha ziyâdesini söyleyim: İdârenin şimdiki surette bir sene daha olsun devam edemeyeceğinden herkes emin bulunduğu için ferdânın mesuliyetinden korkar. Evet, mesela İzzet Bey bile yarın gelecek olanın nazarında çürümek üzere mümkün merteye az gözükme ister. Hele imza tahtında olarak hazırdaki meslek-i vahimi müdâfaa etmekten titrer. İnanmazsanız tecrübe buyurabilirsiniz.

İşbu çıkmaz yoldan bir dakika evvel kurtulmak lâzımdır. Selâmet-i zâtiyeniz için lâzım olduğu kadar selâmet-i devlet ve hilâfet için dahi lâzımdır. Allah'ın emri, aklın hükmü, halkın talebi hep müttefiktir. Bunlara karşı durulmak mümkün değildir. Bunu daha dün anlamadınız ise bile bugün anlamış bulunmanız iktizâ eder. Yoksa selâmet-i fikriyenize haleldarı olduğunu kendiniz îlân ve ispat eylemiş olacaksınız ki bunun da ehemmiyet ve netâyici biraderinizin yahud amcanızın hükûmetlerine nihayet veren fetvâlarda zâhirdir.

Bu gâileden çıkabilmek için yalnız iki kapı vardır. Viyana'dan takdim edilen ârıza-ı sâdıkanede ikisi de gösterilmiş idi. Burada yine tekrar ediyorum:

Kapıların biri- usûl-i meşvereti ihdas ve sadâretin iktidar ve haysiyetini îade eylemek tarikiyle vazîfe-i asliye-i şer'iyeye ve örfiyenizi ric'at etmektir.

Diğeri dahi- Kendi ihtiyârınızla terk-i saltanat eylemek suretiyle ibtidâ şahs-ı hümayununuz ve bâdehu devlet ve hilâfeti büyük bir belâ ve fâciadan kurtarmaktır.

Bunlardan hiçbirini ihtiyâr etmeksizin yine kendi makam ve mesleğimde dururum hülyasına düşecek olursanız çok vakit geçmeden pek fena halde aldandığınızı görerek pişman olursunuz.

O vakit nedâmete bile vakit kalmaz. Namınız en menfur mahlûklar meydanında tarihte zikrolunmaktan kurtulamaz. Halbuki şu iki çare-i selâmetten birini ihtiyâr buyurduğunuz takdirde mâzîdeki fenalıkları fenalık namına olarak tecviz etmediğinizi ispat ederek yâr ve ağyarın af ve şefkatine kesb-i liyâkat eylemiş olursunuz.

Cidden memduh-ı avam ve havas olarak hakiki bahtiyârlığın asarıyla biraz olsun kendinizi müşerref ve mesut görürsünüz.

Haysiyet ve itibarsız vücut ile hayat bir padişah için şöyle dursun hatta adi bir nefer için bile hayat sayılmaz. Serir-i hükûmete halîs bir hükümdar meydan-ı harbdeki asker demektir. Setri kâbil olmayan havf ve ihtirazınız bir asker neferinde olsa kânunen kurşuna dizilmek cezasını daîdir.

Kuleli vak'asını takip eden cuma günü cuma selamlığına çıkmakta bulunan cennetmekan peder-i şehriyâripleri binek taşından yolun iki tarafına dizilen asker kordonlarını görünce sebebini Rıza Paşa'dan istizâh buyurmuşlar idi. Erbab-ı fesadın şerrinden şahs-ı hümayunu muhâfaza etmek lüzumuna müstenit olan cevabı üzerine gazâp buyurarak: "Bunlar mı beni muhâfaza edecekler? Benim Allah gibi bir muhafızım var iken bunların muhâfazalarına levâzım yoktur. Şimdi defolup gitsinler!" buyurmuşlardı. Ve asker dağılıncaya kadar binek taşında beklemişlerdi. Cennetmekân pederleri mecnun değildi. Hayatın kıymetini de zât-ı şâhanelerinden daha iyi bildiği

vukûat ile sabit idi. Onun için bu hareket-i kahramânânesi “şâhâne îfâ-yı vazîfe etmek”ten ibâret idi!

Şan-ı hükümdarı bunları muktezîdir. Halbuki zât-ı şâhâneleri ilk günden beri asar-ı havfı izhar ettiniz. Rus imparatoru ülkenize girip aylarca bir müddet ordusunun ekdar ve sürurunu takdim ettiği halde siz Yıldız’da kapanmaktan iyisini bulamadınız. Bunları size affettiler. Çünkü Kânun-ı Esasi’yi îlân ve maârif ve Sanâyi Devri’ni ihdas ile devlet ve hilâfeti kurtarmak fikr ü emelde bulunduğunuza halkta îtikat bâkî idi. Hatta memâlikin büyük bir kısmını kaybederek Devlet-i muazzam-ı Osmaniye hududunu küçültmek hususunda tarihlerde emsaliniz görülmemiş iken hüsn-ü niyetinize olan îtikat hasebiyle unutuldu.

Bugün o îtikat mevcut değildir. Onun yerine yekdiğerinden şiddetli ve haklı birçok husûmetler kâim olmuştur. Vücut-ı şâhâneniz köylerde bile selâmet-i umûmîyenin mâni-i yegânesi sayılmaya başlamıştır.

İnsaf ve merhamet ediniz. Kendinize ve hüsn-ü sîtinize acımaz iseniz, emanetullaha, vedâ-ı nübüvete, şan-ı âl-i Osmân’a acıyınız. Din ve devleti büyük bir şeyn ile lekedâr etmeyiniz. Milleti mahveden felâketin devamına bir set çekiniz!

Dünyada mukaddes, muazzez, necib, mâkul, makbul her ne varsa bunu size tavsiye etmek için kullarına yardım ediyor.

Sadâ-yı hakikat ve selâmeti âkîbet dinleyiniz. Zira teennîye meydan yoktur.

Kulunuz zât-ı şâhânelerine karşı maatteessüf isyan etmiş bulunuyorum. Lakîn “isyan”ım makbul ve memduh-ı avam ve havastır. Hatta merak buyurur iseniz hareket-i acizaneme “vazîfe-i sadâkat ve hamiyet” nazarıyla bakıp kalplerinin derin köşelerinde alkışlamayan erbab-ı vukuf ve gayretin hatta maiyet-i müstakile-i seniyeleriyle vükelâ-yı hâzırınız meyanında bile mevcut olmadığını anlayabilirsiniz.

Harekât ve sekenat-ı hâzıraları zamanın nezâketine karşı “idâre-i umur” etmek maksadından ibârettir. Yoksa âmal-i ubeydanemden hiçbiri indlerinde merdut değildir. Fenalık dokundurmayacağınıza temînat vererek en âdîsine mahremâne sorunuz. Mutlak söyleyecektir. Söylemez ise aynı ihânet eylemiş olacağını kendisi dahi hissedeceğinden yüzünde emârelerini müşâhede buyuracaksınız. Zira ahval pek meydandadır. Hatta hiss-i te’deb mâni olmasa idi bu babdaki vukuf-ı şâhânelerini îmâ derecesine kadar varabilirdim.

Bunları birer birer hâkipay-ı şâhânelerine arz eylemekten bir lezzet almıyorum. Bilakis esasen mülk ve millete pek sâdık olan kalb-i bendâganım her birinden birer cerîha alıyor.

Bunların arzına olan cüretim bir “mecburiyet-i katiyye-i âcile”ye müsteniddir. İstanbul’dan tebâüd etmeliğim dahi yine bundandır.

Elimden geldiği kadar hizmette kusur etmedim. En büyüğünü bu suretle ifâ etmek istedim. Şimdi bu dakikada yine fikrim ve maksadım başka değildir.

Fazla olarak sâdık kulunuz yalnız kendi namıma hareket etmiyorum. Millet ve devletin selâmeti uğrunda fedâ-yı can etmeye yemin eylemiş beş bin hamiyetkâr ile onlara hayır-hâhâne muâvenete âmâde olan bilcümle rical, ulemâ, ümerâ, zâbitan, ehâlî namına “vekâleten” arz-ı istirham eyliyorum.

Şahs-ı mülûkânenezin selâmeti için olsun nihayet gözünüzü açınız. Kaza ve belâdan millet ve devleti ve zât-ı şâhânenizi halas eyleyiniz.

Risâle-i memlûkânemde “red” ve “te’hir” olduğu haber verilen tasvirler “îcad” değildi, vukûattır. Ecnebi müdâhalesi gibi bir şeyin ibtidâ-ı hatırınız için, bir miktarda melhuz olan netâyic-i mâkûs ihtimal için tercih olunmuş idi.

Bugün ecnebi müdâhalesinin vakti ve sureti mechul kalmıştır. Buna mukâbil inkılâb-ı hayrın te’hiri caiz olmadığı tebeyyün eylemiştir.

Söz dinlememeye karar verenler ekseriyette olduğu gibi dinletmek heves ve ümidi hatta en mûtedil ve muhâfazakâr bulunan abd-i memlûklarında kalmamıştır.

Dersâdet ile vilâyat-ı şâhânedan, erkân-ı ilmiye, askeriye, mülkiyeden tahriknâmeler yağıyor. Deruhte edilen vazîfenin ifâsına mübâşeret-ı musırrâne talep olunur. Lakîn taahhüt olunan vazîfeye başlamazdan mukaddem edep ve selâmet-i umûmîye nâmına olarak “son” bir mürâcaat müsâade olundu.

İşbu mârûzât-ı naçizaneyi şu son mürâcaat, son istirham, son niyaz-ı sadâkat ve meyûsiyet makamında kabule himmet buyurunuz. Bununla kendinize ve din ve devlete büyük bir hizmet işlemiş bulunursunuz. İhtimal-i ağılebirdir ki geçmiş yaralar zât-ı şâhânelerine affolunarak külliye unutulsun ve hissiyât-ı şükranîye ile tazmin edilsin.

Yoksa harîci ve dâhili felâketi men’ için hiçbir tedbir kâr edemez. Saati gelince en büyük çiftelerin hatta en gayur hafiyelerinizden gelmesi muhtemeldir.

Dört duvar arasında bî-vukufane edilen hesaplarınız ile kendi kendinizi iğfal buyurmayınız. Ne kadar hafîye istîmal buyursanız hakikat-ı hale tamamen vâkif olamazsınız. İçlerinde akıl, hâlis, fedâkârane sâdık olanı yoktur ve olamaz.

Jurnalları pek sathî ve yanlıştır. Meclis-i has mazbataları münafıklıktan halî değildir. İçlerinden yüzlerine vuranlara “Sâni me’sul” makamında göstererek Yıldız’a seng-endaz olmaktan teeddüb etmeyenler mevcuttur.

Seraskerin raporları yalandır. Ordular aleyhinize hareket için ufak bir işarete âmâdedir.

İşbu umûmî hoşnutsuzluk müstakilen meslek-i şâhânelerinden tevellüt etmiştir. Bunun pek çok olan esbab-ı mûcibesinden yalnız iki adedi zât-ı mülûkanenize iknâ için kâfi olmalıdır.

Mesela Ramazan'da İstanbul'da bulunan askere iftar dâvetini inâyet ile birer ikişer maaş kadar ihsanlar îtâ buyurmak adet-i şehriyârîleridir. Dersaâdet'te asker güzelce giydirilmiş, aylıkları oldukça muntazamdır, yiyecekleri içecekleri himem-i dâimeniz sâyesinde mükemmeldir.

Halbuki birkaç saat ötede bulunan ikinci orduda askerin üstleri başları yırtık, ayakları çıplak, aylıkları tedâhülde, hatta bazen karınları açtır.

Dersaâdet'te asker "Osmanlı askeri" olduğu gibi bunlar da Osmanlı askeri bulunuyorsa şu fark-ı azîmetleri nedendir?

Sizin seraskerleriniz Ramazan ihsanlarını gazetelere derc ve semalara kadar çıkararak îlân etmenin mahzurlarını size arz etmek gibi en âdî ve tabii vazîfelerinde bile tekâsül edegeliyorlar.

Bu noksanları cinâyet derecesine varıyor. Çünkü taşra orduları şahs-ı hümayununuzda kâmilen düşman kesilmişlerdir.

Diğer misal: Ordularda hafiyelik yegâne vâsıta-ı terakkî olmasa bile hemen ona pek yakındır.

Namus ve haysiyet itibariyle ne mâkule adamların hafiyelik fiilini icrâ ettikleri herkesten ziyâde zât-ı şâhânelerine mâlûmdur.

İşte şu mâkule adamlardan üç sene zarfından mesela yüzbaşılıktan miralaylık ve hatta livâlîk rütbesine kadar terakkî etmiş olanlardan bir haylisini âlem ile beraber kulunuzda bilirim. Bunların kısm-ı azamı erkân-ı harb olmadıktan başka hatta mektepli bile değil iken yanı başlarında bulunan mükemmel erkân-ı harb zabıtları, mesela binbaşı rütbesinde iken çavuş olarak istihdam ettiği bir kimseyi hâlâ binbaşılıktaki kaldıkları halde tepelerinde görüyorlar.

Yalnız onu görmekle kalmayıp eski çavuşluğunu "unutturmak" kastıyla mânâlı mânâsız keyfi emirlerin icrâsına memur ediliyorlar.

Bundan tabii bir husûmet ve yeis tevellüt ediyor. Lakîn bunun içinde "fevkaladesi" dahi vardır. Mücerret namuslu ve vazîfe-şinas olmak hasebiyle mağdur olan ümerâ efkâr-ı münevvere eshabındandır. Sair ahval-i umûmîyye-i memleket ile ordularda makbul ve gayr-i mukâbil olan anâsıra bakıp vukûatı muhakeme ederek alî

ve necip olan ahlâk ve âdab-ı milliyeyi ihlâl etmek “kast”ının tabakat-ı âliyye-i hükûmette mevcut olduğuna hükmediyorlar.

Bunlar din ve devlet sâdıkları, millet muhipleri, bekâ-yı selâmet taraftarlarıdır. Hissiyat-ı kalbîyeleri itibariyle ne halde buldukları hamiyetli bir kalbe malîk olanlar için hafî değıldir. Şecere-i âl-i Osman’ın bir meyvesisiniz. Böyle bir kalbin şahs-ı hümayununuzda adem-i vücudunu farz etmeyi bile kabahat addederim.

Hâkipay-ı seniyelerine başka sebepleri de ta’dâd ederek kalb-i şâhaneleri kadar kalb-i sâdık-ı ubeydânemi dahi fazla bir ızdırıp ve cerîhaya hedef etmekten ihtiraz ediyorum.

Zât-ı mülukanelerine bir sû-i niyet isnat etmek âdab-ı ubûdiyete muhalîf olacağından farz buyurulsun ki maiyet-i şâhanelerinden biri: “Peki öyledir diyelim. Ahalîde, askerde, vükelâda, velhasıl kâffe-i anâsır-ı memleket idâreden ve zâtan hoşnut değılmiş, olmadığını biz de biliyoruz. Lakîn ne halt edebilecekler? Bize tebdil-i meslek yahud terk-i hükûmet ettirmeye nasıl muvaffak olabilecekler” gibi bir ifade bulunmak kabahatini ihtiyâr etmekten utanmasın o farz-ı muhale abd-i memlûklerinin şimdiki mevki ve “memuriyetinde” bulunan bir kimse şöyle bir cevap verebilirdi.

“En mümtaz erkân-ı devletin ve en gayretli evlâd-ı vatanın emniyet ve vekâletini hâiz olmak hasebiyle onların mesela Mısır’da toplanmaları lüzumunu beyan ile dâvet ederim. Ne kadar etrafları hafiyelerle ihâta olursa yine gelmenin çaresini bulacakları cihetle bilâ’ictimâ seyyiât-ı idâreden bahis bir mazbata tanzim ve madde madde olarak âsar-ı vehim ve havf-ı ta’dâd ve devletin ve hilâfetin bundan dolayı dûçar bulunmuş oldukları hal-i felâket istimal-i tasvir olunarak Camiü’l-ezher ulemâsına mürâcaatla bir fetvâ istihsal eyleriz. O fetvâya müstenit bir beyannameden sonra alenen Suriye’ye doğru hareket eylediğimiz halde zanneder misiniz ki hududda veyahud içeride bizlere karşı kurşun atacak şöyle dursun hatta kemal-i hâhişle istikbalîmize koşmayacak bir mü’min ve müslim yahud bir Osmanlı bulunabilsin? Fermanlı hafiyelerin kısm-ı azamını bile hiç olmazsa Konya’da, Eskişehir’de istikbale çıkmış bulacağımıza şüphe edecekseniz ahval-i hazıranın künhüne vakıf olmadığımıza hükmeyleyiz.

Zeytun’da altı yüz nefer askerin kaç Ermeni eşkıyâsına teslimine bir mânâ vermek için Plevne’yi hatırlamaya olsun akıl edemediniz mi? Dürzi ve Ermeni usatı henüz te’dib olunmadı ise kabahat ümerâ ile askerin “adem-i iktidar”larında mı farz ediyorsunuz?...”

Maiyet-i şâhânelerinde bulunan bir gâfil ile kulunuz gibi bir saf-dilin şu muhâverelerini ehemmiyetsizce geçivermeyiniz. Hal-i hazır mefhumunun hakikat olmasını temin edebilecek bir raddeye gelmiştir. Ortada bir eksik var farz olursa asırlardan beri Devlet-i Âliyye'nin vücuduna kast eylemiş olan Rusya'ya kapılmanız ile onun ref olunacağı biiştibahdır. Vükelânız bile bunu inkâr edemezler. Ederlerse de îlân olunmayacak mârûzât-ı hafîye ve resmiye suretinde ederler. Yoksa neşrolunabilecek sürede edemezler. Çünkü mâlûm olan hallerine ve yüzlerine bakmaksızın hem utanırlar, hem de “âtî” itibariyle ihtiraz ederler.

Eğer bunu zât-ı şâhânenizden saklıyorlarsa billahi yalan söylüyorlar.

Gâileye nihayet verebilecek iki çareden birincisini ihtiyâre himmet buyurduğunuz takdirde ilk ittihaz olunacak hüsn-ü tedbir mesela Sait Paşa'yı sadrâzam, Kâmil Paşa'yı harîciye nâzırı, Muhtar Paşa'yı serasker tâyin ile ikmal-i heyet, icrâ-yı ıslâhat, tanzim-i idâre-yi umur mühîmesini bunların reylerine bırakmaktan ibârettir. Bunlar zât-ı şâhânenize şimdikilerden daha sâdıktırlar. Çünkü saltanatınızı muhâfaza ve tahkim etmeye muktedir ve dâhil ve harîcde îtibara malîktir.

Siyasî afv-ı umûmî ile matbuâtın muvakkaten cülûs-ı hümayunları hengâmında cârî olan usûl altına vazi' dahi heman ittihaz olunacak mukarrerat-ı teskiniyye cümlesinedir.

Şu suretle esas vaz'ına himmet buyurduktan sonra yalnız nezarat-ı meşrûa ile bi'l-iktifa keyfinize ve rahatınıza bakınız. Korkmayınız o halde kılınıza hata gelmeyeceğine milletin namus ve şükranı ve erkânın hamiyet-i selâmet-cüyânesi kâfildir.

Bu sâyede tadacağınız ilk semere-i sükûnet dahi heyet-i cedîde tarafından arz olunacak usûl-i meşrûtiyeti kabul ve tasdik için tereddünüze mahal bırakmayacaktır.

Kemal-i hulûs ve sadâkatle birçok defa makam-ı mualla-yı hilâfete arz ve ref' etmeye ictisar olunan sada-yı ubûdiyet her nasılsa zât-ı şâhânelerinin gûş-ı ehemmiyetlerine tesâdüf etmedi. O vakit sadâ-yı ubeydanem “dost sadâsı” addolunabilirdi.

Şimdiki sadanın “düşman sadâsı” olmak lâzım geleceğine hükm eylemeniz tabiidir. Bununla beraber yine kemal-i sâdik ve hulûs ile ref' olduğunu inkâr edemezsiniz. Hatta bir mütâlaaya mebni hüsn-ü tesire intizar etmek ümidine kadar varılıyor. Zira on dokuz senelik tetkikat ve tecâribden zât-ı hazret-i mülûkanelerinin “dost” sözüne “düşman” sözünü tercih eylemek inhimakında buldukları tebeyyün eylemiştir. Maksad-ı halîs hüsn-ü kabul ile temin-i istikbal-i devlet ve millet

olduğundan her ne suretle olursa olsun kabul ile mûcibince hareket etmeleri esbabının halk buyurulmasını Cenab-ı Hallal müşkilâttan Habib-i Muhteremi hürmetine ve ümmet-i Muhammediye namına olarak niyaz ve istirham olunur. Duamız becâ ve ez-cümle hakk-ı şâhânelerinden hayırlı ise mesmû-i samedânî buyurulsun amin... (Mizan, numara 126, 22 Şaban 1313, Mısır).

## 16. İdamımıza Hüküm

Hakkıyla tavsife teeddüb edeceğimiz hüküm-i vâkiden sonra ümit etmek isteriz ki Yıldız nişinler işbu mâruzın altında olsun hiçbir emel ve menfaat-i şahsiyemiz mektum olamayacağına kâil olurlar. Çünkü menfaat-ı zâtiye aranmak istenilse şu “hüküm” mesela acîbelerin çoğalmasıyla “hatâmı tâcil” eylemek dâiresinde onu aramak îcap edeceği pek âşikârdır.

Öteden beri katiyen halîs idiler mâzîyen öyle bir menfaat aranmadığı gibi halen dahi aranmıyor. Nuhbe-i âmal ve makâsıdımız vücudumuzu cidden vakfeylemiş olduğumuz Devlet-i Alî'ye ile hilâfet-i mukaddeseyi tarik-i selâmet ve terakkîyat görmek cihetine münhasırdır.

İhtiyârını vâcip bilmeden bir an halî kalmayacağımız harekâtımız ile Yıldız hükûmetinin mukâbele-i ibretnümasından nâşî hasıl olan şu adet hal-i hayatta besleyebileceğimiz hissiyatın içinde yine selâmet-i mülk ve millet arzusu bilcümle âmal ve hissiyat-ı şahsiyyemize fâik ve galîbirdir.

Bunun için kemal-i hulus ve safvet-i kalb ile makam-ı hilâfete teveccühen ibtidâ Viyana'dan “mahremâne ve ubûdiyetkârane” bâdehu Paris'ten birtakım parlak ve kıymettar mevâid ve taltîfat-ı zâtiyemizi “redden ve resmen” en sonra buradan dahi “alenen ve katiyen” arz ve irâesine mecbur ve mütecâsir olduğumuz) bâkî iki adet bâb-ı selâmetten birini ihtiyâr buyurmaları vesâyâ-i halîsanenin tekrarını vecibe-i selâmetcûyane ve vatanperverânedan biliriz ki ya kabul-i meşveret-i şer'iyeye ile mâzîyi unutturarak yâr ve ağyarın emniyet ve îtimadını îade buyursunlar,

Yahud on dokuz sene zarfında hatta kendilerine bile bir saatlik saâdet bahşeylememiş bulunan hükûmeti terk ile devlet ve hilâfeti mahv ve taksim felâketinden, kendilerini dahi gayet ağır olacak olan mes'uliyetinden halâs eylesinler!... (Mizan, numara 165, 13 Ramazan 1313 Mısır).

## 17. Müşâvirlere

Oyunun ilk perdesi kapandı. Tasavvur olunan dram komedyaya döndürüldü. Oyuncular pek de hoşnut olmayabilirler ise de halk güzel eğlendirildi. Binaenaleyh açıkça birkaç söz söylenecek vakit geldi. Ey “Eflâatun fikirli” Yıldız müşâvirleri sayılan İzzetler, Ragıplar, Lütfuler, Haşimler...

Acaba perde kapandıktan sonra olsun biraz aklınız başınıza geldi mi? Âkıbet-i tervic-i meramımıza gâfilâne alet olduğunuzun farkına varabildiniz mi?

Atebe-i ulyaya takdim olunan lâyihaların, Avrupa efkâr-ı umûmîyesine Şark’ın derd-i aslîsini irâe etmek için neşredilen risâlelerin, matbûatının istîzahlarına verilen cevapların kâffesinde Memalik-i Devlet-i Âliyye’de adâlet ve emniyetten eser kalmadığını, mülk ve millete îfâ-yı hüsn-ü hizmet kapısının kasten set olduğunu, mahkemelerin yalnız lafzı murad bulunduğunu ilan eylemek istemiş idik.

Buna karşı ittihaz ettiğiniz tedâbirden zâhiri ve resmîsi, Yıldız’dan “yed-i lutfiyane” ile “taraf-ı şâhâne” ye bâ-emr-i alî tevdî olunarak “hemen akşama kararın getirilmesine intizar olunur. Olduğunuzun” ilave buyurulmasına nazaran, sizlerin meşveret ve müzâkerenizden geçmiş olduğuna şüphe kalmıyor.

Bu halde nasıl oluyor ki şer’-i şerif mûcibince “mahkeme-i âdile” dediğimiz Darü’l-adlî sizler âzâ mülâzımı Subhi ile Nikolaki’dan mürekkep heyet-i ithamiye yahud cinâyet-i mahkeme-yi mevcudesi zan ve addedebildiniz.

Bizde adil ve hakkâniyetin vücudu şöyle dursun, onu taharrî etmek arzusu olsun heyet-i idârede mevcut olsa risâlemizi neşr için Paris’e, *Mizan* için dahi Mısır’a kadar gitmezden ikisini de Dersâadet’te neşretmeye müsâraat eder idik.

İpuçlarını bir araya getirmeye muktedir olamıyorsunuz. Ne demek istediğinizin farkına varamıyorsunuz. Hiddete karışmış havf ve telâşınızdan ne yaptığınızı şaşırıyorsunuz. Öyle birtakım tebirsizliklere mürâcaat eyliyorsunuz ki hayretten yâr ve ağyarın parmakları ağızlarında kalıyor!...

İddiamızı ispat ettiniz. Neşriyatımıza henüz îtimat etmemiş olanları iknâ eylediniz. Şimdiye kadar vazîfesiz görünen erbab-ı insafa bîçare millet ve memleketin haline acıttınız.

Sonra da hareketinizin sakâmetini âsarı yüzünden gördünüz. Sözde teskin-i galeyan için öyle bir çocuklukta karar kıldınız ki yegâne semeresi halkın hırs ve hiddet feryatlarına âlemin nefret ve hayret kahkahalarını kattırmak oldu.

Sansür altında ezilip münderecatı hemen zabıta jurnalları ile şûn-ı resmîyeden ibâret olan gazetelere mevad-ı memnûa-ı muhrikanın en ziyade parmakları yakacağından -gökten düşer gibi- birden bahsettirmenin ne demek olduğunu tefekkür edemediğiniz o simsiyah mürekkebin yalnız Mahmut ve Sait ve İzzet kalemlerinden akmakla kalmayıp daha yükseklerde fazla bir defa karıştırıldığına herkesin hükmedeceğini düşünemediniz. Dâhil ve hariçte bu hünerinizi icrâat-ı resmîye makamında telakkî edileceğini hatırlamadınız.

Mesela “aslı mechul, câhil, müfsid, anarşist (!), habis...” ve sâire kahve ocağı elkabıyla telkip ettiğiniz adamın en büyük mekteb-i düvelinde on yedi sene tarih-i umûmî muallimliği kürsüsünü işgal ettikten başka “Dar’ül-muallimîn” müdürlüğü, Maarif Meclisi azalığı, gazete müdürlüğü, Duyun-ı Umûmîye komiserliği gibi mûtenâ memuriyetlerde bulunduğunu yine siz yazıyorsunuz.

Size sormazlar mı ki: Peki ama böyle bir fena adama o memuriyetleri tevdi eden sersem ve câhil idâre hangi idâredir?

Bu adam vilâyette değil idi. Merkezde idi. En büyüğüne varıncaya kadar kapılarca çoktan beri mâruf idi. Bunlar da yine sizin saye-i mürekkebinizden anlaşılıyor.

Farz edelim ki o adam dediğiniz gibi olsun. Lâkin bunca zamandan beri fiilen, kavlen, kalemen kendini ibraz etmekten halî kalmadığına nazaran mâhiyetini vaktiyle anlayacak kadar basîret ve tecrübeye mâlik olamamış olan sizlerin fazla olan meziyetleriniz ne oluyor? Sizler serkârdasınız, tensip ve tâyin ve intihap eden siz olunca yalnız olarak müntahap mesul olabilir mi?...

Bu kadar basit olan mantık kâidelerini olsun akıl edemeyen sizleri devlet ve hilafetin nîk ve bedende lâ yüs’el ammâ yef’al bir hükûmet makamında kabul ile mülk ve milletin mahvına razı olmak caiz midir? Ve Cenab-ı Allah buna razı mıdır?..

Diğer taraftan câhil ve bî-vukuf dediğiniz adam hakkında hemen tarih ve gazete yazmış diyorsunuz. Sonra da o tarih ile gazetelerin nesh-i mahsusa gibi ellerde sıkı tutulmakta olduğunu bilerek mündericatına hâinane ve fesat-cûyâne demek istiyorsunuz. Lazım ise tatbik için mürâcaat edebileceklerini düşünemiyor musunuz?

Fazla olarak bu gibi ahvalde bulunan bizim emsalimiz etraflarında mümkün mertebe gürültü çıkararak câlib-i enzar olmak isterler. Bunun için bizlere karşı istîmal olunacak silahın büyüğü ve müessiri vazîfesizcesine “sükût”tan başka bir şey değildi.

Siz bunu akıl edemediniz. Daha birinci manevramızdan şaşırдыңız. Zokayı yutmuş balık gibi havf ve telâşınızdan çırpınmaya başladınız.

Hak ve münasebetten ârî olan hükümleriniz ile mertebe-i şahadete çıkardınız, âlemin merak ve merhametinden başka nazar-ı dikkatini üzerimize celbeylediniz. “Osmanlı İttihat ve Terakkî” Cemiyeti’nin kuvvet ve şanını vilâyet köşelerinden mâada, Amerika ve Avusturalya diyârına kadar yaydınız...

Görürsünüz ki işin erbabı değilsiniz. Size adâvet ve husûmet etmekten ziyade, aczinize merhamet etmek daha tabii geliyor. Ne olur? Zîrden yükselen şu ulüvv-ı cenabımıza sizde imtisale tenezzül ile bîçare millete, sahipsiz kalmış devlete, tehlikeye ilkâ edilmiş hilafet-i İslâmiye’ye acısanız da, işi erbabına tevdî ve havâleye müsâraatle bâb-ı selâmeti buldursanız.

Sofada bilmediği bir erkeğe rast gelen bazı saf kadıncağız eteğini kaldırıp başını örtmeye çalışır ve başını örtmek hatırı için neresini açtığını unuttur.

Tavır ve hareketiniz tıpkı öyle oluyor. Dâmen-i iktidarınızı havalandırıp tedbir ve idâreden külliye üryan olduğunuzu cihana gösteriyorsunuz. Din ve devlet düşmanlarının siyah ekmeklerine yağ sürürsünüz. Bununla da bizlere şahsî hizmetlerde bulunuyorsunuz. İsterseniz teşekkürlerimizi îfâ edelim. Lâkin esas efâliniz selâmet-i mülk ve millete dokunmaktan olduğu cihetle makbulümüze geçemez.

Şu âmiyâne acemilik ve telâş sizde, bu fedakârane gayret ve basiret, din ve millet mücahitlerinde mevcut oldukça külden ateşe yahud topraktan zifosa düşmekten kurtulamazsınız.

İyisi mi? Hekimane ve alicenabane millet namına olarak size teklif olunan iki bâb-ı selâmetten birini tercih ile komedyanın öbür perdelerini açmaktan ve açtırmaktan vazgeçiniz. Yani, ya ümmeti meşverete davetle vahim olduğu kadar gülünç olan üryanlığınızı örtmeye yahud işi erbabına tevdîan pılınızı pırtınızı toplamaya müsâraat buyurunuz.

Açık Alınlı

Murad

bin el kadı Mustafa bin el kadı Taha

bin el kadı Emin bin el kadı Saidü’l-Harrakî...

bin Âdem-i aleyhisselam... (*Mîzan*, Numara 166, 20 Ramazan 1313 Mısır).

## 18. Hudud-ı İtâat

Cenab-ı Hak mülûke adl ve ihsan emretmiştir. Devlet ve millet itibariyle her halde selâmetcûyâne bir fikrî mürevviç olan bir gazete mütâlaası için koskoca bir miralayın rütbesi ref' olunarak nefy ve teb'îdinden adl ve ihsan eseri bulunamaz.

Yalnız eseri bulunamamakla kalsa belki su götürür yeri bulunabilirdi. Zira evâmir-i celileye gayr-i muvaffak âsar ve harekât ile ülfetimiz pek yeni değildir. İşin içindeki ehemmiyet evâmir-i İlâhîyeye, kavânin ve vesâyâ-ı şer'iyeye, usûl ve âdab-ı örffiye ve siyasiyeye külliyyen zıt ve muhâlif bulunmasındadır.

Memâlikin adl ve ihsandan mahrûmiyeti cereyan-ı umur-ı devlet ve hilâfeti dâhilen hatta hâricen bile dâî-yi endişe olacak bir raddeye vardırmıştır. Ref'-i livâyı isyan eden tebaayı dâire-i itâate sokmak için himmet-i ecnebîyeye dest-i iânemizi uzattırmıştır. Kuvvet ve mikneti gıpta-bahşâ-ı cihan olan devlet-i muazzama mesela Bulgarların yüzlerine gülmeye mecbur olacak bir hâl-i felâket-i iştimaline indirilmiştir.

Evvellü'l-emre itâat esâsen emr-i celil-i Rabbânîden olduğu gibi şâyet olmamış olsa bile o rütbe hürmeti dâî olması îcap eden bir hikmet-i bedîhiye-i ictimâiyedir. Lâkin devlet ve hilâfeti imhâ, heyet-i ictimâiye-i milliyeyi ifnâ, efrad-ı milletin huzur ve emniyetini ihlâl, saâdet-i beytiyeyi pây-mâl eden bir meslek-i muzırda Mısır olan evvelü'l emre itâat olunmamıştır!

Kur'an-ı mübin, ahâdis-i seyyid-ül-Mürselîn, efkâr-ı fukahâ-ı güzin, emsal-i salifin meydandadır. Aksini mübin burhanlarla mâlâmaldır.

Mâzinin tecrübeleri, hâlik iktizâsı ez-cümle bugünkü evvelü'l-emrin selâmet ve saâdeti îcabı aksini tefhim edip dururken düzce felâket kayasına doğru seffine-i saltanatı cezalandırmış ve kamarasına her nasılsa kapanarak hâricle kat-ı alâka eden Başkaptanı iğfal hususuna menâfi hâinânelerini binâ eylemiş olan müfsit tâifeye artık körü körüne itâat ile ses çıkarmamak şerian ve aklen vâiz olamaz.

Bununla beraber kıyam ile erbab-ı şer ve fesadın ellerini bağlamak lüzumunu henüz bir kimse tavsiye eylememiştir. Gayret-i vâkıanın şimdilik nasîhat ve istidâ dâiresinden çıktığı yoktur.

Vatanperverane ve selâmetcûyane olan âmal-î milliye henüz meşrû' bir arzu dâiresinden çıkmamış iken, binlerce hâne mâtem içine gark olunmuştur. Çünkü beş para etmez bir hafiyenin kavî-i mücerredî ile koca bir aile direğini devirmekten ihtiraz edecek bir ehl-i insaf ortada görülüyor.

Pek ziyâde ileriye gidildiği tebeyyün ederek hedef-i şikâyet âm ve has olan idâre, îtidal-i vazife-şinasane üzere geriye meyledeceği yerde mecnunane gemi aزیya alıp mühlikelerle memlû olan cihet-i meçhule doğru alabildiğine koşuyor. Hiç olmazsa alkışların devletin canına kast eylemiş olanların tarafından geldiğinden mütenebbih olmaya akıl edemiyor. Cenab-ı Allah'a ve Hazreti Peygamber'e ve kitab-ı sünnete ve en basit vezâif-i esasiyesine âmden ihânet ediyor ve neşrolunan hatt-ı Hümâyunun padişah-ı lâ-hakkımız tarafından yar ve ağyara karşı ahit ve misak makamında yüz bir para top ile imzalanarak bâb-ı devlete gönderilmiş olduğu unutuluyor.

Baş kuma sokulmak ile gerçek etraf görülemez. Fakat başı kuma sokmak hususunda herkesin imtisal etmeyeceğini unutmak dahi câiz olamaz.

İşbu hatt-ı hümâyun dururken kaçamak etmekle kimse kanamaz.

Binâenaleyh:

Ya bu deveyi gütmeli

Yahud bu diyardan gitmeli

Darb-ı meselini îcap edenlerin fikr ve mütâlaalarına hâlisâne arz ve tavsiye ederiz.

Daha dün bizim bir vilâyetimizden teşekkül etmiş olan Bulgaristan garben Adriyatik, şarken dahi Boğazlar ile Haliç sevâhiline kadar gözünü dikmeye cüretlenmiştir. En sakın ve mutî akvamdan birini teşkil etmekte olan Ermeni vatandaşlarımız, önlerinde bir bâb-ı selâmet ve istiklâl göremedikleri halde, her ne olursa şimdikinden fenâ olamaz îtikadına mağluben vatan-ı müşterekin yüzünü hun-ı cinâyette örttürmüşler ve âlemin hırs ve şiddetleriyle yağma iştihâlarını uyandırmışlardır.

Girit ceziresi umûmî şikâyete kapılmış, maksadı meçhul bir gâile-i şedide numûnelerini ibraz etmekten hâli kalmamıştır.

Hidemat-ı mebrure-î devlette, müessis-i devlet olan unsur-ı celil ile müsâbaka-ı mükâfat davasına hak kazanmış olan Arnavut kardeşlerimiz bile-“bir Arnavut” diyerek geçiverilmeyecek kadar mühim bir imzayı hâvi olan geçen nüshamızdaki mektuptan dahi müsteban olduğu üzere- komiteler teşkil-i Bâb-ı Âli'den teşekki ile düvel-i muazzamaya ilticâyâ hazırlanmışlardır.

En sadıkların bile şu harekât-ı tefrika-cuyaneye mürâaatları hükûmet-i Devlet-i Âliyye'nin ıslâh-ı nefis edeceğinden kat'i ümit eylemeleri âsarından başka bir şey değildi. Kat'i ümid esbabını ise mazileri ile hal-i hazırları Osmanlılardan ayrı gayrı bir vâhid-i siyasi teşkil etmelerine muvaffak olmayan Ermeniler bile zulm ve istibdata tahammül edemeyip kıyam ettikleri halde aklen ve naklen, edeben ve vazifeten, bir

gün evvel dahil-i memalikte emniyet ve muâdelet devrinin îadesi için ilk ibtida davranması icap eden unsur asli-i ümmetin devam eden mezalim-i idareye katlanarak ses çıkarmamalarında aramak lazımdır.

“Evvel’ül emire itaat” emir ve hikmet-i faziletcuyanesine müstenit olan sabr u tahammül-i Osmanî dahil ve hariçte kuva-ı medeniyye-i kavmiyenin tükenmesine haml olunarak akıbet kibir ve gururuna dokunmuş ve Ermeni vatandaşlarımızın Dersâdet sokaklarını kan ile lekedâr eylemiş oldukları günden itibaren ifa-ı vazife matlubuyla ayaklanmasına sebep olmuştu. O günden beri geçen az bir müddet zarfında cereyan eden vukuat meydandadır.

Yar ve ağyar mezkur vukuat hakkında iyi kötü az fikir sarf etmediler. Lakin her ne söylerlerse söylesinler ortada bir madde var ki örtülmesi mümkün değildir. O da unsur-ı aslî “Artık yeter” tehdidiyle parmağını kıvıldattığı gün birinci defa olarak unsur-ı ihtilal-i idare titremiş ve titrediğini setredememiştir.

Bizim için ümit-bahş olan bu hal Avrupa’nın bilcümle sulh ve asayiş taraftarları içinde mûcib-i tebrik ve memnuniyettir. Öyle olduğu da -Devlet-i Âliyye’nin inkirazına bina-ı amal eden kadim düşman mevkinde bulunan bir iki ecâ nib müstesnâ tutulmak şartıyla- kusurunun alkışlarıyla sabittir.

Unsur-ı aslînin âsar-ı hayat yüzünden ibraz-ı vücut eylemesi elektrik cereyanı gibi memâlik-i mahrûsenin bir tarafından diğer tarafa geçerek hakîkaten hayret-bahş-ı ukul olacak tesirat-ı maddiye husule getirmiştir. Henüz muvaffakiyet elde edilmemiş iken anâsır-ı Osmaniyenin kâffesi beyninde îtilâf husuliyle Şark’ta devr-i emniyet ve istirâhatin hulûs edeceği müsbet senedler şimdiden elde edilmiştir.

En müşkülpesent görünen Ermeni vatandaşlarımızın hâricî komiteleri bile usûl-i istişâre-i milliyeye müstenit bir idâre-i adile ve hürre teşkil etmek emrinde sarf olunacak mesaide guyur ve “vatan-ı Osmani”ye cidden sâdık vatan evladı makamında kendilerini ve bütün Ermeni unsurunu göreceğimizi katiyen beyan ve îzah ediyorlar.

Girit, Hristiyan vatandaşlarımızın rüesâ-ı mûteberesi yarının hükûmet meşrûtasının Girit’e ihsan buyrulan ferman-ı hümayunların ahkâmına vukufane riâyet edeceğine kanidirlere. Bunun için Yunanistan’a iltihak fikrinden külliyyen sarf-ı nazar edeceklerini Girit’in İslâm ve Hristiyan unsurları beyninde öteden beri hasıl olup bunca kardeş kanının dökülmesine bâis olan bürûdetin izâlesine şimdiden gayrete başlayacaklarını matbaamıza beyan ve îzaha müsâraat eyliyorlar.

Suriye Hristiyanlarının efkâr-ı münevvere eshabı devletin şimdiye kadar olan gidişinden meyyus idiler. Temin-i istikbâl emeliyle her biri birer yol tutmuş iken bugün

milli Türkiye başını kımıldatınca cümlesi tebrikâtı yağdırıyorlar. Maksatlarının asla tefrika arzusuna müstenit olmadığını îcâbat-ı hâzıra-ı medeniyeden olan hukuk-ı lazıme-yi temine çalışmaktan ibaret bulunduğunu beyana müsâraat, milli Türkiye'nin dahi o maksadı temin edeceği fırkanın programından anlaşılmakta olduğuna binâen kendilerinin milli fırkadan addedilmesini iltimas eylemişlerdir.

Kezâ Arnavut fırak-ı mütehâlifesi yek-vücut ve kardeş olarak hareket edeceklerine temînat vermişlerdir.

Şundan çıkan netice pek mühim ve pek mânîdardır.

Yani milli Türkiye ispat ve vücut ve hayat eder etmez Şark'ta âsâyîşi îade ve temin edecek bilcümle esbap meydana çıkmış ve memâlik-i mahrûsada yegâne unsur ihtilâl ve fesadın kendisini ve vazîfesini bilmez bir idârenin heyet-i mevcudesi dahiline münhasır olduğu tebeyyün ederek Şark ve Garp'a büyük nefes aldırarak ufku irâe eylemiştir.

İşte bunun için kaviyyen ümit etmek isteriz ki vazîfe-i asliye-i şer'iyye ile vaki' olan bâlâdaki taahhüd katî mücibince hükûmet-i seniyece îfâ olunması iktizâ eden vazîfeyi îfâ etmesi için yalnız hissiyat-ı "Osmaniye" bile kâfi görülerek:

"Ya kabul-i meşveret-i şer'iyye

yahud terk-i hükûmet-i müstebide

ile devr-î muâdelet ve umuranın îade ve idâmesine himmet, buyurularak- yar ve ağyarın sena ü şükranına mazhar olalar... (*Mîzan*, numara 167, 28 Ramazan 1313, Mısır).

## 19. Erbab-ı Vicdan ve Hamiyete Mâruzdur

Bir müddetten beri şehirlerin yeraltı yollarına lâyük mahsulu icrâ etmekte menfaat-i maddiyesini temin eylemiş bulunan bir gazetede Yıldız parasıyla neşrolunan Ebû'l-Hüdâ Efendi'nin mürevvic-i efkârında münderiç uzun ve galiz bir makâlenin sonunda şu fikrayı da okuduk:

"Emirü'l-müminin üzerine müctemi bulunan kelimetü'l-müslimînin tefrikasına sa'y eden kimseyi katlediniz hadis-i şerif-i ahkâm-ı celilesiyle "mehdurü'd-dem" olacağına binâen merkumun "yani muharririmizin" bu sûretle icrâ-ı mücâzatıyla mefsedetine muayyen şeriki varsa onun dahi ol vecihle mücâzat ve ta'ziri vâcibattan olduğu gibi şahs-ı merkum hakkında işbu mücâzatın icrâsı "bilumum hademe-yi şeriat-ı garra-ı Muhammediye ve efrad-ı ümmet-i Ahmediyeye mezuniyet-i şer'iyye ile hâsıl olduğu" umur-ı sarihadandır.

Mahal-i imza

• • \

Esâsen kendimiz tarafından din uğruna fedâ edilmiş olan başımızı kesmek ile Ebû'l-Hüdâ Efendi'ye hulûskârlık etmek isteyen kârîleri hiç çekinmeyerek arzularını îfâ edebilirler. Kaderde bu kadar bayağı bir silahla şehit olmak varsa havf ve ihtiraza adem-i tenezzül ile kaderi kucaklayacak kadar tevekkül ve cesaret de bizde bulunabilir.

Lâkin maddenin ehemmiyeti bu noktada değildir. Bunu yazanlar ile yazdıranlar da, hatta daha doğrusu şunu yazmak ve yazdırmak ile halkı ne kadar techil ve hükûmeti ne rütbe terzil ettiklerinin farkına varmamak derecesinde bir cehil ve cinnete müstağrak bulunmalarındadır.

Çünkü şuna makîs olan bilcümle hareketlerinin netâyic-i muhteleme-i vâhimesine eyvah ki ümmet-i Muhammediye'nin selâmet ve felâketi merbut bulunuyor.

Bunu ve bunun gibi biçimsizlikleri itiyaden şan-ı matbûatı terzil eden gazete Ebû'l-Hüdâ Efendi'nin Mısır'daki mürevvic-i efkarlarından biridir. Dört kolunu doldurmuş olan mezkur bend fazla olarak gayet münafikane kaleme alınmıştır.

Ebû'l-Hüdâ Efendi hadd-i zatında ikbalperest bir adamdır. İkbali için her şeyi fedâyâ müstaittir. Bu halde hareket vâkıası usûl ve âdap îtibâriyle matbûat-ı İslâmiye için büyük bir şeyn olmak ile beraber mûcib-i ehemmiyet olmayabilirdi.

Şu kadarki gazete sütunlarına girmezden evvel hakkımızda edilen bu gibi tecâvüzlerin ne gibi kapılardan girip çıktığını ve hatta beytûlmal-i müslimînin parasıyla ba irâde ücretlendiği mâlûm-ı alem bulunduğu cihetle makam-ı celil-i hilâfetin lisan ve âdabını ve acz ve meskenetini izhar demek bulunmak hasebiyle bilcümle hissiyat-ı hasene-i İslâmiye'yi ve revâbıt-ı sâdikane-i Osmaniye'yi en ağır ve tamir kabul etmez bir sûrette cerh ve tahrik etmekten hâli kalmıyor.

Zat, şu hâl-i esef-i iştimali kabul etse bile, makam-ı muallâya yazık değil mi?.. Şu biçimsizlikleri ihtiyar edenler ile ettirenler pekâlâ bilirler ki bütün ömrümüz îtibâriyle hiçbir vakitte, hiçbir şeyde, hiçbir kimsenin önünde gözlerimizi yere indirmekten katiyen âzâde olup bilhassa kendilerine bihakkın haset ettirecek bir tahâret ve nezâfet içinde hayatımız ve memuriyetlerimiz cârî olmuştur. Elâ şimdiki vazîfemiz indallah ve indennas makbul bir fedâkârlık olduğu için bu rütbe kendilerini havf ve telâşa düşürüyor, lâkin âsar-ı telâşları pek bayağı sûrette zâhir olarak maksadımızı aşılıyor. Ve bize dâhilî vazîfemizi unutturarak iflâh ve islâh kabul etmez kavliyle hayat-ı millete kastedenlere silah-ı tecâvüz ve müdâfaa oluyor. Maksad-ı

esasiyemizin kudsiyetine kâil olduğumuz halde şu bayağılıklarını görünce mücerred-i sebep olduğumuzdan bazen pişman olacağımız tutuyor.

Â gafiller. Ne biçim adamlarsınız! Sizde vicdan ve âdap olmasa bile yar ve ağyarın vicdansız olmadıklarını size anlatacak kadar akıl ve dirâyet olsun yok mudur?

Sizin ihtiyarından çekinmediğiniz gibi bî-edebane ve garazkârane değil, en edebane bir imsak üzere hâl ve şanınızı tamamıyla tavsif ve muâheze etmekle cevap verecek olsak, neler çıkacağını galiba akıl edemiyorsunuz size numune olmak üzere - şahsiyata bî-edebane icrâ olunan tecâvüzleri bertaraf etmeye müsâraatle - neşriyatımız hakkında bî-insafane tağlit ihtiyarıyla serd ettiğiniz isnadata hasr-ı müdâfaa ederek birkaç söz söyleyelim. Çıkacak neticeye bakınız da -eğer ibret alacak istî'dadınız varsa- ibret alınız.

Ortada bir risâlemiz mevduddur. Mündericatı bilcümle elsineye tercüme olunarak medeni âlemde mesâ-i vatanperveranem mahsul-i memduhu makamında yar ve ağyarın takdir ve tahsinini calip olmuştur. Hatta son baharda devlet ve hilâfetin bekâsını tehdiden hâsıl olan seyl-i ağraz ve belânın önüne çekilen sedd-i istihlâsta mümtaz bir mevki bile tutmuştur.

Bu halde güya risâlenin münderecatı cümlesinden olmak üzere birtakım isnadları îcat ile iğfalata kalkışmaktan ancak kendinizi aldatmaktan başka bir netice çıkamaz.

Mesela on dokuz âzâdan mürekkebe olması matlûp olan heyet-i teftiş ve istişâre âzâsından on ikisinin müslim bulunması sarâhaten gösterilmiş iken on ikiyi üçe indirip devleti gayr-i müslimlere teslim ediyor yahud sırf şer'i bir esas üzere evkafı tensik ve ıslâh eyleyecek bir tedbir ve teklif hakkında dahi sümme't-tedârik "evkaf-ı hümayûnu Nasârâ'ya bağışlıyor" gibi kizplere kadar varılırsa âleme maskara olmaktan kurtulunmaz.

Kahve ocağı elkab ve tâbirâtınızdan uzak olarak "terk" ve "teslim"lerinizi taaddüt ile mukâbele edeyim mi?

Hazret-î Resulü Ekrem Efendimizin hırka-ı şerifleri vesâir emânat-ı celileleri, Padişahan-ı Âl-i Osman'ın câlib-i fahr ve mübâhat olan yâdigârları mevcuttur. Şu peygamber emânetleri ile ecdad-ı izâm yâdigârları hemen cülustan beri hangi müslimanın hıfz ve sıyânetine terk ve teslim edilmiştir?

Hiç de kendi kendinizi aldatmak istediğiniz gibi olmayan âmal ve teşebbüsâtımız -hatta dediğiniz gibi olsa bile- Şark ve Garp'ta pek mutedilane ve muhafazakarane tedabir-i müessire makamında kabul ve telakkî olunmuş duruyor.

Halbuki Hazîne-î Hassa nazaratına ve binâenaleyh emânat-ı celile ve hafâya-ı mülukane muhâfızlığına Agob Paşa gibilerin tâyininde fukara-yı ahâlinin zararına olarak icrâ olunagelen gasp ve gâret-i bî-insafaneyi daha vâsi sûrette temin ve idâme eylemek kasd-i fasidinden başka bir tevil bulunabilir mi?

Selâmet-i devlet ve hilâfeti kasd-ı vâki'-i ecnebiden siyânet-i maksad-ı hüdapesendanesine mübtenî olduğu her bir kelimesinde müsteban olan ve bu yolda hizmetleri sebkât ettiği fiilen sabit bulunan neşriyatımızı şer-i şerif ahkâmına tatbikan güya cerh etmek zu'm-ı safdilânesinde bulunuyorsunuz. Ortaliğa sığamayan bunca ef'âl ve harekâtınızın içinde ahkâm-ı şer'iyeye yahud kavânin-i nizâmîyeye cidden tevfiik olunabileceklerinin hangileri olduğunu acaba göstere bilecekmisiniz?

Rızâ-ı Allah'a muvaffak zan ettiğiniz hareket acaba halîfe-i şüruun hukukunu ceyle ile gasban en basit kavâid-i fitrata menâfi sûrette anı âlem-i hayat ve maîşetten tecrit etmek kasd-i âhû teşkinanesi midir?

Yoksa sırf havf ve şeytanata müesses-i idâreyi idâme eylemek hırsının mahsulü bulunan ahlâk-ı umûmiyeyi ifsad, cemiyetin düşkün ve çürük a'zâsını takrip ve alâ, fezâyihi kabul ve takdir, fezâilî ret ve takbih, lisan-ı şer'-i kanunu taklit, ketb-î fakhiyeyi fish ve tağyir, âdabı ihlâl, hayatı işkâl, emniyet ve saâdet-i umûmîyeyi ref' ve ibtal unvanları altına girecek bunca hüner ve marifetleriniz midir ?

Yahud din ve devletin hayat ve bekâsına kastı müsellemler olan düşmanlara beş para etmez olan menfaat-i şahsiyeye mukâbil saltanatın pusulasını devr ve teslimi misilli ihânetleriniz midir?

Sakın Tunus gibi koca bir kıta-ı mübârekeyi hedef-i gazez ve daî-yi havf olan bir sâdık hilâfetin kellesine mukâbil takdim ve ihdâ için vâkı olan hayret-engiz tenezzülünüz olmasın?

Belki de “namusa yemin” ile ecnebi başvekiline yalvarmanızdır. Söyleyiniz bakalım! Şer'i şerifin ahkâm-ı münifesine, hilâfet ve saltanatın azamet ve ulviyetine ettiğiniz hürmet ve riâyetin numune ve emsallerini görelim, imtisale müsâraat eylemek üzere hikmet-i hafiye ve alenîyelerini anlayalım!

Vatan ve milleti tahrik eden çete ile pençeleşen bir bende-i devlet ve hilâfet şu eser-i tahribe halife ve padişahın iştirak edebileceğini zihn-i sadâkatine sığdıramamış, sâfiyâne îfâ-ı vazife etmek hulyasıyla kelime-i hakkı evvelülemire arz etmiş, hayr ve selâmet-i devlete doğru tebdil-i mesleğe bedelen hatta kanını helâl eylemiş, mukabeleten mevâid ve taltifat-ı husûsîyeden başka bir şey görmeyince tahrip ve ihânette iştirakı görerek ümidini kesmiş, birçok canhıraş tereddütlerden sonra en aziz

âmalini selâmet-i hilâfet için fedâ ile gurbetin mechûliyetini mütevekkilen Alallah kucaklamıştır. Şu nâsîh ve mücâhid-i şerîate karşı ihtiyar ettiğiniz muâmeleyi bir kere gözünüzün önüne alsanız a, paralar, rütbelere, mesnedler vaat ettiniz.

- “İkiden biri” cevabını aldınız.

Risâlesini neşr ile mâhiyetlerinizi âlemin enzar-ı hayret ve elemine â'lâm etti. Siz yine yegâne sermâyeniz olan mevâid-i şahsiyeyi tekrar ve yalnız taarrüfesini tezyit eylediniz.

- “İkiden biri” talebi tekrar etti.

Paris sefir-i cedidine susturmak, hatta yok eylemek için tâlîmat yüklettiniz.

Esâsen âmiyâne ve mahrubane olan mesleğinizin kurbanı bulunan bir kalbgâh-ı hidâyete gelip “ikiden biri” sadasını tekrar etti.

Hayyen ve meyten teslimini talep ettiniz, sonra yalvardınız, ağyarı tavsit ettiniz.

- “İkiden biri” cevabından başka bir semere-i müfide bulamadınız.

Kanunu, adâleti, haysiyet-i mehâkimi, îtibar-ı hükkâmı cellâdane ayaklar altına alarak hükümler ısdar ve tehditler icrâ eylediniz.

Fakat:

- “İkiden biri”nin daha şiddetlisine uğradınız.

Yenikapı meykedelerinde bin sansüre ihtiyaç hissettirecek kahve ocağı lisansı ile gazete sütunlarında iniltiye başladınız ve bunda kendiniz için zevk ve teselli aradınız

Fakat:

- “İkiden biri” tehdidine halkın kahkahalarını katılmış görerek telâştan havfa düştünüz.

Bu defa katlimizi alenen tavsiye ile halîfe namına olarak iki yüz milyon ehl-i İslâmı güya sevaba dâvet ediyorsunuz. Şu eblehâne dâvete tabii herkes omuz silkeceğinden yalnız şununla hilâfetin meşrûiyetini ıskat ve tahrip eylediğinizin farkına bile varmıyorsunuz. Çünkü “kabul-i âm” yerine “rafz-ı âm”ı topluyorsunuz. Bilhassa bunun için Cenab-ı Allah'ın adaletine, Hazreti Peygamber'in rûhâniyetine, Çehar-yâr-ı Güzîn'in dalâletlerine, ulemâ ve fukahâ-ı asrın hubb-ı şeritlerine, ümmet-i Muhammediye'nin hiss-i diyânetlerine, Osmanlıların ihtiyac-ı selâmetlerine mütevekkilen daha kutlu olarak:

- İkiden biri! Cevab-ı savabımızı veriyoruz.

Fakat farkına varıyor musunuz ki bu acz ve meskenetiniz âkıbet size bir dost ve hayırhah, ya bir müdâfi necat-penah bırakmayarak hatta kabul-ı meşverete

- Rızânız bile kâr ettirmeyip terk-i hükûmete

Çaresiz mecbûriyet el verdirecektir.

Henüz vakit var iken lütfen:

“İkiden birini intihaba himmet!” (*Mîzan*, numara 168 5 Şevval 1313, Mısır).

## 20. Asıl Noksanımız

Bayram tebriğini yazar iken kullandığımız şu “kendilerine numûne-i imtisal olmaya min-tarafillah memur ve mükellef bulunduğumuz halde ümem-i sairenin bile hüküm ve tahkirlerine dûçar olmuş bulunuyor” ifadesi her nasılsa bugün zihnimize ilişerek üç saatten ziyâde bizi düşündürdü.

Acaba böyle midir? Acaba aldanıyor muyuz? Acaba analarımız, babalarımız, hocalarımız, âkıbet birbirimizden işitile gelen hodbinane ihtiramlara mağluben din ve milliyetimiz hakkında hakîkate muhâlif tatlı bir hülyâ besleyerek gaflete mi dalıyoruz? Değilse memâlik-i İslâmiye üzerine çökmüş olan şu umûmî menhus meskenetin sebep ve aletleri nedir?

İşte bizi saatlerce işgal eden mülâhazat ve mütâlaat! Görüyorsunuz ki izâa-i vakit denmeyecek kadar mühim ve kıymetli bir zemine müstenit idi. Hakîkaten ortalığın enzar-ı esef ve ızdırabımıza çarpmakta olduğu hâl-i yeis-i işfimalin sebep-i aslıyesi nedir? Din-i İslâm ile şerâat-ı Muhammedîye midir?

Yahud hissemize isâbet etmiş olan diyar ve kıtaatın îmara salâhiyetsizlikleri midir? Ve yahud İslam ile müşerref akvam ve ecnâsın terakkî ve temeddüne fitraten istîdat ve kabiliyete mâlik olmamaları mıdır?

Bâtın ve zâhiri yüreklerimizi titretecek kadar mühim ve nazik olan şu meselenin önünde saatlerce mütefekkir kaldığımızın neticesi gazetemizin sütunlarına derc ve binâenaleyh erbab-ı vukufun nazar-ı dikkat ve temyizine arz olunmalı değil midir?

Din-i mübin-i Muhammedî! Memâlik-i İslâmiye üzerine çökmüş olan kâbus-ı gaflet ve cehâlete sebep o mudur?

Hâşâ!

Şerâat-ı garrâ-ı mezâhib-i mâlume içinde terakkiyat ve muvaffakiyat-ı medeniye ve kemâlât-ı fikriyeye en müsâit olmak ile mümtazdır. Yar değil, ağıyar bile bunu inkâr edemez. Hatta mezâhib-i mevcude ve mâlûme-i sâireden kimi bir hâcet, kimi de başka bir cihet îtibâriyle terakkiyat-ı fikriye ve hakâyık-ı ilmiye-i hazırardan az çok müteessir olup alakadarlarını düşündüğü şu asr-ı tenkid ve muâhezeden din-

i İslâm ruh-ı zaman ile imtizaç etmekle ve “sosyalizm” usûl-ı medenniye-i mevhumesinden bile müteessir olamamak ile celbe enzar olmuş duruyor.

Madiyun ve felsefiyun-ı asrın mümtazları bile: “Dünya şâyet dinsiz olmazsa İslam’da karar bulacaktır” diyorlar.

Güya îtibardan düşürmek için kasten icrâ edildiğine zâhip olmak raddesine gelen sû-i telakkîyatımıza dûçar olmuş bulunan din-i mübin ağıyar nezdinde bu kadar îtibar-ı nisbiye mâlik olunca, ya hulefâ-ı Raşid’in hâzeratına hükümdarlarımız, o asr-ı şerîatin ümmet-i naciyesine dahi bizler imtisal ederek âleme hakiki bir “cemâat-i İslâmiye”nin numûnesi gösterilecek olursak ihtiram ve îtibar acaba nerelere kadar varacak?

Halbuki rızâsını tahsil etmeye güya uğraşmakta bulunduğumuz Hazret-i Allah-ı Zülcelâl tarafından onu göstermek ile müstekilen mükellefiz! Biz ise en sefil bir cemâat gibi muttasıl ric’at ediyoruz ve beğenmediğimiz cemâatlerin hükm ve tahakkirlerinden kurtulamıyoruz.

Niçin kendimizi gösteremiyoruz? Mâni olan kimdir? Bu mezelletimiz, bu öldürücü uyusukluğumuz, şu zelilane meskenetimiz nedendir?

Evet kabahat asla şerîat-ı Muhammediye’de değildir. Dinimizde olmayan bu kabahat acaba mülkümüzde midir?

Haşa!

Memâlikimizden başka âlemlerin ahval-i coğrafyaları mezâyâsına vakıf erbab-ı vukuftan birinin önüne dünyanın haritasını vaz’ ile, en ziyâde iskân ve temeddüne sâlih olmak üzere bir yer intihap eylemesini isteseler; mutlak ve mutlak memâlik-i mahruseyi intihap eyler idi.

Sultan Hamid’in cülus günündeki Devlet-i Âliyye-i Osmaniye’yi -önünüze haritayı alarak- hatırınıza getiriniz:

Tuna ve Sava’ya muntehî Rumeli, Kafkasya’ya, Ararat’a, İran’a muttasıl Anadolu, Bahr-i Hindiyeye girmiş Arabistan, bir taraftan bahr-i sefide diğer taraftan kum deryalarına mümted Afrika-ı Osmanîye bakınız! Dünyanın ortasında, mehd-i medeniyet olmakla beraber Avrupa ve Asya ve Afrika’yı yekdiğerine takrip ve îsal eden karalar, Karadeniz ve Akdeniz ve Cidde ve Hint denizlerini birbirine rabt eden boğazlar ile kanalları hâvi bir kıt’a-ı mübâreke!

Ne güzel denizler! Ne güzel körfezler, ne güzel adalar! Ya dahildeki arazinin âb ve hevâsıyla kuvve-i inbâtiyyesi? Kış görmez sahraları mı istersiniz, yaz görmez serin yaylaları mı, yoksa karlı dağlar mı- her şey mükemmeldir.

Hasılı Cenab-ı Hâlik kâinatı mahsusan özenmiş de yaratmış gibi. Daha ne ister?

Dünyanın yedide birini teşkil eden Rusya memâlikinde memâlik-i mahrûsenin cami bulunduğu muhsinat-ı tabiiyenin onda ikisi yoktur. Yalnız Fırat Vadisi Almanya ile Avusturya'dan daha büyük ve nisbet kabul etmez derecede münbittir. Aydın ve Hüdavendigâr vilayetleri Fransa'yı kat kat geçerler.

Halbuki Fırat Vadisi'nden Almanya'dan edilen istifâde-i mâliye ve mülkiyenin yüzde birini olsun hâsıl edemediğimiz gibi, Fransa'nın büyük limanlarından birinin ithâlât ve ihrâcatı kadar olsun kıtaat-ı sülûseye yayılmış koca memâliğimizin alışverişi yoktur!

Bir vilayetimiz kadar olan Fransa yahud İngiltere yüzer milyondan fazla lira vâridat-ı seneviye aldıkları halde, otuzu mütecâviz olan koca vilayetlerin mecmûndan – o da cabbarane olarak - aldığımız vâridat yirmi milyonu bulamıyor!

Bugün memâlikin cülustaki harita letâfeti bile kalmadı. Vaktiyle duhter-i pakize yüzü gibi tertemiz olan Rumeli bugün çiçekten olmuş acûzenin kurtlanmış yüzüne döndürülmüş, enzar-ı hamiyete haritaya bakmaktan hayâ ettirip duruyor!

Bakiye-i tahrib bile “ben de gideceğim” diye kelime-i şehâdet yerine müsebbiplere küfür eder gibi görünüyor!...

Demekki kabahat mülkte de değildir.

Acaba unsur-ı aslî-i hükûmet bulunan Türk kavminde mi, yoksa millet-i hâkime makamında bulunan ümmet-i İslâmiye'de mi? Yahud alelumum ahali-yi memlekette midir?

Türk, Arap, Kürt, Ermeni, Rum gençleri Fransa'ya, Almanya'ya gidip mektebe yahud alaya giriyorlar. Lisan ve âdab-ı memlekete yabancı buldukları halde çabucak onları elde edip o memleket evladı içinde bile temeyyüz etmekten ve “Şarklılar zeki olurlar” dedirtmekten hâli kalmıyorlar.

Hele hudut hâricinde buldukları müddetçe hâricdekilerden aşağı değil daha yüksekte duruyorlar.

Yalnız memlekete avdet ettikten birkaç sene sonra bilhassa müslimlerin sürüye karıştığı ve eski efkâr ve mesleklerinden pek az bir şey kaldığı, kalanın da meyûsiyet ile paslandığı müşâhede olunagelıyor. Yoksa Osmanlı istîdat ve zekâveti de Fransa'nın din gayreti gibi yalnız hudut hâricinde para eder bir haslet-i mâkûse midir? [\*]<sup>10</sup>

---

<sup>10</sup> [] Meşhur Gambetta cüziyet vesair papaz cemiyetleri hakkında: Le clerge c'est un article d'exportation.

Demek maârif îtibâriyle istîdad-i iktisabta, medeniyet îtibâriyle kâbiliyet-i ülfet ve imtizacda ahlâk îtibâriyle de sûrat-i tehzib ve i'lâda kusurları yoktur. Kusur yalnız müktesebatın memleketlerinden muhâfaza ve idâmesinde müşâhede olunuyor.

Acaba bu hâl illet-i mevruse-i milliye midir? Yoksa ahval-i memleketin suitesir-i muvakkat midir?

Sû-i tesir-i muvakkat ise tedavisi kâbil demektir. Cemiyet-i medeniyeye lâyük ve lâzım olduğu derecede ahval-i memleket tebdil ve ıslâh olunursa faâliyet-i medeniyeye arız olan o muzır nevbet dahi savuşturulabilir.

Değilse- mazallah- kaybolmaya yani ayvazlık nevbetini savmaya hilkaten mahkûmuz demektir.

Şu mesele-i muharrikede bir cihet-i teselli taharrî etmeye müsâraat etmeliyiz. Çünkü insanın yüreğine darlık veriyor: Devlet dediği gibi kendi memleketinde mekteplerde dernek tedrisini bile meneden Fransa hükûmeti dahi Şark'ta umum-ı hristiyanların baş hamisi makamında sabittir. İtibâriyle istikbâl ümidini kesmek, din îtibâriyle âhirete inanmaktan mahrum kalmak kadar yeisaverdir.

Türk kavminin fezâil-i aslıye-i medeniyelerine hasr-ı dikkat edelim: Mehmetçiklerimizin içlerine girelim: Zavallı Mehmetçikler! Bir hükûmet için onlardan daha makbul şöyle dursun, hasâilde onlara yaklaşabilecek tebaa kâbil-i tasavvur bile değildir.

Muti, sabûr, hükûmet namına irtikâp olunan tecâvüzat-ı mütenevviayı bile dâima hoş görmeye hazır, çalışkan, sakin halbuki meydan-ı harbte arslan kadar cesur ve her yerde hayvan kadar mütehammildirler. Hanelerinde evlât ve ıyallerine bağlı, komşularına hürmetli, misafirlere fedâkâr, hayvanlara merhametli, herkes ile ünsiyetli ve edeplidirler.

Demektir ki heyet-i ictimâiye-i Osmaniye'nin tedenni ederek inkıraz bulmasına din, mülk, milletten hiçbir sebep değil.

Lâkin Osmanlıların fezâil-i fitriyeleri kâim olunca niçin kemâlât-ı müktesebeleri daim olmasın?

Acaba mühlik ve hayat-şiken olan o belâ-ı mübrem, o maraz-ı mevt neden ibarettir?

“Hükûmetsizlik” dir! İdâre-i mülkte en şedit bir istibdat kisvesi altına girmiş muharrip bir “anarşizm” dir!..

Devlet-i Alîyye’de bir “idâre-i mülk” yoktur. Bugün mevcut olmadığı gibi yirmi sene mukaddem yine yok idi.

Şehzadeler umur-ı mülkiye ile iştigalden ve rical-i devlet ile ihtilâttan men’ ve tecrit olunarak “kafes” altına kondukları gündün beri şer’-i şerif ahkamına rağmen “Lâ yus-elu ‘ammâ yef’alu” zeminine müstenit olan “hükûmet-i şahane”den bir “meslek-i hükûmet” beklemek ihtimali bile kalmamıştır.

Heyet-i vesâyetin delâletine nihayet derecede muhtaç olan bu gibi “gayr-i reşid” idârelerde evvelleri sınıf-ı rûhânî ve derebeyler kolu, şu son asırlarda dahi meşveret-i millete müstenit heyet-i vükelâ-ı devlet ve sayet makamına kâim olup cereyan-ı umur-ı memâlike bir mecrâyı mâkul temin ederlerdi.

Ez-cümle memalik-i mahrûse de tabakat-ı âliyye-i hükûmette ahkâm-ı celile-i Kur’aniye ve Şer’iyyeye riâyet bâkî olduğu müddetçe Bâb-ı Fetvâ, Heyet-i Vesâyet makamında olduğu merâtip ve münâsip devlette dahi teselsüle riâyet-i kâmile mevcut olduğundan haysiyet-i zatiye-yi memurîn o rütbede mükemmel idi ki rical-i fikren ve vicdânen makbul görülmeyen bir maslahatın mesuliyetini deruhte ettirmek mümkün olamazdı.

Mesela Yavuzlar sadrâzamların başlarını bir işaret ile kestirirlerdi. Lâkin şu kurban celâdetin makamına kâim olan halefine vicdan ve vazîfe-i âslîyesinin hilâfına hareket ettiremezlerdi. Yani rical-i Osmaniye başka çare bulamayınca padişahın muzır inat ve ısrarını “şühedâ” kanına boğup hal etmek suretiyle olsun “îfâ-yı vazife” etmekten geri kalmazlardı!

Dört yüz çadırlık halktan Devlet-i aliyye-i Osmaniye gibi cihangir bir devlet-i muazzamayı husule getiren kuvve-i harika, şeref-i şerîatiyle tezeyyün eden şu “gayret ve sadakat-i Osmaniye”dir.

Devletin başına belâ-ı mübrem kesilip âsar-ı tahribiyyeleri iki yüz sene devam eden Yeniçeriler bile bir taraftan tahrip ettikleri mülkün diğer taraftan bekâsını temin ederler idi. Çünkü isyan yağmakeraneleri içinde vakitleri geçtiği zamanlar yine “şerîat hâdimleri” unvanını takınmakta zevk duydukları için Bâb-ı Âli ve bâb-ı meşihat, bâb-ı hümâyunu muzır ittiradsızlıklardan şerîat ve menfaat-i devlet namına olarak menetmek için, Ağakapısını hüsn-ü istîmal edebilirlerdi.

Dahi-i devr olan cennet-mekan Sultan Mahmut Han yeniçeri ve derebeylik ocaklarına incir dikmekle memleketin içinde istibdad-ı hükûmete karşı konacak

kuvvâ-ı muhâlefeti mahv etmiş idi. İcab-ı zaman ve Garp nüfuzu sebebiyle idâre-i devlet “meslek-i taklid”e doğru câhilâne sapınca gayret ve hamiyet-i âslîye-i İslâmiye dahi tevahhuş ve tebâüd etmiş, yalnız başına ibraz-ı vücut ile istibdat ile pençeleşecek iktidardan mahrum kalmıştır.

Heyet-i ictimâiyede lüzum-ı lâbüd eden sedd-i muhâlefet ve itidalin şu vecihle tahribi cidden tecdid ve tahkim-i devlet hizmet ve emelinde bulunan Sultan Mahmut Han zamanında hiç olmazsa şer yüzünden his olunmamış idi. Lâkin tahrip ve inşâlarıyla âlemi hayran eylemiş olan o dahi-i muazzamın yed-i mu’eyyedi idâre-i umurdan çekilince Devlet-i Âliyye’de dümenini kaybetmiş, yelkenleri yırtılmış, direkleri kırılmış baş komutanı çıldırmış bir sefîne-i felâketzede halinde ecnebi entrikası sûretinde tecelli eden derya-ı siyaset fırtınasının emvac-ı muharebesine oyuncak kesilivermiştir.

Çünkü Sultan Mecit merhumun sefahate inhimâkı ile Sultan Aziz merhumun kibir ve azamet hırsını menâfi’-i zatiyelerine âlet olmak üzere sû-iistîmal eden maiyyet-i güruhu ve bilhassa dünyadan bihaber kadınlar vazîfeşinas olan bazı rical tarafından devlet ve hilâfet için bir meslek-i makul-i ihdas ve idâmesine ihtimal bırakmamışlardır.

Gülhane Hatt-ı Hümâyunu gibi ümid-i istikbâli tevlit edecek ışıkla bazen kulûb-i hamiyeti tenvir eylemiş ise de yalnız tarih-i Osmani’de değil, tarih-i âlemde bile büyücek nokta-ı inkılâp teşkil etmeye müstenid olan o tedbir-i celil mesela Şevkidil kalfanın hatırı için tecviz buyrulan tebdil-i vükela yüzünden semeredar olmaktan menolunmuştur.

Şevkidil kalfanın gönlünü hoş etmek üzere temin-i istikbâl-i devlet ve hilâfet edecek bir tedbir-i hükûmeti fedâ etmek câiz olmadığını anlamak için devlet ve hilâfetin harita-i âlemde tuttuğu mevki-i hatıranı bilmek ve bahusus tedbir-i Celil mezkurun hakikaten bir “tedbir-i Celil” olduğuna vukuf kesbeylemek lazımdır.

Halbuki şehzâdegân hazeratı hakkında ahkamı cârî olacak devlet politikasının adem-i vücudundan dolayı meydan bulmuş olan saray politikası selatin-i müşarileyhimin vukuf ve mâlûmat-ı lazıma iktisap eylemelerine imkân bırakmamıştı.

Şundan anlaşıldığı üzere hükümdar hükûmet ilminden mahrum bırakıldığı gibi etrafını ihâta eylemiş olan güruh-ı fesede dahil cehilden mütevellit nevâkis ve muayyibi setr ile devlet ve hilâfet için mâkul bir meslek temin edecek bir heyet-i idârenin teşekkül ve tekarrür eylemesine ihtimal bırakmamışlardır.

İdâre-i hâzıra yine o cehil ve fesadın mağlubu, mülk ve devlet dahi onların kurban-ı bî-günahıdır. Fakat cehil ve fesat mağlubu bulunan riyaset-i idâre - o dahi başka bir cihetle şâyeste-i rahim ve şefkat bir kurbandır. Çünkü muktedir değil ki müstekalen mesul edebilelim.

Peki ama bu mesuliyet-i azîmenin hakîkî mesulü kimdir?

Teşkilat ve tanzimat-ı devlette muvâzene mefkuttur. Saffet-i hakimiyet şer’-i şerifte olması lazım iken ahkâm-ı şer’iyyeye riâyet etmek arzusu “halîfe-i resul”de bile kalmamış, riâyet ettirmek iktidarı dahi ümmette yahud ümmetin vekâletini deruhte etmeleri lazım gelen rical ve ulemâda dahi kalmamıştır. Saffet-i hâkimiyeti - yani kuvve-i kanuniyeyi şeriaten gasp etmiş olan kuvve-i icrâîye, muhakimin kuvve-i tatbîkiye ve teftişiyesini de ayaklarının altına almıştır.

Şu sûretle gaflet ve cehâleti sermâye edinmiş, akim menfaat-i şahsiyeyi amal-i alîye sırasında koymuş, mahviyet-i umûmîye üstünde teferrüdü dahi hatt-ı hareket ittihaz eylemiş bulunan riyâset-i idâre yalnız tahrib-i mülk ve millet yüzünden varlığını ispat edebilir. Bu da pek tabiidir. Bugün olduğu gibi fazla bir suiniyete mağlup olmasa bile bu halde bulunan hükûmet ihyâ-i mülkü mûcib-i efalde bulunmayı akıl edemez. Çünkü hayır ve selâmeti kendisinden taleb-i istidâ edenler mevcut olmadığı gibi tavsiye etmeye cüret eden bile bulunamıyor. Çünkü pek nadir olarak zuhur ettiği vakit, bir nevi ulûhiyyet devirlerini tabiat-ı sâniye ittihaz etmiş bulunan riyâset o misillü “nasih”ları cidden asi ve müfsit zannederek, emirlerine katiyen muti’ olan bu gibi tecâvüze îfâ olunacak bir “vazîfe-i hükûmet” nazarıyla bakmak raddesine kadar gafletini vardiıyor!

Bununla beraber asıl kabahat ile onun mesuliyet-i müstakilesi yalnız onları keyfen ihtiyar eden zat-ı hükümdarı da değildir.

Mesela hükümler her biri üçer beşer “kıdemli müstademîn-i devlet”den mürekkeb olan mahkemelerden sadır olmaktadır. O mahkemelerin ellerinden esâsen saffet-i hâkimiyeti hâiz olan şer’-i şerife tatbiken tanzim olunmuş kavanin-i devlet mevcuddur ki ahkamına telif-i a’mal için hatta tahlif bile olunmuşlardır.

Ahkam-ı kavanîn-i devlete muhâlif bir hükmün sadır olması makam-ı hükümdarîce matlûp olduğu mesela adliye müsteşarı vasıtasıyla hafıyyen mahkeme riyasetine tebliğ olununca mahkeme riyasetiyle a’zası “havfen ve ihtirazen” matlube-i muvaffakatten iyisini bulamıyorlar!

Asıl fesat menbâna işte şimdi parmağımızı bastırdık, vücud-ı devlet ve hilafeti çürütmekte bulunan muhlik mikrobu şimdi zahire çıkardık!...

Hafiyen gelen arzu-yı âlî o da bir nev’i irâde demektir. Lâkin hiçbir vakitte devâir-i âide de teşekkül eden komisyonlar ile mecâlis-i şûrâ-ı devlet ve mecâlis-i hasseden ve gazete sütunlarından geçerek düsturlarda cami olunan irâdeler derecesine varamaz. Saffet-i insaniyet, hatta saffet-i memuriyet, saffet-i “ubudiyet-i sahiha” hakim efendilere:

“Hususi irâdeyi alem bilmez, düsturların ahkamı bairâde halîfe cârî buldukça onları cârih bir hareketi irtikap etmek elimden gelmez, Allah’tan korkarım, vicdanımın tazirinden çekinirim, haysiyet şahaneye tecâvüz eylemekten ihtiraz ederim”.

Dedirtmek lâzım iken hakim efendiler dahi umumun üzerine çökmüş olan gaflet ve cehâlet dumanı içinde hissiyat-ı vazifeşinasaneleriyle beraber haysiyet-i zatiyelerini de kaybediyorlar. Âlet-i zulm ve îtisaf olmaya musaraatla ferdası günü mükâfat-ı marifeti der ceyb veya der sadr etmek için Yıldız’a doğru havalanmaktan utanmıyorlar!

İşte hayat-ı Osmaniyede icrâsı tecviz olunan şu tahrib-i sakim dâirenin nik ü bedinden dünya ve ahiretçe mesul bulunan ve sadâkat rütbesini ihraz eden kibar ricalden addolunduktan fazla bazı gavâil-i devletten bahsettiği sırada gözyaşlarını zaptedememek gibi âsar-ı gayreti bile mâlûm olan bir vezir “alışan”ın nezareti tahtında meydan bulmaktadır. Ne kendisine danışılmaksızın taraf-ı müsteşarîden hakimlere emir verilmesinden dolayı hukukuna tecâvüz vukûundan bahisle müsteşar beyi mesul etmek, ne de müsteşarın talep ve tavsiyesi üzerine kanun ahkâmını ayak altına almalarından naşi hakim efendileri te’dib eylemek sûretiyle îfâ-yı “vazîfe” etmeyi akıl edemiyor. Sözüm yabana gibi makamına devam ediyor yahud buna vâkıf olan sadrâzam vesair vükelâ-ı devlet onlar da kezâ ses çıkarmıyorlar. Yalnız riyâset-i umurdaki anarşisti itham etmekle iktifa ediyorlar. Bununda cehl-i mürekkeb eseri olduğunu fark edemiyorlar.

Zaman pek dar, bekâ-ı devlet tehlikededir. Padişah da, vükelâ ve rical de, ulemâ ve umera da onu kurtarmaya arzu varsa vakit kaybetmeye gelmez. Henüz meydan var iken çaresine bakmak lazımdır. Çünkü heyet-i hükûmetin maksat ve arzusu hakîkaten tahrib-i memâlik olsa bile tahribin bu sûreti ez-cümle edebe ve insaniyete mugâyir olur.

İdâre-i devlet-i aliyye de “tahrip” ciheti müstesnâ tutulunca yirmi seneden beri mâlûm bir maksat veya muntazam bir meslek-i hükûmet âsarı müşahede olunmuştur. Gülhane Hattı ve Kanun-ı Esasi “Osmanlılık” zemini üzerine müstenit müsâvatı mürevvicdirler. Bu halde anâsır-ı Osmaniyeye beyninde husul-ı imtizaç ikdam-ı

vezâiften addolunması lazım gelir iken on beş seneden beri bunun zıddını göregelmişiz. Mesela Ermeni vatandaşlarımızın devletten bulamadıkları maârif ve sanayiye tahsil etmek üzere îanat-ı ahâli ile hariç ve dahilde mektepler ve sanathaneler tesis ile evlad-ı cemaati terakkiyat-ı medeniye mezâyâsıyla tezyin etmeye başlamışlardı. Maksatları Osmanlı ailesinden ayrılmak olmayıp aile içinde feyz-yab-ı terakkiyat olmaktan ibaret idi.

Buna karşı olan hükûmetin ilk vazîfesi vergi ve tekâlifi kabz ile bilcümle ihtiyacatını def' etmek vazîfesini deruhte etmiş bulunduğu Ermeni cemâatini tahsilhânelerden mahrum bıraktığından dolayı îtizâr ile umum-ı evlad-ı vatana mahsus usûl-i tedris ve tahsilin ihdası cihetine gitmek idi. Hükûmet ise kendisine imtisal için ibret olması lazım gelen âsar-ı gayret ve hamiyetlerini hedef-i iğraz ittihaz ederek her nevi tazyikleri tecviz etmiş ve fitraten en sâdık ve en muti' olmak hasebiyle en ziyâde unsur-ı asli-i devlet ile imtizaç edegelmiş olan koca cemâati devletin başına gâile-i vahimeyi dâî olacak isyanlara sevk eylemiştir.

Anâsır-ı saire hakkında dahi aynı meslek ihtiyar olunmuştur. Âsar-ı hayat ve terakkî her nerede müşâhede olunursa olunsun hemen söndürmekte bir zevk, bir lezzet bulan “gayr-i Turan” eksik olmamıştır.

Vergi ve tekâlif-i mu'tâde içinde maârif ve menâfi hisseleri yokmuş gibi o namlarla halktan fazla vergi almaya başlamış olan hükûmet, senesi geçmeden tahsilâtı sû-istîmal etmekten sıkılmamıştır.

Maârif Nazırı bundan vazîfedar olduğunu hissedemediği gibi, mektep talebesi arasına casuslukusûlünü ithal ile ahlâk-ı masumiyete suikast icrâsı için veya “Encümen-i Teftiş ve Muayene” vasıtasıyla lisan ve edebiyat-ı milliyenin imhâsı için cellatlık vazîfesini deruhte ettiği vakitte dahi sıkılmayı olsun akıl edemiyor.

Terakkiyat-ı memleketin birinci manilerinden biri de turuk u meâbir fıkdanı olduğu mesellüm olup inşâsı için fazla vergi bile alınıp dururken, Nâfia Nezareti'nin tevsi'-i dâire-i irtikâb ve sû-istîmal etmekten gayri bir iş gördüğü yoktur. Mesela Tekfur Dağı'ndan Muradlı'ya kadar on seneden beri inşa olunmakta bulunan yirmi kilometrelik şosenin tarih-i sahihi neşr olunacak olursa heyet-i hükûmetin hatta hukuk-ı medeniyeden iskatına mûcip hâcetler bile bulunabilirdi. Mezkur yola sarf olunan mebalîğ ile taş yerine gümüş döşenerek matlup hâsıl edilmesi belki mümkün olurdu.

Kuvva-yı tabiyye-i memlekete binâen ecnebi sermayeleri akıttırılıp tarik-i lazımenin çoktan elde edilmesi mümkün iken, hüsn-ü niyet ile mürâcaat eden erbab-ı vukuf üzerine Fehim gibi haydudlar taslit edilerek bab-ı mürâcaat bile set olunmuştur.

Bu sebepten olarak Tevfik Paşa gibi iffetlilerin yahud Mahmut Paşa gibi iffetsizlerin riyâset-i umur-ı nezarete bulunmalarından inşaat-ı nâfia îtibâriyle çokluk esaslı farklar görülmemekte bulunmuştur.

Dâhiliye nazırı müsteşarına esir, müsteşar Lütfi Ağa'ya mutîdir. Sarayın kapıcısına bende olmuş bir kaymakamın mutasarrufı, valiyi, nazırı tanımayarak alabildiğine halkı soyuyorda nazır yahud başkası sesini çıkarmıyor! Serkeş kaymakam mahsul-i irtikâbını müsteşar ve kapıcı ile pay ettiği müddetçe makamından irtikâbından, mesuliyet korkusundan emindir!

Müsteşara dış bilemekte olan Rıfat Paşa nazır iken müsteşarını vazîfeye dâvet etmeye cesaret edemediği gibi, sadâret yani “vekâlet-i mutlaka-i hükümdari” makamını ihraz ettikten sonra bile biraz olsun fark ettiğini göstermemiş, seksenlik başına liyâkat ve îtibar sorgucu yerine, mahviyetkârane ayvazlık simidini geçirerek miskinane hizmet-i tahribiyeye devam etmiştir.

Şeyhülislam meşihat-ı sıfat ve vezâifinden birini olsun îfâya muktedir olamadıktan başka kömürcü hocanın müsteşarlığı zamanında gümrük hamallarından ednâsının bile kabul edemeyeceği tecâvüzat-ı galizeye külliyevm dûçar olarak âlem-i musahhara olduğu vakit istifâ etmek “vazîfe”sini bile hatırına getirmemiştir.

Askerimizin - o canım “Osmanlı askeri”nin dûçar olmuş bulunduğu envai mezâlîm bî-insafane ile muâmelât-ı fesadcûyanelere yürekler dayanamıyor! Vazîfeşinas ümerâ menkûb, vazîfeden bî-haber casuslar makbuldür. Mektep peykelerinde oturan ve emir ve istikbâli teşkil eden masumlara casusluğu tâlim eden idâre-i müfside bilhassa askeri hedef-i ifsad ittihaz eylemiştir...

Millete gelince... O zavallı büsbütün biçâredir!

Hükûmetin zulmü zihinine o kadar yerleşmiş yahud daha doğrusu o kadar çok müddetten beri zulm ve îtisaftan başka bir şey görmemistir ki kendisine “hükûmet demek mücerret zulüm etmeye min tarafillah memur edilmiş bir belâ-ı mübrem demektir” dense îtikat için hiç tereddüt etmez. Çünkü o mütâlâa dili vasıtasıyla harice aks etmemiş olsa bile hûn-ı cefâ ile çoktan beri kalbinde yazılmış duruyor.

Bîçâre Allah'a hâlisâne mûtekaddir. Allah'tan gelene sessiz sedasız razıdır. Yalnız zihninde henüz takarrür etmemiş bir şey varsa o da aşr-ı şeri ile gaza ve cihat için fedâ ettiği ciğerparelerinin bir daha insafılı, az çok müstakim ve Müslüman ellerine teslim edemeyip başına musallat olan belânın hırs-ı irtikabına ve insafsızlığına tevdi' etmeye mecbur bulunmasının hikmetine adem-i vukufundan ibarettir.

Velhâsıl riyâset-i idârede kasd-ı fasid, erkân-ı devlet ve şerîatte o kaste âlet olmak üzere câhilâne ve rezilane mahviyet-i zatiye, bîçâre milette dahi katî vukufsuzluk vardır. Bunun için devlet ve hilâfet fenadan fenaya gidiyor ve gittikçe kurtarmak ümitleri azalıyor.

Hükûmetin idaresizliği semeresi bulunan husumet-i anâsır ile âmiyâne insafsızlığı netice-i tabiiyesi bulunan umûmî parasızlık -ikisi ayrı ayrı hayat damarlarını kurutarak- birer maraz-ı mevt şekli-i müdhişinde erbab-ı basirete arz-ı vücud edip duruyor.

İlk evvel onları görmesi lazım gelen hükûmet hala gafil Ermeni patrikinden bir mürâilik senedi almak hatırı için fazla birtakım mesâil-i tevliid etmekle meşgul oluyor.

Ubûdiyetkârane en geniş muvâfakat olmak üzere âmal-i mahsusamızı teskin ve “ikiden biri” bayrağımızı arz ve teklif ile îcab-ı hale dâvet edebilmek için elden geleni diriğ eyledik.

Şu vukufane olan “nasih”lık hizmet-i aleniyyesi vaktiyle mahrumane olarak îfâ olunan ihzarat-ı hayır-hâhânededen fazla bir semere veremedi. Vakit daha ziyâde beklemek için müsâit değildir. Hatt-ı hareketi tebdil etmek lâzım geliyor.

Bizim kan dökmek taraftarı olduğumuzu ispat edecek akval değil, müteaddit efal-i mazbut olarak duruyor. İcabında içtimâ için ortaya koyabiliriz. Lâkin madem ki felâket-i hâzıra müsebbipleri “mâzî”nin unutulacağı vaadiyle insafa ve vazîfeye dâvet olundukları halde sağır olduklarını gösteriyorlar. Biz dahi Hakk-ı Teâlâ Hazretlerinin lütf ve ma’deletine mütevekkilen hatt-ı hareketi tebdil ile îfâ-ı vazîfeye daha büyük bir îtinâ ile sarılma[y]a mecbur oluyoruz.

Bu nüshamızın Dersaâdet’e vasıl olacağı gün malumumuzdur. Vusulu îtibâriyle on gün zarfında “ikiden biri”ni tercih ve intihaba âit bir sada çıkmayacak olursa hatt-ı hareketçe vâkı olacak tebeddülün âsarını ez-cümle sütunlarımızda göreceklerdir.

Bu halde son defa olarak kabul-i meşveret ile terk-i hükûmetten birinin intihabını selâmet-i devlet ve hilâfet ve selâmet-i sâniye nâmına olarak hâlisâne rica ve istirham ediyoruz (*Mizan*, numara 169, Perşembe 12 Şevval 1313, Mısır el’Kahire).

## 21. Ölmüşe Rahmet, Bâkîlere Selamet

İran Şahı Nasreddin Şah Hazretleri bir câni kurşununa kurban olmuş! Cinayete nefret, câniye lanet ederiz. Nefret ve lanette halis olduğumuzu da padişahımız makamında bulunan Sultan Abdülhamit Hazretleri’ne arz eyleriz.

Bizde bîvukufane mezâlim ve taadiyât ile mahviyet ve meskenet-i umumiye ihzar edilmiş, bu mahviyete binâ edilen “La yus’ elu amma yef’ alu” meslek-i amiyanesi şurût ve kuyûd, tabiat ve metbûiyeti unutturmuştur. Yıldız hükûmeti gülünç ve miskin olduğu kadar muzır ve muharrib olan bir nevi layuhtilik nikabına bürünerek hakiki ubudiyetin, vatan perverane sadakatin, diyânetkârane gayretin hudut ve mahiyetlerini de unutmuştur. Her şey hakkında her tarafa doğru tufeyleme hükm-i karakuşilerini yağdırmakta el’an berdevamdır.

Binâenaleyh ihtimal-i ağılebirdir ki Yıldızlılar şu cinayeti irtikab eden câniler ile cemiyet-i selâmetcûyanemiz efradını seyyan tutmak derecesinde fazla bir vukufsuzluk daha göstermiş olsun!

Katiyyen beyan ve ilan ederiz ki biz esasen binâ-yı İlahi’yi yıkmanın en büyük düşmanı olduğumuz gibi yıkılması maslahaten îcab eden binanın da mümkün olduğu kadar devâir-i hükûmetten uzak bulunmasını tercih edenlerdeniz.

Hasılı Nasreddin Şah Hazretleri kurban olduğu cinayet ve felâkete cidden esef edenlerin biri de bizim müceddidîn-i cemiyet-i milliyesi olacaktır.

Merhum şah, âlicenâb ve yiğit bir tacdar idi. Hürmet ve meftuniyetimizi celb için yalnız bu iki sıfatın kâfi olduğunu beyana hâcet yoktur. Zira bu bâbdaki acı tecrübemiz lüzumundan fazla olarak cümlemizi irşad edip duruyor!

Efkâr-ı münevvereye mâlik olup devletin terakkisini ister, medeni âleme seyahat ederek mülkünün noksanlarını tayine çalışır, meftunu olduğu av bahanesiyle eyaletlerini dolaşarak zîr-destanlarına karışır ve bu sûretle gumûm ve sururlarına iştirak ederdi.

Şark halkı Garblılardan ziyade hükümdarperestdir. Perestişlerinde en evvel müşâhede ve tefrik ettikleri sıfat dahi ittırad-ı etvardır. Televvünü hükümdar için yakışksız görürler. Düz, fakat âdilâne istibdadı astarlı hamiyete, esbablı teb’a-perverliğe tercih ederler.

Merhumun bazen sebatte ittıradlılıkları müşâhede olunmuştu. Reji ve demiryollar işlerinde haysiyet-i hükûmete dokunur mülahazasızlıklar görülmüştür. Ya îcab-ı hali vaktinde lâyıkiyle düşünmemek yahud badülicra ibraz-ı sebat ve metânet etmemek- işte şu ikiden birini isnad için ihtimal verilmişti.

Meslek-i teceddüdde dahi mutarriden hareket etmedi. Terakki-perveran ile mazi-i beyyinenlerden her ikisini muvazene üzere tutmak isterdi. Sultan Mahmud Hazretleri gibi îcab-ı devri kucaklayamadı. Eski halde durmak da istemedi. Tereddüd bazı tabakatin bürûdetini, bazılarının da cüretlerini arttırmaktan hali kalmadı.

Esbab-ı cinayet tahakkuk etmesiyle sabit olmuş olacaktır ki kendisi bu gibi noksan kalmış nîm bir tedbire kurban olup gitmiştir.

Sadık tebâsı ellinci senesi münâsebetiyle şenlikler icrâsı için can-ı gönülden hazırlanmakta idiler. Bazı rical dahi Moskova ve Avrupa seyahatine binâ-ı âmal etmekten hali değiller idi. Hiç olmazsa hâricen böyle bir fâcianın zuhur edebilmesi hatırlara bile gelmiyor idi.

Bu sûretle ikmal-i hayat ettiğine şüphesiz âlem ciddi esefler etmiştir. Biz de bu cümlelerin içindeyiz. Lâkin bütün efkârı söylemiş olmak üzere âlemde “Men ‘amile sâlihan felinefsihi ila ahirihi.” diyecek olanların İran’da dahi eksik olduğunu da ilave ediyoruz.

Baladaki ayet-i celile bizi birtakım istidratlara ve kemâl-i esef ile kapamaya mecbur olduğumuz kapıya bir daha tak etmeye sevk ediyor. Ümit ve münâsebet kalmamış iken teskin-i vicdan için olsun bir daha hitab-ı tazarru’muzu Yıldız’a atfe bizi mecbur ediyor. Zirâ vâka müthiştir. İster istemez en vukufsuz ve vazîfesiz olanları dahi türlü efkâr ve mülâhazaya sevk edecektir. Şu gamnâk mülâhazaların tahrikiyle cevelâna başlayacak olan cevahir-i fitrattan birine belki katre-i nasîhat-ı hâlisânemiz tesadüf eder de bugün çaresiz gibi görünen umumî felakete bir çare tedârikine medar olmuş olur.

Hulus ve sadâkat, mülk ve devlete muhabbet, makama hürmet, millete merhamet iktizâsıdır. Ümit bu ya, belki bu defa lütf-ı hak ile daha taâli çıkıveririz, binâenaleyh makam-ı padişahîlerinden sadıkâne ve hâlisâne müsterihimdir ki ahval-i hâzıra bî- tarafane muhakeme buyurularak netice-i kararı herkesin anlayabileceği bir lisan üzere beyan ve îzah ile efkâr-ı umumiye-i Osmaniye ve İslâmiye’yi teskine himmet ve inâyet buyurular.

Mâlûm olan bunca mesâil-i dahiliye ve hariciyede meslek-i müstebkâl-i hükûmet kat’iyen belli değildir. Bu durgunluğumuzu can çekiştirmekte olanların uyuşukluklarına mahsus bir hale teşbih edip düşmanlarımız “taksim-i miras” meselesiyle iştigal ediyorlar. Bu miras meselesi yeni bir şey değil denemez. Zirâ Yunan, Bulgar, Girid mesâili gibi şimdiki mesele bir serhad meselesi değildir. Ermeni meselesi vücud-ı devlette ciğer meselesi makamındadır.

Ermeni meselesi muvakkaten veya müebbeden vahametini gâib eylemiş olsa bile daha ondan vahim bir mesele baş göstermiş duruyor ki onun tesviyesi bazı hallerde Ermeni meselesinden daha güçtür. Yani umumî yoksuzluktan, bugünün açlığından,

yarının ümitsizliğinden bahsediyoruz. Dede Sultan vukûatları hatırlansın. Yokluktan doğmuş Türk kıyamının ne belâ olduğu unutulsun demek istiyoruz.

Evet, bir tedbir-i acil ve seri ittihaz olunmazsa devlet ve hilâfet mahvolup gidecektir. Herkes buna kâildir.

Dört aydan ziyâdedir bunu feryad ile arz ve ref' ediyoruz. Feryadımız işitilmedi denemez. Çünkü işitilmiş olduğuna şehâdet edecek âsar, hatta şan ve ulviyet-i hükûmete yakışırından bile fazladır. Lâkin bu istima' kimseyi ikna etmemiştir. Bilhassa bizlere pek âdi bir iktidarsız şekilde görünmüştür:

Pek çok telaşlar edildi. Usûl ve kavanin ayaklar altına alındı; idam ve kalebendlik hükümleri "verdirildi". "Asâyîş-i memleketin ihlaline tasaddi" denildi. Fakat kasd ve tasaddi nedir? Ne yoldadır? Ne istiyorlar ve kimin için istiyorlar? - Bu babda şakk-ı şefe edilmedi.

Vakıa gazetelere müstehcen bendler yazdırıldı. Hakkımızda türlü tecavüzler ettirildi. Rahmet-i gufrana ermiş babalarımız, analarımızın haklarına bile bîedebane taarruzlar olundu. Lâkin müddeiyatımızın sıhhat ve münâsebeti bekâret-i âslîyeleri ile kaim olarak umum aktar-ı hayret ve esef önünde bırakıldı.

"Fılan Dağıstanlı'dır, yani bir ecnebidir, filan rahim-i ecnebiden doğmuştur" denildi ve daha çok münâsebetsizlikler ihtiyar olunarak âdab-ı resmiye hayret-i âlim önünde teşhir olundu!

Bununla beraber esas maruzatımızı kâle almaya bile cüret olunamadı! Zaten idârenin yolsuzlukları her biri bir gâile şeklinde ortalığı istîrap etmemiş olsa bile heyet-i idarenin şu acz ve itirazı haklı olduğumuzu isbat için kâfi idi. Hâricen ve dahilen herkes bunu bu yolda telakki etmiştir ve bu telakkisinde haklıdır.

Bu halde "İmdad! Halas!" feryadıyla damen-i himmete sarılan kırk milyon Osmanlı ile iki yüz elli milyon ehl-i imana karşı: "Hayır inadımı îcra edeceğim, bile devlet ve hilâfeti batıracağım, çaresiz kalırsam Moskof'a teslim etmeye razı olurum da kemal-i şaşaa ile ilân ettiğim Kanun-ı Esasi ahkâmına riâyet etmeyeceğim" demek olan şu inad-ı muharribde devam etmekten dini ve siyasi muta'assıblara muharrikane meydan okumak ve onları şiddet ve husûmete davet eylemek çıkmaz mı?

Tahrik olunmuş taassuptan cinayetkarane asarıyla netâyicinden zavallı Nasreddin Şah merhum ne kazandı, İran Devleti'nin istifâdesi ne olacak?

O gibi asar-ı taassubtan fitne ve fesaddan başka bir tevellüd edemez. Öyle bir fitne ve fesad ise mülk ve milleti mahvedebilir.

Millete garaz var farz etsen, devletin ve hilâfetin ne cürümleri olabilir! Ecdadlarının şanlı vedâlarını hıyânet etmek vazîfesi hesaptan kaçırılırsa, emanetullaha ihânet ne cesaretle göze kestirilir?

Bizde iken harap olan memâlik ve büldan ayrılmaz— yine o yerli halk tarafından— i’mar edilerek bilinmez bir hale geliveriyor. Bunda illetin dahili idaremizde olduğunu gösteriyor.

Hasılı bu çıkmaz bir yolda, ısrar halinde felâket ve izmihlâlden doğacak nefret ve lanetten başka ele avuca bir şey geçemez. “Maksadım izmihlâl-i umumîdir” demek için dil dönemez. Değilse maksad ve ümitleri ne olabilir!

Eğer öyle bir ümid-i necat ve halas-ı mutasavver ise lütfen îlân ve îzah edilsin. Makbul ve makul, bilhassa müfid ve meşru’ ise tevbe ve istiğfara müsâraatle dâmen-i afv ve îmana sarılalım, hatta pek ısrar ederlerse hatır için cellada teslim-i nefis ile kazamızı isteyelim.

Yoksa âlem gidişimizin vahim olduğuna müttefik, doğruca inkıraza yürüdüğümüze kâil, bu yolda cihet-i necatı keşfeylemekten aciz olduğu bir sırada yaşamaya tâlip olan mülkte maraz-ı sükûtu istihsal edilemez. Meslek-i hükûmetin intac ettirdiği hal-i hazır tahammül olunur merâtibi aşmıştır. Ahali fakr u zaruretten, zulm ve itisافتan bitap olmuştur. Açlıktan yoksuzluktan yahud mezâlim idâreden mütevellit yes’ten mahv ve perişan olan ailelerin hesabı gâib olmuştur.

Buna karşı verecekleri ümid ve teselli nedir? O da yoksa, ne yüz ne hak ile itâat ve riâyet talebine cüret ediyorlar?

Binâenaleyh istirhamat-ı vâki’anın arz ve tekrarı için şu cinayet-ı fâcia ve şeniyeve mateessüf vesile ittihaz ediyoruz.

Hemen Cenab-ı Hak zât-ı şahanelerine hayırlı bir ilham ihsan buyursun amin (*Mîzan*, numara 375, Perşembe 24 Zilkade 1313 Mısır Elkahire).

## 22. Bizde Eksik Olan Nedir?

“Vezâifin suret-i îfâsı”

Bir gece Paris’te, müntahab bir cemiyet içinde, bahis o günlerde neşrolunmuş olan “*Yıldız Sarayı ve Bâb-ı Âlî*” risâlesine intika etmiş idi. Bir devlet-i muazzamanın umur-ı harîciye ile sâiresi uhdesine bi’d-def’ât ihâle olunmuş olan bir zât-ı kardîde dedi ki:

- Geçen gün Figaro’daki cevaplarınızı okudum. İcab-ı zamana göre idâre-i umur edecek adamların Türkiye’de mevcut olduğunu iddia ediyordunuz. Risâlede dediğiniz

gibi bir meseleyi fennen muhakeme ettiğimiz için gücenmeyiniz. Ben de az çok “uzaktan olsun” Türkiye umuriyle zihnimi yordüğüm için ifadenizi tarafkirane buldum, ve iddianızı isbat edecek bir burhan hatırıma gelmedi, dün risâlenizi okudum. Mukaddimesinde yine iddianızı tekrar ediyorsunuz. Öyle adamların vücuduna sizin mutekad olduğunuza inanırım, fakat yine bizim için senet olamaz. Yalnız zât-ı şâhâneye verdiğiniz lâyhada yine o iddiada bulunduğuz anlaşılıyor, zât-ı şâhâne - ki umur ve ahvale tamamen vakıf olması lazım geldiği için - iddianızın asıl ve esası olmadığı halde tekzib edebilirdi. Ses çıkarmadığına nazaran hakikaten öyle ricalin mevcut olduğuna ihtimal vermek icab ediyor. Lâkin öyle rical-i sahîhan mevcut ise niçin şimdiye kadar isbat-ı vücud etmediler? Çünkü rical-i devlete lâyük sıfatı hâiz zevatın beş on seneden beri sizde devam eden ahvalde hiç olmazsa şikâyet, protesto, istifâ gibi en ehven suretle olsun hal-i hazırın makbul olmadığını izhar ile vicdanlarını tathîr ve âlem nazarında tebriye-i zimmet etmeleri icab ederdi. Benim bildiğim şimdiye kadar böyle bir vâka görülmemiştir. Yoksa bu adamlar cümleten mahbus mudurlar?

- Kısım-ı küllisi büyük büyük makamdadırlar.

Bu cevabım üzerine muhâtabım istihzâ ve tâcibini setredemedi.

- Afedersiniz bundan ben bir mana çıkaramadım.
- Hakkınız vardır. Zât-ı âliniz mana çıkaramamakta mazursunuz. Bununla beraber iddialarımda ben de haksız değilim. O adamlar bizde mevcuttur.

Şu yolda başlamak olan bahis hayli imtidat etti. Bizdeki “âdab-ı resmiye” ile Garp âdabı, vazîfenin bizdeki suret-i îfâsıyla Garp’ın suret-i îfâsı beyindeki farkı îzah ederek meskenet-i meşhudânın terbiye-i memleket iktizâsından olduğunu mümkün mertebede târif ile biraz fikrine kanaat getirmeye muvaffak oldum.

Dosdoğrusu matlûp olunca biz yalan söylememiş olmak ile beraber muhatabımızın hakkını da inkâr etmek kâbil olamaz.

Evet, memlekette eshab-ı iktidar varsa ibraz-ı vücud etmeli idiler. Hani ya neredeler?

Meydan-ı harbdeki iktidar ve ehliyet maksad olsaydı Yahilere ve Plevne’ye giderdik.

Hamiyet-i vazîfe-şinasane, gayret-i selâmet-cuyane meydanında rical-i devletin ibraz etmeleri lazım gelen iktidardan bahsettiğimiz için oralara gidemeyiz. Mithat Paşa’nın gayreti nev’inden ve meslek ve vicdan-ı hüsnden ileri gelme fedakârane gayret ve iktidarı demek istiyoruz.

- Bizde bu gayret ve bu himmet eshabı var mı?

- Çok!
- Hani ya?
- Hemen her yerde!
- Niçin isbat-ı vücud etmediler. Niçin hala sükût ediyorlar?

İşte meselenin muhtac-ı hal olan noktası budur.

Filhakika bizde fezâil ve hasâil-i rical servet ve kuvvet-i memleket gibi toz toprak altında mestur ve mektum kalıyor. Servet-i tabiiyemizi ihrac ile temin-i istifâde için erbab-ı fen ile sermâye mevcut olmadığı gibi hasâil-i manevîyeyi izhar edecek bir meydan talebi için dahi bulunduğumuz ve umurumuzu içinde yuvarlanarak geçirdiğimiz örtünün âdab ve ahlâkı mani oluyor.

Hodserane ibraz-ı hamiyet ve fedâkârı çocuğumuzdan beri kulaklarımızı doldurmaktan hali kalmadığımız usûl ve hissiyâta münâfi geliyor. “Büyük” lere meydan bırakmak âdab ktizâsı sayılıyor. Kendi reyimizi onların yanında işittirmek, hatta yanlarında tabii oturuşla oturmak ayıp biliniyor. “Haddim değil efendimiz” diyerek reyden kaçınmak, yanlarında oturmak şerefine nâil buyurulunca oturulup kalkılır iken, türlü maymunluklardan sonra, sandalye kenarına çarpık bir tarz-ı garibde ilişmek, istifham işaretini andırır bir vaziyet almak hüsn-ü terbiyenin kemâlâtı iktizâsından görülüyor.

Şu suretle temellenen iktidar ve ehliyet-i zâtiye binasının balası yine “haddim değil” ilmiyle “ikmal” edilmiş bulunuyor! Hele ehliyetsiz olanların türlü nevakısından başka bayraklarında da “neme lazım” itizar-ı insâniyet-şeknesi imla olunmuş görülüyor.

Muharrib-i haya ve terakkî olan şu meskenetin gerçekten öyle mühlik bir meskenet olduğunu cümleten bildiğimiz halde Allah için, peygamber için, padişahın, milletin, mülkün selâmetleri için ses çıkarmak yolunda ön ayak olmak güya “terbiye” mize elvermiyor!

Mahvolmak istemiyorsak artık şu sahte terbiyeleri silkip atmalıyız. Devlet ve millete ciddi ve manalı hidematta bulunmalıyız. Bugün bizi idam ile tehdit edenler ile emsallerinin, mesaimiz ile yarın baht ve huzurun bir ucunu olsun tadınca, hüsn-ü rahmet ve nedâmete müstağrak olacaklarını iyice bilmeliyiz.

Taleb ve edebin müsâadesi halinde eli ayağı düzgün bir heyet-i idâreyi teşkil etmeye müstaid ve muktedir olan rical-i devletin isimlerinden zincir yapmaya kalkıştığımız takdirde belki *Mîzan*’ımızın sekiz sahifesini doldurmuş olurduk. Lâkin öyle zahmetin ihtiyârı fâidesiz olacağından başka, hatta bugün hâkim olan âdab-ı hark

ve meskenete göre muhataralı olur, çünkü muktedir ve borçlu oldukları halde îfâ-yı vazîfe etmeyenlerin esâmîsi *Mîzan* cetvellerinde görülünce o vazîfelerini îfâ etmekten kaçınmak gibi Yıldız hakkında ihtiyâr olunan cemile yüzünden keyfiyet-i tasvir ve telakkî olunacağı yerde, bilakis cümlesi tabii düşmüş ve herhalde mühlik addolunarak şüphesiz haklarında ağraz ve tecâvüzât davet olunmuş olur.

Şu kadar ki her nasılsa gerek huzurda, gerek matbuat-ı sâirede rical-i Osmaniye'nin ileri gelenleri olmak üzere tarafımızdan isimleri zikrolunmuş, hatta öyle olmasa bile bizim zikrimizden evvel mimlenerek her biri birer köşeye tıklılmış olan bir kaç kurban ağrazı bu defa dahi sermâye edinelim, vezâif-i tabiyyeleriyle îfâlarında ihtiyâri hikmeten affolunmayacak olan tekâsüllerini muhakeme edelim. Esâmileri zincire girmeleri i'cab edenler dahi kendilerinin kim olduklarını bilirler haklarında "Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla" hikmetinin unutulmasını ihtar ile iktifâ ederiz.

Cidden söze başlamazdan evvel âdab-ı umumiyeye vergi vermek lüzumunu hissediyoruz. Yani başka ricalden bahsetmezden mukaddem bugün "vekâlet-i mutlaka" mesnedinde kâim zât-ı âli hakkında birkaç söz söylemeyi borç biliyoruz.

Rif'at Paşa Hazretleri bulunduğu memuriyetlerde iz bırakmaktan aciz olan takımdan olmadığını isbat etmiş bir hâdimdir. Bıraktığı eser ve hatıralar kiminin takdir ve tahsinini câlib olmuş, kiminin de olamamıştır.

Müşkül bir zamanda makama geçmiştir. Lâkin makamın recülü olup olmadığını isbat edebilmek üzere bildiği gibi hareket edecek meydan bulamamıştır. Ez-cümle bundan dolayı "vazîfesini" îfâ etmediğine kâil bulunduğu şüphe yoktur. Fakat şurası cây-i sual ve meraktır ki acaba Rif'at Paşa Hazretleri bulunduğu makamın vezâifini tamamen ihâta etmeye muktedir midir?

Şu ihâtadan maksadımız hükûmet ve siyaset nokta-ı nazarından ihâta edebilmek cihetidir.

Meydandaki burhanlar ihâta edemediğini îlânen enzâr-ı tetkike çarpıyor.

Mesela sadâreti kabul etmek, alay ile gelip rical huzurunda hatt-ı hümayunu okutmak, tebrikatı kabul etmek... Bunlar hep "bugünden itibaren devletin nik ü bedinden ben mes'ulüm, hem-efkâr ve hem-meslek olmayanlar gözlerini açsınlar" demektir.

Nik ü bedden mesul olan sadrazam ez-cümle Zühdi Paşa'nın Maarif Nezareti'nde, Hasan Paşa'nın Bahriye Nezâreti'nde ipkalarını yahud Mahmud Paşa'nın Nâfia, Memduh Paşa'nın da Dâhiliye Nezâretlerine tâyinlerini kabul ve

tensib ettiğini ve onların noksan-ı iktidarlarından veya fazla-ı seyyiatlerinden tertip edecek mesuliyeti dahi kabul ettiğini îlân etmiş oldu.

Acaba Rif'at Paşa fikren, vicdanen bunları kabul eder mi? Bir nevi galeyan-ı nefret ile “hâşâ” demeye müsâraat edeceğini biliriz.

O halde ipkalarında mana ve münasebet yahud tevil ve hikmet neden ibârettir? İşte Garp'a nisbeten bizde mefkud olan âdab-ı siyasiye bunlardır!

Mesela bir Bismarck'ın, bir Solsberry'nin, bir Sagasta'nın kabinesinde oldukça mükemmel dâhiliye ve nâfia nâzırı olabilecek hasâil-i câmi bulunan Rif'at Paşa, mezkur âdabın câhili bulunmak itibariyle öyle bir sersemcesine sadâret yükünü omuzuna almış bulundu ki en aşağı takımdan bir sefâret kâtibinin nazarında bile adi yük taşıyan hâmalardan farkı kalmadı.

Yani Rif'at Paşa dahi pek çok paşalarımız gibi adamlıklarını izhara medar olacak âdaba mâlik olmuş olsa, epeyce bir adam olduğunu isbat etmeye fitraten ve tecrübeten muktedir iken, âdab-ı mezkûreden haberdar olmamak hasebiyle, rical defterinde sıfır mertebesinde kalmış oluyor.

Filhakika sadâret mesnedini kabul etmek bilcümle umur-ı devletin nik ü bedinde mes'uliyeti deruhte eylemek demek olunca, şu dahi demek olmuş olur ki heyet-i müşterekenin mesuliyet-i umumiyesini deruhte edebilmek derecesinde iza-yı nafizenin matlubu vecihle harekât ve sekenatından emin bulunur. Emin olamayacak azâ mevcut ise onların tebdillerine bir hakk-ı tabii kazanmış olacağı da bedîhîdir.

Bunun için Avrupa'da “heyet-i vükelâyı teşkil etmek vazîfesi falan tarafından kabul olundu” telgrafından ancak günler geçtikten sonra kabinenin teşkili haberi gelir. Yoksa bizde olduğu gibi bazen bermûtad sabahleyin makamına gelmekte olan “sabık” odada “lahik” ile burun buruna gelmek gibi rezâletler görülemez.

Rif'at Paşa sadâret hattını okutmazdan akdem kabinesini teşkil için intihab edeceği ricali görüp şurût-ı kabullerini makbul görmeli, badehu listesini ve Hatt-ı hümayun suretini tanzim edip takdim etmeli idi. Refikasından mesela Dâhiliye Nezâreti teklif olunan zât dahi mukabeleten “Mektubcu, müsteşar, mühürdar gibi tabii olarak tebdili lazım gelen en karin vesait-i icrâiyeden başka tekmil vali ve mutasarrıfları da değiştirmek salahiyetini bırakırsanız nezâreti kabul edebilirim. Zira valilerin içinde benim emniyet edemeyeceğim kimseler vardır” diyebileceği gibi sair-i i muzzarın kâffesi dahi nezâretlerinin rüesâ-yı memurîni hakkında ayn mütâlaada bulunabilmeli idiler.

“Meslek” iktizâsı budur. Yapılan ve yapılacak olan işler evvel’ül-emirce tamamen malum ve kâide-i mahsusasına muvafık olmalıdır. Yoksa “Şu kutlu efendimiz hazretleri “aciz ve liyâkatsizliğimi” bilmekle beraber “lütfen ve atıfeten” mesned-i sadâretle “tatyib” buyurmayı murad etmişler” gibi köhne nezâketler âlem-i medeniyet ve hükûmette kelblerin önüne atmaktan bile teeddüp olunacak derecede kokmuş yavelerden başka bir şey olamaz.

Rif’at Paşa bunun böyle olacağını acaba bilir mi?

Biraz bilse gerektir; yani kuvâ-yı hayatiyesinin zavallı hengâmında (böyle şeylerle) az çok kulağı dolmuş olmalıdır, fakat hayatın bu anlarında kulağa giren şeyler mektep peykelerinde ahlâk ve tabiat teessüs ve teşekkül ettiği ve herkesin “ben” liğinde “ak” ile “kara”nın tebyin ve tasnif olunduğu sıralarda “mal” edilen müktebat kadar kuvvetli yerleşip meslek-i mahsus tevlid edemezler.

Bizim Rif’at Paşaların illet-i müstevlîyeleri işte terbiyenin şu noksan cihetlerine musallat olmuş duruyor!

Rif’at Paşa vâkarsız ve namussuz bir adam değildir. Eğer şu miskin illet-i siyasiyesine müstağrak olmasaydı Hüsnuiler, Zühdüler, Mahmudlar, Memduhlar ile bir heyette refakati bir şeyn sayar, vekalet-i mutlaka unvanını hâiz iken umur-ı devlete bir mecra vermek hususunda bir kilerci kadar olsun muktedir olmamasından haya edip sıkılır, mülkün, devletin, padişahın saâdeti ve selâmetlerinden başka matlub ve emelleri olmayan binlerce erbab-ı gayretin masumen mahkûmiyet ve perîşânîye hedef olmalarından korkup çekinirdi. Yoksa “Şevket-meab efendimizin emir ve fermanları öyle sadır oluyor. Ben ne yapabilirim” dememek hatırı için icap edince hatta yerin dibine geçmeye bile razı olurdu...

Yani Rif’at Paşa hükûmeti teşkil ve idâre etmeye muktedir dediğimiz ser-efrazlardan değildir. Ser-efrazlardan birinin elinde ve yanında müfid bir alt ve muin olabilir takımdandır, çünkü gayretli, enaniyetli, iyiliğe meyilli bir tecrübe dâdedir...

Şu miskin illete müptelâ olmuş bulunmasına esef ettiğimiz zevat-ı muhtermeden olup Yıldız Saray-ı Hümayunu’na mensup olanlardan da bir numune ortaya koymak lüzumunu hissediyoruz.

İşte size koca Gazi Osman Paşa: Plevne arslanı. Osmanlılığın medar-ı fahr ve tesellisi değil mi? Rical-i devleti tavsif eden mizanın küfesine koyup tartacak olursanız, ağırlığı hemen sıfır raddesine iner!

- Yazık değil mi diye haykırıyorsunuz!

Belki hakkınız vardır. Lâkin ne yapalım. İnsafsız, hatırsız ve belki de terbiyesiz “hesap” o neticeyi veriyor!

Bunca senelerden beri Mabeyn-i Hümayun müşiridir. Mabeyn müşirliği vezâifi acaba îlâma ihtiyaç mes ettirecek kadar meçhul hikmetlerden midir? Zannederiz ki değildir.

Saray kapıcılarından ve süpürüntücülerinden bede’a ile mabeyn erkânı ve şehzadegane varıncaya kadar bilcümle saray sekenesinin ve sadrâzam ile misafireten gelecek ecnebi hükümdarlarına varıncaya kadar herkesin Saray-ı Hümayun’da halife ve padişah sarayına layık âdap gözetmesini temin etmeye ve saray tertibatını tanzim eylemeye memur-ı mahsus demektir. Bu âdabı girip çıkmak, oturup kalkmak, sözde, tavırda, kıyafette matlub olan usûle imtisal etmek cihetlerinde herkese gözetirmekle mükelleftir.

Bu mükellefiyeti kendisi pekâlâ bilir. Bunu bildiği gibi Saray-ı Hümayun’da hiç kimsenin hiçbir şeyde usûl ve âdab-ı matlubeyi gözetmediklerini de bilir.

Ez-cümle kapıcılar köprü başı dilencilerinden daha beterdir. Züvvarın bilcümle hissiyat-ı hüsünlerini külliyevm cerh edip dururlar bu hali kendisine ihtar edenler çok bulundu. Yeis-i mektumdan başka bir manaya hamli müşkül olan bir tavr-ı garib göstermesinden mâadâ bir neticesi görülmemiştir. Ve kapıcılar kemal-i serbesti ve bî-ârî ile “yol kesiciliklerine” devam etmekten geri kalmamışlardır.

Bir gün sabahtan akşama kadar bir adam saray kapısının önünde oturup giren ve çıkanların sınıf ve mertebelerine, kalıb ve kıyafetlerine tavır ve hareketlerine dikkat edecek olsa, fikir ve kalbini ızdırapkârane üzüntüden muhafaza edemez. Çünkü pek âşikâr olarak görür ki mesela tabaka-i süfelâ-i hademesi de dâhil olmak şartıyla Tokatlı’nın lokantasına, Yani’nin birahânesine, Şişli kahvehânesine, Sirkeci istasyonuna, hatta Borsa Hanı’na girip çıkanların mecmu’una nisbeten birkaç su ile yıkanmışları mertebesindedir. Gazi Osman Paşa hazretleri bunu da bilir. O halde vazîfesi nerede kalmış oluyor?

Cesareti, daha “türkçesi” terbiyesizliği ele alıp kendisinden istizah-ı madde etseniz kendisi dahi sizin emniyet olunur takımdan olduğunuza kâil olsa mesela der ki:

- Vallahi vakit ve zamanında hepsini söyledim. El’an da söylemekten hali kaldığım yoktur. İstemiyor ki, ben ne yapayım?...
- Peki Paşa Hazretleri. Siz söylediniz. Hatta farz edelim ki ağır söylediniz. Lâkin ağırlığınız “şöyle ve şöyle yapılması vârid-i hatır-ı sadıkanem oluyorsa da yine

ferman efendimizindir”den ibâret değil mi? İddia-i vahiyeniz mûcibince ferman sahibi efendimiz ses çıkarmayınca sizin “varid-i hatır-ı sadakane”niz haysiyetiniz ile manen uçtu gitti, zira Saray-ı Hümayun’a gayr-i layık olan ahval ve harekât sizin cevâz ve mesuliyetiniz damgası altında devam etmekten geri kalmadı.

Halkın gözü padişaha en “mukarreb” olarak sizi görüyor, çünkü cuma günlerinde karşısında el pençe duran yalnız sizsiniz. Şu kurbiyet, revâbit, sıhriyetle de takviye olunmuştur. Bunun için yalnız Saray-ı Hümayun’un pa[ta]vatsızlıklarından değil, bilcümle umûr-ı devlette görülen envai rezaletlerden dolayı halk sizi mesul ve itham ediyor. Size “Bostan korkuluğu” diyorlar. Bu lakabı sizin nasıl bulduğunuzu bilemeyiz, lâkin bizim nasıl bulduğumuzu arza müsaade buyurursanız “biçilmiş kaftandır” demek cüretinde bulunurduk.

Bununla beraber biliriz ki siz hamiyetli, gayretli, şeci’ bir mümtaz-ı kudretsiniz. Fazla olarak müstakilen vazîfedar olduğunuz umur hakkında dahi siz emsaliniz itibariyle “fedâkârane” addolunduğu vech üzere birçok ihtarat ve vesâyâde bulundunuz.

Padişaktan dahi “Paşa! Siz bunun ledünnîyatını bilmezsiniz. Ben size birtakım evrak ile tafsilâtı anlatırım” cevabını aldınız.

Evrak ve tafsilatın size verilmek fikr ü niyetinin esasen olup olmadığını bilmeyiz. Lâkin verilmediğini biliriz. Ziyade olarak pek güzel bildiğimiz acı bir hakikat daha varsa o da sizin:

- “Efendimiz, bu makam-ı azim bir mesuliyet-i dünyeviye ve uhreviyeyi dâî bir makam-ı celildir, etrafınızda vukuf ve liyâkatleri mükemmel hademenin vücudu elzemdir, birkaç keredir vâkıa olan maruzât-ı hâlisânem makbule geçmedi, demekki umurun hafâyâsına vukufum yoktur. Hal şu ki akılları eren adamları maiyetinizde vücudu vacîbdır, muktedir olanlara makamı terk etmek vazîfesine tebaiyeten bugünden itibaren istifâ ediyorum” diyerek çekilip evinize gitmediğinizdir.

En basit ve en tabii vazîfeniz bu iken onun îfâsı cihetine yanaşmadınız. Niçin yapmadınız? Yapa idiniz, hanenizde yiyecek ekmek bulacağınız gibi, şöhrat ve haysiyetiniz itibariyle bir “Plevne Gazası” na nâil olmuş olurdunuz. Belki ilk gün kızacak olan padişahın nezinde dahi itibar ve kıymetiniz pek ziyade artmış olurdu.

Bunu cerh ve inkâr edebilir misiniz? Edemeyince, bize de bostan korkuluğu lakabınıza meyûsâne bir “âfiyet olsun” demek kalmış olur!

Görüyorsunuz ki koskoca Osman Paşa bile ortalığı istîab etmiş nuhûsetten dolayı rical-i devlet dâiresinde pek küçülüyor !

Şimdi nevbet her nasılsa isimlerini bir kere ağızımızdan kaçırmak hata veya sevabında bulunmuş olduğumuz “Zümre-i Müsellese” ye geldi. Bunların ne derecede “kusur” suz olduklarını tetkik ederek mâhiyetlerini bu bendimizin unvanı itibariyle matlub olan neticeye tevfik edelim: Said, Kemal, Muhtar Paşalar.

Şu üç ismin telaffuzu her Osmanlının kalbinde epeyce hissiyatı tahrik eder. Bu hissiyatın içinde ahsen olanlar gâlibdir fakat teessüf olunur ki aksi olanlar da az değildir.

Said Paşa ahval-i hazırada riyâset-i umura gelmek için haris olmadığını isbat etmiştir, fazilettir. Son defa riyâsette iken fikr ü meslek-i mahsusu efkâr ve metalib-i şâhâneye tevafuk etmediğinden bilistifâ çekilmiştir. Bu da faziletin daha büyüğüdür. Bunlar rical-i devletce matlub olan hasâil-i âliyedendir. Lâkin Garp ricaline nisbeten ricalimizin eksiklerini taharrî ediyoruz. Bu vadide Said Paşa'nın eksiklikleri var mıdır? “Çok!”

Said Paşa'nın ibtidâ-i emirde muhrib-i mülk ve devlet olan gâile-i hâzıra-ı istibdadı esasen tevlid etmiş bulunan illetin eli bayraklı mikrobu olduğu malumdur. Lâkin buna karşı Said Paşa ancak ikinci sadâretinden sonra rical-i devlet sırasına kabul olunmuş olduğundan ileriye sürdüğümüz ayıbı karn-ı evvele âit ve binaenaleyh isbat-ı müddei için gayr-i salihdir diyebilirler. Söz uzatmamak için ısrar etmeyelim. Hatta en son defa sadârete gelmezden evvelki mâzîsini kesip atalım.

Sadârete davet olduğu hengâmede ahval pek vahim idi. Tedâbir-i müessire ittihazi lüzumu müselleme idi. Huzurda bu babda ısrar etti. Unvanına layık rical-i devletten olduğunu isbat etti Hasan ve sair paşalarla idâre-i mülk edemeyeceğini anlattı. Muvafakatini de istihsal etti. Kendisiyle intihab ettiği harîciye nazırının ve “yalnız” olarak ibka olunmuş olduğu âşikâr olan şeyhülislamın isimlerini hâvî hatt-ı Hümayun ile kapıya geldi. Birtakım “gedikli” rezillerden artık idâre-i devletin kurtulduğuna hükmeden herkesin şifa-bahş bir nefes aldırarak hayır dualarını aldı.

Yalnız bu hali ısrarı için kâfi iken gece çıkan ilaveler ile o “gediklilerin” ibka olduğunu belki herkesle beraber kendisi de kemal-i hayret ile öğrendiği anda istifâ etmesi ve istifâsında ısrar ile konağında oturması en çürük cinsinden olsun bir tevil kabul eyleyemez. Bununla bilcümle rical-i devlet sıfat ve vezâifî ayaklar altına alınmış oldu.

Haberi olmaksızın Ahmet Ratıb Paşa'nın Hicaz vilâyetine intihab ve i'zâmı meselesinde de aynı meskeneti kabul etti. Rical sıfatlarından hemen uryan kaldı. Kısa olan müddet-i memuriyetinde başka yararlıklar göstermedi diyemeyiz. Fakat ehliyetsizliği artık kâide hükmünü ihraz ettiğinden bu yararlıklar “şaz” dâiresine indiler. Hatta belki pek çok olan bu şazlar bile sermâye olarak elinde kaldı, çünkü makam-ı sadârette kaim olduğu son hengamede, Ermenilerin nümayiş icrâ edecekleri eyyamda “hayatları temin edilmek üzere” çoluk çocuklarının Saray-ı Hümayuna aldırılması istid'âsı gibi büyük ve sakil bir “yırtık”tan hepsi çamura düşüp battı. Sefârethane maddesiyle de üstüne tuğ dikildi !

Filhakika korkaklığı ve riyâsette bulunanlara karşı fart-ı zaaf ve iltifatı esefen malum olan padişahımız istidasını kabul ile Said Paşa ailesini sarayına almaya muvâfakat etmiş olsaydı, ne garib ve ibret-âmiz manzara teşekkül etmiş olacaktı !

Sadrazam “Vekil-i matluk” bulunmak ve bilcümle Osmanlılarla ecnebi misafirlerinin temin-i emniyet ve istirahatlarına memur-ı mahsus olmak haysiyetiyle - Ortalıktan emniyeti sâlib ahval-i zuhuru melhuz olsa bile - vazîfesiz bir tavır takınıp başkalarına numune-i metanet olması lazım gelirdi. Said Paşa, Ermeni nümayişlerinden dolayı evlat ve ıyâlinin tehlike önünde olduklarını ima eder bir hal mevcut değil iken, eser-i vehm ve cebanet gösterip umumi kargaşalığa kapı açar idi.

Yani paşa vaktiyle Rusya imparatorunun orduları önünde, Dersaâdet'e doğru ilerlemekte olduğunu olsun hesaba koymaksızın Bursa'ya firara karar vermiş olan efendisinin teşci' ve teminine muhtaç kaldığını göstermemiştir!

Zannederiz ki fatihaların çoğaldığını artık kendisi de hissetmeye başlamıştır.

Zaten tavır ve maîşetteki nevakısı kendisini enzardan hayli düşürmüş idi. Mesela üstü başının, hanesinin ve bahçesinin hal-i perişanları, kasaları doldurmak hissiyle imtizaç eden meyl-i kalenderanesi cay-ı muaheze oluyordu. Şu kadar ki bunlar ahval-i hususiye olduğu için bizce o kadar ehemmiyete sezâvar olamaz. Lâkin işlerinde nihayet derecede câlib-i dikkat ve ehemmiyet olanları da vardır.

Mesela bunca sene oturduğu zaman kaç kere dışarıya çıkmıştır?

Çıkmak, gezmek, görmek, görüşmek, Sarıyer'deki köşküne nakletmek, Kanlıca'daki eser-i ihsanı ihya ve imar eylemek, hasıl-ı kelim maîşet mecrasına uymak i'cab-ı hayatındadır. Bundan kaçınmaktan körlenmek, tevahhuş etmek çıkar. Padişahımızın güya hoşuna gitmeyecek vehimiyle bu zilleti ihtiyâr edeceğine hatta padişah kıyameti koparsa bile hukuk-ı sarîha-ı medeniyesine binaen onları hüsn-ü

istîmal ederek birtakım zaafa ve bivayegânedeki numune-i imtisal ve hin-i iktizâda siper olmalı idi. “Rical” şan ve vazîfesi bunu muktezidir.

İşte şundan müsteban oluyor ki hükûmet-i idâreyi vukuf cihetiyle kutb kesilmiş olan Said Paşa bile âdab-i siyasiye cihetiyle iki ayağında da topaldır.

Kamil Paşa mâlûmat itibariyle rical-i devletten addolunacak ahvali camidir. Âdab-ı matlube cihetiyle mâzîsi pek fakir ise de son defa sadâretten suret-i infisali ve Halep vilâyetinin şekl-i reddi kendisini büyük bir seriyye-i maneviyeye nâil eylemiştir. Lâkin Aydın valiliğini kabul ile gitmesi o sermâye-i müktesebesinde bir hayli hasar hâsıl etmekten hali kalmamıştır.

Evet, herhangisi olursa olsun malum bir irade içinde vekillik, valilik, sefirlik gibi bir memuriyetin kabulü, kabul edenin heyet-i müdiran-ı idârenin cemi’ teferruatına varıncaya kadar cümlesini makbul görmekte olmasına sened sayılır. Kamil Paşa Aydın valiliğini “kabul” ile umur-ı idâreye devam ettikçe Rif’at Paşa kabinesini, mesleğinin muvafık hal ve zaman bulunmasını, Memduh Paşa’nın Dâhiliye Nezâreti’ne “layık” yani kendisine amir olmak sıfat ve hasletine malik olduğunu da kabul eylemiş sayılır. Bunu reddedip ne kadar protesto etse hükm-i vakıâmıza nakîsa gelemez. Zira hikmet-i idâre iktizâsı budur.

Halbuki kabinenin hal-i hazır itibariyle muharrib-i devlet bir cellat makamında olduğunu, Memduh Paşa’yı kendi üzerine amir tâyin eylemenin rezâlet addolunmak iktizâ edeceğini, bu halde Aydın vilâyetini umur-ı hazırasının mesuliyetini kabul etmek cihetinde kavaid-i idârece cinâyet ve îhanet demek olacağını bilmeli idi.

Kamil Paşa bunu bilmez diyemeyiz. Ne çareki bu da Rif’at Paşa gibi bu mâlûmatı sonralarda öğrenmiş olduğu için gençlikte iktisab olunan mâlûmat gibi “meslek”-i mahsusuna ithal edip kökleşerek tamamıyla benimsememiştir.

Halep ve Aydın için ısrarları halinde en basit “vazîfe”si - ez-cümle sadâret mesnedinden istifa etmiş bulunmak hasebiyle - her nevi memuriyetin lakırdısını bile reddetmek, fakat Dersaâdet’te ikametini istemiyorlarsa memur sıfatıyla gideceğini, lâkin gitmezden mukaddem menfi cezasını müstelzim kanun bendlerinden hangisinin ahkamına tecâvüz ettiğini öğrenmek istediğini beyan ile beyanında sebat ve ısrar eylemek idi.

İşte o vakit kendisine “ecille-i rical”dendir demekte hatta zevk ve lezzet bulurduk. Bugün ne demek lazım geleceğini ise iyice bilemiyoruz.

Hasılı Kamil Paşa âdabı gözeten bir hükümdarın taht-ı hükmünde ricalin ser-frazlarından olabilir. Lâkin siyasi âdabından bî-haber bir müstebidi âdab dâiresinde

ircâ etmeye muktedir bir mümtaz olamaz. Mamafih yarın riyâset-i umura gelmesi melhuz olanlardan biridir.

Muhtar Paşa bugün şüphesiz en mümtaz rical-i devlet-i âliyyeden sayılıyor. Bu şöhreti bihakkın kazanmıştır. Yegâne olarak meydanda orduları kullanarak ricat, tecâvüz, müdâfaa, hücum gibi bilcümle harekât-ı askeriyede Rusya ordusunu yıldırılmış bir serdardır. Mühim mühim memuriyetlerde mahir diplomat olduğunu ve bilhassa refikasıyla husûmetlerinin alesseviye hürmet ve riâyetlerini kazanmak marifetine malik bulunduğunu ispat eylemiştir. Fazla olarak âlim ve fâzıldır. Afif ve müstakim olduğu halde servet-i zâtiyesinin hüsn-ü idâresi sayesinde temin-i refah ederek bilhassa Osmanlı ricalinde pek nadir bir haslet olmak üzere idâre-i umur-ı maliyede dahi athar iktidar eylemiştir. Fakat kibar muhâtabımızın: “Hani ya o adamlar, mevcut ise ne için isbat-ı vücut etmiyorlar, yoksa cümlesi mahbus mu?” dediği vakit rical-i devlette bulunması elzem saydığı âdabın cümlesi itibariyle bu gazi-i Muhtar’ın eksikliği vardır.

Taarruz-ı garezkaraneden masuniyeti, geçinecek serveti, heyet-i idâreye hayra doğru tâdil ve tebdil-i meslek ettirmeye kudretli bununla - şan ve şöhretini arttırmaktan başka merdane ibraz-ı şecaatle bekâ ve selâmetine alaka-ı iştirak kazandığı - devleti büyük muhasaradan kurtarmak sevabına nâil olmak ihtimali var iken sairilere imtisalen Muhtar Paşa dahi sükût etmek meskenetini ihtiyâr etmek hatasından kurtulamamıştır. Hiç olmazsa bu fedâkârlığı lazım gelenlerin makbullerine olsun geçse! O bile yoktur ki buna karşı “haza min fadli rabbi” demeyi vazîfemizden addederiz.

Geçen gün Remle kırlarında gezer iken o arabada , biz yaya olarak rast gelmiş idik. İmtidad eden münasebat-ı mahsusa, tevali eden mübadele-i efkâr ve âmal ortada mevcut olunca uzun bir müfârakatten sonra gayr-i melhuz böyle bir tesâdüfte - bâ husus iki taraf için kıymeti müşterek aziz vatanın şimdiki gibi muhataralı bir zamanında- hareket ve galeyana geçen bir çok hissiyat mevcut olabilir.

Kendisi pek büyük bir zât olduğundan beynimizde vaktiyle öyle bir şeyler vardı diyerek âdab-ı umumiye-i memlekete tecâvüz etmeyelim de bizim ubudiyet-i hâlisânemizi kemal-i teveccüh ve iltifatıyla kabul buyurulardı diyelim ki hiç olmazsa manaca erbabı nazarında farkı görünmesin!

“Ah oğlum, hareketin esasen şayan-ı takdir ve tahsin olduğuna şüphe yok, fakat...” diyerek taltif ve teşvik etmesi memul ve tabii iken, zehir-nâk bir akrebe rast gelmiş gibi yüzünü abûslandırıp öbür tarafa çevirdi. Mukabeleten biz de: “Ah Paşa Hazretleri, ben dahi yerinizde olsaydım belki aynı harekette bulunurdum, ama...”

diyerek eline sarılıp öpmem tabii olmalı iken, yırtıcı bir canavara rast gelmiş gibi damarlarımda soğuk cereyan geçti. Galeyan hissiyatı geçtikten sonra hal ve mevki-i muhakeme ile bir netice çıkarmak istedik. Âkıbet şu neticeyi çıkardık ki biz dahi onun yerinde bulunmuş olsak pek çok umur ve hususta aynı hareketi ihtiyâr ederdik. Yalnız bir cihette ihtilafta bulunmuş olacağımıza şüphe ve tereddüdümüz kalmadı. O da Ermeni vâk'ası ve bilhassa altı vilâyete mahsus ve mahdud olarak ıslahat icrâsı esasının hükûmetce kabulü günü mufassal bir lâyhada hükûmetin şu mühlik hatası ile sair yolsuzluklarını ta'dad ve çıkar kapıyı irâe ettikten sonra "te'diben" (evet, te'diben!) istifâ edip etmemek hususundadır.

İşte Muhtar Paşa'nın "tam" olmasına başlıca mâni olan noksanı budur. Mamafih bilcümle muhib-i vatan-ı Osmanlılar ömrüne hâlisâne duacıdırlar, zira -pek az kimselerle beraber- ferdânın bir hayli âmalini camidir.

Ümit ederiz ki baştaki muhatab-ı mu'tebere bizde ricalin yokluğuna hükmettiren nevakısımızın ne olduğu anlaşılacaktır. Görülür ki "noksani-î terbiye" dir. Hatta âdab-ı mümkününe göre tavsif edince "fazla-yı terbiye" ve "fart-ı hissiyat-ı ubudiyetkarane"dir. Muktedir bir reisin ibretâmiz bir iki ders müessiriyle izalesi mümkün olan birtakım ârızalar demektir. İşte bunun için biz devletin kurtarılmasını kolay biliyoruz. Her nasıl ise reis-i hükûmete kadar girmiş olan -iflah olmaz- iftira-yı cebanetkarane ve cehalet-küsteranesine karşı müsteniden ale'l-Allah vatanın müdâfaa-ı hukuk ve hayatına mütecâsir olduğumuz gündür.

Muhtar, Said, Kamil, Osman Paşaların noksanlıklarından Şakir, Fuad, Receb, Kerim, ... Paşalar da masun değillerdir. İlet bir nevi' olduğu için devâsından meyus olmamalıyız...

### **Lahika**

Ah yine ağızımızdan isimler kaçırduğımızı mı söyleyeceksiniz? Ne yapalım? İçimiz dolup taşıyor. Bazen zâbta iktidarımız kalmıyor. Menas ile Münif hikayesi malumunuz mudur !

"Münif: Manas Efendi! Eğer dilin dursa idi, çoktan mesrûr olub giderdik çektiğin hep dilinin belasıdır.

Manas: Ya. Öyle mi efendimiz. Yani, ben çok söylüyordum, lâkin söylediğimin belasını yalnız olarak ben çekmiş oluyorum. Ya sizlerin sükûtunuzun belasını bütün millet-i Osmaniye çekip duruyor. Ona ne diyelim ?"

Evet. Belki biz çok söylüyoruz. Başınızı ağrıtmıyorsak bile yüzünüzü ekşitiyoruz, ihtimal ki biraz yüreğinizi de titretiyoruz. Lâkin ey idâre-i hazırayı teşkil eden:

İzzeddin, Celaleddin, Cemaleddin, Rükneddin Paşalar!

Akif, Arif, Atıf, Asım, Ragıb, Gâlib Beyler!

Sahib, Salih, Sârim, Sadık, Safi Efendiler!

Halimi, Habibi, Nazifi, Vecihi Çelebiler!

Şevket, Rif'at, Rafet, İzzet Ağalar!

Sabri, Suni, Şevki, Lütüfî Dayılar!

Babayan, Ağayan, Devletyan yahud Nikolaki, Esperaki, K1staki Çorbacılar!

Sizin dahi ihanet ve cebanetinizle demeyelim) sükût ve meskenetinizle devlet ve milletin mahv ve inkırazına bilerek iştirak etmeniz fezahâti de câ-yi inkâr mıdır ya? (*Mîzan*, numara 181 fi 7 Muharrem Sene 324, Mısır).

### 23. Rûya

Geçen nüshamızda münderic bend-i mahsus uzunca düşmüş idi. Takip edilen maksadın başlıcasını tamamıyla izhar ve tasvire meydan bulamamış idik.

Hakikaten en şanlı ve şerefli ve güçlü ve kuvvetli bir heyet-i ictimaiye-i medeniye makam ve haysiyetinde bulunmaklığımız, dinimizin hikmeti, melekemizin kâbiliyeti, milletimizin fitrat ve istîdadı iktizâsından iken, tersine düştüğümüzün esbabını iyice tetkik ve erbab-ı mes'uliyeti tahkik eylemek lazımdır. Zira ancak bu suretle maraz teşhis edilip tedavisine cidden teşebbüs olunacaktır.

Şu tasvir ile “açık alınımız”ı avucumuza alıp derince düşündüğümüz sırada kendimizden geçmişiz.

Bildiğimiz, işittiğimiz bir sadâ güyâ dalgınlıktan bizi uyandırdı. Gözlerimizi açtık: Karşımızda me'yusiyete karışmış tefekkür içinde “Sultan Hamid”i durur gördük...

Heman fırlayıp “vazîfe-i ubudiyeti” îfâ etmeye davrandık.

... Son dört ay zarfında cereyan eden vukuat geçilmez bir hail gibi önümüzü set etti. Kalbimizde bir nevi ye's ve hicab ızdırabı hissolundu. Fakat asar-ı nedâmet hissolunamadı. Bununla beraber mihlanmış gibi olduğumuz yerde kaldık.

Sultan Hamid - Korkma. Zararım dokunmaz.

Şu hitabı üzerine kendimizi bulduk.

Ben: Korkmak mı, efendimiz? Korkmak vicdanları lekeli olanların kârıdır. Kulunuz onlardan değilim.

H: Bilirim. Sen vicdanına mağlûbsun. Lâkin vicdanın hayıra mağlûb değil. Hayır zannettiğin şer ve fesada mağlûbdur. Senin kabahatin varsa saflığın ve aptallığındır. Ben de onun için sana senin zannettiğin kadar darılmıyorum.

Ben: O halde efendimiz, o insafsız takipler, o haksız hükümler, tecviz buyurduğunuz o bî-edebane tecâvüzler nedir?

H: İşte hikmetini anlamaya muhtaç olduğun ahvalin bir kısmı da o takipler ve o hükümlerdir ya!

Kabahatin pek büyük olduğu halde sana o kadar darılmıyorum. Dediğime inan. Çünkü sen tarih meşguliyetinden dolayı akvam-ı mâzîyeyi, mütalaat-ı mütenevvian cihetiyle ahval-i medeniye-i Garbiye'yi belki çok kimselerden iyi bilirsin. Fakat sen bizim Osmanlıları, kayd ve istîdadlarını bilmezsin. Sen onları Garp'ta olduğu gibi hukuk ve hürriyet-i istihsal için veyahud istihsalden sonra muhafazaları için ittihaz ve ittifak ile hîn-i hacette kan dökmeye - yani bir vahid-i müşterekin siyasî şeklinde ibraz ve isbat-ı vücut eylemeye - müsteid zannederek fedâkârlığı ihtiyâr ile ön ayak olmak istiyorsun. Bunun için ihtimal ki hadd-i zâtında hareketini kalben ben dahi tahsin ediyorum. Fakat sen aldaniyorsun. Bizim halkta o istîdad ve kâbiliyet yoktur. Bizim Osmanlılar dayak ve zulüm altında hayvan. gibi kullanılırsa oldukça işe yarar. Başka türlü hiçbir işe yâramaz.

Ben - Pek büyük hatada bulunursunuz, efendimiz. Biraz nefes alacak meydan verin de görünüz neler olmaz. Eser-i celilenize ibtidâ kendiniz hayran olup iftihar edersiniz. Çünkü elbette devlet ve hilafetin nik ü bedi herkesten ziyade size daha yakın olmak lazım gelir.

H: Doğru, lâkin dediğin hayaldir. İstihsale ihtimal yoktur. Ben Osmanlıları iyi bilirim: "Türk'e beylik vermişler de ibtidâ babasının kellesini kesmiş" darb-ı meselini sen bilmez misin? Bak lisan-ı halk bile ne diyor.

Ben: Haşa: Lisan-ı halk değildir. Lisan kimin lisanıdır bilir misiniz? Münâfıkâne etrafınızı alıp sizi ve milleti batırmakta olan müdâhillerin lisanıdır. Asıl o lisan ile sizler tesmim olunarak tarik-ı Hak'tan ayrılır, emniyet ve muhabbet-i halktan mahrum oluyorsunuz. İşte o güruh-ı mekruhun fesadı değil midir ki...

H: Nafile yorulma. Ne diyeceğini bilirim. Ne kadar parlak söyleyen yine kandıramazsın. Ben senin sözünden ziyade kendi bildiğime ve kendi tecrübelerime inanırım.

Ben: Ne gibi tecrübeler?

H: Hangi birini ta'dâd edeyim! Ez-cümle demin senin dediğin "İnsafsız takipler ve haksız hükümler" tecrübesi bile kâfidir. Bak sana açık söyleyeyim: sen zannediyorsun ki İstanbul'u terk ettiğin günden beri seni yakalattırıp te'dib etmekle hırsımı teskin yahud zevkimi tahrik etmek istiyorum. Pek aldanıyorsun. Senin Rusya'dan hüsn-ü niyet ile hicret ettiğini bildiğim gibi bütün hizmet-i devlet devrinde dahi affâne ve fedâkârane gayretten hali kalmadığını da bilirim. Asarındaki hüsn-ü niyet ile oldukça hissolan hizmetlerini de inkar etmem. Başkasına affetmediğim birçok tecâvüzât-ı lisaniye ve kalemiyeni işte o hüsn-ü niyetine bağışladım. Neşrolunan asarını da bırakıyorum. Dershanede talebeye karşı kullandığım şiddet-i lisandan bîhaber idim mi zannediyorsun? Ders verdiğin günün akşamı ifadenden ihya olmuş görünen talebelerden belki en emniyetli zannettiğin cümleden birkaçı mufassal jurnalı bana yetiştirirlerdi. Efkârını muzır bildiğim halde içinde muzır olduğunu bilerek değil, bilakis din ve devlete hatta bizzât bana karşı îfâ-yı vazîfe ediyorum itikadında bulunduğundan emin olduğum için ses çıkarmaz idim. [Başka bir maddeyi tasvir eder iken rast gelip benim için hüccet olan şu talebenin hulûs ve hulul müsâraatını de bir yere kaydet.] Diyorum ki senin başkası için tecviz ettiğim ahvalini bildiğim halde gücenmiyor ve sesimi çıkarmıyor idim. Rumeli demiryolları işinde veyahud hususi bir mektup maddesinde adeta zâtıma karşı tecâvüzlerde bulundun.

Hatırında olsa gerektir. Onları affettim. Çünkü tecâvüzlerde bile hâlistin. Cehline bağışladım.

Keza lâyihani takdim eden celbde sana Hacı Bey "Beni sevdiğini ve doğru söylediğini bilirim. Bugünlerde müşahede olunan münasebetsizlikler hakkındaki fikrini bana anlatsın diyor" demişti. Değil mi? Halbuki seni çağırılmazdan evvel geçen vukûatı sen bilmezsin. Her sözümü mahtûm veya mûmzî birer senetle ispat etmek şartıyla diyorum ki en ziyade sana muhib ve sadık görünüp nimetin ile perverde olmuş olan bir kişizade bile dâhil olmak şartıyla birçok kimseler yafta ve sair fesad işlerinde senin parmağın olduğunu ve hatta bir cuma günü Beyazıt Camii'nde hutbeye çıkararak halkı isyana davet edeceğini bana haber verdiler. Ben senin neye müsteid olduğunu bildiğim için merak ettim. Tecrübe ve mukâyese-i ahlâkiye olmak üzere seni iltifatla celbedip fikrini istedim. Lâyihan şimdiye kadar kimsenin cüret edemediği şiddet-i lisani muhtevî olduğu halde hulûs-i niyetine kâil olduğum için emsalsiz tecâvüze emsalsiz iltifat ile cevap verdim. Seni irşad eylemek işini bizzât deruhte etmekte

nev'ummâ zevk aradım. Sen ise saflığından benim ikiyüzlülüğüme haml ile mecruh ve müteessir oldun. Ve meyusiyet şiddetinden her şeyi unutup terk-i diyâr ettin.

Bu suretle beyhude yere kendini feda etmekle mülk ve devlete hizmet ediyorum zehab-ı batılına düştün. Ben ise teessüfkarane tebessüm ile iktifâ ederek seni kendi haline bıraktım.

Avrupa'da neşrettiğin risâlenin içinde yalnız “mürâlik” kelimesine biraz gücendim. Mamafih affettiğimi ve sana daha büyük memuriyet vereceğimi söylediğim vakit tamamıyla halis idim. Kabul etmedin. Ben seni vücuduna kâil olduğun milletin vehimden ibâret olduğunu bizzât kendin anlayıp istid'â affedinceye kadar bırakmaya karar vermiştim.

Lâkin sen vilâyetlerimden biri bulunan Mısır'a gelmek ile de iktifâ etmeyip aleyhimde gazete çıkarmaya başlayınca biraz daha canım sıkıldı.

Sen güya millete istinaden benimle uğraşmaya muktedir olmak zu'um-ı batılında bulundun. Senin güvendiğin milletin mâhiyetini sana göstermek istedim. Sen zannedersin ki ben mahkemeyi ve hakimleri tehdit veya celb ettim. Yahud gazetelere yazılan tecâvüzleri tensib ve terviç eyledim. Bir hata ediyorsun. Benim ağzımdan çıkan sözlerin biri “Mademki muhakeme olmaya hazırım diyor. Müddei-i umumiyye haber verin de mahal varsa usûl-i dâiresinde takibat-ı kanuniye icrâ etsin” dir. Diğeri dahi “*Mizan* gazetesinin lisânı pek tecâvüzkaranedir. Bizim de gazetelerimiz yok değil a. Müdâfaaa etsinler” - İşte o kadar. Nazırlar, müsteşarlar, hakimler, müddei-i umumiler şiddeti rezâlete vardırıldılar. Gazeteler ise daha ileriye bile geçtiler. Halbuki gerek adliyede ve gerek matbuatta seni takdir, belki takdis eden ehibban bile mevcut iken güya rezâletkarane mahviyetlerinden ben hoşlanacağım gibi cümlesi sanki müsabakaya koyulup milleti bile âleme musahhire ettiler.

Ferdasında dahi senin pek güzel tahmin ettiğin gibi mükafat-ı marifetlerini “der ceyb ve der-sadr” etmek için Yıldız'a koştular...

İşte sana tecrübelerimden biri. Şu tecrübemin fazla bir fazileti varsa o da mücerred seni irşad için ma'al-kerahе şu şeynin meydan bulmasına müsaade tecviz edilmiş bulunmasıdır. Görüyorsun ki senin aramak istediğin millet bizde yoktur. Millet zannettiğin kalabalık bir sürü câhil, gâfil, her nevi kabayihe hazır hayvanlardan ibârettir. En ön sırayı vicdansız hulûskârlar ve külahçı dalkavuklar teşkil ediyorlar...

Şiddet-i teesürümden tahammülüm tükendi. Cevap vermek üzere davrandım. Fakat ağzımı açmaya meydan vermedi.

H: Dur! Ben sözümü daha bitirmedim. Senin servetsiz bir adam olduğunu herkes bilir. Güya vatan uğrunda feda ettiğin evlat ve ıyalin geçinmeleri olmadığını da bilirler. Senin hizmet etmek istediğin milyonlardan hangisi bila-vasıta veya bi'l-vasıta evin kapısını çalıp bir şeye ihtiyaçları olup olmadığını sordurdu? Şu kadar iane etti demiyorum. Çünkü öyle şeyleri akıl edemezler. Yalnız şöyle nezaketen gönüllerini hoş etmek yolunda olsun istifsar-ı hatır kim etti? Bu millet öyle alçak bir millettir ki güya selâmetine nefsini kurban ettiğini bir taraftan tasdik ve teslim eder de öbür taraftan senin şahsından, tâallukâtından ve hatta nâmını telaffuzdan bile tâûndan kaçır gibi kaçarlar. Sen bunlar adam olacak diyerek mi rahat ve saâdet halini terk ediyorsun? Çoluğuna çocuğuna yazık değil mi, aptal!

Said gibi nankör herifi Avrupa'da göklere kadar çıkarmak istedin. O ise manasız vehime duçar olarak ecnebi sefârethanesine iltica etti.

Sen de ecnebi memâlikine savuştun. Ama bir maksad üzerine idi. Maksadına devam etmek hatırı için sen taltiflerime, tehditlerime kulak vermedin. Aptallık olduğunu bildiğim halde bunu belki takdir ederim. Lâkin o ne yaptı? Üç beş gün sonra çocuk gibi geriye döndü. İtiraz edenlere çoluk çocuk sahibi olduğunu ve "Dünyada çoluk çocuğun her şeyden mukaddes bulunduğunu beyan ile itizar etti. Bu kadar beğendiğin Said Paşa'ya imtisal etmeyip ne için inadında ısrar ediyorsun.

Şundan bundan imdad ve muâvenet bekliyorsun değil mi? Mesela Said Paşa'nın çok parası vardır. Senin gibilerin gayretiyle güya iş görülüp bittikten sonra hazırlopa oturmak emelindedir. Hiç olmazsa kendi âmalinin istihsalini teshil ve tacil niyetiyle olsun çıkarıp birkaç bin altın iâne gönderdi mi?

Said Paşa hasis ise memâlikte bunca ağniyâ mevcuddur. Valilerin her biri dâhil vilâyette birer hükümdardır. Hangisi seni takdire cesaret edebildi hangisi isbat-ı vücud etti? Hiçbiri değil mi? Halbuki senin afif olup İngiliz'den şöyle dursun, fikrine alet olmak üzere hiçbir kimseden beş para kabul etmeyeceğini bilirler.

Bana zalim diyorsun. Peki. Öyle olsun. Lâkin zulmü kimin vasıtasıyla icra ediyorum? Abbasiler gibi ecnebi kölelerinden mürekkep asâkir-i hâssam yoktur ki onlara istinaden icrâyı zulmedeyim. Benim vesait-i zulmüm vükelâ, ulema, umera yahud efrad-ı millettir. Kendi taleb ve istid'aları üzerine deftere kayıt olunan rütbeli rütbesiz bunca hafiyeler yine evlad-ı millet değil midir? İçlerinde hangi birisi en zalimane olan emri muhakeme ile icrâsında tereddüt göstermiştir? Babasının hapis ve tevkifini oğluna havâle ettiğim vakit oğlunun yabancından daha mükemmel surette emrimi îfâya müsâraat ettiğini görmekteyim.

Memurlara maaş verilemiyor. Yani fabrikacı amelesine yevmiye vermiyor. Serzeniş edince “Sizi zor ile tutan yoktur beğenmiyorsanız kapılar açıktır” gibi tahkirâmiz cevap verilir. Hiçbiri menfaat-i hakikîyesi ya haysiyet-i zâtiyesi sevkiyle kapıyı terk edip gidiyor mu? Bu sersemlemler ile iş görülmek için ümit kalır mı? Bunun için Cevad Paşa'nın sana verdiği cevabı<sup>11</sup> pek mâkul idi. Sen ise şairane kafanı havaya dikmiş olduğundan bir şey görmek istemiyorsun.

Sen tarihi bildiğin halde Cengizlerin ve Timurlenklerin Cenab-ı Hak tarafından halk üzerine musallat kılındığının hikmetini niçin aramadın? Millet-i İslâmiye umumen, Türk kavmi hususan âdab ve ahlâkı, hamiyet ve insâniyeti unutarak millet-i hakime olmak hakkını kayıp eylemişlerdir. Ben dahi bunların ceza-yı sezâları verilmek üzere min-tarafillah memur edilmiş bir bela makamında bulunduğum için neslimin âtilerini temine medar olacak olan hükûmetimi temdid için hiçbir şey dirîğ etmiyorum. Ricalin en akıllıları da bana imtisal eylemekten iyisini bulamıyorlar...

Ben: Artık yeter !... diyerek söze başladım. O ise arkasına dönüp kapıdan dışarı çıkmak istedi. Hırsmıdan şaşırıp eteğinden tutmak istedim. Omuzumdan iterek çıktı. Yetişmek üzere telâş ile davrandığım anda uyandım... Kalbim çarpıyor. Başım zonkluyor. Vücudum terliyor idi.

İşte size bir rüya! Muvafık-ı hak olmasa bile münasebetten hali değildir. Muhababımızı iyice tanıyanlar nutuk sahibinin etvarını tahmin etmek için zahmet çekmezler. Söylediğine kendisinin kâil olduğuna hükmetmezler. Adamı iğfal etmek emirindeki mahâretini tasdik ederler.

Filhakika kendisinin gayr-i mesul bir memur-ı âli olduğu hakkındaki tarafkirane cümleleri, yahud rical ve ümmetin liyâkat ve istid'aları halinde kendisinin de onlara layık hükümdar olarak müftehir olacağı hakkındaki vâhî iddiaları bertaraf edelim de ifadelerine bakarak kizb ve hakikati yekdiğerinden tefrik edelim:

Bizde vazîfesini bilir bir millet var mıdır?

Yoktur.

Ulema ve rical?

Onlar da yoktur.

Ümerâ ?

---

<sup>11</sup> Cevad Paşa aydın zirâ'ını muvakkaten himaye etmek lüzumu bahsinde: “Biz şöylecek beş on sene devletin ömrünü tahdid etmeye çare arıyoruz. Siz ise mahvımıza ecnebileri sevk edecek bir şey teklif ediyorsunuz” demiş idi.

Keza yoktur.

Çünkü olmuş olsalar idâre ünvanı altına alınan şu sahtekarlık bunca zaman bizde devam edemezdi.

O halde rüyadakinin hakkını teslim edecek miyiz? Hayır. Teslim edilemez. Çünkü o da büyük haksızlık olur! Öyle ise o hak nerededir? İkisinin ortasında, hatta nisbeten muhatabımdan daha uzakca bir mahaldedir.

Evet. Bizde ne millet vardır, ne de rical. Riyâset-i idâre kendi kendine askerlik, kadılık, valilik, zabtiyelik, hafiyelik, hapishanecilik edemez. Efrad-ı millet vasıtasıyla onları icrâ ettirir. Efrad-ı milletten muntazam bu kumanda altına girmiş asker bir dereceye kadar körü körüne itâate borçlu ise de kusur ümera, rical, vükelâ için ifa-yı hizmette vicdanın rehber olması şart olmalıdır.

Şu son yirmi sene zarfında vicdanı rehber ittihaz eden bizde sadrazam görüldü ise o da şehid Midhat Paşa ile Hayreddin Paşa'dan ibârettir. Yirmi sene zarfında vicdan ve vazîfe sahibi tek bir sadrazam zuhur ettiği gibi o ayarda bulunan büyük küçük memurların cümlesi dahi belki yüz kişiye balığ olmamıştır.

Memurlarımızın yüzde doksanı devletin bekâsından kat'-i ümid eylemişlerdir. Bunu ikrar ettikleri halde memuriyetlere devam ederler, terakkî ve tefeyyüz etmek isterler. Batacak olan devletin merâtibinden ne kadar ileride bulunurlarsa, dünya ve ahirette o nisbette calib-ı mesuliyet olacaklarını akıl edemezler. Bu devleti gökten inen melekler tesis etmeyip ancak dört yüz çadırlık bir halk tarafından tesis ve tevsîi olunduğunu hatırlamazlar. Aynı hal inhitapta bulunan başka devletleri sunuf-ı ahalinin el birliğiyle vâki olan hareketlerin semeresi olarak kurtarılp vadi-i selâmete isal edildiğini ihtimal ki bildikleri halde kendilerinin de o "sunuf-ı ahali" cümlesinden olduklarını düşünemezler. Bol bol itiraz ve muahezelere koyulup kimsenin yaptığını beğenmezler, lâkin kendilerini beş paralık bir yararlık göstermeksizin çirkabda yuvarlanıp giderler. Selâmet-i umumiye namına olarak birinin hareket ettiğini görünce iftihar ile tahsin ve elden geldiği kadar muâvenet edecekleri yerde bir nevi nazar-ı hasetle bakarlar. O gibinin muvaffakiyetinde maddeten ve manen alakadar oldukları halde fiilen ve lisanen "neme lazım" kâide-i insâniyet şikenanesinden ayrılamazlar.

Kibar müstahdemîn devlet ve mesela hükûmet dâiresine müdâvim a'yân-ı vilâyet itibariyle cümlemiz için şu hükm-i sakim hemen biçilmiş kaftandır. Lâkin henüz hükûmet kapısına intisab eylememiş olan milyonlarca Osmanlı için değildir. Müstahdemîn içinde dahi başka türlü idâre-i adile tahtında ıslah-ı nefis ve meslek edecek olanlar galiptir ve bu hakikat duyun-i umumiye tecrübesinden müstebandır.

Bunun için muhatabımızın hakkı ancak şu mütâlaat dâiresinde münasebetli ve manalıdır.

Hakk-ı hükmü cihetine gelince, ne hakkı vardır ve ne de münasebeti! Çünkü milletin bu derece sefil düşmesine sebep-i müstakil, hükûmet nikabı altına girmiş olan şirket-i müfsidedir. Bilhassa bugün mani-i ıslah ve intibah olan kuvvet rüyamızdaki muhatabımızdan pek de uzak değildir.

Timur vâkıa bir belaydı. Lâkin fazilet namına fezahate kılıç çağlar idi.

Şu kadar ki fazilet namına olarak çalınan kılıç ekseriya fezahatin eşna'ı addolunacak pek çok asar husule getirir idi. Kendisini “emr-i tathir ve ıslaha” memur bilir idi.

İsfahan'da yetmiş bin insan kafasından yapılan kaleyi, yahud Halep şehir-i şehrini mahveden harik ve kıtali seyrederken tespih çekerdi. Ama üzerinde “mürâilik” nikabı yoktu.

Vâkı'a arkasında kül kümeleri ve kan pıhtılarıyla dolmuş çöl bırakırdı. Ama ahlâk-ı ümmeti tesmim kasd-i fâsidiyle masumların vicdanlarını hedef-i taarruz ittihaz eylemezdi.

Hareketinde fesada boğulmuş cemiyeti kökünden yitirip yeni sürgülerin sıhhat ve selâmet-i ruhaniye içinde neşv etmesi maksadı taharrî olunabilirdi. Halbuki zamanındakini terzil ve ifsat ile iktifâ etmeksizin, gelecek batnı bile hasâil-i ruhaniyeden mahrum eylemek arzu-yi iblispendanesi yoktu. Timur fesad-ı umumiden müteneffir olarak belki çıldırmış bir mutaassıb idi. Lâkin rezâlet ve sefalet-i umumiye üzerine hüküm teferrüdü kurmak emeline düşmüş bir muhrib-i ahlâk-ı ümmet değildi.

Timur şer'i ve kanun ahkâmını mülûke hulul için feda eden kuzâtı veyahud akıl ve hakkâniyetten ayrılmış mülûku, ses çıkarmaksızın zulümlerini kabul eylemiş olan riâyetleri ile maen, belki bi-insafane kılıçtan geçirerek emsallerine ibret gösterir ve umumi ıslah ve intibaha davet eder idi. Lâkin zalim hükkâm ile mürtekib ricali taltifen sadırlarına nişanlar ile tezyin ederek zîr-i idâresinde zulüm ve fesadın vasıta-ı temeyyüz ve terakkî olduğunu îlân suretinde ümmetin iffetine kasteylemezdi.

Timur etrafında erazil ve esafil-i nas ile değil, ekâbir ve eşraf-ı millet ile dolmuş bulunduğu gibi, ümid-i istikbal-i ümmet olan nevresidegan dahi mahbes ve menfâlarda sefalet ve Yıldız mahfillerinde fesad derslerini talim etmeyip, Semerkand medaris-i aliyesinde fezail ve kemalatı tahsil ile iştigal ederler idi.

Timur, Emir Muhammed gibi erbab-ı iktidar ve istîdadı her tarafta taharrî ve teşvik edip münafi-i memleket meydanında ibraz-ı liyâkat eylemelerini talep ve iltizam ederdi. Yoksa memleket içinde mevcut olan “İstanbulof” ların isbat-ı vücud edebilmeleri için Tuna vilâyet-i şâhânesinin Bulgar emaret-i muhtâresine tahavvül etmesine ihtiyac hissettirmezdi !...

Velhasıl Timur aslında ehemmiyetsiz bir derebeyi iken diğeriyle cihangir bir hükümdar-ı zîşân olmuş idi. Yoksa yekdiğerinden büyük ve şanlı iken saffet-i celileyi hâiz ser-efraz-ı kudret iken, iktidar itibariyle küçük bir “Tepe Beyi” mertebesine ve haysiyet cihetiyle de daha ileriye tenezzül etmemişti!...

Zannederiz ki fark epeyce azımdır !

Binaenaleyh biz Said Paşa ile emsalinin hayırlı bilip takdir ettikleri teşebbüsümüz uğrunda birer miktar sermâye feda etmediklerine esef etmedik diyemeyiz. Çünkü Ermeni gündelikçilerinin bile akşamları kahvelerinde asılmış olan delikli kutuya kırkar para olsun iâne ettiklerini ve ancak bu sayede istikbale malikiyet salahiyetini alim-i medeniyet nazarında kazandıklarını biliriz.

Fakat devrin hadde-i terbiyesinden geçmiş Said’lerin o gibi ef’al-i âliyyede bulunamadıklarına taaccüb edemeyiz. Zira yirmi seneden beri sarf olunan gayret-i şâhânenin hedefi, devletin ihtiyacı halinde o gibi ef’ale istîdad bırakmak kasdı olduğuna nazaran, umur-ı tabiiyeden bile sayılabilir. Hatta Yıldız’ın dâire-i nüfuzu haricinde geçmiş olduğuna binaen hiss-i ızdırabımıza vehle-i ûlâda ziyadece dokunmuş olan iki vâka -ki zâhiren pek ehemmiyetsiz göründükleri halde ümid-i istikbalimiz itibariyle son dört ay zarfında tesâdüf ettiğimiz ahvalin en calib-i dikkat olanlarıdır- onlar bile âdab-ı asr-ı menâbinin tedkiki sırasında zihnimizde ehemmiyet-i fevkalâdeden sâkıt oluyormuş ve müsebbibleri bir dereceye kadar mazur görmüştür.

Kırım’da çıkan *Tercüman* ile Kıbrıs’ta neşrolunan *Zaman* sahiplerinde matbûat-ı İslâmiye’yi idâre eden iki nev erbab-ı gayretin birer numunesini görür idik. Biri usûl-i medeniyet-i Garbiye itibariyle efkâr-ı münevvereye malik olup heyet-i İslâmiye’yi inhitata götüren esbabı ve onu tarik-i terakkiye îsal edecek vesaili pek güzel bilir. Çünkü kendisiyle az dertleşmedik. Diğeri ise Şark ve Garp’ın kemalat-ı ilmiyesine ve hamiyet-i beşeriyenin kavânin-i ikbal ve zevaline vakıf değilse de esasen pek saf olan Osmanlı gayret ve hamiyetine mâlik olup memleketinin vatan-ı asliden cüda edilmiş olmasından mecruh olmuş bir yürek sevkiyle eski *Mîzan* ’ımızın en muhib

meddahları sırasına geçmiş idi. Hatta serlevha ile altındaki “menâfi ...” cümlesinden de müsteban olduğu üzere gazetesini bile *Mizan*’a benzemeye çalışmıştır.

Efkâr u âmâlimize ve âdab u ahlâkımıza vukuf-ı tâmı bu lisan-ı tercüman sahibi mesela mebd-i inkılab-ı hayr suretinde tarih-i İslâm’da bir mevki tutması pek muhtemel olduğunu bildiği Mizan-ı cedidin bu defa Mısır’da intişare başladığını zikr etmeye cesaret edemediği gibi, Dersââdet gazetelerinin rezâletleri hengâmında dahi *Mizan* namını kâle almaksızın yalnız “Dersââdet matbûatı sansür usûlü altında bulunuyor. Gazetelerin hep birden bu suretle bahsetmeleri neşriyata resmiyet süsünü verdirebilir. Lisan-ı müstâmel ise hükûmete yâramaz. “Bu iş yahşi iş değildir” diyerek hiç olmazsa iştirak etmediğini göstermek yüzünden olsun varlığını ibraz etmeli idi.

Biz ibtidâ bu kusuru Dersââdet’te satılan *Tercüman*’ın istifâde-i maliyesinden mahrum kalmamak maksadına bina ederek kendisine affedemedikten mâadâ keyfiyeti ümid-i istikbalimize saplanmış bir hançer makamında telakkî eylemiş idik. Badehu Yıldız Kasrı seknesinden birinin bazı isnadat icrâsıyla sefâretin cümlesine müracaat edebileceğini derhâtır ederek hareketini biraz olsun tevil ile cihet-i teselliye taharrî ettik.

Kıbrıs’taki *Zaman* ise hür bir memlekette çıktığını unuttu. Düñki kat’iyeti tanımaya cesaret edemedi. Reddetmek için de mâlûmat ve cüreti yetmedi. Eğer hürriyete liyâkati olmadığını isbat etmek maksut değilse, hiçbir maksad-ı insâniye hamli kâbil olmayan hulûs icrâsına koyuldu. Lâkin buna da açıktan açığa cesaret edemedi. Hareketin en bayağısı ve en mekruhunda karar buldu. Yani vaktiyle ecnebi parasıyla meydan bulmuş. Şimdiye de Ebû’l-Hüda Efendi gibi bir unsur-ı tahrib ümmete kör alet kesilmiş olan bir gazetenin hatta mâşa ile tutulması edeben caiz olmayan nüshalarına kinayeden “gayret ve hamiyeti” takdir yolunda çiftesini havâle eyledi. Sırf selâmet-i diniye ve milliyeye hasr-ı âmâl ve ef’âl ettiğimize kâil olan hür gazetecilerden bir gayur-ı münevver ile bir gayur-ı bî-haberin reva gördükleri şu muameleler ümid-i istikbalimizi pek o kadar güzel renkte göstermediği cihetle teessürümüz tabii idi.

Fakat âlem-i İslâm’da makam-ı hilafet pek mukaddes ve pek muhterem olup nüfuzu dahi o nisbetdedir. Fitne ve fesada me’vâ olduğuna nazaran bu kadar aks-i tesirleri mucib-i yeis görmemek lazım idi. Çünkü “el-İslâmu ve’s-Sultânu tev’emân, lâ yasluhu vâhidun minhumâ ilâ bisâhibihi” hadis-i şeriftir! Biz dahi âkıbet o sayede müteselli olduk.

Memduh ve makbul mukabeleye müsaraatten memâlik-i İslâmiyet'in mahrum kalması belki "yarım gayretliler" için dai-i yeis olabilir. Fakat ciddi ve halis din ve millet mücahedeleri için bilakis tezyid-i mesaiyi calib-i esbabdan başka bir şey olamaz. Çünkü tabibin lüzum ve münasebeti hastalık hengamındadır. Sağlamların içinde değildir. Fazla olarak gayretin derecesi hastalığın ifâkatına ümit olmasa, yine vazîfesi gayrettir. Çünkü hasta tarafından takdir olunamayacak olan Girit'i takdir edecek Cenab-ı Alim'ül Hakim mevcud ve daimdir... (*Mîzan*, numara 170, Tarih 19 Şevval sene 1313).

#### **24. Ermeni Vatandaşlarımıza Hâlisâne Bir Dâvet**

Ey gâfil vatandaşlar! Erkân ve efradınızdan hiçbir kimseyi müstesna tutmayarak cümlenize kardeşçe şu suali vaaz ediyoruz:

"Hal ve harekâtınızın ve hüner ve mârifetinizin netâyicinden memnun ve hoşnut musunuz? Acaba vicdanınız sizi bir cihetle mesul ederek keder ve mahcûbiyetinizi tahrik etmiyor mu?"

Maksadımız mübâhase ve münâkaşa kapısını açmak değildir. Bîtarafane ve hâlisâne tedkik-i ahval ve vukûat ile mâkul ve makbul bir neticeye gelip sizinle îtilâf hasıl eylemekten ibârettir.

Emin olunuz ki eğer harekâtınızı ez-cümle cemâatinizin hal ve istikbali itibariyle hiç olmazsa "mağdur" gösterecek esbabın mevcud olduğuna hükmedecek olursak, aynı kabahat ve vatan-ı müştereke karşı mânâsız ihânet ve Ermeni cemâatine karşı sûikast addetmemek bugün elimizden gelmeyen harekâtınızı hatta o harekâtınızın netâyic-i vâhimesini bile size bağışlayarak, kemal-i hulûs ve muhabbetle mesleğinizi takdir etmeye muktediriz. Zira taassub ve husûmetten külliyyen beriyiz. Sizinle beraber yaşamak üzere naklen ve aklen - yani mâzîyen ve müstakbalen - mahkûmuz. Başka türlü ihtimal tasavvur edemediğimizden sizinle kardeşçe kul köle gitmek, sizin husûmet ettiğiniz kadar, bizim de teessüf eylediğimiz ahval ve zuhûrat-ı âhireyi bir dakika evvel hatırımızdan silmek isteriz.

Şu âmal-i hâlisânemize sâfiyâne mukabele etmeye hazır ve muktedir misiniz? Yoksa itidâl-i fikr ve hissiyât avdet edinceye kadar bir müddet daha beklemek lazım mıdır? Buna açık ve doğru bir cevap isteriz. Çünkü pek lazımdır.

"Harekâtımız esasen hataya veyahud yanlış birtakım âmale veyahud makduh bir zemine müstenid değildi diyemezsiniz. Şâyed diyorsanız, yalnız bizim değil

ecânibin bile kısm-ı azamı hulûs ve ciddiyetinize şüphe eder. Aramızda şüphe mevcut kaldıkça îtilâf ü ittifak-ı efkâr istihsali de ümit edilemez.

Fakat hata itiraf olunursa ileri için uhuvvetkârâne hareket ile nâil-i âmal olmaklığımıza hiçbir mani kalmaz.

Acaba hatanızın nerede olduğunu siz bilir misiniz? Eğer bilmez yahud bilmek istemezseniz, değil ki yalnız size hatta aramızdaki ihtilâfa en yabancı bulunan ecânibe varıncaya kadar cümleye bildirmeye hazırız. Çünkü o hata pek açık ve göz önündedir.

İdare-i Osmaniye altında bulunan Ermeniler son on beş sene içinde pek bedbaht idiler.

Onları o halden kurtarıp biraz nefes alacak bir hale getirmek üzere sarfedilen bir gayret, milliyetperverane vazîfe-i hamiyetten başka bir şey olamaz. Biz bunu inkâr etmiyoruz.

Bu işin içinde bizim inkâr ettiğimiz ve aksi sabit oluncaya kadar inkâr edeceğimiz cihet varsa, o da milletdaşlarınızı uğradıkları hal-i felâket-i iştimalden kurtarmak hülyasıyla ihtiyâr ettiğiniz ef'al ve harekâtın şekil ve teferruatına münhasırdır.

Tasdiken diyelim ki Ermeniler gerçekten bedbaht idiler. Onları bahtiyâr etmeye gayret vacib idi. Fakat acaba yanı başlarında bulunan Türkler veya sâir Müslüman vatandaşları onlardan ziyade bahtiyâr mı idiler?

Bu suale açık ve sarih bir cevap ister. Eğer onlar da bedbaht idilerse müşterek olan işbu felâketten kurtulmak üzere komşuca, kardeşçe - yani vatandaşca müttefikten hareket etmelerinde ne beis vardı?

Ermeni vatandaşlarımız mürâcaat ederek müştereken harekete davet ettikleri halde Türk arkadaşları kabul etmediler mi? Yahud istemeyi akıl edemediler mi? Bunlar can alacak suallerdir. Verilecek cevapların ehemmiyetleri derkârdır. Cevapların ehemmiyetleriyle mütenâsip olunması lazımdır.

Eğer akıl edemedilerse hata pek büyük olmakla beraber esasen şâyan-ı aftır. Binaenaleyh biraz geç kalmış olacak olan nedâmetleri uhuvvetkârâne nazar-ı dikkate alarak unutmak için tereddüt etmeyiz. Zira meselenin ucu selâmet-i mülk ve millete dokunmaktadır. Kemal-i îtidalden ayrılmamak lüzumunu hisseyliyoruz.

Yok, öyle olmayıp eğer Ermeni vatandaşlarımız hareket-i müşterekeye Türkleri davet etmekten ictinâb ettiler, Ermenilerin harekât-ı münferidelerini mahsusan iltizam eylediler ise buna sebep olmuş olan rüesânı biz değil, hatta bin sene sonra zuhur edecek olan tarih müellifi bir yabancı bile affetmeye muktedir olamaz.

Zira bu hareketlerinin hal ve istikbal itibariyle tevlid ettikleri ve edecekleri netâyic-i vahime ta'dâd ile bitmedikten başka hatta vehâmetin en şiddetli yüzü Ermeni kavminin selâmet ve mevcudiyet-i medeniyesine müteveccih olarak kalacaktır - ki ucunda mahvolmak ihtimaline uğramak vardır.

Filhakika harekât-ı münferidelerinin ne gibi esbab ve makâsıd-ı mâkuleye müstenid olabileceğini bîtarafane muhâkeme edelim.

Zira idâre-i Osmaniye'de bulunan akvam-ı Hristiyanıye'den Yunanlılar, Sırpalar, Bulgarlar kıyam tarikiyle nâil-i hürriyet oldular ve birer müstakile teşkil ederek oldukça bahtiyâr yaşamaya başladılar! Burası doğru.

“Ermeniler dahi adedleri Sırpılardan az olmayan Osmanlı Hristiyanları değil mi, onlar da niçin hürriyet ve istiklal nimetine nâil olmak istemesinler!” denebilir.

Lâkin bunu tarih ve coğrafya mâlûmatından yahud ahval-i mülkiye ve münasebat-ı siyasiyenin hafayasına vakıf olmayan iddia edebilip akılları başlarında olan erbab vukuf edemezler. Çünkü Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan misillü bir “Ermenistan”ı teşkil etmekleyn önüne tesâdüf eden müşkilat kâbil-i ref' ve tesviye değildir. Bunun imkân ve ihtimali esasen mutasavver değildir.

Hele bu mevâni'in içinde birkaç adedi vardır ki tetkiki halinde fikirlerini bu gibi umur ile yormaya alışmamış olanlarca bile sarâhaten anlaşılması lazım gelmelidir.

Birinci mâni: Anadolu'nun hiçbir tarafında Ermeni unsurunun anâsır-ı sâire itibariyle ekseriyette bulunmamasıdır.

Müstebid olan Rusya, Bulgaristan teşkiline karar verdiği vakit yeni teşekkül edecek olan hükûmetin hükûmet-i meşrûta olmak “lazım geleceğini” teslim etti. Prens Çerkaski'yi kavânin-i esasiye lâyihasının tanzimine memur etti. Dikkat buyurulsun ki bu kararı ittihaz eden Rusya hükûmeti memâlikinde “Kanun-ı Esasi” lafzının telaffuzunu bile men eden bir hükûmet-i müstebidedir. Rusya hükûmetinin işbu hareketi hususi bir emele müstenid göstermiş değildi. Ruh-i zamanın îcâbat-ı tabîyyesine müesses bir hüsn-ü tebirdi.

Sözde İngiliz himmetiyle husulü hülya edilen “Ermeni istiklali” istihsal edilmiş farz olursa, tabii umurdan olması lazım idi ki o sayede teşekkül edecek olan hükûmet-i cedide ara-yı umumiyyeye müstenid bir hükûmet-i meşrûta olsun.

İşte size Anadolu kıtasının haritası! Bildiğiniz gibi taksim ediniz, istediğiniz zikzakları tecviz eyleyiniz de bir Ermenistan teşkil ediniz. Tehdit edeceğiniz en garibü'ş-şekil kıtada bir “Ermeni ekseriyetini” bulamazsınız, rey-i umumiye ilk müracaatta coğrafya garibesi olacak olan o eserinizde bile ekseriyetin ya Türk yahud

Kürt veyahud Arap olduğunu görürseniz aramak isteyeceğiniz Ermeni ekseriyetini bulamazsınız.

Hazırda göze çarpıp duran şu ümitsizlik acaba istikbalce bir ümit beslenmesine medar olabilir mi?

Bazı ukalânız askerlik vesâire hasebiyle Türk ve İslam anâsırıyla Ermeni unsuru beynindeki tekessür-i nüfus tefâvütünü göstererek iş böylece devam ettiği halde mesela yüz sene sonra bir hayli vilâyetlerde Ermeni unsurunun anâsır-ı sâireye gâlib geleceği iddia eyliyorlarmış.

Teslim ederiz ki külliye boş bir mütâlaa değildir. Lâkin başka birtakım mütâlaat bunun ehemmiyetini izâle eyliyor.

İbtidâ-ı emirde tekessür-i nüfus hususunda Ermeni unsuruna muvaffak olan tefâvüt-i umum memalik-i mahrûsenin Ermeni nüfusunun mecmu itibariyle olup bilhassa payitaht ile merâkiz-i idâre bulunan büyük şehirlerin istatistiklerinde meşhûddur. Halbuki mesela Van, Bitlis, Adana vesâir vilâyetlerinin nüfus-ı asliyesi itibariyle değildir. Bilakis kura-yı mahalliyye nüfusları itibariyle nisbet-i anâsır Ermenilerin aleyhinde olarak tebeddül edegeliyor ki bu hal âmal-i medeniye itibariyle bilakis mûcib-i ye's addolunmalıdır. Zira anâsır-ı mahalliyyenin kuvâ-yı mütekâbilesi cihetiyle Ermeniler tedennide bulduklarından Osmanlılıktan ayrı ve gayri bir vâhid-i siyasî teşkil edebilmelerini manîdir.

Fazla olarak bu hal muvakkat bir haldir. Askerlik böylece Türk unsuruna münhasır kalamaz. Gayr-i Müslimlere de teşmil edilecektir. Ve bu hal yakında olacaktır.

Demektir ki halen ve müstakbelen hülyaları vesait-i tabiiye ve mâkule ile kâbil-i istihsal değildir.

İkinci mânî: Osmanlılık'tan gayri Ermeni heyet-i mümtezisi teşkil etmek lazım gelse Rusya hududundan Adana sevâhiline kadar mümted olan vilâyetlerin bazı kısımlarından olabilir. Bu dahi Erzurum, Sivas, Konya, Adana gibi Türklük ve Osmanlılık itibariyle tarihî ve aslî olan kıtaatın tamamıyetine tecâvüz demek olacaktır. Fazla olarak Türkistan ve Arabistan gibi hilafet-i Osmaniye'nin mümkün mertebe revâbitini takviye ve tahkim etmeye vazîfeten mecbur olduğu iki kıtaya tefrik eylemiş olacaktır. Bunun için Osmanlı devlet ve hilafeti bâkî olduğu müddetçe buna mani olmak gayreti mesail-i mühimme-i hayatiyyeye müstenid bir vazîfe-i asliye ve mukaddese addedileceği âşikârdır.

Ermeni vatandaşlarımızın içinde ihtimal ki “Devlet ve hilafet bizim nemize lazım? Bizim istediğimiz Ermenistan’dır, biz uğraşırız, kan dökeriz, Türkiye’de âsâyişin îadesine mâni oluruz, Avrupa efkâr-ı umumiyesini tahrik etmekten hali durmayız, Avrupa devletlerinin huzurunu ihlal ile Şark meselesinin esasen haline mecbur etmeye çalışırız” diyecek erbab-ı inat ve şiddet mevcut olsun.

İyice düşünüldüğü halde esasen pire için yorganı yakmaktan başka bir şey olmayan bu ısrarın ucunda pireyi yakmaktan ziyade, yalnız yorganı yakıp pireyi kaçırmak ihtimali ağılebirdir. Çünkü Şark meselesi öyle birtakım ahvalin neticesi olarak hal olunacak olursa harîcin oburluğuna muhayyel Ermenistan’ın dahi lokma olacağına şüphe etmek caiz değildir.

Rusya’nın Bahr-ı Sefid sevahilinde vasıl olmak hırs ve emelinde bulunduğu malumdur. Ayastefanos muâhedeşiyle hazırlanan Bahr-ı Sefid iskelesi yani Kavala, Berlin muâhedeşiyle Bulgaristan ve bâhusus Romanya’nın meslekleri sayelerinde Rusya’nın harita-yı âmalinden silinmiştir. Boğazların dahi her halde Rusya tasarrufunun harîcinde bırakılacağı şüphesizdir. Bahr-i Sefid’i bulmak hırsında bulunan Rus âmalı için Ermenistan oyununu oynayan sübyan-ı siyasetin Anadolu haritasını kirletmekten zevk aldıkları Erzurum, Diyârbakır, Adana tarikinden başka bir yol yoktur.

Fazla olarak öyle umumi bir yağmada Eçmiyazin ile Ermenistan’ın bir kısm-ı mühimine zaten mâlik bulunmuş olan Rusya’nın başka emelleri olmasa bile yalnız bugün elinde bulunan parçanın âsâyişini temin etmek iddiasıyla şu bahis olunan havaliye malik olmak isteyeceği derkardır.

Demek ki Ermenilerin idâre-i Devlet-i Alîyye’den çıkmak maksadına mübteni olan emelleri kendilerini düzce Rusya’nın taht-ı idâresine teslim edebileceklerdir.

Bugünkü rahat ve emniyet itibariyle Rusya Ermenileri’nin ahvali bizim Ermeni vatandaşlarımızın ahvaline nisbeten cennet ile cehennem kadar farklıdır. Bunu inkâr etmeyiz. Lâkin bu hal böylece kalacak mı?

Diğer taraftan Ermeni milliyeti, Ermeni kavminin vücud-ı medeniyesi Ermeniliğin bekâ-yı müstakbelesi itibariyle Rus tabiyeti ile Türk tabiyeti beyninde ne kadar azim bir fark vardır! Bunu görmemek milliyet-şikenane bir vazîfe ihtiyâr eylemek demektir. Bundan başka memaliğimizin dâhilinde emniyet ve âsâyişi ihlal ve can ve mülkü tehdit eden mezalim ve taâ’diyat bâkî kalamaz. Bilcümle evlad-ı vatan o gaileye nihayet vermek avdetine ihtimal bırakmak maksad ve emeliyle hareket etmeye hazırlanmışlardır.

Selâmetcûyane ve vatanperverâne olan bu gayretimize iştirak etmek, lâbûd olan teskin-i efkâra çalışmak, fırsattan bilistifâde milletdaşlarınıza karşı en makbul ve mâkul olan vazîfenizi îfâ eylemek lazım iken kardeş kanını dökmek üzere tahrîkât icrâsıyla düzce Ermeniliğin köküne incir dikmeye razı olacağınızı farzından bile te'dib eyleriz.

Kıyamete kadar bizi nedâmete gark edecek olan kıtâl-ı hâzırın esbab-ı hafiyesi meçhulünüz değildir. Türk akvamı esasen pek mert ve âli-cenabdır. Ye'se gelince kaplandan beterdir.

Hükûmetin münasebetsizliklerine karşı protesto için vesile aradığı sırada münasebetsiz surette arz-ı vücud eden tahrikleriniz kıtâl-ı hâzıra sebep olmuştur. Bunu iyice tefekkür etmeniz lazımdır.

Mühlik hülya için bütün yorganın yanmasına kasten sebep olduklarınızı öğrenecek olan Türklerin ve Kürtlerin ye's ve hırslarından kurtulacak harîciden bina yapmaya çalışmak cennetinin nasıl cennet olduğunu tahmin etmek vazîfenizdir.

Bu gibi ahvali yalnız Türklere isnad olunan vahşetler ile te'vil etmek ayıbdır. Zira Paris Komünü'nün son günleri tarihi henüz unutulmamıştır.

Bir de unutmayınız ki mesela siz vazîfeten îtidali ahâliye tavsiye eden papazları hain yad ile katli için halkı tahrik edegeliyorsunuz. Biz ise ahâliyi henüz tahrik etmedik. Fesadı fesat hatırı için ihtiyâr ettiğinizi öğreneceğimiz vakit biz de tahrik ile mukabele etmek gibi bir cinâyeti gazaben tecviz edecek olursak, düşündünüz mü ki iş nerelere kadar varabilir? O vakit Ermenistan'ı teşkil için Ermenileri tahrik etmek icap edecektir. Allah bize onları göstermesin. Zira bizim dahi mahvolduğumuz gün demektir.

Üçüncü mâni: İşbu üçüncü mani ikincinin içinde ise de pek mühim olduğu cihetle daha sarîh olarak beyan etmek lazımdır.

Farz-ı mahal olarak farz ediniz ki bir Ermenistan hükûmetini husule getirmek için coğrafya ve etnoğrafya ahvali itibariyle müsait olsun.

Bir farz daha ediniz ki hükûmet-i seniye bir zaaf veya ye's haline kapılarak intihar etmek demek olan muhayyel Ermenistan teşkiline muvâfakat etsin.

Şundan netice çıkarabilir misiniz ki hemen Ermenistan husul-pezir olacak?

Rusya Devleti Ermenistan hükûmet-i müstekalesinin yahud mümtazesinin vücud bulmasına katiyen mâni olacaktır. Çünkü öyle bir Ermenistan Rusya'nın hafî ve alenî politikasına taban tabana zıttır.

Türkiye parçalarından teşekkül etmesi tahayyül olunan Ermenistan Rusya Ermenileri'nin âmâlini ve istikbâl ümitlerini uyandırmış olacaktır. Rusya bu tehlikeyi çoktan gördüğü için alelade Türklerin aleyhinde buldukları sırada bile Ermeni efkârını cerh ve istihzâ etmekten vazgeçmemişlerdir ve geçemezler.

Bu suretle en gizli ve en tatlı Rus âmaline muhalif olmak ile beraber hakikat halde Rusya'ya muzır olacak olan Ermenistan hülyasının hakikat dâiresine geçememesi için yalnız Rusya'nın muhâlefeti kâfidir.

Ez-cümle şu üç mâni nasıl bertaraf edilecek? O kuvvet nerededir?

İngiltere denirse Ermeni arkadaşlarımız İngiliz teveccühünün esbabıyla derecesini bilmiyorlar demektir.

İngiltere menâfi-i hayatiyesi Rusya'nın tecâvüzât-ı cenubiyesine set olmak üzere kavî bir Türkiye'nin vücudunu daidir.

Asya-yı vasatî ile Pamir kıtasına Ruslar henüz ayak basacakları malum olmadığı tarihlerde Palmerston, Clarendon, Beaconsfield gibi İngiliz diplomatları bunu keşf ve ilan eylemişler idi.

İngiltere'den Devlet-i Alîyye'nin gördüğü tazyikler. Hatta zararlar hep bir cihetle selâmet-i devlet arzusuna müstenid idi.

Ermenistan ıslahatı meselesi Ermenilerin güzel kara gözlerine karşı bir cemile değildi. Esasen Ermenilerden ziyade Türkler için lazım olan bir vazîfenin îfâsına davet demektir. Meselenin çirkin yüz kesbetmesi hususunda İngilizlerin affolunmaz hataları vardır.

Fakat onları Yıldız'ın açık ve âmîyâne asar-ı husûmetiyle te'vil ediyorlar. Kıbrıs muâhdesinin bendleri tetkik edilirse husûmetin yalnız bir şahsa münhasır olduğu pek kolay anlaşılabilir. Hükûmet-i seniye'nin heyeti şimdiki halde çok müddet kalamaz. Gelecek heyet münafi-i tabiiyye-i devlet dâiresine avdet edecektir. O vakit İngiliz teveccühünün mâhiyeti çabucak anlaşılacaktır. Yalnız dikkat ediniz ki nedâmetiniz biraz geç kalmış olmasın.

Halbuki bu hülyalardan vazgeçerek hakikat dâiresine avdet edecek olursanız, ortalıkta manasız fenalıkların bir dakika evvel kaldırılmasına sebep olursunuz. Hatta şayan-i takdir bir vazîfe-i vatanperverine îfâ etmiş bulunursunuz. Zaten ahval ve vukuat-ı ahirenden kalben tek nâdim olmuş bulunan Türk kardeşlerinizi minnettar eylemiş olacaksınız. Yani esasen kabahati sizin bîvukufane âmâl ve ef'alinizden tevellüd eylemiş olan vukuat-ı müteessifeye nihayet verdikten sonra netâyic-i vakıasının bir gün evvel silinmesi gibi vatanperverine bir hikmeti de îfâ edersiniz.

Bugün biz sizden şikâyet etmeye esasen haklı iken vazîfe-i mâkule ve müsmireye avdetiniz halinde bilakis biz mahcup ve minnettar mevkinde kalmış, sizin gönlünüzü hoş etmekte zevk duymaya başlamış olacağız.

Ticaret ve sanayi elinizdedir. Hükûmet kapısı açıktır. Hulûlü karib olan hürriyet devri müsâvat-ı kat'iyeyi bağışlayacaktır. Sadâretler, vezâretler, müşirlikler en layık ve en muktedir “Osmanlılar”a açık bulunacaktır. Tefavvuk etmekte olduğunza kâil bulunduğumuz hasâil-i milliyeniz için geniş bir meydan açılmış olacaktır.

“Osmanlı Devleti bizim devletimizdir, Osmanlı vatani bizim vatanımızdır” diyerek kalben ve vicdanen onu iltizam etmeye başladığımız gün kendinizi öyle hayali mühlike değil, kıtaat-ı sülûseye sâyeban olmaya müsteid azim bir devlete nâil olmuş bulunacaksınız ki sizinle bizim aramızdaki “senlik” ve “benlik” kalktıktan sonra bilcümle âmaliniz daha vâsi ve daha parlak surette husul bulmuş olacaktır.

Türkler bir Ermeni hükûmetine nihayet vermemiş idi. Sahipsiz gurebâ gibi sizi himayesine almış ve umum için mazereti bir olan istibdadı ile beraber sizin terakkîyat-ı kavmiye ve medeniyelerinizi temin eylemiştir. Yerinde başka bir devlet olsaydı nam ve nişanınız kalmaz idi. Bunun için Osmanlı Devleti'ne sûret-ı mahsusada husûmet etmenize bir sebep-i mâkul yoktur.

Diğer taraftan vaktiyle sizleri bütün fütûhat ile şan ve şöhrete nâil eden bir hanedan hükümdarı mevdut değildir. Ortada öyle şey olmuş olsaydı revâbit-ı kadime-i mukaddeseyi takdir edebilirdik. Demek ki hanedan-ı âl-i Osman'a “bizim dinaseti [dynastie]” demenize bir mâni yoktur.

Tenâsül ve terakkîyat-ı medeniyye emrindeki rüchanınıza olan emniyetiniz cihetine gelince o emniyet sizi en guyur-ı Osmanlı etmeli idi. Çünkü beynimizdeki tefâvüt-kârınıza olarak değişmeye devam edecek olursa bir gün gelebilir ki ekseriyyet-i ârâ sizde bulunsun.

Şüphesiz bu bir hûlyadır. Lâkin hiç olmazsa sizinkinden daha makbul ve daha âli bulunmak rüchanını hâvidir.

Ey Ermeni vatandaşlarımız! Ey dâhil ve haricde bulunan millet komiteleri! “Osmanlı İttihad ve Terakkî Cemiyeti” namına olarak şu daveti size hitab ediyoruz. Mâziyi unutarak istikbale hasr-ı gayret edelim. Vatan-ı mukaddes ve müştereki uğradığı beliyeden kurtarmak üzere el ele verelim.

Mâzî itibariyle sizin vicdanınız lekeli olduğu gibi bizimki de size karşı temiz değildir. Evvelkileri uhuvvetkârâne izhar olunan vatanperverane yararlıklar ve

kahramanlıklar asarıyla temizlemeye gayret edelim. İlk muvaffakiyet-i müştereke üzerine hürriyet devrinin sürurları içinde mâzî kaybolarak yekdiğerimizde kardeşten başka bir şey gördüğümüze bile inanılmayacak uhuvvet ve saâdet eyyamına girmiş olacağımızı unutmayalım.

Şark meselesini Garplılara hallettirip iştihâlarını teskin için âlet olmayalım. Kendimiz tesviye edelim. En tabii ve en memduh olan vazîfemizi kol kola olarak îfâ eyleyelim.

Cenab-ı Hak cümlemizi irşad eylesin ve batılda bulunanın hakka gelmesi için lazım gelen ilham-ı hakimâne ve rahmânesini ihsan buyursun âmin (*Mizan*, numara 126 fi 22 Şaban 313, Mısır).

## 25. Cümle-i Siyasiye

Fırtına zâhiren kesb-i sükûnet etti. Bîçare devletin tepesinde peydâ olan kara bulutlar parçalanmaya başladı. Aralıklarında parlayan yıldızlara bakarak ümid-bahş istihrâcat-ı îcad ile halkı aldatmaya koyulan politika falcıları da tekrar baş gösterdiler.

Hele Ermenilerin kurban oldukları “Türk vahşiyâtının” derece-i ehemmiyetini yüzde doksan kadar tenzil eden “Mavi Kitab”ın neşriyle Lord Solsberry’nin son nutku sözde bir tarafı ümid var, diğeri tarafı dahi me’yus eyledi.

Şark’ı harap ve türâb edeceği iddia olunan o müthiş bulutların zarar ve ziyansız dağılmasının hikmeti avam-ı nasca anlaşılamadığı gibi maâl ve mefhumları yekdiğerine bu kadar muhalif olan Lord Solsberry nutuklarında illeti pek çok meraklılarca birden keşfedilemedi.

Bunun için o kadar bulutların İstanbul’a en koyu bir gölge saldıkları hengamede onları tahrik eden rüzgârın menbalarına doğru seyahat eden bizlerden mâlûmat almak isterler.

Tophane önüne birer küçük gemi ihda etmekten başka bir semeresi görülmeksizin fırtına âsarının dağılmasına sebep ne idiğini bilmek isterler.

Alelumum Avrupa devletlerinin Şark politikalarında hala Ehl-i Salip devrinin bakiye-i âsarını mevcut olduğu iddiası inkâr olunamaz.

Diğeri taraftan Garp devletleri içinde Devlet-i Alîyye-i Osmaniye’nin hayat ve bekâsına kaseden, hatta tatlı yüzler ve sözler ve kıymettar hediyelere karşı bile o kasd-ı kat’iden vazgeçmeye “muktedir olmayan” Rusya’nın tecâvüzlerinden memalik-i mahrûseyi masun görmek üzere kendisinin tarik-i terakkî ve muvaffakiyata sâlik olduğunu hâlisâne arzu edenlerin bulunduğu dahi inkâr olunamaz.

Bir devletin velevki müfsidatkarane dolaplar ile istihsaline muvaffak olduğu mesâidata en “dost” yüzünden zâhir olagelenler dahi hemen tâlip olurlar. Bab-ı Alî'nin tereddüt ve te'ennisi üzerine o dost yüzlülerin bile bir gâile tevliid edebilecek bir surette müdâhale ettikleri görülmüştür.

“Muvazene-i menafi” nin iktizâsı bu idi. Bâb-ı Alîce her nasılsa bu hikmet henüz keşf ve takdir olunamamıştır.

Lâkin o bir taraftan dalâletin bekâsını temin etmek emeliyle sulhen ve harben müdâhale icrasıyla Rusya iştihasına sedler çekildiği de tarihlere geçmiş vukûattandır.

“Bulgar mezalim” mevhumesi meselesinde çiftelerin en âlâlarını biz “dostlarımız” dan yemiş idik.

Fakat Rus ordularının Ayastefanos'u tecâvüz etmemeleri yine o dostlar sayesinde vakı' olmuş idi.

Kedi ile fare oyununa benzer olan iş-bu hüzn-engiz politikanın başlıca müsebbibi mücerred hükûmet-i seniyyemizin iktidarsızlığıdır. Çünkü Avrupa politikası şivelerinden birçok şeylerin hikmeti anlaşılmayıp kalmış olsa bile Kırım muhârebesinde Fransa ile İngiltere'nin uğurumuzda bu kadar kan ve can ve akçe sarfıyla Paris muâhedesine bizi nâil eylemelerinde bizim bekâ ve selâmetimizi arzu ettiklerine şüphe bırakmayacak deliler mektum ve zâhirdir.

Bize taksim olunacak bir “miras” nazarıyla bakılmaya başlayalı yarım asırdan ziyade vakit geçmiştir. Hisse-i melhûze-i miras rekâbet-i düveliyyeyi tevliid eylemiştir.

Şu rekabet, muhârebe-i umumiye ihtimalini muhtevî olduğu için miras meselesinin hayli mümkün mertebe geriye doğru atılmış hattâ, Rusya ile Avusturya müstesna tutulursa sâir devletlerce hükûmet-i seniyyenin taze hayat kesbetmesiyle meselenin külliye kapanması müreccah görülmüştür.

Vaktiyle Bâb-ı Alî, on dokuz seneden beri dahi Yıldız Saray-ı Hümayunu bu müsait halden bilistifâde tepelerine asılıp kalmış olan işbu miras meselesinden tahlis-i Giriban etmeyi akıl edemediler.

Bugün dahi onların himmetleri olursa işin düzelmesi mümkündür. Lâkin şimdilik himmetlerinden eser görülmüyor. İşte Şark meselesinin sözde anlaşılmaz olan düğümü şu acip liftten bükülmüştür.

Vücut-ı devletin hasta olduğunu keşfeden Sultan Mahmud ilk ibtidâ verilecek ilacı vermiş, mühlik neveti savuşturmuş idi. İyiliğe yüz tutmuş olan hastaya güzelce bakılmak lazım iken cennet-mekândan sonra bir bakan bulunmadı. Vâkîa bazı dost devletlerin süferâsı konsolatosuyla Gülhane Hatt-ı Hümayunu reçetesi yazıldı lâkin

onu yapıp yakıştıracak bir eczacı bulunamadı. Reşit, Ali, Fuad Paşalar tarafından şöhretleriyle mütenâsip bir iş görüldü. Sultan Mahmud'un vefatından beri Saray-ı Hümayun hiçbir vakitte menba-yı ihtilâl-i umur olmaktan hali kalmadı. Lâkin mezkûr paşalarımız dahi hiçbir vecihle tebriye-i zimmet edemez.

Usûl-i siyaset-i atika ile selâmet-i mülkiyeye vusul mümkün değildi. Bu hakikat dahi râyet-i risalet ile takdis olunmuş, vakıa-yı hunhârâne suretinde îlân olunmuş idi. Bunun en mantikî neticesi asla ve katiyen şer'-i şerifin ahkam-ı münifesine muhalif olmayan medeniyet-i cedide-i Garbiye'ye cidden sülûk etmek idi. Bunu yapmadılar. Vükela-yı devlet bir taraftan süferaya karşı olan yüzlerine ıslahat maskesini takmak, diğer taraftan ulema ile olan sohbetlerinde dahi zühd ve takva tesbihini çekmek gibi soytarlıklar ile yerlerinde saydılar. Ciddi iş görmediler.

Hayat ve medeniyet itibariyle esersiz olan bu meslek-i akim dâhilen ve harîcen gayet muzır ve mühlik îtikadların husulünü dâî olmuştur. Dâhilen halk bu durgunluk halini "Frenklere taklid" etmenin uğursuzluğuna vermiş, harîcen erbab-ı siyaset dahi Türk kavm-i necibinin tahsil-i kemâlât-ı medeniyeye olan istîdadsızlığına isnad eylemiştir.

Kırım Muhârebesi sayesinde kazanılan sühûlet ve müsâadattan istifâde edemediğimiz gibi son Rus muhârebesi misillü azim bir felâketi dahi ders-i ibret ittihaz eylemekten kaçındık. Hele devr-i cedide hakim olan "resmi anarşi" zâhiren olsun idâre süsünü hâiz bulunan siyaset atıkamızı da kaybettirdi. İstiklal iddiasıyla kıyam etmeleri rüyada görülmesi melhuz olmayan Ermeni teba-i sadıkasına bile isyana sevk etti. "Taksim" mecburiyetinden kurtulamayacağına artık hükmeylemiş bulunan Avrupa işi resmen mevki-i müzâkereye koymaya rıza gösterdi. Avusturya-Macaristan Harîciye Nazırı Kont Galvehoffski dahi mahkeme-i düvel muhzırı gibi celb pusulasıyla bu sırada ortaya atıldı.

Çünkü Avrupa ricali Ermeni ıslahatı namıyla taleb olunan müsâidatın müzakeresi esnasında Bâb-ı Âli ile Yıldız'da hâiz-i haysiyet olan müdir-i cumhur için gerçekten ikrah olunacak hâlâta tesâdüf ettiler. İşbu gâfilleri riyâset-i umur-ı memlekette öylece bırakmak caiz olmadığına hükmettiler. Ne vakit olsa tesviye olunması mukarrer olan mesele-i Şarkiye'nin artık te'hir olunamayacağı zehâbına düştüler.

Filhakika Ermeni kıyımları ile onların neticesi bulunan müdâhale-i ecnebiye esnasında Bâb-ı Âli tarafından izhar olunan iktidarsızlık iyi kötü bir ümit kapısını bırakacak mertebeden pek aşağı idi.

Devletler Berlin Muâhedesi ahkamına binaen Ermenileri bahane ederek ıslahat talep etmişlerdi. Emin idiler ki ıslahat icrâsına umum-ı memalikin muhtaç olduğunu bilmeleri lazım gelen vükelâ-ı devlet yalnız Ermenilere ıslahat vermek bahanesiyle Anadolu vilâyet kademesinden altısının usûl-i mahsusa altına vaz' ve "tefrik" edilmesine razı olamazlar. Umumi bir şey yaparlar.

Islahat-ı umumiye efkâr-ı umumiye'yi uyandırır korkusunda bulunan heyet-i idâre, "ıslah" görececek olan vilâyetlerin hududunu mümkün mertebe Yıldız Kasrı'ndan uzakca tutmaktan başka bir mütâlaaya isnadı kâbil olmayan, mezkûr hareketi ihtiyâr ile âlemi veleh ü hayret içinde bıraktı.

Şu suretle Devlet-i Osmaniye'nin zimâmâdâran-ı umur evliya-ı umura mahsus hasâil ve fezailden mahrum olduklarını inkâr ve te'vil olunamayacak surette fiilen ispat etmişler. Bir hayli tereddütlerden sonra verilen kararın suret-i îlânıyla da üstüne tüy dikmişler, fazla ihtiyâr ettikleri hareketi olduğu gibi göstermekten ihtirazen bazı diplomatlıklara müracaat etmek istemişler. İşi büsbütün çorbaya çevirmişlerdir.

Yani şimdiki ittihaz olunan karar verilen müsâidat "yeni" bir şey değilmiş. Gülhane hattıyla hudud-ı sâirede zaten mevcut ve mukayyed olan "eski" muvaidin "tekrar vaadi" demek imiş (!). Bunu îlân eden vükelâ-ı devlet güya "merak etmeyiniz, çoktan beri var ettiğimiz halde nasıl ki herkesi aldatıp icrâ etmedik ise bu defa dahi bir şey yapacağımız yoktur, maksad süferanın gözlerini boyamaktan ibârettir" demek istediler.

Bunun için Avrupa devletleri hükûmet namı altına sığınmış olan şu güruh-ı acezeden halkı halâs ile âlem-i medeniyetin rahat ve âsâyişini iâde etmek zamanının hulul ettiğine hükmeyletiler.

Kont "Galvehoffski" şu hükmün tercümanı olmak üzere ortaya çıkıvermiş idi.

Kont "Galvehoffski"nin teklifi neticesiz kalmıştır. Bunun böyle olmasına da başlıca Rusya sebep olmuştur. Rusya tarafından ihtiyâr olunan bu hareket iki mütâlaaya mebni idi.

Biri - esasen iş Ermeni meselesi suretinde başgöstermiş ve binaenaleyh tesviye-i maslahatta Ermenilere bir hisse tefrik etmek tabii bulunmuş olduğundan Ermenilere verilecek imtiyaz, istiklal, hatta fazla müsâidat-ı mahsusanın Rusya politikasının esaslarına külliyen muhalif olması,

Şark meselesinin tesviyesine de Rusya'nın ancak Asya-yı sagarı ile Boğazlar Rusya'ya geçmek şartıyla muvâfakat edebileceği noktalarından ibâret idi. Ahval ise buna müsait değildi. Hele Ermeni vahid-i siyasiyesi katiyen hesabına gelmez idi.

Diğer sebep ise - Rusya daima Türkiye'nin gâile içinde kalarak başkaldırmaya vakit bulamamasını iltizam edegelmektedir. Bunun için dahi şimdiki "idâre" den iyisini tasavvur etmek muhal olduğundan hal-i hazırın böylece ibkasının Rus politikasına pek muvafık gelmesidir.

Rusya'nın bu hareketi Avrupa'da muhârebe-i umumiyeyi tevlid edebilecek ahvalden idi. Lâkin diğer birtakım mesailin hudusuyla, hamd olsun, şimdilik bu fırtına gürültüsüz geçirildi.

Şu hudus eden mesail içinde küçük bir mesele daha mevcut idi ki diplomasi defterleri itibariyle lâşa hükmünde olmak ile beraber felsefe itibariyle belki en mantika muvafık olanı o idi.

Bir müddetten beri beş on genç Osmanlı Avrupa'ya geçerek kimi risâle, kimi de gazete, bazen de nutuk vasıtasıyla Avrupa'nın yanlış zehap ve harekâta bulunduğunu iddia etmeye başlamışlardı.

Bunlar diyorlardı ki Türkiye'de zâhir olan resmi yüz vâkıâ pek çürüktür. Fakat cism-i cesim-i devlette o resmi yüz pek ince ve hatta bugün yarın düşmeye meyyâl çürük bir kabuktan başka bir şey değildir. Türkiye'de mevcut olan hüzn-engiz ahval dahi vech-i millette hasıl olmuş şu arızayı düşürmek üzere kuva-yı hamiyet ve gayretin galeyana etmesinden başka bir şey değildir.

Rusya'nın muhâlefeti üzerine mesele kesb-i ehemmiyet etti. Ahval-i müşkileden çıkmak üzere bazı Garp devletlerince kapı taharrî bulunduğu sırada Osmanlı erbab-ı gayreti mücahitlerden biri şek ve şüphe götürmez birtakım evrak-ı mutebere neşriyle ortalığa biraz şua-yı hakikat serpmiş oldu. Bu suretle kendisine takdim eden genc mücahidlerin doğru söylediklerini tasdik eyledi. Fazla olarak birçok defa sadâretlerde bulunup Devlet-i Âliyye'nin rical-i azamı addedilen Said Paşa dahi İngiltere sefâretine iltica etti. Bu ise mücahid-i mezkûrun nümayişine fazla bir kuvvet ve itibar verdi. Bu sayede bazı Avrupa mahafilinde Osmanlı heyet-i ictimaiyesinin subh-ı inkılab hayıra kadem-nihâde olmakta olduğuna az çok îtimad hasıl oldu.

Şark meselesinin Osmanlıların akılâne ve vatanperverâne îfâ-yı vazîfe ve tahsil-i adâlet ve hürriyet etmeleriyle hal ve tesviye olunması, ez-cümle İngiltere hükûmetince, en matlub ve makbul tesviyelerden sayılırdı. Lord "Solsberry"nin mesleğinde şöyle dursun, hatta muhalifin rüesasına taht-ı riyâsetlerinde bulunan Ermeni teşvik ve îâne komitelerinin harekât ve neşriyatında bile birden îtidal-i lisan hasıl olmuştur. Galadeston bile açık bir mektup ile mezkur mücahidi tebrik etti.

“Müslüman”ların da hukuk ve mâdelete muhtaç oldukları sözleri her nasılsa gazete sütunlarında görüldü. Ehl-i Salib olsa bile hiç olmazsa kurûn-ı vusafidekinden biraz olsun farklı olduğu bizim bazı mey’us ve miskin ricale gösterildi.

Bizim gençler, Osmanlıların inkılab-ı hayrı husule getirmeye muktedir olduklarını iddia ediyordu. Avrupa vâkı’ına buna tamamen îtimad etmiyor idi. Lâkin aksini de bugünlük iddia eylemiyordu.

Gazeteler ve telgraflar “icrâ-yı ıslahat için hükûmet-i Devlet-i Alîyye’ye mühlet lazım veriliyor” diyorlardı.

Biz ise buna karşı “Avrupa, Osmanlı erbab-ı hamiyetini yegâne bab-ı selâmet olduğu tebyin eden dâhili inkılabı icrâyâ en sarîh süratte davet eyliyor” diyoruz.

Bizce Lord “Solsberry” gibi ittîrad-ı efkâr ve meslek ile meşhur olan bir müdür-i umurun sonraki nutkunda meşhud olan mebaniyet ancak böyle esasiye müstenid olabilir. Yıldız-nişinlerin kutb-ı şimale doğru sarkmak emirindeki “telâş” ve müsâraatleri de ancak bu misillü bir “kuvve-i mücbere” den ileri gelebilir.

Demektir ki ey aziz vatandaşlar! Şimdilik iş bizim cümlemizin gayretimize, himmetimize, daha doğrusu çoktan îfâsı vacib vazîfemiz olan eser-i hayr ve selâmetin ibrazına kalmıştır.

Hüsn-i îfâ-yı vazîfenin evcinde şan ve şereften başka emanet-i celile-i mukaddesenin selâmeti dahi duruyor. Muvaffak olursak mecur olacağız. Şan deyyanını i’lâ, milleti ihya, padişahımızı irşad eyleriz.

Şimdiye kadar olduğumuz gibi ruhsuz ceset makamında kalırsak, ta’n-ı muasırîn ile lanet müstekabelîn için vesile olacak “taksim” rezâletinden başka bir şey elde edemeyiz.

Yaşamak hak ve istîdadında isek, “vazîfe”imizi îfâ etmiş olacağız, yoksa “Allah taksiratını affetsin” fatihasını çektiklerini görmek “mesuliyeti” altında ezileceğiz (*Mizan*, numara 163 fi 26 Şaban 313, Mısır).

## 26. Sultan Abdülhamid Hazretlerine

“Bir arz-ı hal-i darâat-meâldir.”

Devlet-i Alîyye’nin bidâyet-i teşekkülünden şimdiye değin geçirdiği edvârı natık-ı sahâyif-i tevârîh gözden geçirilir ise görülür ki ecdad-ı azamınız gerçekten hükûmdarlık etmişler, kazandıkları şan-ı celâdat-ı nişanla âlemi hayrette bırakmışlar, tesis-i hüsn-ü idâre ve temin-i esbab-ı adâlet ile tevsî-yi memâlik eylemişler, dünyaya velvele salarak sahîhan şehinşah unvanına layık olmuşlardır.

Birçok esbaptan naşî devletin umuru muahharen tedenniye yüz tutmuş! Lâkin bugünlere gelinceye kadar bekâsı tehlikeye uğramamıştır.

Zât-ı hazret-i padişahîlerinin meslek-i müttehzaları eslâf-ı kirâmın mesleklerine muvafık değildir. Bu sebepten olarak ahval-i memâlik bir sekteye uğratılmış ve bilcümle ehl-i gayret ve hamiyetin yürekleri kanla dolmuştur.

Cûlus-i şâhânenizde mevcud bulduğunuz memalik-i mahrusenin ne kadar tenezzül etmiş bulunduğunu tefekkür buyurunuz. Eflak, Boğdan, Sırbıye, Karadağ, Bulgaristan, Hersek, Bosna, Şarkî Rumeli, Tırhala, Kıbrıs, Batum, Kars, Ardahan, Kotor, Tunus, Mısır, Bahr-i Ahmer'in sahil-i Garbiye'si - ki bunlar hep bir araya toplansa kuvve-i kahiresiyle velvele-bahş-i cihan olacak büyük bir imparatorluk teşkil eder - bunları hep elden kaçırdınız.

Memâlik-i mezkûrede müteaddid ve müstakil hükûmetler teşekkül etti. Ecdad-ı âzamanızdan hiçbirinin devrinde böyle bir felâket görülmedi.

Lâkin işin içinde en şayan-ı dikkat nokta şurasıdır ki herhangi memleket Devlet-i Alîyye'den infikâk ettiyse orada gayrimüslimler hakkında mal, can, ırz emniyeti hasıl olarak saâdet-i hal yüz gösterdi. Herkes hukukundan emin kaldı. Eşkiya yaşayamaz oldu. Ahâli servet peyda etti. Kapitülasyon tazyîkatından kurtuldular. Teşekkül eden hükûmetler nüfus-ı mevcuda nisbetinden ziyade kuvve-i askeriyelerine güvenir oldular. Devletlerin ihtiramatını kazandılar.

Bilakis idâre-i Osmaniyede kalan yerlerde ise emniyetin fıkdanı sebebiyle ticarete durgunluk geldi. Haydud eline düşmemek için ahâli çiftliklerine gidemez oldular. İdare-i dâhiliyenin adem-i intizamından başka ve ticaret mu'âmelâtının ihtilâli servet-i memleketi mahvetti. Herkes halinden ve idâresizlikten müşteki oldu. Halk yekdiğerinin canına kasedetti. Dâhil-i memâlikte âsâyiş kalmadı.

Binaenaleyh asakir-i nizamiye müctemien merkezlerde durup talim ve ta'allüm ile meşgul olarak asakir-i redifenin mahal-i tedrisi olacakları yerde, müfrezelere dağılıp dağ başlarında ve ötede beride temin-i âsâyiş arkasında sürünmekte halleri harab olmaktadır. Memleketin bir köşesinde askere lüzum görünse bunlardan istimdat mümkün olamıyor. Derhal redifleri toplamak çaresine teşebbüs olunuyor. Asakir-i redife ise hizmet nizamiyesini itmam etmiş, hanelerine avdet ederek tehhül eylemiş, çoluk çocuğu karışmış Osmanlılardır. Bu sebeple bunlar vatanın en kıymettar ve en mahsuldar evladı iken mücerred sû-i idâre seyyiatından olarak ednâ sebeblerle silah altına alınıyorlar. Haneleri söndürülür.

Evet! Redif taburları toplanır. Toplanır, ama devlet bir devlet ile îlân-ı harb eder de vatan tehlikede kalır, bıçak kemiğe dayanır ise ol-vakit bunu kurtarmak için cem' edilir. Bu da asırda bir veya iki kere vukû gelir.

Bir redif taburunun toplanmasına emir verenler, acaba öyle taburun nasıl toplandığını ve ne vecihle memleketinden çıktığını görmüş müdürler!

Merkeze emir gelir. Etrafa dağılır. Hane yoktur ki içinde iki ve lâakal bir redif olsun. Bunlar çiftlerini çubuklarını terk ile ailece merkeze koşarlar. Tabur kalkıncaya kadar gece gündüz o aile halkı sokaklarda yatar. O hane sahibinin ve gerek hanenin velev birkaç aylık olsun levâzımını ikmal için ağır şerâitle borçlar altına girilir. Mahsûlât meydanda kalır. Elhâsıl o memleket bir musîbet, bir matem-i hane-i umumi hükmünü alır.

Sebeb-i felâkette, redife gidenlerin ekseriya nısfının geriye dönmemesi, kapıları kapanıp ocakları sönmesidir. On nısfı dönmez. Çünkü layıkıyla giderilip layıkıyla bakılmaz. Hasta düşer, zaruretler içinde kalır, nihayet terk-i hayat etmekle düştüğü ızdıraptan kurtulur.

İşte bu biçarelerin toplanmasına ikide birde sebebiyet veren sû-î idâre ashâbı şu hali bir kere nazar-ı insaf ile görseler, umarız ki memleketi sû-î idâreden kurtarmaya teşmîr-i sak ihtimam ederler idi.

Birde malum-ı şâhâneleridir ki yakın vakitlere kadar Anadolu'dan toplanan taburlar yine o memleketin mahsul-i sa'y olan emval ile daima uzak serhadlere gönderilir, oraların âsâyişi temin kalınmakta daha doğrusu o mübarek Anadolu'nun kanıyla, malıyla, canıyla bakiye-i memâlik idâre olunmakta idi. Şimdi ise sû-î bahtımız icabı olarak Anadolu içinde kullanılmaya başladı. Sû-î idâre neticesi olarak nâzil olan belâyâ ve mesâib ta onların içine ve çiğergahına kadar girdi. Bilinemez ki bundan sonra devlet kıtaat-ı bâidesi için nasıl bir kuvvete, ne gibi vâridâta güvenecek, hangi ricalle tefviz-i umur edecektir?

Padişahım! Siz akıl ve zekanıza güvenerek yahud bütün efrad-ı milletten selb-i emniyet ederek bir kişi için değil, yüz kişi için çok olan umur-ı devleti yalnız başınıza hüsn-ü idâre ediyorum zannıyla çalışırsınız. Heyhat! Fî-zamanına bir insan yalnız başına ufak bir fabrikanın bile umurunu hüsn-ü idâre edemeyeceği derkâr iken sizin bu yanlış zehabınıza ne demelidir? Hususıyla umur-ı saltanata müsteşar ve muâvin zannıyla etrafınıza toplanan hoş-âmed-gûyân ile idâre-i umur olunamaz. Olunur ise işte böyle ahval-i memleket fenadan fenaya gider, mülkün her parçasında envâi mehâlik zâhir olarak müdürü de aklını ve tedbirini şaşırır.

Şu kutlu efendimiz! Fî-zamanına idâre-i umurda tevsî-i mezuniyet usûlünün lüzum ve muhassenatı bütün dünyaca zâhir olmuş ve binaenaleyh her devlet idâre-i memlekete memur olan zevatı kanun ve usûlü dâiresinde hüsn-ü ittihad ettikten sonra mezuniyet ve salahiyet vâsi' vermiştir.

Her memur vazîfe-i mevkûlesine müteallik olan mesuliyeti deruhte ederek temşiyet maslahat eder gider. Bu hal ile o memleket günden güne terakkî eder, saâdet-i hal gayet bir cüzi zamanda herkesin nâsiyesinde izhar-ı alâim ve şâdî eder. Hasılı merkezîyet usûlüne riâyet edenlerin memaliki nikâbet ve belâyanın merkezi, aksi hal ile idâre olunan bilâd-ı selâmet ve servetin menbaı hükmünü alıyor.

Şevket-meâb efendimiz ise maatteessüf idâre-i memleketteki merkezîyet usûlünü bulduğunuz dereceden eksiltecek yerde, birkaç yüz kat daha ziyade arttırdınız.

İzmihlal ve fenalığın tehâcümü kesb-i sürat etti. Şuabât-ı idâre ile vilâyat-ı şâhânede görülmekte olan ramak-ı hayat bulunduğu derecede kalmayıp süratle inhitata yüz tuttu. En garibi de şuna bu kadar seyyiât ve rütbe-i ihanet mevcud iken ortalığa bir mesul bile irâe olunmuyor.

Çünkü idârelerinin seyyiâtı iş erlerinden sorulsa “Biz merkezin emir ve idâresini icrâya memuruz, yoksa hüküm mevkiyle icab hale muvaffak olan rey-i mahsusumuz bu yolda değildir” derler.

Efendimiz sual olursa “Bana böyle arz ettiler de onun üzerine yapılmasını emir ettim” dersiniz, gayri mesul olduğunuzu söylersiniz.

Evet efendimiz, sahihsiniz. Padişahlar mesul değil. Ama işi mesul bir heyete tevdi' ettikten sonra mesul değildir. Yoksa cinâyet ortada, faal meydanda, fail huzurda olduktan sonra mesul aramamak mümkün olamaz... (Feteemmel)

Çünkü mesul olan bir heyetin arz ve talebine bir “mûcibince” demekle işe yalnız cereyan vermek meşgulesini deruhte eden zevatın elbette gayri mesul olması lazım gelir. Zira işin mesulleri meydandadır.

Padişahımız! Avrupa devletlerinin usûlüne bir kere atf-ı nazar olunursa herkesin hukukundan emin olması kâide-i asliyesinin teessüs etmiş olması sebebiyle ziraat, sanat, ticaret, servet, kuvvet, kudret o kadar ileri gitmişler ki iş bizim gibi ocak düşkünlerinin nazarlarını semt-i hayrete atfettirecek dereceye varmıştır. Hatta emniyet-i dâhiliye ile kalmamışlardır bütün tebaalarını saâdet-i hale îsal etmek için uzak yerlerde müstemlekat ihdâs eylemişler, mübadilât-ı ticariye ile tebaalarının kesb-i miknet ve kudret etmesine kemal-i aşk ve şevk ile çalışmışlardır. Bunların kâl ve kalem ile ta'dâd ve tavsîfi kâbil olamayan emniyet ve refahını gören tebaa-ı şâhâneniz

öyle bir saâdet-i hale vasıl olmaktan daha ne kadar müddet mahrum kalacağız demezler mi?

Evet! Gayrimüslim vatandaşlarımız hiç olmazsa İslâmlara hizmet-i askeriyenin açtığı felâketlerden âzâde oldukları ve daha bazı kıymettar imtiyazları hâiz buldukları halde bile idâre-i Osmaniye’de kalmaktan müteneffir derler?

Şimdilere kadar sürüklenip gelen seyyiât-ı idârenin neticesi idi ki Slavlar, Rumlar, Bulgarlar, Ulahlar hep ayrıldı.

Şimdi de Ermeniler ayrılmak istiyorlar. Ayrılanlar mesul bir heyete teslim-i zaman-ı idâre ederek vatanlarının saâdetini istihsale ve cebr-i mâfata başladılar.

Müslümanlar ne yapsın ve nereye gitsinler? Hangi taş başlarını vursunlar? Nasıl bir melce ve cenaha sığınsınlar? Bunlar hanedan-ı celalet-i nişanınızdan başka bir ferde boyun eğmek istemezler. O makam-ı kudsiyet-i ittisamda sülale-i necibenziden gayri bir kimsenin bulunmasını kıyametle hem-hal addederler.

Şimdi o erîke-i saltanatta çar-ı balin-nişin ihtiram olan zât-ı hilafetpenâhınızda bu bîçarelerin acıklı feryatlarına kulak vermezseniz hal neye müncer olur? Hudânekerde hükûmat-ı mütecâvireden birinin pençesine düşerek müessesat-ı umumiye-i milliyelerinin at ahır edildiğini ve muazzez olan din ve namuslarının hedef-i tahkîrât olduğunu görürler de müsebbiblerini hayır ve rahmetle yad ederler mi sanırsınız? Ne uzağa gidiyoruz? İşte Bulgaristan’da bulunan dindaşlarımız ahvali bize ibret-nümâ bir ayinedir. Rabbim zeval vermesin, Dersaâdet’te koca bir İslâm hükûmeti bâkî ve hatta Bulgar idâresi de o hükûmet-i İslâmiye’nin bir fer’î ve tabii iken bile Lofça’da ve Hazâr-grad’da vesair birçok yerlerdeki asar-ı İslâmiye ne olduğunu ve rical ve nisvan din kardeşlerimizin ekserisine ne muâmeleler edildiğini bilmiyorsunuz diyemeyiz. Zirâ en namuslu tebaanızın hanelerinin en saklı yerlerinde cârî olan ahval-i beytiyeye kadar vakıf olmak merakında bulunan efendimize göre böyle şeyleri bilip anlamak hiç mesâbesinde kalır.

Ah padişahımız! Tasavvuruna kalemen gayri muktedir olduğumuz bu kadar mesâvî-i ahval ve idâresi ve âtîde düşülecek müthiş ve azim belayayı görüp de şimdiye kadar sizi ve ecdadınızı muhterem ve muhteşem besleyen ve hanedanınızın sıytını âfaka-yı istişare âlet olan şu bîçare Müslümanlara acımaz mısınız?

Eğer bir nazar-ı insaf ile baksanız, bir fikr-i selim ile düşünseniz mutlaka kendi kendinize hükmedersiniz ki “Evet bu koca bir millettir. Murad ettiği gün kendi kendine bir padişah bulur. Ama benim gibi bir tacdar istediği anda kendine bir millet bulamaz.”

İşte bu mütâlaanın vücuduyla beraber mevki-i şâhânenizin kader ve kıymetini layıkıyla anlar ve ona göre de ehline tefviz-i umur edememekten mütehaddis mesuliyet-i dünyeviye ve uhreviyeden kurtulursunuz zannederiz.

Efendimiz! Bugün iyi yapıyorum zannıyla hab u rahatınızı terk edip envâ-ı vehm ve hayâlât-ı müthişe içinde kalmış ve hafiye namıyla iz'ac ve ızrar-ı âlem için ortalığa kapıp salıverdiğiniz dini müşerreb birtakım hazelenin envâi türrehat-ı natık küll-i yevm takdim edegeldikleri evrak içinde boğulmuşsunuzdur.

İşte ümmet hem sizi bu hazelat âleminde kurtarmak ve hem de bu vesile ile kendi saâdet-i halini temin etmek istiyor.

Hem siz azim bir rahat ve ikbal göreceksiniz hem de millet emniyet ve saâdet ve haysiyet ve vakar kazanacak, bunun da şeref ve iftiharını yine efendimize âid olacaktır.

Çünkü derbeder, hakîr, fakir, zelil bir kavme reis olmakla kuvvet, miknet, servet, vakar sahibi, canlı, şanlı bir millete tacdar olmak beyninde fark-ı külli vardır.

Buyurursunuz ki “İşte ben de öyle etmek istiyorum ve geceleri tab-sabah uykusuz kaldığımın sebeb ve hükûmeti budur”. Evet sahihdir. Lâkin işi ters tarafından tutuyorsunuz. Adeta aksi ve yanlış bir istikamete gidiyorsunuz. Halık derecesinde sizi ikaz etmek isteyenlere inanmıyorsunuz. Doğru sözü ve doğruluğu iltizam edenleri kendinize düşmüş tanıyorsunuz.

Bu hallere nihayet veriniz. Umum-ı tebaanızı ırk ve azad ediniz.

Peki, ama bu ne ile olacak buyurulursa, buna cevap vermekte de pek güçlük çekilemez. İdare-i devlet mesul bir heyetin kef' ve kifâyesine teslim olunduğu ve efendimizde niyet-i sahihe ve sadıka ile onlara muayyen olmak mesleğini iltizam buyurduğu halde iş olur biter.

Bu heyeti kim mesul edecek? Yine siz. Fakat kimin tabassur ve teftişiyle?

İşte mesele buraya vasıl olduğu gibi biraz tevakkufuyla bir iyice tefekkür olunmak iktizâ eder.

Bu babda düvel-i mütemeddinede cârî olan usûllerin bizim ahval-i mevkiye ve ahlâkiyemizle kâbil-i tatbik olanları nazır-ı teftiştin geçirilerek ümmetçe bir menhec-i sedad ve istikamet-i tâyin mümkün olur. Ve bu da eshab-ı hal ve akitten ibâret olan rical-i devlet ve mûteberan memleket tarafında bir meşveret-i kuvveye ve sahiha akdiyle matlûp husule gelebilir.

Lâkin burada aceleten zikir ve dermeyan olunması icab eden bir şey vardır ki o da umur-ı devletin şimdiden bir mesul-i vükelâyâ tevdi ile idâre-i umura o noktadan

başlanılması lazımdır. Bunların harekât ve icrâtı şimdilik meclis-i a'yân gibi bir vasıtayı mü'temenenin taht-ı nazar-ı teftişine verilmek "kariha-ı ilham-ı sabiha" iradelerine hitâm verilmek ile olur.

Bir de matbûatı kanun dâiresinde hür bırakmak, mahakimi mecar-i nüfuz-ı eşhas olmayacak bir dereceye isal ile erbab-ı kavânin doğru görmek, doğru söylemek, doğru hükmetmek, vazîfelerince levümü'l-ümemden korkmamak, kanundan başka hiçbir şahıstan mükâfat beklememeye alıştırmak, efrad tarafından hükûmet memurları aleyhine ikâme olunacak deâvî dahi onlara bırakılmak gibi akılâne ve müdebbirâne icrâatın bela-ifâte-i vakt ortaya konulması muktezidir.

İşte tedâbir-i evveliyeye hükmünde olan icrâat-ı mezkûre ile rükû'a varmış olan bina-yı devlet doğruldular. Düşükleri varta-yı hevl-nâktan feryad ve istigâse eden ümmet derhal aydınlığa çıkarılır. Esamisini tanıdığımız bazı zevatin hükümlerine rağmen Hüda bilir ve irâdat-ı devlet iki kat olur, kapitülasyon kendiliğinden mahvedilir. Devlet haber-i mâfat etmeye başlayarak kuvvet ve kudretiyle kendisi âlem-i siyasette izhar etmeye başlar, şimdi her taraftan görülen tahkîrata bedel âlemin alkışlarına mazhar olunur, adeta devletler temin-i âsâyiş-i amme için Devlet-i Alîyye'nin ittifakını aramaya koşar.

Ademle vücut beynindeki fark kadar mühim olan talebimiz hülâsa edilirse şu netice zâhir olur ki padişahlarımız lütfen ve âtîfeten keyfî hareketten sarf-ı nazarla bir usûl ve kanuna tabi olmalıdırlar beyt'ül saltanaya mensup olan efrad-ı hanedan-ı zişanını şeref-i zâtileri mahfuz kalmak şartıyla efrad-ı ümmetin evladı gibi talim ve terbiyeye sokmalıdırlar. Kendilerini ruh'ül-kudüsten halk olunmuş kerrûbiyundan ve efrad-ı ümmeti taaffün-i havadan hâdis olmuş haşerattan ad etmemelidirler. Kendilerini bizden ve bizi kendilerinden bilmelidirler ki menâfi ve mazarda iştirak etmiş olalım yoksa hal vahim ve padişahlara terettüb eden mes'uliyet ise pek elimdir.

Ve kuli-l hakku min rabbikum fe men şâe felyu'min ve men şâe felyekfur

Ve lâ teziru vâziretun vizra uhrâ (*Mîzan*, numara 163 fi 29 Şaban, sene 313, Mısır).

## 27. Hâlisâne Bir Nasihat

İstanbul gazetelerinin sütunları Ermeni efradı tarafından imza olunmuş teşekkür-nâmeler ile dolmuş görülüyor.

Ermeni cemâatine mensup bunca adamın velev kendi kabahatlerinin neticesi olarak olsun felâkete uğradığı bir sırada arzu ve ihtiyâr ile o yolda teşekkür-nâmeler

yazılmayacağı pek bedîhîdir. O teşekkür-nâmelerin hükûmet memurlarının haber ve tazyiki üzerine can kurtarabilmek ümidiyle imzalandığı hakkında eshab-ı imzâ tarafından dâhil ve harîce şikâyet ve itizarlar bile yağdırılması da caba!

En adi hesap üzere tefekkür olunursa bundan pek büyük bir sû-i netice çıkacağı anlaşılır. Hele bizce derece-i sû-i tesir kıtalin sû-i tesirinden aşağı kalmıyor.

Bunun için bu gibi tedbirsizliklerde biraz olsun imsak etmelerini, fazla bir fenalığı tevliid etmekten tevakkî eylemelerini “vükelâ” veya daha doğrusu Yıldız efendilerimize gayet hâlisâne olarak tavsiye ederiz.

Sansür ve hafiyelik seyyiâtı ve vazîfedar olan memurların miskinata sükûtu münasebetiyle büyüklerimiz hissiyat-ı umumiyenin ne merkezde olduğunu bilmezler. Hariçte bulunanlar gizler ise pek güzel görüp anladığımız cihetle nasihatımıza kulak verildiği halde aldanmayacaklarını emin edebiliriz (*Mizan*, numara 163 fi 29 Şaban sene 313, Mısır).

## 28. Çare-i Selâmet

Âtîde münderec “Bir Arnavut” imzalı mektub-ı mahsus mütâlâa buyurunuz. Çok değeri vardır. Evet. “Bu ittihadısızlık, bu ittifaksızlık devam ederse maazallah bizim için müthiş bir kelime olan “inkıraz” mukarrerdir” ifadesinin üzerinde biraz fikir ve mülâhazanızı yorunuz. Zira lâzım ve vâcibdir.

Memâlikimiz yalnız Devlet-i Osmaniye itibariyle değil hatta esasen hilâfet ve İslâmiyet itibariyle gayet mühlik bir nöbete zebû olmuştur. Maraz-ı mevcudun cins ve menbaı malumdur. Lâkin tedaviye henüz teşebbüs olunmamıştır. Çünkü “tabib-i resmi” hastasına ihanet ediyor, “tabib-i tabî” ve şer’î ise vücut bulamıyor, ona vücut bulduracak olan ittifak ve ittihad-ı anâsır henüz husul-pezir olamıyor. Osmanlı anâsırı beyninde ittifak-ı âmal husule gelirse “emr-i tathîr ve tedavi” birkaç günlük işten ibâret kalır.

Hayır! Arnavut kardeşlerimizi fikr-i tefrika beslemeleri yahud şimdiye kadar vazîfe-i vatanperverânede kusurda bulunmaları ile itham etmeye hakkımız yoktur. Derviş ve sâir paşalar bazı hesabât-ı zâtiyeleri için mevhum fesadlar îcadıyla gıdaları havf ve vehimden ibâret olan din ve devlet muharriplerine belki yutturabilmişlerdir. Lâkin “yarın” ın ricali olacak efkâr-ı münevvere eshabı içinde Arnavutlar hakkında velev en cüzi olsun bir şüphe peyda eden mevcud değildir.

Bu ifademiz ef’al ve harekât-ı mâzîyelerine aittir. Bazı Arnavut kardeşlerimizin efkâr ve âmal-ı hazıralarına gelince bu hususta bazı ittiradsız sadalar

işitilmektedir bunun için meseleyi ehemmiyetiyle mütenâsip bir surette tedkik ve iki tarafa âid olmak üzere îzah etmek lazımdır.

İbtidâ-ı emrde işte size bir hakikat: Muhârebe-i umumiye vukûuyla tarafından biri aman diyecek bir hale gelmezden evvel Makedonya hal-i hazırını kaybedemez.

Bulgar çeteleri, Yunan palikaryaları yahud Bükreş ve Belgrad matbûatının bendleri, belki de bazı kimselerin havf ve telâşları görülebilir. Lâkin taksîmat-ı hâzıra harita üzerinde öylece bâkî kalır.

Bulgarlar, Sırpıllar, Yunanlılar, Makedonya'ya bir hayli âmal bina etmek isterler. Cümlesi Devlet-i Âliyye'nin şan ve menâfına muhalif olduğu gibi, Arnavut kavminin hukuk-ı medeniyesi de muhallettir. Bundan Arnavut kardaşlarımız şu hukuk-ı medeniyelerini Bulgar vesâireden vikâye etmek üzere matbûat vesâire vasıtasıyla ibraz-ı vücud ve istida-ı hukuk eylemek vücubunu hissediyorlar.

Şu vücub dahi güya hükûmet-i Devlet-i Âliyye'nin düzce kendi vücud ve bekâsını fena etmek demek olan mesleğinden tevellüd ediyormuş. Hükûmet hukukunu düşünmediği için Arnavutlar hukuk-ı milliye ve kavmiyelerini müdâfaaa ve muhafaza etmek çarelerine bakmak istiyorlar. Bu da pek tabii etmiş...

Acaba hikmet-i ahval icabı bu mudur?

Bulgar, Sırp, Yunan anâsırı tarafından harita-ı hâzıranın tebdilini mucibvukuat-ı merdâne getirilmek ihtimali olsa şu mütâlaa pek makbul olabilirdi. Lâkin Bulgar vesâire patırtılarının neticesiz kuru patırtılardan ibâret olduğuna bizce şüphe yoktur. Mektepler vesâir neşriyat ile nüfuz-ı medeni icrâ edilir. Makedonya dâhilinde Şark'a, şimale yahud cenûba bakan âdetlerin nisbet ve tefavüt-i tebdil edebilir. İşte o kadar. Yoksa esas tebeddülât mevcut patırtılardan tevellüd edemez. Çünkü tebeddülü tevliid edecek unsurlar onlar değildir.

İkinci hakikat: Makedonya meselesi mesâil-i beyneldüvelden Rus ve Avusturya devletlerine taalluk eden bir mesele-i mühimedir.

Bunun için Devlet-i Âliyye Rumeli'de bâkî kaldıkça Arnavutların hukuk-ı kavmiye ve milliyelerini ızraran tesviyesi melhuz değildir.

İşin içinde yalnız bir çirkinlik, manasız bir zarar mevcuttur ki Arnavut kardeşlerimizin ittiradsızlıklarına başlıca sebep olan cihet de o olmalıdır. O da Bulgarlara, Yunanlara, Sırpılara, Romanyalılarına lisanları üzere mektepler açıp tedaris ettirmek ve efkâr ve temâyülât-ı ahaliyi bildikleri tarafa çevirmek için geniş bir meydan bırakan hükûmet-i Osmaniye'nin Arnavutlara elifba risâlelerini tanzime bile

müsaait görünmemesidir. Bundan dolayı daima Arnavutların zararına olarak nisbet-i milliyet tefavüt göre geliyor.

Bu hal bizim hükümetimizin sersemliği eseridir. Lâkin Arnavutluk'ta müşâhede olunan bu noksan idari-i hükûmetin hangi şubesinde, hangi hareketinde müşâhede olunmuyor?

Hükûmet-i Devlet-i Alîyye kendini toplayarak tarik-i selâmet ve terakkiyata salık olacak olursa sâir nice mesâil-i muazzama ile beraber “Makedonya” meselesi dahi - ez-cümle Arnavut kardeşlerimizin menfaatlerine muvaffak surette - katiyen hal ve tevsiye olunarak mâî veya kırmızı kitaplardan kaybolur gider.

Bundan şu demek çıkar ki: Arnavut kardeşlerimizin en mukaddes vazîfeleri - Mısır dindaşlarımız ile Ermeni vatandaşlarımız vazîfelerinin aynı olmak üzere - devlet ve hilafeti vadi-i selâmete îsâl etmek için müttefikane fedakârane gayrete müsâraat etmekten ibârettir.

Devlet selâmette olunca ecnebi iştiadları ile ecnebi entrikalarının önlerine sed çekilmiş olur.

Selâmet-i devlet ise -parlak olduğu kadar manidar olmayan ifadeleri bertaraf ederek söylüyoruz- emniyet ve adâletin dâhil-i memâlikte temin edilmesiyle husul bulur.

Emniyet ve adâlete gelince temini, emir ve tensîbi ile tanzîm ve tavzi' edilen kavânin memlekete hâlisâne riâyât eden ve herkese riâyât ettirmeye kâdir olan bir hükûmetin tesisine vâbestedir.

Kemal-i esef ve ızdırab-ı kalb ile beyana mecbur olduğumuz vechle hükûmet-i hazîramız ne kavânin ahkamına riâyât etmek için hulûs-ı niyete mâliktir, ne de başkalara riâyât ettirmeye muktedirdir.

Muktedir ve vazîfe-şinas bir hükûmetin tesis ve temini işte bil-cümle Osmanlı ve Müslümanların vicdan ve hamiyetlerine min-tarafullah muhavvel olan bir vazîfe-i mukaddese budur.

Elli senelik acı bir tecrübeden, mevcut olan idâre makinesinden, böyle bir hükûmet-i muktedire ve afifinin çıkamayacağı sabit olmuştur. Devletin mahv ve taksimini arzu etmeyen ne kadar erbab-ı himmet ve gayret varsa cümlesi elbirlikle böyle bir hükûmeti teşkil etmek vazîfesinde sâ'î olmalıdırlar. Başkaların himmetlerine intizâren mesâide ibraz-ı vücud etmeyenler nezdimizde hatta inde'l- İlahî'de bile, bugün vatani tahrip edenler ile seyyandırlar.

İşbu vazîfe-i mukaddesenin hüsn-ü îfâsına müsâraat edecek Osmanlılar mevcut ise her şey kurtulmuş olur, devlet ve millet için parlak bir istikbal temin edilir. Memurîn-i devletin sunûf-ı sülûsesi ile tabakât-ı millette o haslette Osmanlılar mevcut değilse, devlet için katiyen bekâ yoktur. Çünkü şimdiki gidişte bir müddet daha devam edecek olursak devrilmek için Moskof çizmesinin darbelerine bile hacet kalmayıp kendi rezâletimizin yükü altında eziliriz...

Bizde matlub olan hükûmeti teşkil etmek öyle Garp'ta zâhib oldukları, hatta diyebiliriz ki içimizde pek çoklarımızın zannettiğimiz kadar güç değildir. Hükûmet memurlarının kâffesinde tekâsül ve irtikâp mücessem görmekte hata ediyoruz.

Memurlarımızın istîdad ve ehliyet-i zâtiyeleri bugün fiilen görüldüğünden veya bizim zan ve tahmin eylediğimizden pek ziyadedir. İktidar ve ehliyetin âsar şeklinde mâdum olmasına yegâne sebep usûl-i asliye-i idâremizdir. Ahkam-ı kavânin namına olarak manasız keyf ve tecâvûze karşı ses çıkaracak bir makamın adem-i vücudundan başka bir şey değildir. Ne şekil ve surette olursa olsun kavânin ahkâmını alenen ve musırren müdâfaa etmekle mesul olamayacak bir heyet-i teftiş bir kere vücuda gelsin de bakınız ne güzel semereler elde edilir.

Lâbüd olan şey her taraftan gelecek birer mebusun vücudu değildir. Hükûmetin karşısında hazır bulunup istediğini anlamak için serbestçe “niçin” sualini vaz’ edecek ve muzır bildiği icrâat önüne dahi “olmaz” seddini çekmeye kadir olacak müntahab ve gayr-i mesul bir heyetin kuvvetidir.

Cemiyet-i cedide-i medeniyede matbûatın tutmakta olduğu mevki pek büyüktür. Mûtedil kanun dâiresinde matbûata verilecek serbesti sayesinde en baîd olan bir vilâyet köşesinde bile merkeze sada-yı şikâyet ve hakikat işittirmek mümkün olur.

Bunun için erbab-ı şer ve gafletin elleri bağlanıp icrâ-yı şerden men’ olunmak tarikiyle devr-i “emniyet ve madulet” i ihdas etmeye çalışmalıyız. Bir kere ihtiyâcat-ı şer’iyyeye malik olarak nefes alacak ve istîdad-ı medeniyesini enzâr-ı tecrübeye gösterecek bir heyet-i ictimaiyemiz husule gelsin ki cehalet ve meyusiyet zulümâtından kurtuluş yaptığımızı bilerek ve netayic-i matlubesinden emin olarak emr-i ıslah-ı âtiye mübaşeret edebilelim.

Gayet basit ve mutedil olan şu matlubu istihsale çalışmak vatanımıza gerek Devlet-i Osmaniye gerek hilafet-i İslâmiye nazarıyla bakan bilcümle erbab-ı gayret için farz olmuş bir vazîfe-i mukaddesedir. Bununla âlem-i medeniyetin hürmet ve tahsinini kazanırız. Ve hakikaten fesadçı olan halis “anarşizm” mesleğinde bulunan hükûmet-i hâzıramıza karşı ibretâmiz bir tezât teşkil eylemiş oluruz.

Yoksa “hükümet vazîfesini îfâ etmiyor” kavliyle ve güya milleti muhafaza etmek zehab-ı batılıyla İtalya’dan, Avusturya’dan veya sâireden vâki olan teşvikâta kapılarak münferiden hareket edilir ise ibtidâ-yı emrde vatanperverlik vazîfesinde büyük bir cebânet ihtiyâr edilmiş olacağından başka, evvela - devletin inkırazı tâcil edilmek, saniyen - Arnavut lafzı tarihte geçmiş bir isim kuvvetinde bırakılmak gibi affolunmaz bir kabahat ihtiyâr edilmiş olacaktır...

Demek, ki: Dâhilen meşru’ ve mâkul bir idâre-i adile ihdas ve idamesi için ittifak ve ittihad!... (*Mîzan*, numara 166 fi 20 Ramazan, sene 313, Mısır).

## 29. Verâset Meselesi

Garib şey! Gazetemizin ilk Mısır nüshasında “nazar-ı mütâlaa ve muhakemeye vazî’ olunan bir “proje” olduğunu ve erbabının mutâlaat-ı sahibesi üzerine tâdil edebileceğimizi” sarâhaten beyan ederek neşrelediğimiz efkârdan verâset-i saltanata müteallik olan fikrayı anlamak üzere ittifak-ı umumi görüyoruz. Hatta yazdığımızı defaâtle okumaya mecbur olduk. Yazdığımızdan mânâ çıkarmakta zahmet çekmedik. Fakat itirazlara hiçbir mana bulamadık.

Yoksa hükümetimizin “Türkçe bilmiyor” iddiâsına hürmeten gerçekten Türkçemizi unutuvermeyelim?

Fikr-i mahsusumuza keyfimiz için îcad etmedik. Zaten umur-ı devlet ve millette icab-ı hal ve selâmet-i istikbalden başka fikir ve zevkimiz yoktur ve olamaz. Biz öyle tâdil icrâsına “mecburiyet-i tabiiye” görüyoruz. Gördüğümüzü de isbata her vakit hazır bulunuyoruz.

Allah daha ziyade eylesin! Hanedan-ı celadet unvan-ı Osmanî’nin şimdiki mevcuduna ve Sultan Mahmud Han hazretlerinin tek olarak kalmış olduğuna bakıyoruz. Böyle giderse -gideceği de tabiidir- otuz seneye varmadan yüz neferi tecâvüz edebileceğini düşünüyoruz.

Yüz kişi, sonra beş yüz ve daha ziyade bile olabileceği âşikârdır.

Usûl-i verâset böylece kalırsa bilcümle şehzadegâne veliahlara mahsus-ı terbiye ve tahsil ve dâire vermek lazımdır. Zaman bugün olduğu gibi birer köşke kapamak ile iktifâ olunmasına müsaade edemez, hatta öyle olsa bile lüzûmu kadar köşk bulunamaz. İhtiyaçları için hazinenin parası yetişemez, bunun için efrad-ı aile dağılıp ahad-ı nâsa karışır ve gözetilmesi matlub olan itibar ve haysiyet gözetilemez.

Tarih-i Osmaninin en çirkin noktası olan “ıdam-ı şehzadegân” adeti bu halin neticesi bulunan müthiş bir tedbir-i devlet idi. Size sorarım, ki: o kanlı adeti bugün îade etmeye muktedir misiniz?

Hayır, değil mi? O halde?....

Rusya Devleti birkaç sene mukaddem, başka devletler dahi çoktan beri “Alet-i emperyal” elkabını hâiz olabilenleri tefrik ve tehdit etmişler, o bir efrad-ı hanedanının cemiyete karışacakları ahval ve sıfatları nizam şekline koymuşlardır.

Halbuki onlarda hükûmet bütün aile büyüğüne intikal etmeyip pederden evlada geçer. Mutlaka imparator ve kral taçları “bilfiil” imparator ve kralın oğluna geçer. Bununla beraber öyle tedbire lüzum gördüklerine nazar-ı dikkati hasr ediniz) bizde mevcut olan usûl-i veraseti mizan-ı tetkikten geçiriniz, bir çıkar yol arayınız “maddeten” ve “manen” kâbil-i kabul bir netice çıkaramazsınız. Halep uzakta ise arşın yanımızdadır. Bunun için tâdil çaresizdir. İ’cab maslahatdandır.

Meydanda saffet-i resmiyeyi hâiz iki zât mevcuddur. Biri bilfiil padişahımızdır. Diğeri dahi on dokuz seneden beri veliahd-ı saltanattır. İkisinin de hukuk-ı asliyelerini mukaddes addettiğimizden tâdilin onlardan hiçbirine tesiri olmasın demek istedik. Sonrası için dahi hanedan-ı Osmaniye münhasıran bir “defalık, olmak üzere kur’a-ı şeriyeye müracaatla baht ve tali’ min-arafillah kimin uhdesine tensib buyurulursa Reşat Efendi Hazretleri’nden sonra o padişah olsun. Ve artık evlad-ı kibire intikal etmek usûl-i umumiyesi mûcibince onun zürriyetine hasredilsin dedik. Bu usûl cihanın her tarafında kavânin-i mahsusa ile tahdit olunmuş bir halde cârî olduğu cihetle hiçbir muhâsaraya tesâdüf olunmak ihtimali yoktur [\*]<sup>12</sup>.

Mamafih fıkramız tetkik ve muhakeme-i umumiye vaz’ olunmuş bir mutâlaa-ı şahsiye idi. Etraftan bu kadar yıldırımları ve “Kanlı hükümleri” davete asla değeri yoktu.

Üç dört ay mukaddem itiraz bile kabul etmez olan bu maddenin ahîren bu kadar ehemmiyet kesbeylemesine sebebin ne olduğunu arıyoruz, fakat bulamıyoruz.

Çünkü on dört teşrinevvel tarihinde hakipay-ı şâhâneye takdim olunan lâyihamızda:

“Bir gün evvel tâdil olunması matlub olan usûl-i cariye-i verâset iktizâsından olarak zât-ı şâhâne yevm-i cüluse kadar meham-ı umur-ı devlet tetkik ve rical-i

---

<sup>12</sup> [\*] O günün icabı o idi. Bugünün icabı başkadır. Çünkü o vakit mevcut olmayan hukuk hasıl olmuştur.

devletin mâhiyetinizi takdir etmek imkânından mahrum bırakılmış olmak hasebiyle....”

İbaresi mevcut idi. Badelmutalaa akşama huzura celb edilmiş ve iki saat lâyiha münderecatından bahsolunmuş iken usûlün tâdili hakkındaki fikrimize karşı en küçük bir itiraz bile edilmemiş idi.

Halbuki, aleyhimize hüküm verilmesine vesile olan iki maddeden “ahâliyi isyana teşvik” isnadının havf ve vehimden ibâret olduğuna nazaran yegâne sebep-i resmi olarak yalnız verâset hakkındaki mütâlaamız kalıyor.

Mütâalamızın esbab-ı mücebesi ile suret ifadesini hadde-i tetkikten geçiriniz, sonra idam hükmünü üzerine koyunuz da iyice bakınız. Çıkacak suret şarivariler de görülen kafası vücudunun birkaç misli büyük olan resimlerin eğri şeklinde zâhir olduğunu müşâhede ile kahkaha koparmaktan kendinizi alamazsınız.

Acaba malum bir madde hakkında bu kadar az müddet tarafından vakı’ şu tebeddül-i azimin hikmet ve illeti nedir? (*Mîzan*, numara 166 Fi 20 Ramazan sene 1313, Mısır).

### 30. Hâriciye

Hâricî politika denildiği vakit vehle-i ûlâda başka bir devlet ile ittifak vadisine sevk-i efkâr etmeyen devlet gerçekten bahtiyar bir devlet sayılmalıdır.

Maatteessüf bizim devletimiz, bir hayli müddetten beri, o gibi kâvi ve müstakil devletler âdadında bulunmuyor. Rical-i devletimiz bile yekdiğerine tefrîkan tavsif oldukları sırada falan ve filan politika taraftarı yad olunurlar.

Bu hâl ecdadımızın vedîası bulunan uluvviyet-i hissiyatımızı cerh eylemelidir. Çünkü kendi zatına mahsus, menâfi-i hayatiyesine müstenid, iyi ve kötü günlerde tebdil ve tağyirde vâreste bir meslek-i hâricî her bir devlet için lâbüddür.

Hâtırat-ı tarihiyemizden bed’e ile ahval-i coğrafyamıza ve icâbet-i hazıramıza nazaran Devlet-i Alîyye için menâfi-i aslîyesinin dâî olacağı politikayı tâyin ve intihab etmek zannolduğu kadar müşkül değil iken, dâhilî ve hâricî bir meslek-i siyaset ihdasından izhar-ı âciz edegelen Bab-ı Âli bu hususta dahi belki âcizden kurtulamamıştır.

Bunun için yarın umur-ı idâresi deruhte edecek olan firkanın şimdiden hatt-ı hareketini tayin eylemesi câlib-i merak olmaktan hali değildir.

İbtidâ-ı emirde her devlet kendinden başka katiyen güvenilecek dosta mâlik olduğunu bilerek ona göre politikasını tertip etmelidir.

Bunu îfâ ettikten sonra komşu vesair devletlerin icrâ edebilecekleri mâzarratların derecesini iyice tayin etmeli ve derece-i mâzarrattaki tefâvütte hakkını arayarak mesleğini binâ eylemelidir. Bu halde az çok Devlet-i Alîyye ile münâsebatta bulunan devletlerin hafî âmalını tahmin ile ehvenîşeri aramak en birinci umurdan bilmesi tabiidir.

Avrupa devletlerine hasr-ı mutâlaa ederek bir ucundan başlıyoruz.

Mesâil-i yevmiye itibariyle ön sahnede bulunan Rusya hâtırat-ı tarihiye itibariyle de birinci mevkiyi işgal etmektedir. Çünkü şimdiye kadar Devlet-i Alîyye'nin kaybettiği kıtaatın kısım-ı küllisi Rusya ile akdolunan muâhede-nâmeler mucibince elden kaçırılmıştır.

Bizans Prens Toma Paleolog'un kerimesi Sofya'nın Rusya Grandük'ü üçüncü İvan'a gelin olmasıyla torununun bu münâsebetle “Çar” (Çezar, Kayser) yâd edilmesini yahud vücudu inkâr olunduğu halde düstûrî'l-amel ittihaz edilmiş bulunması fiilen sabit bulunan büyük Peter ve vasiyet-nâmesini bertaraf edelim de, sözü kısa kesmeye gayret edelim: Rusya mevki-i hazırî ile evrak-ı siyasiyede ve âsar-ı edebiyede terviç olunan efkâra, göz önünde olan beş on senelik ef'al ve harekâta hasr-ı enzar eyleyelim.

Çin Devleti'nin Japonya tarafından ziyâde hırpalanmasına başlıca Rusya mani oldu. Pamir ve Tibet umuru Rus politikası dâiresine girdi, Afganistan ve İran'ın ahval-i dâhiliyeleri Rus efkârını işgale başladı. Asr-ı ibtidâlarında Kuban, Terek, Dinyester sevhilinde bulunan hudud-ı Osmaniye Anadolu'da Erzurum, Rumeli'de Edirne kapılarına kadar çekildi. Elli seneden beri Boğazlar meseleleriyle kulaklar doldu, Ayastefanos muâhedesinde Rusya'nın ön karakolu olmak üzere teşkil olunan Bulgaristan'a Kavala İskelesi verildi, Vladikafkaz (Kafkasya'yı zapt et) Vladivostok (Şark'ı zapt et), Vladimir (Dünyayı zapt et) şehirlerinin isimleri de, manâları da meydandadır.

Sarihaten müstebandır ki Rusya Devleti muttasıl cenûba doğru ilerlemek istiyor. Nerelere kadar gidecek?

Hudud-ı matlubesi olup kendisine “Artık yeter” dedirtecek diyar hangi diyardır? Buraları bize lazım değildir. Kavala'ya göz dikildiğinden tahmin olunduğu üzere Bahr-i Sefid sevhiline gelmek istediği bizim için çoktur bile. Çünkü biz çiğnenmeden oraya gelinemez.

Rusya Türkiye'yi o kadar benimsemiştir ki âdeta başka bir devlete “hassa ve taksim” vermek mecburiyeti, kendisini bîzar eylemeye başlamıştır.

Binâenaleyh Rus politikasına meslek-i devleti uydurmak, bile bile intihar etmekten başka bir şey olamaz. Başka yalnız bir şey daha olabilir. O da: Buhara Emiri gibi Rusya'nın lütfuyla kâim bir bende-i has olmak... Hilâfet-i mukaddese-i İslâmiye ile saltanat-ı muazzama-ı Osmaniye böyle bir keçe külâh altına sokup sığamayacağını artık muhterem kârîlerimiz tayin buyursunlar!...

Bundan Şu demek çıkar ki yarının Devlet-i Alıyye’si kendisinin nihayet derecede muhtaç bulunur heribâdâbad ihdasına sa’y edeceği yarım asırlık “sulh ve âsâyiş” politikasında Rusya ile hoş geçinmek için elinden geldiği kadar çalışmak, fakat istinad-ı selâmeti başka tarafta aramak kâide-i esasiyesinde bir gün inhiraf eylemelidir.

Yanı başında Avusturya - Macaristan Devleti bir müddet evveline gelinceye kadar bir taraftan Rusya’dan ihtirazda Devlet-i Alıyye ile hemhal bulunmak, diğer taraftan dahi Macar temâyülât-ı Osmaniye’sinin nüfuzundan müteessir olmak hasebiyle Bab-ı Âli’nin en ziyâde emniyet edebileceği bir devlet mevkinde idi. Sadova, Ayastefanos, Berlin muâhedeleri netâyici ve bilhassa Bosna ve Hersek’in dimağına tesir eden tadı devlet-i mezkureyi Rusya’dan sonra en ziyâde hkmet-i seniyyenin ihtiraz eylemesi lazım gelen hkmetler sırasına koymuştur.

Almanya tarafından Avusturya - Macaristan’ın Şark’a doğru itilmesi pek meydandır. Şark’a meyledecek olan Avusturya muvâzenesinin ihlâlinden dolayı nefsi Avusturya’nın, yani kadım Şark mark-graflığının, Almanya’ya engellenip kalmasından ihtiraz etmek lazım geleceğini kendisine bazen hissettiriyor. Lâkin Selanik, Balkan heyet-i mttefikasına riyâset, hatta Rusya’yı ezecek bazı ahval netayicinde, Şark imparatorluğu tacı bile hayalperest diplomatlarının cüzdanlarına kadar girmiŐtir.

Bilhassa Avusturya - Macaristan politikasındaki adem-i katiyet Osmanlı politikası için metin bir zemin ettirmeye müsait değildir.

Herkes ile aranacak olan hüsn- münâsebat tabii onunla da olacaktır.

Almanya Devleti Devlet-i Aliyye’ye pek büyük mazarrat îras edebileceğini gibi, o kadar bir fâideyi bahŐetmesi muhtemeldir. Her halde gerek fâidesi ve gerek mazereti müstakil olmayıp, başka birtakım Avrupa ahvaline mâtufan sadır olabilecektir.

Yani büyücek hesapların birinde ya Rusya ile Avusturya’dan birinin kârına olarak bizi fedâ eder. Yahud onlardan birinin zararına olarak bizi ihyâ etmeye çalışır. Devlet-i Âliyye çabucak kendisini toplayıp hatırı sayılır bir mevki-i mmtazı iktisab eyleirse, Almanya’dan gelecek fâide ihtimali, mâzeret ihtimaline ağlebdir.

Binâenaleyh Prens Bismarck’ın “Şark meselesi Granadya alayına mensup Pommeranyalı bir neferin kemiğine değmez” sözünü kendisine mahsus olan bazı “laf” larda ad etmekte mazuruz.

Fransa’ya gelince usûl-i idâre-i hkmet ile Alsas-Loren meselesi böylece kaldığı müddetçe Fransa’nın kendisine mahsus Şark politikası g bulunur.

Başka vakitlerde Rusya’nın Bahr-i Sefid sevhilini bulmasına muhâlefet, esas meslek-i ittihaz edecek olan Fransa Rusya’nın hatırı için o vazıfeyi feda edeceği gibi, hatta liberal ve

radikal olmak ile beraber en manasız zulüm ve istibadlara bile âlet olabilir. Ez-cümle bugünkü günde Şark hakkındaki mesleğinde bile bu gibi ittıradsızlıklar taharrî etmek isteyenler bir hayli keşfiyâta rast gelebileceklerdir.

Alsas-Loren meselesi Fransaca unutulur, Fransa’da menâfi-i âsliyyeyi tanıyacak bir hükûmet -velevki hükûmet-i cumhuriye olsun- tekerrür ederse Osmanlılar Fransa’yı meslektaşlarından biri makamında tanıyacaktırlar.

İtalya Devleti yeni devlet olmak hasebiyle umur-ı dâhiliyesine hasr-ı meşâgil eylemesi lazım iken büyük devlet rolüne daha ziyâde ehemmiyet vermiş. Bu cümleden olarak Masûa el uzatmış, hatta Trablusgarp Arnavutluk’a doğru da bazı inkâr-ı iltifat atıf etmeye başlamıştır.

Lâkin yakın vakitte dâhili politikasına hasr-ı himmet etmekle iktifâ eylemesi melhuzdur. Bunun için şimdilik ondan gelecek zararın mesela Karadağ’ın zararından fazla olsa gerektir.

Mâmâfih kendisiyle hüsn-ü münâsebat bâhusus birçok Türk muhibbi İtalyalı’nın memalik-i mahrusada mevcut bulunmasına binâen lazım ve matlubdur.

Kaldı İngiltere, İngiltere ki Şarklılar için anlaşılammış bir “isfenks” makamında bulunmaktan hali kalmamıştır.

Bazı rical-i Osmaniyyeye sorarsanız “Devletin en büyük düşmanı İngiltere’dir” derler. Bunu isbat edecek edille ta’dadını talep eylerseniz, mukteder olamazlar, mâmâfih fikir ve îtikadlarında halisdirler.

“Moskof açık ve merd bir düşmandır. Dostum demez, düşmanım der, düşmanlık eder. Halbuki İngiltere dost olduğunu iddia eder de dost maskesi altında en büyük düşmanlığını icra eyler”!

Bu gibi sözler öteden beri devâir-i âliyye-i Osmaniyye’de işidile gelen sözlerdendir.

Bir vakitten beri İngiltere hakkındaki husûmet yalnız sözde bile kalmayıp evrak-ı havâdis vasıtasıyla efkâr-ı umumiyyeye sirâyet ettirmek meyl ve arzusu da müşâhede olunagelmıştır.

Reşid Paşa İngiltere’den başka devlet-i Alîyye’ye karşı halis dost olmaya müsteid Avrupa’da bir devlet yoktur der idi. Meslek-i siyasîsini o fikre binâ eyler idi.

Ali ve Fuad Paşalar üçüncü Napolyon ile ricaline bazı cemileler izhar etmeye çalışmak ile beraber bu babda Reşid Paşa ile hem-efkâr olduklarını gösterirler idi. Mahmud Nedim Bab-ı Alî’nin vücuduyla politikasını mahvetti. İşte o vakitten beri devlet dahi pusulasını şaşırıp gidiyor. Bu karışıklık içinde bil’ Münâsibe ibraz-ı vücud eden bir meslek varsa o da İngiltere hakkında beslenen ihtiraz ve adem-i emniyet-i padişahîdir.

Halbuki Devlet-i Alîyye-i Osmaniye için en mühlik olan seyl-i tecavüz Rusya'nın cenuba mütecevvih olan cereyân-ı daîmisidir. Bunu görmek için büyük bir müverrih yahud pek ince bir diplomat olmak îcap etmez.

Devlet-i Alîyye için en mühlik olan madde-i mezkur seyl-i tecavüz olunca, onun âsar-ı tahribiyesinden müteessir olup tecavüzün men'ini, hatta esasen imhâsını arzu ve fiilen iltizam etmek hususunda iyi ve kötü günlerinde hükûmet-i seniye ile hem-fikir ve hem-meslek olacak Avrupa'da dünyada yalnız bir devlet-i muazzama vardır. O dahi İngiltere'dir.

İngiltere, Rusya'nın Bahr-i Sefid sevhiline doğru gelmesini istemiyor. Çünkü sevhil-i mezkureye gelmesiyle müstakilen bir hayli İngiliz menâfi ızrar edilmiş olur. Fazla olarak İngiltere hükûmeti Rusya'nın Bahr-i Sefid sahiline gelmesinde Bahr-ı Hindi'ye doğru atılmış bir adımdan başka bir şey görmez. Rusya ise Devlet-i Alîyye bâkî oldukça ve bâhusus kutlu oldukça Bahr-i Sefid sahiline gelemesin. Hele Devlet-i Alîyye miknet ve azamet-i sâbıkasını yeniden iktisap eyler ise Rusya'nın cenuba gelmesine imkân kalmaz.

Şundan pek sarîhaten sabittir ki Devlet-i Alîyye'nin iâde-yi şevket ve miknet eylemesinde İngiltere Devleti halen ve müstekabelen doğrudan doğruya alâkadar bulunuyor. Öte beri *Mîzan*'ın "Tekabül-i menâfi" iddiası budur.

Bundan sekiz sene mukaddem eski *Mîzan*'ımızın otuz ikinci numarasında *Moskova* gazetesiyle olan mübâhase esnasında müteveffa Katkof'a cevaben yazığımız bendde demiş idik ki: "Biz şimdiye kadar İngiltere bize karşı hâlis dost ve müttefik idi demiyoruz, maksadımız haldeki ve mâzîdeki İngiliz politikasını muâhezeder, fakat gaye-i maksad-ı istikbalde tezyid-i münâsebat edebilmek için meydanı temizlemektir.

Menâfi-i sahihanın iştirak ve tekâbül cihetiyle iyi ve fena günlerinde bize karşı yar-ı vefâdar olabilmek istidadını hâiz yalnız İngiltere Devleti'ni görüyoruz... Bundan şu mânâyı çıkarmak istiyoruz ki Devlet-i Alîyye'de efkârın terakki ve ahvalin tebeddül ettiğine binâen İngiltere Devleti dahi mesleğini tebdil etsinde menâfi-i müştereke-i umumiyyeye riayet mütekabele temeli üzerine kurulmuş münâsebat-ı mahsusa peydâ etmeye ve hatta birtakım fedakarlıklar ibraz ile memâlik-i İslâmiye'de hâsıl olan sû-i tesiri izale eylemeye çalışsın..."

İngiltere ile hüsn-ü münâsebat peydasına olan harareti arzumuzun şu te'viline mahal bırakmamak üzere Yıldız sansürünün makaslarından vaktiyle kurtarabildiğimiz bâlâdaki satırları naklediyoruz. Yani İngilizler hakkında hüsn-ü zanna müteallik bir söz veya fikir beyan edenlerin resmen mimlendikleri bir sırada sansür altında yazılan bir bend-i mahsusumuzu iştişhad eyliyoruz.

Şu meslek ve itikadımız yirmi beş sene evvelden beri fikr-i vatanperveranede yerleşmiş hâlis bir îtikaddır. Onu tebdil ettirebilecek bir tehdid veya zaruret na-mevcut olduğu gibi, tadil ettirecek bir cümleinin dahi mutasavver olamayacağı aşikardır.

Dersaâdet gazeteleri tebligat-ı resmîyelerinde “İngiliz parasıyla yazıyor, İngiltere’ye kendisini satmıştır” sözleri muharrerdir!

Hilafet-i mukaddesenin sâmi’indeki azamet ve uluvviyetine aşık olup îadesi esbabının taharrisine vakf-i vücud etmiş olan bir mücahid hatta Yıldız için bile, satılık bir mal olamaz.

Hele *Mîzan*’ımızın iffetine müntehî bir “yol” inşa edebilecek servet ve kuvvet ise bütün cihanda bulunamaz. Bunun böyle olduğunu ve aksini bihakkın iddia edecek dünyada bir kimsenin bulunamayacağını Yıldız Kasrı pekala bilir, teslim eder. Bununla beraber “resmen” şu isnad-ı bîedebaneyi ihtiyar etmekten sıkılmayan Mahmudlara tenezzülen teessüf etmekten başka bir şey denemez...

Velhâsıl Devlet-i Alîyye-i Osmaniye şimdiki mühlik nöbeti lütf-i hak ile savuşturur, vazifesini bilir bir hükûmete nâil olursa, milli ve tabii meslek-i selameti ihdas etmeye müsâraat eyleyecektir. O meslek-i selamette kemal-i emniyet ancak iki Garp devletiyle olan münâsebat olacaktır. Şu ikinin başlıcası menafi-i asliyenin tekabül etmesinden başka en çok teba-yı İslâmiye’ye mâlik olan İngiltere’dir. Fransa ikinci derecededir. Çünkü Fransa’nın milli ve tabii olan harici politikası Sudan’da sarsılmış ve henüz yerleşememiş, hatta ne vakit yerleşeceği bile mechul bulunmuştur (*Mîzan*, numara 167 fi 27 Ramazan sene 313).

## 5. TARTIŞMA

Tanzimat Dönemi ile Türk edebiyatına katılan gazeteciliğin dikkat çeken örneklerinden bir tanesi de Mehmed Murad'ın *Mizan* gazetesidir. *Mizan* gazetesi dönemin önemli fikir gazetelerindendir. Bu kısımda Murad Bey'in gazeteciliği, *Mizan*'ın bünyesindeki 30 gazete yazısının bulunduğu *Taharrî-i İstikbal* adlı eserin birinci cildinin deneme türüne uygunluğu ve *Taharrî-i İstikbal* adlı eserin birinci cildinin tahlili verilecektir.

### 5.1. Mizancı Murad Bey'in Gazeteciliği

Mizancı Murad Bey, henüz gençlik yıllarında iken Rusya'nın bazı yerel gazetelerinde; siyasete, psikolojiye ve etnografyaya dair yazılar yayımlamıştır. Yazdığı bu yazılar sonucunda kazandığı parası ile İstanbul'a geliş biletini ödemiştir. İstanbul'a geldikten sonra bir süre gazete yazılarına ara veren Mizancı Murad Bey, *Vakit* gazetesinde yazılarını yayımlamaya başlamıştır. Memuriyetinin yanında aynı zamanda gazetelerde dış politika konusunda fikirlerini ortaya koymuştur (Mehmed Murad, 1911). 1876 yılında “*Hal-i Hazır ve Ecnebi Müdahalesi*”, “*Ahval-i Hazıra Münasebetiyle İttihaz Olunacak Tedabir-i Lazime*” isimli makaleleriyle *İttihad* gazetesi sütunlarında yer almıştır. Fikirlerinin duyulmasına yardımcı olacak birçok yayına emek veren Murad Bey, 1877 yılında *Vakit* gazetesi yazar kadrosu bünyesine dahil olmuştur. Birçok konu üzerinde inceleme ortaya koyan Mehmed Murad, Dağıstan'a gittiği bir dönemde aldığı karar doğrultusunda 21 Ağustos 1886 yılında, mahlası haline gelen *Mizan* gazetesini çıkartmaya başlamıştır. İlk sayısından itibaren gazete ve gazeteciliğin sınırlarını belirleyen *Mizan* gazetesi, Murad Bey'in siyasi ve fikri faaliyetlerinin en mühim cephesidir (Emil, 2009). Düşüncelerini ve tespitlerini sarih bir şekilde ortaya koyduğu bu gazete, Murad Bey'in yaşam sürecine göre Kahire, Paris, Cenevre, Londra ve İstanbul olmak üzere farklı şehirlerde çıkartılmıştır.<sup>13</sup>

<sup>13</sup> Birol Emil Son Osmanlı Aydını Mizancı Murat Bey isimli eserde *Mizan* gazetesini üç devreye ayırmıştır: I.devresi İstanbul'da çıkarıldığı dönemi kapsamaktadır. Soğuk kanlı ve II.Abdülhamid'e uyuşan bir tavır söz konusudur. II.devre, Kahire, Paris ve Cenevre'de çıkarılan dönemdir. Haşin ve tahrikçi bir üslup görülmektedir. III.devre ise tekrardan İstanbul dönemidir. *İttihad* ve Terakki'ye karşı küskün tavır dikkat çekmektedir (Emil, 2009, s. 195-196).

Tüm sayıların ortak gayesi devletin ve milletin saadeti olan *Mizan* gazetesinde Murad Bey, hem ileri görüşlü bir fikir adamı hem de vatansever bir vatandaş olarak gözlemlenmektedir. “Bu fikirler gündelik sorunlar merkezli değil de genel bir sistem dahilinde ve belli bir siyasi görüşün hakim olduğu bir alanda ele alınmıştır” (Gervan, 2009, s. 2). Jön Türklere katıldıktan sonra bir dönem komitenin yayın organı rolünü üstlenen gazete, döneme dair tespitleri, tarihi bakış açısı ve gelecek gözlemleri ile edebiyatımızda önemli bir yer teşkil etmektedir. Gazetenin ilk döneminde Abdülhamid’e yakın bir tutum sergilemesinin ardından Kahire ve Paris döneminde muhalefetin üst noktalara ulaştığı görülmektedir (Börekci, 2013). “İçerik ve üslup açısından İstanbul’da çıkan “*Mizan*”dan oldukça farklı olan gazete, büyük ses getirir. Üslûbundaki şiddeti her sayıda biraz daha arttıran *Mizan*, ilk defa Sultan II.Abdülhamid’i hedef alan yazılar yayımlar” (Akdeniz, 2020, s. 5). Siyasi yayın organı olarak karşımıza çıkan *Mizan* gazetesi, 1909 yılında kapatılmıştır. Emil (2009), her ne olursa olsun *Mizan* sütunlarındaki siyasetin, muayyen fikirlerin siyaseti olduğunu söylemektedir.

Yahya Kemal, Murad Bey hakkında şu cümleleri ortaya koyar: “Murad Bey’e gelinceye kadar hiçbir Türk muallimi ve muharriri fikirlerle günün siyasetini meze ederek bir politikacı faaliyeti göstermemişti. Fikir politikacılığını İstanbul’da icad eden Murad Bey’dir” (Yahya Kemal, 1968, s. 64). Emil’e (2009) göre bu ifade *Mizan*’a özgü olan fikrî tarafı açık bir şekilde göstermektedir. Bu fark aradan uzun zaman geçmesine rağmen hala kapatılamamıştır.

*Mizan* gazetesi, sadece edebi, siyasi bir yön değil aynı zamanda tarihi bir boyut da barındırmaktadır. II.Abdülhamid döneminde yaşanan hadiseler ve devletin ahvali hakkında bilgi edinilebilecek bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, Mizancı Murad Bey’in çok yönlülüğü için bir ispat niteliği taşımaktadır.

## **5.2. Taharrî- i İstikbal Birinci Cildin Deneme Türüne Uygunluğu**

İncelediğimiz *Taharrî-i İstikbal* adlı eserde Mizancı Murad Bey’in hangi deneme türüne uyumlu olduğuna bakıldığında üç deneme türü ortaya çıkmaktadır. Bunlar; Eleştirel deneme, Tarihi deneme ve Güncel denemedir.

Eleştirel deneme türünde yazar, ele aldığı konu hakkında kişisel fikirlerini ortaya koyarken iyi ve kötü yanları ele almaktadır. Bu sebeple yazar yargı koymaktan geri kalmamakla beraber aynı zamanda çözümleyici bir rol üstlenmektedir. Demiralp’e (2020) göre yazar eleştirel deneme yazarken kendisini daha serbest

hissetmektedir. Mizancı Murad Bey, *Mizan* gazetesinin II. devresinde kaleme aldığı yazılarında yargılayıcı, eleştirel bir tavır takınmıştır. Eleştirel deneme türünün birçok özelliğinin uyuşması bakımından Mehmed Murad'ın bu deneme türüne yakın bir tutum sergilediğinin söylenmesi mümkündür.

Aynı zamanda Mizancı Murad Bey'in birçok yazısında tarihi konu aldığı görülmektedir. II.Abdülhamid ile geçmiş padişahlar arasında defalarca kez kıyaslamaya giden Mehmed Murad'ın bu bağlamda tarihi deneme türü örnekleri görülebilmektedir.

Güncel denemeler, yazarların yaşamlarında veya çevrelerinde gözlemledikleri olayları konu aldıkları denemelerdir. Mengi (2005), bu türdeki deneme metnlerinin siyasi, sosyal, kültürel alanlarda toplumdaki değişimleri, yaşantıları ve o dönem için güncel olan olayları konu alabilmektedir. Bu tür için önemli olan nokta yazarın gözlemlerini nesnel bir tutumla aktarmaması ve dönemdeki olayları ardı ardına takip etmesidir:

“Bu açıdan güncel denemeler panoramik yazılar olarak da değerlendirilebilir. Bir başka ifadeyle, bu tür metinler yazıldığı dönemin insan profilinden kesitler sunması, tarihî nitelikli olayları konu alması ya da o dönemin geleneklerini, sosyal olaylarını yansıtmaları bakımından güncelliğinin yanında bu özellikleriyle panoramik yazılar olarak da adlandırılabilir” (Mengi, 2005, s. 360).

*Mizan* gazetesinde, II.Abdülhamid dönemi siyasi ve toplumsal olaylarını konu alan Mizancı Murad Bey, dönemin sosyal yapısını da okura aktarmaktadır. Nesnel bir yaklaşım sergilememesi, gözlemlerini düşüncelerinin süzgecinden geçirerek ortaya koyması, kişisel yargı ve eleştirilerinin ön planda olması münasebetiyle Mehmed Murad'ın, bu deneme türüne oldukça yakın bir tutum sergilediğini söylememiz mümkündür.

### **5.3. Taharrî- i İstikbal Birinci Cildin Tahlili**

Mizancı Murad Bey, *Mizan* gazetesinin Avrupa ve Mısır devresinde birçok siyasi konuya değinmiştir. Dönemin sorunlarına geniş bir perspektiften bakmıştır. II.Abdülhamid'in tahtta olduğu bu dönemde düzenin yanlış işleyişi, padişahın etrafındaki devlet adamlarının görevlerine ait olmadıklarını bu sebeple ardı ardına yapılan hataların Osmanlı Devleti'ni çöküşe sürüklediğini dile getirmektedir. Gerek halkın en alt tabakasını konu alan gerekse en üst mevkilere atıfta bulunan Mizancı

Murad Bey'in Mısır ve Avrupa'da yayımlamış olduğu yazıları, oğlu tarafından 1911-1912 yıllarında *Taharrî-i İstikbal* isimli iki ciltlik eserde toplanmış ve Amidi matbaasında basılmıştır. *Taharrî-i İstikbal*'in birinci cildi, çoğunlukla 1896-1897 yılları arasında *Mizan* gazetesinde çıkartılan otuz adet gazete yazısını bünyesinde barındırmaktadır.

Okurun, dönemin sosyal yapısı hakkında fikir edinebildiği, yaşanan iç karışıklıklar ve dış siyaset hakkında muharririnin tutumunu, ıslah fikirlerini, reform önerilerini ve padişahla hesaplaşmasını yakından görebildiği bu eser aynı zamanda tarihî bir değerdir. *Mukaddime* ile kitaba başlangıç yapılmıştır. Ardından sırasıyla gelen *Vazîfe ve Mesuliyet*, *Vazîfedarlar*, *Vech-i Mesuliyet-i Şeriyye*, *Vazîfedarlar Kimlerdir*, *Kör Dövüşü*, *Tarihten Bir Sahife*, *İstifâ*, *Mazbata ve İlân*, *İlân-ı Mahsus*, *İzah-ı Hakikat*, *İhtar*, *Hedef-i Tecâvüz*, *Viyana'dan Mektub*, *Açık Muhâbere*, *İdamımıza Hüküm*, *Müşâvirlerle*, *Hudud-u İtâat*, *Erbab-ı Vicdan ve Hamiyete Mâruzdur*, *Asıl Noksanımız*, *Ölmüşe Rahmet*, *Bâkîlere Selâmet*, *Bizde Eksik Olan Nedir?*, *Rûya*, *Ermeni Vatandaşlarımıza Hâlisâne Bir Dâvet*, *Cümle-i Siyâsiyye*, *Sultan Abdülhamid Hazretlerine*, *Hâlisâne Bir Nasihat*, *Çâre-i Selâmet*, *Verâset Meselesi*, *Hâriciye* isimli yazıları bulunmaktadır. Bu yazıları; *Vazîfe*, *Mesuliyet ve Rical Meselesi*, *İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İç Meseleleri*, *Meşverete Davet*, *Hükûmetsizlik*, *Sultan Abdülhamid'in Düşüncelerine Dair*, *İç Karışıklık ve Dış Siyaset* gibi başlıklara ayrılabilir.

### 5.3.1. Mukaddime

Kitap, *Mukaddime* başlıklı bir giriş ile başlamaktadır. Bu kısımda muharrir, sonraki yazıların genel içeriğini iki paragraflık özet şeklinde vermektedir. Kitabın ilk adımı olarak karşımıza çıkan bu bölümde Mehmed Murad Bey, fikirlerini askerler üzerinden ortaya koymuştur.<sup>14</sup> Askerlerden hoşnut kalınmadığından sebeple askerleri sürekli emre hazır bir halde beklettiklerini dile getiren Murad Bey, genel değerlendirme cümlelerinin sonunda baskıları yıkmak için vurulacak ilk kazmanın asker çizmesi olduğunu Yıldızcılara hatırlatmaktadır.

---

<sup>14</sup> Bu yazıdaki asker meselesi kitapta *Açık Muhabere* adlı yazıda açıklanmıştır.

### 5.3.2. Vazîfe, Mesuliyet ve Rical Meselesi

*Vazîfe ve Mesuliyet, Vazîfedarlar, Vech-i Mesuliyet-i Şerîyye, Vazîfedarlar Kimlerdir, K r Dövüşü, M ş virlere, Bizde Eksik Olan Nedir?* isimli gazete yazılarında Mizancı Murad Bey, devlet adamlarının görevlerini yerine getirmediğini vurgulayıp aslında yapmaları gerekenleri açıklayarak, bu sorunların derhal üzülmemesi halinde devletin  k ş ndeki mesuliyeti üstlenmeleri gerektiğini anlatmaktadır. Vazîfenin ifâsı ve mesuliyetin, “hak” ve “had”de bağlı olduğunu belirten Murad Bey, bu iki kelimenin üzerinde de geniş bir şekilde durmaktadır.

#### 5.3.2.1 Vazîfe ve mesuliyet

Kitabın ilk yazısıdır. Gelecek düşünce ve fikirlerin bir başlangıcı mahiyetinde karşımıza çıkmaktadır. İlk önce geçmiş dönemdeki ‘devlet’ anlayışı hakkında fikirlerini ortaya koyan Mizancı Murad Bey, okuyucuyu bulunduğu dönemle mukayeseye sürüklemektedir:

“Bir zaman var idi ki “devlet” denildiği vakit bizde yalnız ehâli içinde değil, e li indinde bile her nev’i ş ibelerden masun bir heyet-i mukaddese teecess m eder idi. Oyle bir heyet-i  liyye ki vücudu efrad-ı halktan mürekkeb cemiyetin dünyevi ic d tından ziyâde, semâvi müessesât-ı tabiiye-i nev’ine daha yakın tutulur idi” (Murad, 1896, s. 4).

Bu c mlerinin ardından Murad Bey, bugün ile aradaki farkı ve bu farkın çaresini şu c mlerle dile getirmektedir:

“Görülmemiş bir hiss-i intikama mağluben devlet ve milletin hayat ve bekâsına kastedenlere karşı sükût olunmasına Allah dahi razı olmaz... Binaenaleyh aziz vatanın r kn-i âzamı olup kendisini emsaline karşı mümtaz kılan ve “kudsiyet-i zâtiye” bugün pek  di ve mühlik bir surette arz-ı vücut ederek îtibardan külliyyen düşmüş bulunuyor. Bunun için makamına ikâme edilmek üzere bünyan-ı devleti tahkim edecek başka bir kuvvet taharr sine ihtiyaç âcil messediyor” (Murad, 1896, s. 7).

Yazının isminden de anlaşıldığı üzere en önemli noktanın vazîfe ve mesuliyetlerin yerine getirilmesi olduğunun altını çizen Murad Bey, hak ve haddin bilinmesi gerektiğini de aynı biçimde vurgulamaktadır. Bu dört kavram arasında derin bir ilişki kuran ve bunu gözler önüne seren muharrir, ilerleyen sütunlarda eksik noktaları örnekler ile okuyucunun karşısına çıkartacaktır. Vazîfe ve mesuliyetin sadece Devlet-i Al  için değil; şan, şöhret veya unvan fark etmeden her ferdin özenmesi gereken bir konu olduğunu söylemektedir. Bunun örneğini halkın alt tabakasından

seçtiği çiftçi Çakır Ali isimli vatandaş üzerinden anlatmaktadır. Çakır Ali devlete vergisini vererek görevini nasıl yerine getiriyorsa, devletin de onun rahatı için vazîfelerini ve mesuliyetlerini yerine getirmesi gerektiğinin altını özenle çizmektedir.

Murad Bey, devletin yönetimde noksanlıklarını, bu noksanlıkların nasıl düzeltilebileceğini, “hak” ve “had”din her alanda ince bir çizgi olduğunu, asıl ve değişmeyen konunun vazîfelerin doğru yapılmaması ve sonucunda olacak mesuliyetlerin de kabul edilmeyeceğini dile getirmektedir. *Taharrî-i İstikbal* adlı kitabın başlangıcına bu yazının konulması, gelecek yazıların ana temasına da vurgu yapmaktadır.

### 5.3.2.2. Vazîfedarlar

Bu yazıda Mehmed Murad, öncesinde hakkı ve haddi olmadan yüksek tabakalarda dolaştığını söyleyerek cümlelerine başlamıştır. Bu noktada kendisinin devlette aldığı görevlere rağmen haddini bildiği mesajını vermiştir, bunun aynısını devlet adamlarından da her zaman beklemiştir. *Mizan* gazetesinin ikinci devresinde rical meselesinin bahsedildiği ilk yazı *Vazîfedarlar*’dır.

*Vazîfe ve Mesuliyet* başlıklı yazıda bahsedilen genel konulara yeniden değinen Mizancı Murad Bey, bu sefer kendisine daha yakın gördüğü başların, ağaların ve dayıların üzerinden inceleme yapmıştır. İncelemesinde şikayet eden nidalarla devlet adamlarını yüzleşmeye çağırmaktadır:

“Ey şanlı, şöhretli, nâmlı azametli rical-i Devlet-i Osmaniye! Âlem-i medenîyet ve mâmûriyette isimleriniz dillerde destan olan Saidler, Kemaller, Cevadlar, Rifatlar... Acaba “vazîfe ve mesuliyet” sözleri telaffuz veya tefekkür buyurduğunuz vakit şöylece iğnelenmiş gibi titreyecek birer büküm beyne malik değil misiniz?” (Murad, 1896, s. 23)

Bu seslenişi ile kişileri birebir hedef gösteren muharriri, devlet adamlarının işlerini düzgün yapmadığını ancak buna rağmen oldukları halden rahatsız olmadıklarının yakarışında bulunmaktadır. Bu davranışların bir mesuliyeti olacaktır. Ancak onlar Murad Bey’e göre bunun farkında bile değillerdir, veya farkında olsalar dahi umursamazlardır: “Vatana hizmet canımıza minnettir. Lakîn ne yapalım bırakmıyor ki diyerek sağa ve sola îtizar etmekle acaba ‘mesuliyetten’ kurtuluyoruz zannedecek kadar sâdedil misiniz?” (Murad, 1896, s. 23).

İlerleyen cümlelerde rical meselesinin üzerinde detayları ile duran Mizancı Murad Bey, vazîfe ve mesuliyetlerinin hükümlerini yerlerine getirip getirmediikleri sorduğu zaman dahi aciz kaldıklarını söylerken yerine getiremedikleri görevden istifa

etmeyi bile beceremediklerinin siteminde bulunmuştur. Devletin içindeki maaşsızlık, bütçe açığı gibi konulara da değinmiştir. Sonuç olarak Murad Bey, hükümetin içindeki noksan ve yanlışlıklar hakkındaki tespitini direkt muhataplarına seslenerek okura sunmuştur.

### 5.3.2.3. Vech-i mesuliyet-i şerriyye

*Vazîfe ve Mesuliyet, Vazîfedarlar* yazılarının ardından Murad Bey, tekrar mesuliyet kavramını tartışmaktadır. *Vazîfedarlar* yazısında daha çok tenkide yer veren Mizancı Murad Bey, bu sefer konu hakkındaki çözüm yollarından bahsetmektedir. Osmanlı Devleti'nin inkıraz sebeplerindeki tespiti oldukça dikkate şayandır. Vazîfe ve mesuliyetlerini yerine getirmeyen devlet adamlarının görevlerinden derhal alınması gerektiğini geçmişten örneklerle pekiştirmiştir. Murad Bey'e göre Devlet-i Osmaniye-i Alîye ancak devlet adamlarının görevlerini doğru bir şekilde yerine getirmesiyle bakî kalabilecektir.

“Din ve millet mikropları!” diye seslenen Mehmed Murad, bu kişilerin cahilane bir inada sahip olduklarını dile getirmektedir. Ancak sahibinin asıl gelmek istediği nokta devletin bekasıdır. Kendi tabiri ile fesat, her ne kadar halifeden gelse de ümmet buna göz yumarsa sonunda yaşanacakların mesuliyetini üzerine alacaktır. Bu sebeple konunun derhal halledilmesi gerektiğinden bahseden muharrir, aksi takdirde devlet ve hilafetin, çöküş ve felaket bulmasından başka bir ihtimal olmadığını söylemektedir.

“Muhtaç olduğumuz ittihad ve ittifak ancak “hak” meydanında hasıl olabilir. Zira hak herkesi hoşnud eder” diyen Mizancı Murad Bey, bu hak kavramının meşveret usulünü kapsayan şeriatla bulunduğuna dikkat çekmektedir. Bu noktada yazı oldukça önem arz etmektedir. Mizancı Murad Bey, ilerleyen yazılarda da devamlı tekrar ettiği ve padişaha çözüm yolu olarak sunduğu usul-i meşvereti ortaya koyarak gelecek yazılarına da ışık tutmaktadır.

### 5.3.2.4. Vazîfedarlar kimlerdir?

Kitapta dördüncü sırada yer alan bu yazı, Emil'e (2009) göre, Osmanlı Devleti'nin hukuki yapısını tahlil eden geniş bir cevaptır. Bu hukuki yapıdaki noksanlıkların çözümleri de ortaya konulmuştur. Dönemin padişahı Abdülhamid'e sitem ederek keyfi istekleri yüzünden altı yüz senelik yadigârın iflas ettiğini söyleyen Mizancı Murad Bey, bu zulme sessiz kalınması hakkında oldukça kırılgan ve sinirli bir tavır sergilemektedir. Eserin önceki yazılarında da sitem varken bu sefer ton

sertleşmeye başlamıştır. Bu makalede bir aydın üslubundan ziyade canı yanan bir vatanperverin feryadına şahit olunduğu gözlenmektedir.

Yazıda ortaya konulan fikirler tarihi zemine dayandırılmış ve örneklendirilmiştir. Tarihi zemine dayandırılmasının sebebi ise geçmişte olan bariz çözümlerin, dönemin padişahı ve devlet adamları tarafından görülmemesi ve uygulanmamasıdır. Murad Bey, ümitli bir yaklaşımla bu olayları tekrar dile getirmiştir. Eğer geçmişten ders çıkartılmazsa önceden de defalarca kez belirttiği gibi imparatorluk hızla çöküşe gidecektir. Sözlerinin dinlenmesi muharrire göre öncelikle padişahın kendisine yarar sağlayacak bir hizmet olacaktır. Makalede düşüncelerinin özetini şu cümlelerle ortaya koymaktadır ve sonrasında cümlelerini Devlet-i Alîye'yi düşünmeye çağırarak noktalamaktadır:

“Kangren olmuş âzâ-yı vücudu temizlemek ile meşgul olan neşter, çürük ile sağlam etten başka bir şey göremez. Parça parça koparmakta olduğu etin masum veya canı, kadın veya erkek, padişah veya çoban eti olduğunu fark edemez. İnsafsız olan fen “burası çürüktür, yaramaz” burası henüz sağlamdır çürükten kurtarılsa yarayabilir” der.

Bugün vücud-ı devlet kangren halindedir. Usûl-i fenniye dâiresinde muâmele icrâsı lüzumu derkârdır. Hâtırat-ı tarihiyeye riâyet gibi mukaddes vezâif bile ikinci derecede kalıp esbab-ı bekâ ve selâmet-i umûmîye her şeyi unutturmalıdır” (Murad, 1896, s. 62).

Mizancı Murad Bey, devletin içindeki çürük kısımların atılması gerektiğini söylerken devlet adamlarından bahsetmektedir. Verdiği örnekle rical meselesine açıkça değinmiştir. Devletin durumunu kangren olan bir vücuda benzeterek sorunların hızlı bir biçimde halledilmesi gerekliliğine dikkat çekmektedir.

### 5.3.2.5. Kör dövüşü

Mizancı Murad Bey, Sivas Valisi Halil Bey üzerinden tekrardan rical konusuna dönüş yapmıştır. Görevini düzgün bir şekilde yerine getirmediğini söyleyerek öfkeli bir şekilde devlet adamları hakkında ağır eleştiri ve suçlamalarda bulunmuştur. Bu vazîfesini yerine getiremeyenlere karşı yaptığı tespit ve tenkitlerin ardından “Ey Gafil Ümmet” nidasıyla milleti gözünü açıp bir şeyler yapmaya davet etmektedir.

Murad Bey, düşüncelerini oldukça korkusuz ve net bir şekilde anlatmaktadır. Bu makalede de açıkça görülmektedir ki yakarışı sadece devlete değil aynı zamanda millettir. Padişahın ve devlet adamlarının yaptığı her şeye boyun eğen bir millet, devletin çöküşündeki mesuliyeti paylaşacaktır. Murad Bey, cümleleriyle padişahı, hükümeti ve milleti uyandırma çabası içerisindedir. Vatansever kişiliğini yazdığı yazılardaki çabasıyla da ortaya koymaktadır.

### 5.3.2.6. Müşavirlere

İsminden de anlaşıldığı üzere devlet adamlarına hitaben açık bir tenkit temasında yazılmıştır. “Bizde adil ve hakkâniyetin vücudu şöyle dursun, onu taharrî etmek arzusu olsun heyet-i idârede mevcut olsa risâlemizi neşr için Paris’e, *Mizan* için dahi Mısır’a kadar gitmezden ikisini de Dersaâdet’te neşretmeye müsâraat eder idik.” (Murad, 1896, s. 144) cümlesi ile Murad Bey, kendi topraklarında fikirlerini neden ortaya koyamadığını söylemektedir. Muharrire göre önemli olan önce istemektir. Eğer Devlet-i Alî akıl ve doğruluğu aramaya meyilli olsaydı fikirleri dile getirmek için aydınların topraklarından ayrılması gerekmezdi, demektedir.

İlerleyen cümlelerde padişahın ve ricalin tedbirsizliklerinin sebebinin korku olduğunu söyleyen Murad Bey, rical meselesinden bahsetmeye devam etmektedir. Zamanında kötü sıfatları olduğu halde devletin belirli yerlerinde görev yapanların olduğunu “Siz bunu anlayamadınız” diyerek, yine böyle insanların olabileceğini söylemektedir ve Murad Bey’e göre bu insanları kabul etmek devletin, milletin mahvolmasına razı olmaktan başka bir şey değildir.

Bu yazıda öncekilerde olan yalvarmanın yerini, ağır bir eleştiri ve sitem almıştır. Devletin işini yapmaktan nasıl yoksun olduğunu,

“Sofada bilmediği bir erkeğe rast gelen bazı saf kadıncağız eteğini kaldırıp başını örtmeye çalışır ve başını örtmek hatırı için neresini açtığını unuttur.  
Tavır ve hareketiniz tıpkı öyle oluyor. Dâmen-i iktidarımızı havalandırıp tedbir ve idâreden külliyyen üryan olduğunuzu cihana gösteriyorsunuz” (Murad, 1896, s. 148).

benzetmesi ile ağır bir şekilde söylemektedir. Bu cümlelerin ve devlet işlerinin eleştirisinden sonra Murad Bey konuyu tekrardan ikiden birine yani meşveret usulünün kabulü veya saltanatın terkine getirmektedir.

### 5.3.2.7. Bizde eksik olan nedir?

Diğer yazılara nazaran 1906 yılında kaleme alınmıştır. Devletin, Murad Bey’e göre bir tekerlek gibi uçurumdan yuvarlandığı dönemde önce sorunun kendisini tespiti ve daha sonra çözümlerine odaklanan muharrir, bu yazısında da tekrardan noksanlıkları konu almaktadır. Yazı, bir gece Paris’te yöneltilen bir soru ile başlamaktadır. Bu soru, “*Yıldız Sarayı ve Bab-ı Ali*” risalesi hakkındadır. Yöneltilen soru ise Murad Bey’in, idari işleri yerine getirebilecek devlet adamlarının Osmanlı Devleti’nde olduğu düşüncesini hangi ispata dayandırdığı üzerinedir. Muharririn verdiği cevap ve yazının girişindeki soru, rical meselesine dikkat çekmektedir ve konu

tekrardan ele alınmaktadır. Devamında Şark ve Garp arasındaki farklı yapıdan bahseden Mizancı Murad Bey, soruyu yönelten kişiye cevabını bu farklı yapı üzerinden vermiştir:

“Bizdeki “âdab-ı resmiye” ile Garp âdabı, vazîfenin bizdeki suret-i ifâsıyla Garp’ın suret-i ifâsı beynindeki farkı izah ederek meskenet-i meşhudânın terbiye-i memleket iktizâsından olduğunu mümkün mertebede târif ile biraz fikrine kanaat getirmeye muvaffak oldum” (Murad, 1906, s. 201).

Gazete yazısının asıl sorusu, Osmanlı Devleti’nde iktidar sahibi olabilecekler varsa neden ortaya çıkmadıklarıdır. Mizancı Murad Bey bu durumun ilk sebebini “meydanı büyüklere bırakmak” diyerek cevaplamaktadır. Devlet adamlarının bizde olan “adab-ı resmiye” ye göre hareket ettiklerini, kendisinden büyüklerin önüne geçmeyi kendilerinde hak ve had olarak görmediklerini söylemektedir. Terbiye adı altında birçok parlak fikirler geri planda kalmıştır. Murad Bey bu kısımda dönemin sosyolojik yapısına da ince bir şekilde değinmektedir. Okura ortaya koyduğu çözümlerle seslenen Mehmed Murad, bu durumun da çözümünü ortaya koymaktadır: “Mahvolmak istemiyorsak artık şu sahte terbiyeleri silkip atmalıyız ” (Murad, 1906, s. 203).

Cümlelerinin devamında dönemin devlet adamı Rifat Paşa’nın istediği gibi hareket edebileceği bir alan ve düzen olmadığından ve meşgul bir zamanda makama geldiğinden dolayı görevini yerine getiremediğinden fakat Rifat Paşa’nın farklı yerlerde olsa bu görevde oldukça başarılı olabileceğinden bahsetmektedir. Ancak buradaki soru Murad Bey’e göre Rifat Paşa’nın görevini neden yerine getiremediğinden ziyade bulunduğu makamın görevlerini yerine getirebilecek donanıma sahip olup olmadığıdır. Bu örneğin ışığında Mizancı Murad Bey, rical meselesine oldukça önemli bir biçimde değinmektedir. Devlet adamlarının göreve dahil olurken, gereken bilgi ve güçte olup olmadığına bakılarak memur edilmesi gerektiği mesajını açık bir şekilde vermektedir. Bu örnekle birlikte devletin iç işlerindeki sorunların çözümünün doğru hükümetleşme olduğu da ortaya çıkmaktadır.

### **5.3.3. İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin İç Meseleleri**

Mizancı Murad Bey, uzun bir dönem İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin başkanlığını yapmıştır. Bu görev süresince cemiyetin yayın organı olarak *Mizan* gazetesi kullanılmıştır. Komitenin içerisinde Ahmet Rıza Bey ve Murad Bey arasında her daim bir anlaşmazlık söz konusudur. Dönemin önemli konusu olan Girit meselesi

hakkında Ahmet Rıza Bey'in destekleyici yazısı ardından komite, Ahmet Rıza Bey'in gönderilmesi gerektiğini düşünmüştür. Murad Bey ise bunu kabul etmemiş, *Meşveret* sahibi Ahmet Rıza Bey'in hatasından döneceği sözünü vermiştir. Ancak Ahmet Rıza Bey, durumu kabul etmemiş ve yaptığını savunmaya devam etmiştir. Jön Türkler'in içerisinde yaşadığı bu karışıklık Murad Bey'in görevinden istifa etmesi ile sona ermiştir. *İstifâ, Mazbata ve İlân, İlân-ı Mahsus, İzah-ı Hakikat* yazılarında bu iç karışıklıktan bahsedilmektedir.

### 5.3.3.1. İstifâ

Mizancı Murad Bey'in başkanlığını yaptığı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iç karışıklıkları hakkında bilgi edindiğimiz ilk yazıdır. Ahmed Rıza Bey ile sürekli sorunlar yaşayan Mehmed Murad, bu yazısı ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden istifa etmiştir. Satırlarına "Azizim Ahmet Beyefendi" diye başlayan muharrir, muhatabını birebir belirtmiştir. İstifasının sebebi, Ahmed Rıza Bey'in yaptığı bazı yanlışlardan sonra topluluktan çıkarılmaması için kefil olduğu ve devamında Ahmed Rıza Bey'in yanlışından dönmediğinden dolayı kefilliğiyle kendisinin de durumdan mesul olmasıdır. Ancak kefilliğini iyi niyetinden olduğunu da istifa mektubuna eklemiştir. Mizancı Murad Bey, Ahmed Bey'e hitaben yazarak görevinden istifa etmiştir.

"Binaenaleyh elim değdikçe *Mizan*'a yazı yazmaktan başka şimdilik riyâset sıfatıyla komite işine karışamayacağımın komite ile merkez-i meclis idâresine tebliğiyle keyfiyetin gazete ile de himmet buyurulması rey-i âliyenize menuttur azizim efendim" (Murad, 1897, s. 99).

Bu cümlelerle *Mizan*'ı yazmaktan başka bir reislik sıfatı istemediğini söyleyen fikir adamı, istifasında dahi ıslahat meselesine küçük bir şekilde değinmiştir.

### 5.3.3.2. Mazbata ve İlân

Mizancı Murad Bey, bu yazısında Ahmet Rıza Bey'in yaptıklarından ve *Meşveret* gazetesinden bahsetmektedir. Türk-Yunan Harbi esnasında gazetesinde Girit İsyanı'nı destekler şekilde yazdığı yazıyı düzeltmeye gönlü olmaması üzerine İttihat ve Terakki cemiyetinin vizyon ve misyonuna uygunsuzluğu sebebiyle ortak alınan karar doğrultusunda hem kendisinin hem de *Mizan* gazetesinin komiteyle ilişkisinin kesilmesi bu makale ile ilan edilmiştir.

### 5.3.3.3. İlan-ı mahsus

Mizancı Murad Bey'in İttihad ve Terakki Cemiyeti'nden istifasının ilanidir. Ancak bu ilan Murad Bey tarafından değil, cemiyet tarafından yapılmaktadır. Mehmed Murad, Ahmed Rıza Bey'in yanlışımdan döneceğine kefil olmuştur ancak sözünü yerine getirememiştir. Bu sebeple yanıldığını ifade ederek *İstifa* yazısında anlattığı gibi görevden ayrılmıştır. Ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti, istifasını kabul etmemiş, görevden ayrılmasını istememiştir. Yazıda duruma oldukça üzüldüklerini, Murad Bey'den sonra bir reis yerine üç kişilik bir meclisin idareyi ele alacağını söylemişlerdir. Bu meclisin sebebi ise Mizancı Murad Bey'in bir gün dönebileceği ümidi taşımaları olduğunu yazılarında açıkça beyan etmişlerdir.

### 5.3.3.4. İzah-ı hakikat

Murad Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti reisliğinden neden çekildiğini önceki yazılarında olduğu gibi anlatmaktadır. Aslında cemiyeti tamamen terk etmediğini ve bunun aklından bile geçmediğini söylemektedir. Yazı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin içinde yaşadığı çatışmanın aynası mahiyetindedir.

### 5.3.4. Meşverete Davet

Mizancı Murad Bey, *Mizan* gazetesinin sütunlarında her daim gelişmeye ve kurtuluşa dair fikirlerini ortaya koymuştur. Bu fikirlerin arasında en dikkat çeken ve devamlı tekrar edilen meşveret usulüne davettir. Sultan II. Abdülhamid'i sürekli olarak ya meşveret usulünün kabulüne ya da saltanatı terk etmeye davet eden Mehmed Murad Bey, bu iki çareden birisinin muhakkak yerine getirilmesi gerektiği hususunda ısrarcıdır. Eserin bünyesindeki yazılarda ortak konu olan meşveret usulü, muharrir göre aynı zamanda padişahın her mesuliyeti üzerine alma yükünü hafifletecektir. Sadece devletin saadeti için çabalayan Mizancı Murad Bey, padişahın selametini de düşünen bir çözüm yolu olarak meşveret meselesini işaret etmektedir. *Taharrî-i İstikbal* eserinin birinci cildinde mesele, *Hedef-i Tecâvüz*, *Viyana'dan Mektup*, *Açık Muhâbere*, *İdamımıza Hüküm*, *Hudud-u İtâat*, *Erbab-ı Vicdan ve Hamiyete Maruzdur*, *Sultan Abdülhamid Hazretlerine* yazılarında ele almaktadır.

#### 5.3.4.1. Hedef-i tecâvüz

Mizancı Murad Bey'in başından beri ortak gayesi olan usul-i meşveret davetkârlığı bu yazıda da açıkça görülmektedir. Bu sefer hedef olarak devlet adamlarını değil, evliya-ı umur efendilerini almıştır. Onlardan “ubûdiyettekarane”

kelimesini kullanarak yardım istemektedir. Yardım isteme şekliinden anlaşılır ki Mehmed Murad yalvarmaya yakın bir üslup kullanmıştır. Bu üslup, ilerleyen satırlarda açıkça görülmektedir.

Mizancı Murad, her makalesinde farklı taraflara eğilerek ortak gayesi için âdeta insanları gaflet uykusundan uyandırmaya çalışmaktadır. Bu gaflet uykusundan uyanarak tarafların usul-i meşveret için bir şey yapması gerektiğini her fırsatta dile getiren muharrir, geçmiş kabine ile şimdiki kabine arasında bir karşılaştırma yapmıştır. Murad Bey'e göre, geçmiş kabine "sokak politikası"na kendini kaptırarak başarısız olmuştur, şimdiki kabine ise temkinliliği ve basireti ile ilk zamanlarda herkese ümit vermişken "izi zâhir özü mahir" lere kendini kaptırarak insanlara endişe vermiştir. Kabinelerin görevlerini yerine getiremediğini söylerken vazîfe bahsine de tekrardan değinmiştir.

*Hedef-i Tecavüz*, muharririnin parlamento sisteminden açıkça bahsetmesi bakımından oldukça önemlidir. Sistemin iki yönü olduğunu, ancak bu iki yönün de doğruluktan geçtiğini söyleyen Murad Bey, bu iki yönün sonucu farklı da olsa doğru ve dürüst olduklarına dikkat çekmektedir. Parlamento sisteminden bahsetmesi, kabineleri konu alması yazının usul-i meşveret temasını esas aldığını göstermektedir. Ortaya koyduğu fikrin gidişatını adım adım anlatan muharrir, "Hakkı biliniz, ona tecavüz edenlere hadlerini bildiriniz" diyerek nasihatçı tavrından ödün vermemektedir (Mehmed Murad, 1908, s. 113). Murad Bey, bir aile üzerinden anlatım yaparak istibdadın millete zararına, asayiş noksanlığına değinirken hükümetin acilen bu zararların çözümü olarak asayiş ve sükuneti millete iade etmesi gerektiğini kaleme almıştır.

Bu konuların hepsine teker teker değinen Mizancı Murad Bey'in özellikle işlediği konu, millet meclisinin gerekliliğidir. İyi ve kötü örnekleri okurun karşısına çıkartan Murad Bey, halkı en zayıf noktası olan dürüstlükten vurmaktadır. Sadece halka karşı değil hükümete karşı da seslenen Murad Bey'in aslında istediği, "Selâmet-i vatan namına olarak eteklerinize sarılıp yalvarıyoruz ki: Gözlerinizi açınız. Kendinize geliniz, işi sâhibine, millet meclisine bırakınız!" (Mehmed Murad, 1908, s. 116) cümlelerinden anlaşılmaktadır.

#### 5.3.4.2. Viyana'dan mektup

Mizancı Murad Bey'in padişaha iki çareden birinin tanıttığı ve tahammülsüz bir bakış açısının öne çıktığı bir yazıdır. Birol Emil, *Son Dönem Osmanlı Aydını Mizancı Murad Bey* adlı kitabında bu makalenin özetini şu şekilde yapmıştır:

“Umumî ahvâlin bozukluğundan, Şark meselesinin aldığı son şekilden, Türkiye'nin taksimi ihtimalinden ve padişahın İngiliz Başbakanına gönderdiği “tazallüm ve tenezzülkarane” mektuptan, gene padişaha bir şikayet ve son satırları, padişahı devletin selâmeti için iki çareden birine çağırır: Ya usul-ü meşveret, ya terk-i hükümet!” (Emil, 2009, s. 297).

Murad Bey'e göre, bu iki çareden başka bir çözüm yoktur. Bu mecburiyete rağmen Abdülhamid hareketsiz kalmaya devam ederse keyfi için devleti çöküşe sürüklemeye devam edecektir. Devletin selameti için Abdülhamid, ikiden birini en acil şekilde seçmelidir. Galip Bey vasıtasıyla Abdülhamid'e gönderilmiş olan bu mektup aynı zamanda Jön Türkler'in *Mîzan*'da adının geçtiği ilk yazıdır.

#### 5.3.4.3. Açık muhâbere

*Mîzan* muharriri, Abdülhamid'i hedef alarak ona tekrardan seslenişte bulunmaktadır. Bu sesleniş, *Viyana'dan Mektup*'ta olduğu gibi “usûl-i meşveret veya terk-i hükümet” seçeneklerinden oluşmaktadır. Murad Bey, padişaha bu ikisinden birini uygulamayıp aynı şekilde devam ederse çok pişman olacağını fakat uygularsa milletin affına ve şefkatine mazhar olacağını söylemektedir. “Haysiyet ve itibarsız vücut ile hayat bir padişah için şöyle dursun hatta adi bir nefer için bile hayat sayılmaz” cümlesiyle oldukça ağır bir şekilde padişahı en zayıf yerinden dokunarak doğru yola davet ettiği görülmektedir (Mehmed Murad, 1896, s. 127).

Yazının ilerisinde Yıldız ile kıyaslamak adına Kuleli Vakası'ndan sonra cennetmekân bir peder ile Rifat Paşa'nın arasında geçen bir diyalog verilmiştir. Bu diyalogta peder, kendisini korumaya geldiği söylenen neferleri “Benim Allah gibi muhafızım var iken bunların muhâfazalarına levâzım yoktur. Şimdi defolup gitsinler!” diyerek göndermiştir (Mehmed Murad, 1896, s. 129). Murad Bey, bu örneğin ardından “Rus imparatoru ülkenize girip aylarca müddet ordusunun ekdar ve sürurunu takdim ettiği halde siz Yıldız'da kapanmaktan iyisini bulamadınız” diyerek hükûmete eleştirisini ortaya koymuştur (Mehmed Murad, 1896, s. 131).

*Mîzan* muharriri, hep eksikliklerden bahsederken bu noktada padişaha elindeki imkânlardan birkaçını söylemektedir. Artık bir davetten ziyade Murad Bey,

Abdülhamid'e gözünü açıp harekete geçmesi için gazete sütunlarında yalvarmaktadır. Adalete olan düşkünlüğü gayet görülür boyutta olan Mizancı Murad Bey, askerlerin Abdülhamid'e karşı düşmanlığını da bu satırlarda tespit etmiştir. Ramazan iftarındaki askerlerin kıyafetleri tertemiz, yiyecekleri muazzam iken, ikinci ordunun kıyafetleri eski, ayakkabıları yırtık hatta bazı zamanlar karınları oldukça açıtır. İşte bu noktada Murad Bey, kitabın girişindeki *Mukaddime* adlı yazısındaki asker meselesini açıklamaktadır.

Diğer bir örnekle sözlerini pekiştiren Mizancı Murad Bey, hafiyelik yapan askerlerin, sırf bundan dolayı mektepli olmasa bile yüksek rütbelere atanmasından, ancak muazzam askerlerin onların altında görev yapmasından da bahsederek yanlış sistemi ve adaletsizliği daha açık bir şekilde betimlemiştir. Bu noksanları ve adaletsizlikleri sıralamaya, Sultan II. Abdülhamid'i daha fazla ızdırap ve yaraya hedef etmekten çekindiği için dua ile son vermiştir. Söyledikleri Sultan Abdülhamid'e askerlerin ve milletin isyan için bir işaret beklediğinin uyarısıdır. Kendisi de "Kulunuz zât-ı şâhânelerine karşı maatteessüf isyan etmiş bulunuyorum" cümlelerini kaleme almıştır (Mehmed Murad, 1896, s. 130). Ancak Emil'e (2009) göre, bu cümle ilk bakışta halkı isyana teşvik eden bir ifade gibi görünse de aslında sosyal karakteri olmayan psikolojik bir isyandır. Vatanının bekâsı için elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışan Mizancı Murad Bey, her ne kadar kızgın olsa da nasihatçı bir tavırla bu açık mektubu kaleme almıştır.

#### **5.3.4.4. İdamımıza hüküm**

Mizancı Murad Bey'in *Mizan* gazetesinin ikinci devresinde olan üslup değişikliği bu makalede bizzat görülmektedir. Bu defa Jön Türkler adına konuşmaktadır. Usul-i meşveret veya terk-i hükümet demeye devam eden muharrir artık II. Abdülhamid'i daha çok hükümeti terk etmeye çağırılmaktadır. Yazıda ilk önce vatanına olan bağlılıklarından, sevgilerinden bahseden Jön Türkler, devamında önce usul-i meşvereti sunmuştur. Kabulü ile maziye unutturacağını, yar ve ağyarın emniyet ve itimadını iade edeceğini söylerken ikinci seçeneği ortaya koyar: Terk-i hükümet...

On dokuz senede kendilerine bile bir saatlik mutluluk bahşetmediklerini belirten Mizancı Murad Bey, padişahın hükümeti terk ile devlet ve hilafeti mahvolmaktan, bölünmekten ve kendilerini de bu kararlar sonucunun çok ağır olacağı mesuliyetten kurtaracaklarını vurgulayarak Abdülhamid'i istifaya davet etmektedir.

Emil'e (2009) göre yazar, *İdamımıza Hüküm* adlı makalesinde, gıyabî idam kararına karşı, tekrar ikiden biri “vesâyâ-yı hâlisânesini” göstermiştir.<sup>15</sup>

#### 5.3.4.5. Hudud-u itâat

Devletin adalet ve bağıslamak noksanlığının bahsedildiği bu yazıda, adaletli ve bağıslayıcı olmanın Allah'ın emrettiği davranışlar olduğu söylenmektedir. Ancak Murad Bey'e göre devlet, Allah'ın emrini yerine getirmektedir. Emil (2009),

“Milli Türkiye'nin canlanması ve onun esasları üzerinde kurulacak bir idare ile başka meseleler ile beraber “ânasır-ı ittihad” da kendiliğinden vücuda gelecektir. Jön Türkler'in gayesi budur. O halde:  
Ya kabul-i meşveret-i Şer'iyye  
yahut terk-i hükümet-i müstebide” (Emil, 2009, s. 300).

cümleleri ile makalenin ana düşüncesini kaleme almıştır.

Murad Bey, her sorunun çözümünü meşveret usulüne bağlamaktadır. Bu meşrutiyetle beraber devlet kalkınacak, millet kendini güvende hissedecektir. Çünkü güvenlik eksikliği huzursuzluk yaşanmasına meydan hazırlamaktan başka bir şey değildir. Murad Bey'e göre artık hem Şark'ın hem Garp'ın nefes almaya ihtiyacı vardır. Daha öncelerinde de vurguladığı ve tek çare olarak söylediği meşveret usulünün ilanı kaçınılmaz bir ferahlık olarak sunulmaktadır. İçerisinde Ermeni meselesinin de bulunduğu birçok mesele üzerinden devletin durumunu analiz eden muharrir, “Makale de ‘hâlis anarşizm mesleğinde bulunan hükümet-i hazıra’ya son vermenin sebepleri arasında Ermeni meselesinden de faydalanır, hattâ Ermenileri haklı ve masum gösterir” (Emil, 2009, s. 271).

Yazıda geçen “Yarınki Türkiye” kelimesi oldukça önem arz etmektedir. Dönemin *Mîzan*'ında birkaç defa kullanılan bu kelime *Hudud-ı İtâat* adlı yazının önemini pekiştirmektedir. Emil'e (2009) göre, Mizancı Murad Bey, ortaya koymuş olduğu “Yarınki Türkiye”nin programını: meşveret, emniyet ve hükümet olarak özetlemektedir.

---

<sup>15</sup> *Taharrî-i İstikbal* birinci cildinin içerisinde yer alan yazılarda Mehmed Murad Bey, “ikiden biri” ifadesini devamlı olarak kullanmaktadır. Bu ifade ya meşveret usulünün kabulü ya da hükümeti terk etmektir.

#### 5.3.4.6. Erbab-ı vicdan ve hamiyete maruzdur

Murad Bey'in tekrardan ikiden biri yani meşveret usulünün kabulü veya hükümetin terk edilmesi seçenekleri ele alınmıştır. Ancak bu sefer hedef olan mevzu, hükümetin para vererek bir gazetede yayımlattığı Ebu'l Hüda Efendi'nin fikirleri hakkında yazılan uzun ve kaba bir yazıdır. Murad Bey, bu olayın gereksiz ve yersiz olduğunu düşünmektedir. Kendi milletine bu istibadları yapanların ümmetini sevaba davet etmesini yadırgayarak tepki göstermektedir. Gayesinin aslında ne olduğunu anlatan muharrir, yapılan bu gibi bayağılıklara kendisinin sebep olduğunu düşündüğünü ve bu münasebetle çok pişman olduğunu dile getirmektedir.

*Mizan* gazetesinden “Hatta son baharda devlet ve hilâfetin bekâsını tehdiden hâsıl olan seyl-i ağraz ve belânın önüne çekilen sedd-i istihlâsta mümtaz bir mevki bile tutmuştur” diyerek bahseden Murad Bey, aynı zamanda gazetesine karşı hükümetin tepkilerini, iftiralarını püskürterek Yıldız'ı ibret almaya davet etmektedir (Mehmed Murad, 1896, s. 162).

#### 5.3.4.7. Sultan Abdülhamid Hazretlerine

*Mizan* muharriri, cümlelerine Abdülhamid'in yaptığı iyi işlerden bahsederek başlamakta ardından tenkitle devam etmektedir. İlk kısımda ortaya koyduğu konu askerlerdir. Rediflerin gereksiz görevlere verildiklerini, onların görevinin ancak bıçak kemiğe dayandığında toplanmak olduğunu, bu sebeple şu an zor şartlar altında görevlerini yürüttüklerini belirterek çözüm olarak derhal toplatılmaları gerektiğini söylemektedir.

İkinci kısımda II. Abdülhamid'e yetkilerin tek elde toplanmasının meydana getirdiği zorluklardan bahseden Mizancı Murad Bey, sonucu tekrardan usul-i meşverete davete bağlamaktadır. Padişahı akli selim düşünmeye çağırır ve bu şekilde düşündüğünde: “Evet bu koca bir millettir. Murad ettiği gün kendi kendine bir padişah bulur. Ama benim gibi bir tacdar istediği anda kendine bir millet bulamaz” tespitinin farkına varacağını söylemektedir (Mehmed Murad, 1896, s. 284).

Yaşanılan emniyetsizlikte, ülkeden ayrılan toplulukları, Ermeni meselesini ortaya koyan Murad Bey, teker teker kayıplardan bahseder ve Sultan Abdülhamid'e, onların bir yere sığınabildiklerini ancak Müslümanların başka çaresi olmadığını söylemektedir.

Ağır ve hücum eden bir dil kullanmak yerine daha hafif bir yaklaşım sergileyen Mizancı Murad Bey, amacının ümmetin saadeti olduğunu tekrardan hatırlatmaktadır.

Devletin ve milletin durumuna bir aydından veya münekkitten ziyade vatandaş olarak baktığı gözlemlenmektedir.

### 5.3.5. Hükûmetsizlik

*Mizan* muharriri, ülkenin inkıraza süratle ilerlemesi bahsinde birçok tespiti sütunlarında kaleme almıştır. Daima sebeplerin temel sorununu arayan ve okura sunan Mizancı Murad Bey, bu temel sorunun hükûmetsizlik olduğunu düşünmektedir.<sup>16</sup> Oldukça önemli bir teşhis olan bu meselenin çözümü ile devlet, selamete erebilecektir. Ancak hükûmetsizliğin çözümü için yapılması gerekenler de mevcuttur. Mehmed Murad, *Asıl Noksanımız ve Cümle-i Siyasiyye* adlı yazılarında meselenin nedenlerini, sonuçlarını ve düzeltilmesi için yapılması gerekenleri anlatmaktadır.

#### 5.3.5.1. Asıl noksanımız

Mizancı Murad Bey bu yazısında, Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu durumlara dikkatli bir bakış göstermektedir. İnkırazın eşiğinde olan devletin, bu hale gelmesinin temel sebebini bulmaya çalışan bir üslup takınan Murad Bey, düşündüğü sebepleri sayıp cevaplarını da okura sunmuştur: “Hükûmetsizlik”. Bu mesele, Murad Bey'in her yazısında bahsettiği sorunların temelindeki problemdir.

Biol Emil, Mizancı Murad Bey'in “hükûmetsizlik” teşhisi hakkında şu cümleleri söylemektedir: “Yazarının ‘Asıl Noksanımız’ dediği ‘hükûmetsizlik’, sadece mahiyeti ile değil, doğurduğu neticeleriyle de çok tehlikeli bir “anarşizm” mesleği haline gelmiştir” (Emil, 2009, s. 287). Devletin çöküşe doğru hızla gitmesinin en temel nedeni olan “hükûmetsizlik” meselesinin nedenleri üzerinde duran Mizancı Murad Bey, bu nedenlerin içerisinde asayişin noksanlığı, Ermeni meselesi, vazîfelerin yerine getirilmemesi gibi konulardan bahsetmektedir. Aynı zamanda nazırlara, Şeyhülislam'a ve kumandanlara yöneltilen tenkit ile rical meselesini de ele almaktadır.

Tahlilci bir tavır takınan Mizancı Murad Bey, ilk sayılardan itibaren hükûmetin ve devletin saadeti için fikirlerini kaleme almaktadır. Bu makalede de önceki yazılardaki konulara deliller ve teşhisler konulmaktadır.

---

<sup>16</sup> Biol Emil, *Son Dönem Osmanlı Aydını Mizancı Murad Bey* isimli eserinde hükûmetsizliğin sebeplerini bir paragraf halinde toplamıştır. “Dahilde âsaişin, mal ve can güvenliğinin mevcut olmayışı, Ermeni isyanları, Dürziler v.s. gaileleri, azınlıklar arasındaki hoşnutsuzluk ve tefrika hissi, mali sıkıntılar, istikrazlar vasıtasıyla ecnebi müdahalesine yeni kapılar açılması, Avrupalıların Türkiye’de ehliyetsiz memurları ve onların suiistimallerini görerek Osmanlıları’nın medeniyete olan kabiliyetsizliklerine hükmetmeleri, Şark politikasının dayandığı ‘hasta adam’ın mirası, dış politikadaki zaaf ve kararsızlıklar...” (Emil, 2009, s. 287).

### 5.3.5.2. Cümle-i siyasiyye

Osmanlı Devleti'nin Avrupa karşısındaki, Avrupa'nın Osmanlı Devleti karşısındaki hallerine küçük noktaları dokunmuştur. Mizancı Murad Bey yazıda, “Bulgar zulümleri” meselesine, Gülhane Hatt-ı Hümayun'a, başarısız ıslahlara, dış etkilere değinerek hükûmetsizlik meselesini, rical meselesini aynı makale içerisinde işlemiştir. Aynı zamanda “Alelumûm Avrupa devletlerinin Şark politikalarında hâlâ Ehl-i Salîb devrinin bakıyye-i âsârı mevcut olduğu iddiası inkar olunamaz...” hükmü, Emil'e (2009) göre, ikinci devre *Mizan*'ında Şark politikasına konulan birinci teşhistir.

Murad Bey, “Bulgar zulümleri” meselesinde, en ağır darbeleri dostlarımızdan aldığımızı ancak Rusya'yla yaşanan sorunun da yine dostlar sayesinde aşıldığını söylemektedir. İşte bu durum örneği gibi birçok yaşanan hadiselerin suçlusu olarak hükûmetin zayıflığını göstermekte, çözümlerine ise *Mizan* gazetesinin ilerleyen sayılarında değinmektedir.

Yazı, Murad Bey'in devleti kangrenli olarak betimlemesi bakımından oldukça önemlidir. Bu hastalığı ilk keşfedenin Sultan Mahmud olduğunu söylemektedir. Gülhane Hatt-ı Hümayun ise hastanın reçetesi mahiyetindedir. Ancak ilaçları doğru uygulayacak eczacımız yoktur. Hastalık “hükûmetsizlik”tir. Sultan Murad'dan sonra devlet tarafından elçilere ıslahat yanlısı olarak gözüken hükûmet, ulema ile sohbetlerde takva ve kuvvet tespikleri çekmişlerdir. Bu yaptıkları, yerlerinden bir adım ileriye gidememelerine sebep olurken yaşanan durağanlık halk tarafından Batı'ya benzemenin uğursuzluğu olarak görülmüştür. Islahatların başarısızlıkları ve halk tarafından benimsenmemeleri bu sebebe bağlı denebilir.

Murad Bey, yazının devamında yabancıların etkisinden bahsetmektedir: “Bu müdahale, Avrupa'nın Şark siyasetinden olmakla beraber, gene de hükûmetsizliğin adeta meşrû kıldığı tehlikeli bir davettir” (Emil, 2009, s. 268).

Siyaset hakkında teşhislerinin ardından Murad Bey, vatandaşlara seslenmektedir: “Demektir ki ey aziz vatandaşlar! Şimdilik iş bizim cümlemizin gayretimize, himmetimize, daha doğrusu çoktan îfâsı vâcib vazîfemiz olan eser-i hayr ve selâmetin ibrazına kalmıştır” (Mehmed Murad, 1896, s. 276). Eğer bu gereklilikler yerine getirilmezse “taksim” kaçınılmaz olacaktır.

### 5.3.6. Sultan Abdülhamid'in Düşüncelerine Dair

Mizancı Murad Bey, dönemin padişahı II.Abdülhamid'e karşı tenkitlerini sütunlarında birçok kez kaleme almıştır. Bu tenkitler ağırlıklı olarak, yaşanan

olaylara karşı padişahın tutumu ve yapılması gerekenlerin vücut bulmamasına dairdir. Ancak muharriri, *Ölmüslere Rahmet, Bâkîlere Selâmet ve Rûya* başlıklı yazılarında Sultan Abdülhamid'in zihnindeki düşüncelerini kendi açısından anlatmaktadır. Özellikle *Rûya* isimli yazısında bilinçaltındaki padişahın sözlerini gerçeğe dayandırarak cevap vermektedir. Bu sebeple oldukça önem teşkil eden bu iki yazı, Mizancı Murad Bey'in iç dünyasındaki hesaplaşma isteğini dışa vurmaktadır.

### 5.3.6.1. Ölmüslere rahmet, bâkîlere selâmet

Abdülhamid'e karşı eleştiri tonu gittikçe şiddetlenen Mizancı Murad Bey, bu yazısında Abdülhamid'in, kendinden başka hiçbir şeyi önemsemediği, bir inat uğruna koskoca devleti çöküşe sürüklediğini ağır bir dille tenkit etmektedir. Murad Bey'e göre Abdülhamid'in düşüncesi şu şekildedir:

“... kırk milyon Osmanlı ile iki yüz elli milyon ehl-i imana karşı; ‘Hayır inadımı icra edeceğim, bile bile devlet ve hilâfeti batıracağım, çaresiz kalırsam Moskof’a teslim etmeye razı olurum da kemal-i şaşaa ile ilân ettiğim Kanun-ı Esasî ahkâmına riâyet etmeyeceğim’ demek olan inad-ı muharribde devam etmektedir ” (Murad, 1896, s. 197).

Kendi tahayyülünde hüküm veren Mizancı Murad Bey, Abdülhamid'in milletini ve devleti önemsemediği sonucunu çıkartmaktadır. Yazısında gerçekliğin ve nesnel bakışın dışına çıkan Murad Bey, diğer yazılarına istinaden duygularına daha fazla ağırlık vermiştir.

### 5.3.6.2. Rûya

Rûya, insanın gerçeğe meydan okuması veya gerçeğe karşı girdiği bir savunmadır. “Bununla beraber, sosyal veyâ siyâsi etkinin fazlasıyla güçlü olduğu zamanlarda, bu etkiyi yok etmek, bastırmak, muhâkeme etmek yâhut karşısına alarak muhâlefetini belli etmek için rüyaların şuursuzca kullanıldıkları görülür” (Özgül, 2004, s. 5). Rûya, Türk edebiyatı açısından oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir. Edebiyatımızda çok fazla görülmeyen siyasi rüyalar, Sultan Abdülhamid döneminde oldukça artış göstermektedir. Yaşanılan sosyal sorunlar, halkı bilinçaltının hesaplaşmalarına itmiştir. Bilinçaltı hesaplaşmalarından bir tanesini yaşayan ise sahibi Mehmed Murad'dır.

Murad Bey, önceki makalelerinde Sultan Abdülhamid'e gerek davetkâr, gerek tenkit diliyle, gerek kızgın biçimde olmak üzere birçok üslup ile seslenmiştir. Ancak diğer makalelere nazaran *Rûya*, yazarın Abdülhamid'i karşısına alıp hesaplaşması,

fikirlerini birebir yüzüne söylemesi açısından oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir. Aynı zamanda okur, her ne kadar gerçek olmasa da Abdülhamid'in cevaplarını bu makalede dinlemektedir.

Yazı, Murad Bey'in, yüce devletin düştüğü durumun sebeplerinin incelenmesi sonucunda ancak tedavisinin mümkün olduğunu söylemesi ile başlamaktadır. Ardından açık alnını avucuna alıp düşünürken kendinden geçer ve gözünü açtığında karşısında Abdülhamid'i görür. İfadesindeki mülayim tavır okur tarafından kuvvetle hissedilmektedir (Özgül, 2004, s. 84).

Abdülhamid'in "Korkma!" sözüne karşı Murad Bey, vicdanı lekeli olmadığından dolayı korkmadığını söylemektedir. Bunun üzerine Abdülhamid, Murad Bey'e gittiği yolun hayıra değil zarara çıktığını ancak bunu saflığına verdiğini söylemektedir. Kendi ağzından verdiği bu cevabı oldukça önemli ve dikkate şayandır: "Bilirim. Sen vicdanına mağlûbsun. Lakin vicdanın hayıra mağlûb değil. Hayır zannettiğin şer ve fesada mağlûbdur. Senin kabahatin varsa saflığın ve aptallığındandır. Ben de onun için sana senin zannettiğin kadar darılmıyorum" (Mehmed Murad, 1896, s. 228).

İlerleyen satırlarda Abdülhamid'in "halk lisanı" diyerek aşağı görmesine karşı Murad Bey, lisanın halk lisanı değil, devleti batırmak üzere olanların lisanı olduğunu söylemiştir. Bu cümlelerinde hükümetin yüksek kademelerinde çalışanları tenkit ederek rical meselesine değinmektedir.

Rüyada Abdülhamid'in, sözlerden ziyade kendi tecrübelerine dayanarak hareket ettiğini söylemesi, etrafına ne denli kör ve sağır olduğunu göstermektedir. Abdülhamid, Mehmed Murad aleyhinde birçok şey duyduğunu ancak her şeye rağmen kendi haline bıraktığını söylemektedir. Ancak padişaha dokunan tek bir şey vardır: *Mîzan* gazetesi. Bu cümlelerin ardından Abdülhamid'in milleti devamlı aşağıladığı görülmektedir. Hatta Murad Bey'in her ne kadar çaba sarf etse de istediği milletin, bizde olmadığını dile getirmektedir: "Görüyorsun ki senin aramak istediğin millet bizde yoktur. Millet zannettiğin galebelik bir sürü câhil, gâfil, her nevi kabayihe hazır civanlardan ibârettir. En ön sırayı vicdansız hulûskârlar ve külahçı dalkavuklar teşkil ediyorlar" (Mehmed Murad, 1896, s. 230).

Mizancı Murad Bey, bir türlü konuşma fırsatı bulamamışken millete arka arkaya edilen hakaretler ve Abdülhamid'in devamlı kendini haklı çıkartmaya çalışmasına dayanamayarak "Artık yeter!" diyerek rüyadan uyanmıştır. Ardından tarih huzurunda Abdülhamid ile hesaplaşmaya başlamıştır. Ardı ardına indirilen darbeler

korkunçtur (Emil, 2009, s. 317). Rûya esnasında kendini Timur ile kıyaslayan ve kendisinin onun gibi olmadığı söyleyen Abdülhamid'e karşı Mizancı Murad Bey, Timur'un hiç değilse "mürâi" olmadığını, masumların vicdanına dokunmadığını ve ümmetin iffetine kast etmediğini belirterek çok ağır bir tokat vurmaktadır.

Rûya makalesinde Murad Bey, içindeki tüm kızgınlığı ortaya çıkartmıştır. Düşüncelerini II. Abdülhamid'e doğrudan ifade etme imkânı olmasa da her sözüne teker teker cevap vermiştir. Bu sebeple rüyadan etkilendiği oldukça aşıkardır. İlerleyen yazılarında da bu siyasi rüyanın tesirinde kalacağı anlaşılmaktadır.

### **5.3.7. İç Karışıklık ve Dış Siyaset**

Osmanlı Devleti, içerisinde bulunduğu buhran döneminde birçok iç karışıklık yaşamıştır. Bu karışıklıklardan biri Ermenilerin ayaklanmasıdır. Ülkenin içerisinde bulunduğu emniyetsizlik hali, dış güçlerin etkileri, yapılan provakasyonlar Ermenilerin isyanlarına vesile olmuştur. 1890 yılında kurulan Ermeni Devrimci Federasyonu, 1905 yılına kadar girişimlerde bulunmuştur. Girişimler, bağımsız bir Ermenistan kurulması amacıyla düzenlenmiştir. muharriri, bu girişimlere 1896 yılında *Ermeni Vatandaşlarımıza Hâlisâne Bir Davet* isimli yazısında set çekmeye çalışmıştır. Osmanlı Devleti'nin bu isyanlar karşısındaki yanlış tavrını *Hâlisâne Bir Nasihat* yazısıyla eleştirerek doğruya çağrı yapmıştır. Ardından Osmanlı Devleti ve Rusya'nın ilişkileri arasında kalan Makedonya sorunundan dolayı muharriri, *Çâre-i Selâmet* başlıklı yazısıyla Arnavutlara birlik davetinde bulunmuştur. Dış siyasete dair düşüncelerini ise *Hâriciye* adlı yazısında kaleme almıştır.

#### **5.3.7.1. Ermeni vatandaşlarımıza hâlisâne bir davet**

Osmanlı Devleti'nin en buhranlı ve sorunlu dönemlerinde çıkan *Mizan* gazetesi, milleti ve hükümeti ilgilendiren her meseleyi ele almıştır. Devletin hızla inkıza doğru ilerlemesi birçok milleti emniyetsiz hissettirmiştir. Bu asayiş eksikliği ve daha birçok sebep, bağımsızlık hayallerini beraberinde gelmiştir. Ermeniler, bu dönemde Ermenistan hayali kurarak Osmanlı Devleti'nden ayrılmayı gaye edinmişlerdir. Mizancı Murad Bey ise meseleden *Ermeni Vatandaşlarımıza Halisane Bir Davet* adlı makalesiyle bahsetmiştir.

*Mizan* gazetesinin ikinci döneminde "İttihad-ı Anasır" başlığı oldukça hacimli bir yer tutmaktadır. Bu başlığın en önemli yapısını Ermeniler oluşturmaktadır. Mizancı Murad Bey'in bu yazısı, Ermenistan hayali ile ortaya çıkan ve çıkabilecek olaylara

toplu bir cevap vermiştir. Aynı zamanda diğer azınlıkların da benzeyen ideallerinin önüne geçmeyi amaçlamıştır.

Sözlerine “Ey gafil vatandaşlar!” diyerek başlayan Murad Bey, aslında kardeşçe bir şekilde vicdanlarını yoklayan sorularla meseleye giriş yapmıştır. İsteğini şu cümleleri ile açıkça ortaya koymuştur: “Maksadımız mübâhase ve münâkaşa kapısı açmak değildir. Bîtarafane ve hâlisâne tedkik-i ahval ve vukûat ile mâkul ve makbul bir neticeye gelip sizinle îtilâf hâsıl eylemekten ibârettir ” (Mehmed Murad, 1896, s. 288).

Ermenilerin, şikayetçi oldukları durumu anlayışla karşılayan muharriri, bu durumu yalnızca onların değil, bütün bir devletin yaşadığını düşünmektedir. Bundan dolayı tek taraflı düşündüklerini ileri süren Mehmed Murad, kurdukları Ermenistan hayalinin de olmayacağını üç sebep ile ortaya koymaktadır:

Birinci sebep: Anadolu’da nüfus yoğunluğu oluşturacak sayıda Ermeni olmadığıdır. Murad Bey, bu maddede Anadolu’nun Türk, Kürt veya Arap’tan ibaret olduğunu, Ermenilerin işine yarayacak çoğunluk ve nüfusun bulunmadığını söyleyerek açıklamıştır. Bu mani bile Ermenilerin, Ermenistan hayallerine çekilen bir seddir.

İkinci sebep: Kurulabilecek uygun toprakları yoktur. Yani, Ermenistan kurulmak istense Rusya’dan Adana sahiline kadar bazı vilayetlerden oluşabilir. Ancak bu da hem Osmanlılığın ve Türklüğün tarihi ve asli kıtaatına hem de devletin toprak bütünlüğüne tecavüz etmek olacaktır.

Üçüncü sebep: Hafî ve alenî politikasına uygun olmadığından Rusya buna izin vermeyecektir.

Bu üç sebep Ermenistan’ın vücut bulamayacağını sıralamaktadır. Sırf ikinci maniden sonra bile emellerinden vazgeçmeyen Ermeniler, “pire için koskoca bir yorganı ateşe vermek” niyetindedir. Murad Bey’e göre bu baş kaldırış Rusların emellerinin bir piyonudur. Başarılı oldukları takdirde Ermeniler, Rusya’nın hakimiyeti altına gireceklerdir. Hatta bizim ile Rusya’nın emniyet bakımından karşılaştırmasını yapan muharriri, cennet-cehennem kıyasını kullanmıştır. Ancak bu durumun devamlı böyle olup olmayacağını da belirsizliğini satırlarına eklemiştir. Ermenileri, birliğe davet ederek aralarında şüphe kalmaması adına sorduğu soruların cevaplarını talep etmektedir.

Mizancı Murad Bey, bu davetin İttihat ve Terakki Cemiyeti adına yapıldığını söyleyerek Ermenileri bu hülyadan vazgeçmeye, birliğe davet etmektedir. Realist bir yaklaşımda bulunan Murad Bey, bu meseleye oldukça ikna edici ve çözümcü

yaklaşmıştır. Ermenilere dostane bir el olan makale, “yakın istikbâl özlemi” cümleleriyle son bulmaktadır.

#### 5.3.7.2. Hâlisâne bir nasihat

Ermeni meselesinin ardından sıkıntıya düşen hükümet, çareyi İstanbul’daki bir gazetenin sütunlarında Ermeniler tarafından imzalanmış teşekkürler yayımlamakta bulmuştur. Ancak Ermenilerin mevcut durumdan dolayı böyle bir şeyi kat’iyyen yapmayacağı ortadadır. Murad Bey yazısında, hükümet buna devam ederse daha fazla sorun çıkacağını ve yaptıklarından vazgeçmeleri gerektiğini nasihat etmiştir.

#### 5.3.7.3. Çâre-i selâmet

Öncesinde Ermenilere yapılan davet, bu defa Arnavutlara yapılmaktadır. Makedonya’da farklı milletler kendilerini korumaya almak istemişlerdir ve Murad Bey’e göre bu artık bir Makedonya meselesidir. Devletin içerisinde bulunduğu durumdan dolayı kendini emniyete almak isteyen Arnavudlara karşı muharriri dostane bir tavır ile yapmaları gerekenleri sıralamaktadır:

“Bundan şu demek çıkar ki: Arnavut kardeşlerimizin en mukaddes vazîfeleri— Mısır dindaşlarımız ile Ermeni vatandaşlarımız vazîfelerinin aynı olmak üzere— devlet ve hilafeti vadi-i selâmete îsâl etmek için müttefikane fedakârane gayrete müsâraat etmekten ibârettir” (Mehmed Murad, 1896, s. 298).

Bu çağrı ile hükümete yapılan yanlışların yerine çareleri koymanın gerekliliğini dile getiren Mizancı Murad Bey, adalet ve emniyetin sağlanması durumunda tüm bu ayrılıkların son bulacağına işaret etmektedir. Ancak hükümet sorunlara çare bulmazsa daha büyük sorunlar beraberinde gelecektir.

#### 5.3.7.4. Hâriciye

Mizancı Murad Bey, kitabın son yazısı olan *Hâriciye*’de dış politika görüşü ve dış siyaset hakkında düşüncelerini kaleme almıştır. Gelen tekliflere karşı Osmanlı Devleti’nin yaklaşımını tahlil eden muharrir, Rus politikasına özellikle değinmiştir.

#### 5.3.8. Verâset Meselesi

*Mizan* gazetesi, ilk sayısından itibaren ortaya birçok çözüm koymaktadır. Gazetenin kendi içerisinde oldukça kapsamlı ve ayrıntılı bir ıslahat programı bulunmaktadır. Hatta ilk sayısında yirmi bir maddede okura sunulmuştur. Islahat programının ikinci maddesinde verâset meselesinden bahsedilmektedir. Bu maddenin okurlar tarafından doğru anlaşılmadığını fark eden Mizancı Murad Bey, yazısında

maddenin izahını yapmaktadır. Birol Emil, bu izahı oldukça açık bir şekilde özetlemektedir:

“Hanedanın bütün şehzadelerinden herbirine veliahdlığa has terbiye, tahsil, daire vermek icab edeceği, buna maddeten imkân olmadığı, eski Osmanlılar da mevcut ‘i’dam-ı şehzadegân’ adetinin bu halin neticesi olan müthiş bir ‘tedbir-i devlet’ olduğu (Size sorarım ki, o kanlı âdeti bugün iade etmeğe muktedir misiniz?), Avrupa’da da hükümdarlığın ailenin büyüğüne değil, bilfiil kral veya imparatorun oğluna geçtiği, yapılacak şeyin, resmî veliahd Reşad Efendi’nin hakkı baki kalmak şartıyla ‘bir defalık olmak üzere kur’a-i şer’iyyeye müracaatla baht ve talih min tarafillah kimin uhdesine tensib buyurulursa Reşad Efendi Hazretleri’nden sonra onun padişah olması ve artık evlâd-ı kebîre intikal etmek usul-i umumiyyesi mûcibince onun zürriyetine’ hasr edilmesidir. Bu usûl cihanın her tarafında kavânin-i mahsûsa ile tahdid olunmuş bir halde câri olduğu cihetle hiçbir muhataraya tesadüf olunmak ihtimali yoktur” (Emil, 2009, 292-293).

Osmanlı Devleti’nde devam eden verâset meselesi hakkında düzenlemeler ortaya koyan Mizancı Murad Bey, tahtın aile büyüğüne değil, babadan oğula geçmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Her şehzadenin tahta geçecek gibi hazırlanmasının imkanı olmadığından dolayı kardeşler arasında idam olduğunu söyleyen Mehmed Murad, bu adetin ortadan kalkması gerektiğini dile getirmektedir.

## 6. SONUÇLAR

Mizancı Murad Bey, ortaya koyduğu fikirleri ve idealist duruşuyla son devir Osmanlı aydınları arasında örnek bir şahsiyettir. Fikirlerini özellikle çıkarttığı *Mîzan* gazetesi bünyesinde toplumla paylaşmıştır. Yazarın öncelikle tanık olduğu Sultan II. Abdülhamid dönemi, Osmanlı tarihi içinde önemli ve çok tartışılan bir devirdir. Padişahın ve siyaset kurumunun yeterlilikleri, sorunlara yaklaşımları, iç ve dış siyasette aldıkları kararlar daha günlerden itibaren bu tartışılacaktır. Mizancı Murad Bey de bu sürece ilişkin birçok fikir ortaya koyarak söz konusu tartışmalarda yer almıştır.

İstanbul, Paris, Kahire ve Cenevre gibi farklı yerlerde yayımlanmış *Mîzan*'ındaki yazılarında yazarın üslubunun en kızgın ve ağır olduğu dönem *Mîzan*'ın ikinci devresi olarak kabul edilen Avrupa ve Kahire dönemidir. Bu dönem *Mîzan*'ında yazılan gazete yazıları Mizancı Murad Bey'in oğlu tarafından 1911-1912 yıllarında *Taharrî-i İstikbal* adıyla iki cilt olarak basılmıştır. Bu tezin çalışma konusunu da birinci ciltte bulunan yazılar oluşturmaktadır. Yazıların *Mizan*'da yayımlanma tarihi, ağırlıklı olarak 1896 yılı olmakla beraber 1897, 1906 ve 1908 yıllarıdır. Bu tarihlerde Osmanlı Devleti'nde yaşanan hadiseler Mizancı Murad Bey tarafından anlatılmakta ve çözümlenmektedir. Mizancı Murad Bey'in buradaki siyasi yazılarında düşünceleriyle şahsî emellerini değil, devletin kurtuluşunu gaye edindiği; bu sebeple fikirlerini ve tespitlerini ortaya koymaktan geri durmadığı görülmektedir. Özellikle siyasi yanlışlıkların ve eksiklerin gerekçelerini ortaya koyarken bir devlet adamından beklenebilecek gözlem ve çözümlenmeleri yazar, gazete sütunlarındaki yazılarında yapmıştır. Dolayısıyla onun bu yazıları okurun döneme ilişkin siyasî, tarihî, sosyolojik bakışının derinleşmesine ve zenginleşmesine katkı sunmaktadır.

II. Abdülhamid devri Osmanlı Devleti'deki zayıflamanın ve dağılmanın önlenemediği süreçlerdendir. Dönemde siyasi hadiseler yaklaşımında karşıt iki taraf öne çıkmıştır. Bunlardan birisi padişahın yanında olan taraf diğeri ise muhalif taraftır. Mizancı Murad Bey, iki tarafın kavgasında muhalif tarafta bulunmaktadır.

Ancak yazarın meselelere yaklaşımında özellikle üzerinde durduğu konu padişahın kendisi değil, ülkenin çöküşe gitmesinin sebepleridir. Bu sebepleri gözler önüne serdiği halde dikkate alınmaması öfkelenmesine ve üslubunun sertleşmesine yol açmış; emniyetsizliğin verdiği gerginlik ve Sultan II. Abdülhamid'e karşı kırgınlığı olaylar karşısında yazarı sert ve yargılayıcı bir tavır almaya götürmüştür.

Mizancı Murad Bey, devleti olumsuz etkileyen en büyük sebebin siyaset olduğunu düşünmektedir. Siyasetin eksik ve yanlışlarına dair derinlemesine ve açıklayıcı tespitlerde bulunan *Mizan* yazarı, sorunlar karşısında çözüm önerileri de getirmiştir. Mehmed Murad, siyasi sorunların çözümü için özellikle meşveret usûlünün kabul edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Böylece sorunların karşısında mesuliyet sadece padişahta olmayacaktır. Şayet meşveret usûlünün kabul edilmemesi halinde ise Mizancı Murad Bey; padişahı, hükümeti terk etmeye davet etmektedir. Bu kısımlarda yazarın düşüncelerindeki keskinlik dikkat çekmektedir.

Osmanlı Devleti'nin öncelikle siyasi düzenindeki yanlışlıkların üzerinde duran *Taharrî-i İstikbal* adlı eserin birinci cildindeki yazılarda askerî meseleler, iç ve dış siyasi gelişmeler, ayrılıkçı hareketler ve karışıklıklar, İttihat ve Terakki Cemiyeti, devlet adamlarının hataları ve eksiklikleri, padişahın sorunlar karşısındaki tutumu, halkın hadiselere bakışı, istibdad gibi birçok mesele gündeme getirilmiştir. Yazılarda Mizancı Murad Bey'in meselelere yaklaşımında Osmanlıcılık düşüncesinin belirleyici olduğu görülmektedir. Ayrıca yazarın düşüncelerine yönelik yanlış anlaşılmanın önüne geçmek için sık sık tek gayesinin ülkenin saadeti olduğunu vurgulaması dikkat çekmektedir. Devrin iktidarına muhalif bakış açısını ortaya koyarken çözümün ancak siyasetteki yanlış ve eksiklerin düzeltilmesi ile olabileceğini düşüncelerinin odağına almış ve buradan yola çıkarak II. Abdülhamid'e sürekli çağrıda bulunmuştur. Hatta gözlemlerini ve çözüme dair tekliflerini ileriye götürerek hangi devlet adamlarının hangi görevleri alması gerektiğini dahi söylemektedir.

Dolayısıyla bu yazılar, devletin iç yapılanması ve devlet içi ilişkiler hususunda çok fazla bilgisi ve vukufiyeti olan bir aydın portresini okuyucunun karşısına çıkarmaktadır. Eser ayrıca, dönemin iç siyasetine ve özellikle de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iç karışıklarının birinci ağızdan anlatılması sebebiyle de siyasi tarih açısından bir önem taşımaktadır.

Son olarak şunu vurgulamak gerekir ki Osmanlı Devleti'nin çözülme sürecindeki siyasî ve sosyal durumu hakkında delil niteliği taşıyan ve bu dönemi anlamaya yardımcı olan *Taharrî-i İstikbal* eserinin bu çalışmaya konu olan birinci

cildi, hem bir siyaset kitabı hem de Mizancı Murad Bey'in fikir antolojisidir. Bu yönüyle eser, düşünce ve siyasi tarihimiz itibariyle Osmanlı'nın son dönemine ilişkin yapılacak çalışmalara katkı sağlayacak önemli bir kaynak eser özelliğindedir.



## 7. ÖNERİLER

Bu tezde Mizancı Murad Bey'in *Mîzan* gazetesinde yazmış olduğu 30 gazete yazısını bünyesinde barındıran *Taharrî-i İstikbal* eserinin birinci cildi Osmanlı Türkçesinden yeni Türk alfabesine aktarılmış ve tahlil edilmiştir. Tarihimizde yaşanan hadiselerle bir bakış olarak karşımıza çıkan *Taharrî-i İstikbal* eseri gibi II. Abdülhamid dönemine ait Osmanlı Türkçesinden yeni Türk alfabesine aktarılmayan birçok değerli eser ve gazete bulunmaktadır.

Bu eser ve gazetelerin dönemin ve tarihimizin daha iyi anlaşılabilmesi sebebiyle yeni Türk alfabesine aktararak incelenmesini öneriyoruz.

## KAYNAKLAR

- Akşin, S.** (2011). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. İmge Kitabevi, Ankara.
- Akdeniz, N.** (2020). *Mizancı Mehmed Murad'ın Hayatı, Eserleri ve Muhtasar Tarihi Umûmî Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*. Yayınlanmış Tez: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı, Diyarbakır.
- Aslan, A.** (2019). *Mizancı Murad'ın Siyasî ve Dini Görüşleri*. Yayınlanmış Tez: Süleyman Demirel Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Isparta.
- Aytaç, G.** (2007). *Deneme Üzerine Bir Karşılaştırmalı Edebiyat Çalışması*. Hece Yayınları, Ankara.
- Balci, Y.** (2006). Türk Edebiyatında Deneme Literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (8), 311-330.
- Baş, S.** (2020). Türk Edebiyatında Deneme. *Hece Dergisi*, (282-283-284), 73-146.
- Baykal, H.** (1990). *Türk Basın Tarihi: 1831-1923*. Afa Matbaacılık, İstanbul.
- Beyatlı, Y. K.** (1968). *Siyâsî ve Edebî Portreler*. Seçil Ofset, İstanbul, 57-65.
- Börekci, Ü. A. O.** (2013). İttihat ve Terakki Dönemi'nde Gazeteci Kimliğinin Hüküm Gecesi Romanında Görünümü. *Selçuk İletişim*, 8(1), 212-232.
- Demiroğlu, O.** (2020). Eleştirel Deneme. *Hece Dergisi*, (282-283-284), 223-225.
- Devellioğlu, F.** (2012). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kitabevi, Ankara.
- Emil, B.** (2009). *Son Dönem Osmanlı Aydını Mizancı Murad Bey*. Bayrak Matbaası, İstanbul.
- Emil, B.** (1997). *Türk Kültür ve Edebiyatından Şahsiyetler*. Akçay Yayınları, Ankara, 90, 147.
- Enginün, İ.** (2006). *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*. Dergâh Yayınları, İstanbul, 78.
- Ergişi, A.** (2007). *Mizan Gazetesi İnceleme, Tahlili Fihrist, Seçme Yazılar (Kahire Dönemi 159-184; Paris-Cenevre Dönemi 1-29; II. İstanbul Dönemi)*. Yayınlanmış Tez: Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Gerçek, S. N.** (1931). *Türk Gazeteciliği*. İstanbul Matbuat Cemiyeti, İstanbul.
- Gervan, N.** (2009). *II.Meşrutiyet Dönemi'nde Mizan Gazetesi*. Yayımlanmış Tez: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Hanioğlu, M. Ş.** (2008). *Bir Asır Sonra "İnkılâb-ı Azim"*. Türkiye Günlüğü, 94, 7-16.
- Koloğlu, O.** (1994). *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*. Osmanlı Ansiklopedisi, İstanbul.
- Kürüm, E.** (2019). Mizancı Murad'ın Unutulmuş Bir Eseri ve Edebiyat-ı Ahlâkiye Anlayışı Üzerine. *Journal of Turkology*, 29(2), 455- 484.
- Mardin, Ş.** (1964). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri:1895-1908*. Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
- Mengi, N.** (2005). Bir Edebi Türk Olarak Deneme ve Türk Edebiyatındaki Yeri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 353-368.
- Mehmed Murad.** (1911). *Meskenet Mazeret Teşkil Eder Mi?*. Matbaa-i Amidi, İstanbul.
- Mehmed Murad.** (1912). *Taharrî-i İstikbal: Birinci Cilt*. Amidi Matbaası, İstanbul.
- Nalcıoğlu, B. U.** (2005). Tanzimat Dönemi Türk Gazeteciliği ve Türk Basımının İlkleri. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14) , 253-267.
- Özgül, M.K.** (1989). *Türk Edebiyatında Siyasî Rûyâlar*. Akçağ Yayınları, Ankara, 84-89.
- Şemseddin, S.** (2015). *Kâmus-ı Türkî*. Çevik Matbaacılık, İstanbul.
- Tanpınar, A. H.** (1949). *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. Dergâh Yayınları, Ankara.
- Tütengil, C. O.** (2011). *Yeni Osmanlılar'dan Bu Yana İngiltere'de Türk Gazeteciliği 1867-1967*. Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Uçman, A.** (2005). *Mizancı Murad*. İslam Ansiklopedisi, 30, 215. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mizanci-murad> adresinden erişildi.

## ÖZGEÇMİŞ

**Ad-Soyad** : Zeyneb GÜL

### ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : 2020, Haliç Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
- **Yüksek Lisans** : 2022, Haliç Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans Programı